

PESCANIK

Urednice: Svetlana Lukić i Svetlana Vuković

Lektura: Ivana Andrić

Korektura: Miloš Ćirić

Prelom teksta: Ivan Miladinović

Dizajn korica: Slaviša Savić

Čigoja štampa, Beograd

Tiraž: 1000

ISBN 978-86-86391-28-5

Peščanik 2012.

Izdanje pomogao

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
JUGOISTOČNA EVROPA

Vesna Pešić

DIVLJE DRUŠTVO
Kako smo stigli dovd

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323(497.11)«2000/...»
316.334.3
316.4(497.11)«2000/...»

ПЕШИЋ, Весна, 1940-

Divlje društvo : kako smo stigli dovd /
Vesna Pešić, - Beograd : Peščanik, 2012
(Beograd : Čigoja štampa). - 389 str. ; 21 cm

Tiraž 1.000. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija: str.
384-388.

ISBN 978-86-86391-28-5

a) Србија - Политичке прилике - 2000-
COBISS.SR-ID 191384332

*Mom sinu i sagovorniku
Borisu Popoviću*

SADRŽAJ

Predgovor	11
PRVI DEO - PETOOKTOBARSKE KONTROVERZE.....	19
I Rekonstrukcija petooktobarskih zbivanja	21
II Sukobi i jedna debata o transferu Miloševića u Hag	45
III Peti oktobar – Vremeplov	60
DRUGI DEO - ZORAN ĐINĐIĆ: FILOZOF, POLITIČAR I PRIJATELJ.....	73
I Filozof Moderne	75
II Zoran Đinđić – kontroverze	98
III Atentat	114
TREĆI DEO - NEKA BUDE ŠTO BITI NE MOŽE.....	129
I Zaokret	131
II Nemoguća država	145
III Kosovski sunovrat	158
IV Partijska država i korupcija	173
ČETVRTI DEO - KONTINUITET KONTINUITETA I KLIZ U PATOLOGIJU.....	229
I Kohabitacija dugog trajanja	231
II Pomirenje	259
III Destabilizacija regiona	272
IV Kriza, arogancija i uživancija	281
V Paradoksi proevropske vlade	295
VI Metastaze	325
VII Tačka	353
PETI DEO - KAKO SMO STIGLI DOVDE.....	363
I Rekapitulacija sadašnjeg stanja	365
II Uzroci	372
Zaključak	376
Citirana literatura	383
Index imena	389

*Postoje narodi koji smisao ne ubrajaju među
nužne uslove svog postojanja.*

Zoran Đinđić

Predgovor

Srbija nazaduje već trideset godina. Kada se taj period posmatra u celini, ona je zabeležila privredni rast otprilike minus jedan odsto godišnje¹. Gde god da se baci pogled, skoro ništa ne funkcioniše. Svi elementi društvenog sistema su pogrešno postavljeni i daju loše rezultate. Stiče se utisak da se u našoj zemlji već dugo igra samo jedna igra – *zero sum game*. U takvu igru spada i ukrštanje opredeljenja da Srbija postane članica Evropske unije, sa odlukom da se Kosovo zauvek tretira kao deo Srbije. Drugo opredeljenje poništava prvo, pa će se i poslednji period koji je vodila proevropska vlada pod sloganom „i Kosovo i EU“ upisati kao izgubljeno vreme. Nakon 5. oktobra neki pomaci nesumnjivo postoje, ali dugotrajno propadanje nadjačava slabije pomake. Oni su nedovoljni za uništenu zemlju koja je slupala sve što je imala u ratovima devedesetih godina. I nije se povratila ni moralno ni materijalno². Drugi su za to vreme napredovali, pa ne treba da čudi što Srbija spada u najzaostalije zemlje Evrope. To znači da Srbija treba sve da menja.

Ova knjiga se bavi Srbijom posle 5. oktobra. Čine je objavljeni i neobjavljeni tekstovi, prerađeni nastupi u radio emisiji Peščanik, ponovo pročitani intervjui i članci, mahom iz novina i sa sajta Peščanika. Utoliko ona nije zbirka već napisanog. Sređivanje urađeno i izgovorenog pretvorilo se u dopisivanje onog što je nedostajalo ili remetilo ritam i duh knjige. Pri tom moja ambicija nije bila enciklopedijska – da obuhvatim sve aspekte društvenog sistema u posmatranom periodu. Ovo je knjiga o *politici* koja je vođena od 5. oktobra do danas. I, naravno, to je samo jedan opis i jedna verzija analize o tome kako smo stigli do situacije gotovo potpune iscrpljenosti. Moja verzija počiva

1 Vladimir Gligorov: „Istorija propadanja“, Blic, 20.7.2011. Ta se slika menja po dekadama, nagore i nabolje, ali navedeni prosek dovoljno ilustrativno govori o dugotrajnom nazadovanju Srbije.

2 Ona još nije uspela da ostvari bruto nacionalni dohodak iz 1990: za 21 godinu povratila je oko 75 odsto tog BND. Društveni proizvod po stanovniku u odnosu na istu godinu još uvek je manji za 30 odsto, realne zarade su na nivou iz 1971, a stopa nezaposlenosti je porasla za 20 odsto. Za poslednjih 20 godina, i pored priliva više od milion izbeglica, broj stanovnika Srbije je smanjen za 400.000, a za isto toliko je smanjen i broj zaposlenih (Boarov 2011b).

na kritici srpske nacionalne ideologije. Društvo ne može napredovati ako su njegove vrednosti u sukobu sa pretpostavkama njegovog razvoja. Ne može se na vrednostima plemenske zajednice stvoriti moderno društvo. U našem slučaju sâm identitet onemogućava društveni razvoj i njegovo normalno funkcionisanje. Ovakvo stanje našeg društva ima sve karakteristike patologije, koja se pogrešno brka sa stanjem krize. Ako društvo trajno ne uspeva da ostvari rast sopstvene kompleksnosti, što je širi pojam od ekonomskog rasta, više se ne može govoriti o krizi nego o patologiji. Ona će se nastaviti ako se ne odbaci početna greška srpske nacionalne ideologije.

Od 19. veka krenulo se od pitanja veličine države Srbije i *veličini* su bili podređeni razvoj ekonomije, modernizacija društva i realno postojeće države. Borbu za nekakvu državu čije su granice neprekidno otvorene, koja nema ni svoj *demos* (građane), ni integrisano i funkcionalno društvo, obnovio je Milošević u ratovima devedesetih godina. Još jednom se pokazala uzaludnost pogrešno shvaćene „državotvornosti“, jer Srbija od 19. veka do danas ne može da pronade kopču sa realnošću i nepotrebno troši svoje oskudne resurse. Cena te greške je bila ogromna, pa ipak ta greška do danas nije otklonjena. Suštinski uslov da Srbija krene napred jeste promena shvatanja politike: ona mora da se okrene svojim građanima i njihovim interesima, da definiše svoju državu i u njoj stvara uslove za razvoj ekonomije, društva i njegovih institucija. Iznad svega, Srbija mora promeniti svoju nacionalnu i političku filozofiju kako bi našla svoje mesto u savremenom svetu i uhvatila jasan pravac kretanja ka članstvu u Evropskoj uniji, koji se dokazuje u praksi procesom *evropeizacije* društva na svim nivoima. Da bi se izbeglo još dublje propadanje, ovakav pristup mora stupiti na snagu *odmah* i na njemu se mora napraviti novi društveni dogovor. To bi značilo da se politika ne svodi na uzaludno čekanje da će se *nemoguća država* nekako ostvariti, niti na „evropske doktore“ koji će se poduhvatiti razbijanja partijske diktature nad našim društvom. Naša politika mora sama da pokaže *volju* da odbaci stare greške i zablude i otvori nove šanse za budućnost.

Analizirajući period posle 5. oktobra nisam se vraćala na Miloševića. Ta prošlost je deo ove sadašnjosti. Mene je interesovalo kako je Srbija rešavala nove zadatke koji su stajali pred njom i koji nisu bili na dnevnom redu Miloševićeve Srbije. Pokušala sam da pratim i razumem kako su različita vođstva obavljala i zaturala te *nove zadatke*. Odlaskom Miloševića otvorene su nove mogućnosti, pre svega proces pridruživanja EU, koji ranije nije postojao. Srbija nije više bila izolovana zemlja i pod sankcijama, kao što je bila devedesetih godina. Ratni porazi su je prinudili na mirnodopsku politiku. Započela je predaju optuženih za ratne zločine Haškom tribunalu. Ta ključna prepreka za evropske integracije trajala je dugo i predstavlja posebnu priču. Optuženi su isporučivani onoliko brzo koliko su nove vlasti želele i mogle da podnesu. Tzv. saradnja sa Haškim tribunalom je završena posle 11 godina odlukom Borisa Tadića da se prekine skrivanje Mladića i Hadžića. Uz teške muke, u jeku izborne kampanje 2008, potpisan je SSP (Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju) sa Briselom.

Započete su ekonomske i političke reforme, koje nisu daleko dogurale i nisu uspele da nadoknade izgubljeno. Srpski nacionalizam se razvodnio korupcijom i novčanim interesima partijskih vrhuški i tajkuna, ali se razvodnio i početni impuls za promene i evropeizaciju društva. Iako je u jednom momentu izgledalo da većina stranaka (i građana) želi da Srbija postane članica Evropske unije i da je taj put otvoren, on je i dalje pod znakom pitanja zbog neodlučnosti Tadićeve politike izražene u formuli „i Kosovo i EU“. U okolnostima svetske krize, osiromašenja građana i propadanja čitavih delova Srbije, upravo kad je spoljna podrška najpotrebnija, vođstvo Srbije se, po ko zna koji put, opredelilo da krene u odbranu nebuloznih nacionalnih interesa. Zapanjujuće je da se i danas čas zatvaraju čas otvaraju vrata Evrope, iz tih politikantskih razloga, koji pokazuju nesposobnosti srpske politike da se uskladi sa vodećim evropskim državama i zemljama u okruženju.

Ta neodlučnost Srbije da se jasno opredeli kojim će putem krenuti još uvek je tu. Kad god treba prelomiti, Srbija odluči da neće da

se menja. Neodlučnosti i *odbijanja* da se krene novim putem i odbaci prošlost, pratila sam poštujući vremenski redosled zbivanja. Prvi deo knjige se bavi samim početkom – analizom petooktobarskog perioda, neraščišćenom prošlošću, koncepcijskim sukobima između Koštunice i Đinđića o budućnosti Srbije i glavnim propustima da se započne modernizacija države. Petooktobarski period, koji je po mnogo čemu bio različit od onog koji će doći posle, završio se ubistvom premijera Đinđića i zaustavljanjem tek započetih promena.

Drugi deo knjige posvećen je Zoranu Đinđiću, kao filozofu, političaru i prijatelju. Tu su skupljeni moji tekstovi o njemu i sećanja na njega povodom obeležavanja godišnjica atentata. Iza želje da te tekstove skupim i objavim nije stajala namera da se bavim mumificiranjem Đinđića kao neprikosnovenog simbola srpske modernizacije, već da se on razume kao *interpretator* jednog novog pogleda na svet i šanse koja je proletela 5. oktobra. On nije bio *moćnik*, jer on sam to nije hteo da bude. Nastojao je da formuliše budućnost moderne Srbije i ubrza njeno uključivanje u EU do tačke bez povratka. U tome nije uspeo zato što su interesi da se očuva status quo bili jači od njegovih namera.

Treći deo se bavi zaokretom koji je izveo Koštunica zauzevši mesto premijera Srbije posle pada Živkovićeve vlade i izbora održanih u decembru 2003. On vraća ideologiju srpstva koju je Đinđić bio skrajnuo, i to tako što očuvanje Kosova uzdiže na prioritarno mesto u srpskoj politici. Uspostavljen je partijski monopol nad državom i javnim resursima. *Partokratija*, kako se to sada popularno zove, samo je druga reč za obustavljanje procesa demokratizacije i zatiranje javnog interesa. Ponovo se uspostavio sklad: partijska država i iz nje izrasla *politička klasa* lepo se slažu s ideologijom srpstva i onog *nemogućeg* kao njenog suštinskog svojstva. Koštunica je taj spoj zapisao u Mitrovdanskom ustavu: suverenitet građana su preotele stranke, a nacionalno jedinstvo je izgrađeno na ideologiji Kosova kao zauvek sastavnog dela Srbije. Jedna anahrona ideologija još

jednom je dobila prednost nad univerzalnim vrednostima moderne države.

Zaokret u prošlost nije izveo sam Koštunica. U tome su mu pomogle sve stranke, uključujući i Demokratsku stranku i njenog lidera i predsednika države Borisa Tadića. Posle proglašenja kosovske nezavisnosti Koštunica je zauzeo ekstremnu poziciju odbacujući put Srbije ka EU sve dok zapadne zemlje „otimaju“ Kosovo. Po pitanju odnosa Srbije prema Evropskoj uniji Boris Tadić i DS su se politički razišli sa Koštunicom. Napravili su koaliciju Za evropsku Srbiju, koja je na majskim izborima 2008. pobedila i uspela da napravi proevropsku vladu uz pomoć Socijalističke partije Srbije.

Četvrti deo knjige se bavi učincima proevropske vlade. Njeno deklarativno opredeljenje za EU svaki čas se saplitalo o novi autoritarizam i neprevaziđenu nacionalističku ideologiju, koje su se najviše ogledale u odnosu prema Kosovu i koje su stvarale konfuziju u spoljnoj politici – da li je Srbiji važnija Moskva ili Brisel. Nakon proglašenja nezavisnosti Kosova došlo je do novih konfrontacija sa Zapadom – EU i SAD. Na unutrašnjem planu, proevropska vlada je samu sebe potopila u sistemskoj korupciji, metastazama partijske države i miniranju pravnog poretka i reforme pravosuđa. A to su bili najvažniji zadaci koje je ta vlada trebalo da obavi. Iza konfuzije borbe i za Kosovo i za Evropu tekao je proces sabotiranja svih državnih institucija i uspostavljanja neformalne, lične vlasti Predsednika države. Autoritarnost se širila kao bolest udruženom diktaturom svih stranaka, koja je eliminisala i sam pojam javnog interesa, a društvo je učutkano u beznađu i siromaštvu.

Odgovore na pitanje zašto je došlo do jačanja patoloških oblika moći koje smatramo odgovornim za slabo napredovanje Srbije i posle pada Miloševića, dala sam na kraju knjige – u petom i zaključnom delu. Za to je odgovorna nova-stara politička klasa, koja se više trudila da zaštiti status quo, i u pogledu vrednosti i u pogledu stečenih interesa koji se tim vrednostima legitimišu. Umesto da oslobodi

politiku kako bi mogla obavljati svoje specifične funkcije – baviti se problemima građana i razvojnim ciljevima društva, politika je i dalje ostala „kolonizovana“ kako nacionalističkom ideologijom tako i prodorom novčanih interesa partijsko-tajkunske klase u javne poslove. Status quo se održavao sprečavanjem suočavanja sa nedavnom prošlošću koju karakterišu ratovi i teški zločini. To nije samo moralno pitanje nego i funkcionalno: bez obnove socijalnog poretka i vladavine prava, tranzicioni procesi nisu mogli imati uspeha. Bez pravne države i jakih institucija, pre svega onih u pravosuđu, ne može biti uspešne tranzicije, tržišne privrede, povoljne investicione klime, efikasne privrede i demokratije – svih tih lepih stvari koje su se očekivale od petooktobarskih promena.

Stigavši do samog kraja knjige shvatila sam da priča o politici može da zamagli realnost. Pročitavši izveštaj sa suđenja za stravične zločine počinjene u kosovskom selu Čuška³, uvidela sam gde leži realnost Kosova. Politika je poslednjih godina na hiljadu načina govorila zašto (ne) treba priznati *realnost* da Kosovo više nije u Srbiji, ali nikada nije pomenuta *realnost Čuške*. Kad se iz te realnosti sagleda pitanje Kosova, onda se mnogo jasnije vidi nesposobnost da se razume šta se zapravo dogodilo. Selo Čuška i mnoga slična mesta užasnih zločina govore o tome da su se kosovski Albanci izborili za oslobođenje od srpske dominacije. Drugačije se vidi i put Srbije ka Evropi. Na tom putu se nije isprečilo Kosovo, kako sam i sama ponekad mislila, nego teške posledice dominacije i nasilja. Ovim želim da podsetim da je jedna grupa intelektualaca⁴, kojoj sam i sama pripadala, imala drugačiji pristup Kosovu od

3 Miloš Urošević, „On je uvek pucao za Srbiju“, Izveštaj sa suđenja; zapis aktiviste Žena u crnom, pešćanik.net, 28.12.2011, <http://pešćanik.net/2011/12/on-je-uvek-pucao-za-srbiju/>.

4 Na inicijativu Udruženja za jugoslovensku demokratsku inicijativu (UIJDI) organizovano je nekoliko rasprava s ciljem da se putem dijaloga i istraživanja stanja ljudskih prava na Kosovu, na racionalan način otvori put rešavanju „kosovskog čvora“. Formirana je nezavisna komisija, koju su činili Srđa Popović, Tanja Petovar i Dejan Janča. Njen zadatak je bio da pripremi izveštaj na osnovu kojeg bi se vodio dalji dijalog o Kosovu. Glavni izveštaj je napisao Srđa Popović, a pojedine delove izveštaja, na posebne teme, pisali su Ivan Janković, Vesna Pešić, Svetlana Slapšak i Nataša Kandić (videti: Kosovski čvor: drešiti ili seći?, Izveštaj nezavisne komisije, 1990, Beograd: Chronos iz Titograda).

današnjeg, i još daleke 1990. dala dijagnozu Kosova: glavni problem Kosova je u *dominaciji* jednog naroda nad drugim, pri čemu se dominacija menjala u zavisnosti od toga čije je vođstvo u datim istorijskim okolnostima raspolagalo silom i nemilice primenjivalo nasilje. Rešenje za Kosovo leži u ukidanju modela dominacije. Međutim, to nije postala glavna tema do dana današnjeg. Izbegavanje da se ta tema otvori, sprečava da se razume zašto je integracija Srbije postala dugotrajni problem⁵.

Zahvaljujem se svojim prijateljima Nebojši Popovu i Ivanu Jankoviću za požrtvovano čitanje prve verzije ove knjige i za dragocene sugestije.

Beograd, proleće 2012.

5 Iz istog ovog ugla o nepostojanju političke integracije Kosova i Srbije pisao je i Zoran Đinđić u članku „Srbija, šta je to?“ (Književne novine, septembar 1989). Đinđić tvrdi da se od samog početka u Srbiji „jedinstvo stavlja ispred slobode, pri čemu se jedinstvo shvata u predmodernom smislu, kao jedinstvo teritorija, čiji će ‘narod’ biti homogenizovan jedinstvenom državnom vlašću“. Ideja o modernoj integraciji jednakopravnih građana koji čine političku zajednicu nikada nije stigla u Srbiju. Zato i danas može da se kaže da je Milošević „vratio Kosovo i Vojvodinu“, a da pri tom nije važno što se stvarni predstavnici kosovskog stanovništva nikada nisu dogovorili ni o čemu. Na isti način je Kosovo ‘integrisao’ u Srbiju i Vojislav Koštunica, ustavom 2006, gde se ‘integracija’ dogodila kao imaginarno pripojenje teritorije, a da ne sme biti bilo kakvih dodira sa predstavnicima ljudi koji na Kosovu žive (Melčić 2006:135).

***PRVI DEO – PETOOKTOBARSKE
KONTROVERZE***

REKONSTRUKCIJA PETOOKTOBARSKIH ZBIVANJA¹

Ove godine se navršava deset godina od Petog oktobra i još uvek nije temeljno istraženo ko je pobedio, a ko je bio poražen i da li je to bila revolucija, puč ili smena vlasti². Zadatak ovog rada je da na osnovu memoarske literature i važnijih stručnih radova³ odgovori na ta pitanja analizom načina na koji je srušen režim Slobodana Miloševića. Cilj mi je da utvrdim nivo postignute demokratizacije kao glavnog zahteva petooktobarske pobune i osvetlim sukobe u DOS-u i aparatima vlasti koji su doveli do raspada koalicije i poraza petooktobarskih promena ubistvom premijera Đinđića. U zaključku ću ukazati na domete petooktobarskih promena.

Rušenje Miloševića: revolucija, dogovori, puč

Kada se pomene Peti oktobar postavlja se pitanje da li je to bila revolucija ili puč, i da li je rušenje Miloševića bio domaći ili strani proizvod⁴. Priča o Petom oktobru kao revoluciji ima smisla samo ako se revolucija shvati u jednom narodskom smislu. Kad god jedna

1 Ovaj rad je napisan za naučni skup kojim je obeležena desetogodišnjica Petog oktobra.

2 Jedini naučni skup o Petom oktobru organizovao je Institut za filozofiju i društvenu teoriju marta 2001. i objavio zbornik radova Revolucija i poredak (priredili Ivana Spasić i Milan Subotić, Beograd 2001).

3 Zbog kratkoće vremena nisam uključila sve objavljene radove.

4 Neki autori smatraju da su Amerikanci bili ključni faktor u rušenju Miloševićeve vlasti (Popović 2010:194). Njihova uloga jeste bila značajna, ali ne i presudna. Činjenica je da su se Amerikanci posle bombardovanja 1999. oslonili na opoziciju (Kovačević 2007:227) i pokrenuli akciju rušenja Miloševića tako što su radili na ujedinjenju opozicije, a zatim je obučili i finansirali predizbornu kampanju. Prema kazivanju Vilijama Montgomerija, koji je vodio kancelariju u Budimpešti organizovanu da pomogne opoziciji u rušenju Miloševića, više od 100 miliona dolara potrošeno je na te aktivnosti (izjavu o tome dao je za dokumentarni film Konačni obračun, Vreme film, prikazan na RTS-u 5. oktobra 2010).

autoritarna vlast padne, a da su pri tom na ulicama stotine hiljada nezadovoljnih građana, koji su spremni da se suprotstave policiji tražeći da vladar ode s vlasti, po pravilu se koristi termin *revolucija*. Građani su 5. oktobra tražili da svi Miloševićevi ljudi odu s vlasti, od onih u državnoj upravi do onih u zdravstvu. Nema sumnje da su građani, sa svojim nezadovoljstvom, velikim očekivanjima i rešenošću da brane svoju izbornu volju masovnim dolaskom u Beograd, probijanjem blokada i kordona policije, izlažući se brojnim rizicima u sukobima s policijom, smatrali da je na delu revolucija. Takva je bila i njihova *percepcija* onoga što su činili. Ogromna mobilizacija građana dala je povod stručnim posmatračima da Peti oktobar shvate kao prvu fazu revolucije, iza koje bi usledili potezi koji označavaju diskontinuitet s prethodnim režimom, odnosno donošenje ustava kao utemeljenja novog sistema. Milan Podunavac je tvrdio da su petooktobarske političke promene predstavljale primer liberalne revolucije, čiji se naročiti značaj ogledao u tome što je „političko društvo u Srbiji predstavljalo više od jedne decenije žarište otpora fundamentalnim vrednostima evropskog političkog prosvetiteljstva“ (Podunavac 2001:153).

Ovakva optimistička gledišta, izrečena u vreme velikih očekivanja, proizlazila su iz sâmog *rušenja* Miloševićevog režima. To jeste bio onaj *prvi rez*, koji je označio kraj jednog režima i početak novog poretka. Pad Miloševića se nije mogao svesti na običnu smenu vlasti, jer njegova vlast *nije bila obična*⁵. Život je odmah izgledao drugačije jer su šanse bile otvorene. Glavna promena, koja se mogla videti „golim okom“, pretrajala je do danas: 5. oktobar je dan kada je *srušena nedemokratska i antievropska vlast, a umesto nje je došla demokratska proevropska vlast*⁶. S nekim izmenama, ta

5 Zato famozni refren „Sve je isto samo njega nema“ ni pod kojim uslovima nije bio tačan. Odlazak jedne važne političke ličnosti uvek podrazumeva i kraj te, njene, epohe, kao što je bilo posle smrti Josipa Broza Tita i nekih drugih velikih lidera.

6 Ovo je gruba konstatacija i odslikava podeljenost partija koja se bila ustalila tokom devedesetih godina: SPS i SRS (i njihovi epigoni) bile su ekstremno nacionalističke, autoritarne, nedemokratske i antievropske, dok su SPO, DS i DSS smatrane demokratskim, umereno nacionalističkim i proevropskim strankama. U tu kategoriju ubrajali su se i antinacionalistički i antiratni Građanski savez i druge slične manje stranke.

promena se održala tokom svih izbora održanih za poslednjih deset godina.

I DOS-ova strategija rušenja Miloševića podupirala je revolucionarnu priču. Strateški cilj DOS-a bilo je *stvaranje percepcije* da se „ceo narod“ digao protiv Miloševića. Pošto nijedna pojedinačna stranka nije mogla pobediti SPS, niti obezbediti kontrolu izbora kao važnu kartu za vaninstitucionalnu borbu posle izbora, samo je forsiranje frontalnog sukoba i podele na „nas“ i „njih“ moglo doneti uspeh na predsedničkim izborima 24. septembra 2000. godine. Milošević je srušen upotrebom glasačkih listića („nerevolucionarno“) u kombinaciji s revolucionarnom odbranom glasačke volje građana, pred silom koja je smerala da tu volju poništi⁷. Međutim, kada napustimo *pojavní nivo* analize, koji dozvoljava da se Peti oktobar zove „revolucijom“, stroži kriterijumi nalažu da se samo one promene koje menjaju *vrednosno-normativni* sistem, tj. koje se utemeljuju donošenjem ustava, mogu smatrati revolucionarnim u strogom smislu reči. Peti oktobar nije proizveo takve promene – nije donet novi ustav, ali nije bilo ni drugih značajnih normativnih promena koje bi trajno upisale rezultate. Utoliko ima smisla govoriti o „izneverenoj revoluciji“, pod uslovom da se podrazumeva izostanak ovog *drugog reza*, koji bi ustavom definisao promene koje su se dogodile.

Pa ipak, mit o nekakvoj pravoj revoluciji, koja je navodno „propuštena“, a trebalo je da se dogodi 6. oktobra, i dalje opstaje. Jedan od vođa DOS-a, Milan St. Protić, optužuje Koštunicu da je „izdao“ revoluciju tako što se priklonio „srbokomunistima“⁸, a da pri tom ne kaže kada i gde je Koštunica nekome obećao revolu-

7 Ovu kombinaciju Pavlović i Antonić smatraju karakterističnim načinom izlaska iz režima Miloševićevog hibridnog autoritarizma („izbornog autoritarizma“) u režim izborne demokratije, koju karakterišu slobodni i poštenu izbori i smenjivost vlasti (Pavlović i Antonić 2007).

8 Spoj komunističkih struktura i srpstva Milan St. Protić je nazvao srbokomunizmom. Tvrdio je da je Koštunica izdao revoluciju 5. oktobra tako što se priklonio „srbokomunistima“, koji su napravili amalgam srpstva i komunizma (Protić 2005: 311-353), a čiji je neprikosnoveni vođa Dobrica Ćosić, dok je Milošević samo preuzeo njihove ideje.

ciju, pa je izneverio. Zoran Živković, povodom desetogodišnjice Petog oktobra, kaže da i danas žali što nije bilo 6. oktobra, pa i sada misli da je trebalo završiti revoluciju potpunim diskontinuitetom s Miloševićem (staviti ustav van snage i raspisati izbore za ustavotvornu skupštinu, proglasiti neke institucije nevažećim itd). On tvrdi da do toga nije došlo jer je Koštunica ucenjivao DOS da se revolucija obustavi⁹. Đinđić smatra da je bila greška što odmah nije „proglašeno da republička vlada više ne postoji i da republička skupština više ne postoji“, jednako kako je to učinjeno za savezne organe, i što izbori nisu održani 1. decembra (Mališić 2004:111). Nema dokaza da je 5. ili 6. oktobra (ili kasnije) postojao takav plan, mada je opšte poznato da je Koštunica bio za kontinuitet sa starim režimom i da mu nikakve radikalnije promene nisu padale na pamet. Priča o 6. oktobru je dosovski lament zbog greške koja jeste napravljena: formiranje *republičkih vlasti* je teklo sporo i sasvim drugim putem, a to je razvodnjavalo revoluciju i njeno jasno normativno uobličavanje. Ta greška se spontano osećala među građanima i manifestovala se u njihovom razočaranju i brzoj demobilizaciji. Posle 5. oktobra vlast u Srbiji je bila u rukama socijalista i radikala, što im je omogućilo da se reše neprijatne dokumentacije koja ih je mogla skupo koštati, da se saberu i prestroje¹⁰. Spaljivanje dokumenata i sama činjenica da Srbijom upravlja stara vlast i njeni kadrovi i posle 5. oktobra, izgledali su tragikomično. Taj problem je rešen *dogovorom* između predstavnika DOS-a i predstavnika stranaka staroga režima (SPS-a, SPO-a i SRS-a). Posle velikih natezanja, 22. oktobra dogovoreni su izbori za 24. decembar i formiranje tzv. prelazne vlade, u koju su ušli i predstavnici DOS-a. Ali to ništa nije rešilo, jer je ta prelazna vlada bila prazna forma. Odluke su donošene neformalno na dve strane: na jednoj su konce vukli

9 Od dovršavanja revolucije se odustalo zato što građani ne bi shvatili da u roku od dva dana pravimo dva velika obračuna – jedan obračun bi bio onaj s Miloševićem, a drugi s Koštunicom (Tamara Spaić, „Već šestog oktobra počeo otpor reformama“, Blic, 6.10.2010).

10 SPS, radikali i julovci prestrojivali su se na Koštuničinu stranu. Po Đinđićevim rečima, to je bila strategija službi: „Koštunica je dobar, a mi ostali iz DOS-a ekstremisti koji samo hoće da ruše“ (Mališić 2004:129). „Koštunica nije neprijatelj ... neprijatelj je Đinđić ... Koštunica je odličan, ja sam demon ... Osećao sam da je protiv mene poveden specijalni rat“ (Mališić 2004:119).

stara vlast i njeni aparati, koji više nisu imali legitimitet, a na drugoj je o svemu i svačemu odlučivalo predsedništvo DOS-a i ponašalo se kao vlast u Srbiji, iako to legalno nije bilo. Čak i takvo pitanje kao što je bio napad Albanske narodne armije (ANA) na jugu Srbije, rešavano je formalno – učešćem federalnih organa, ali i neformalno – direktnim angažovanjem DOS-a i njegovih lidera.

Šta se stvarno događalo tog famoznog 6. oktobra? Tog dana se održavao sastanak predsedništva DOS-a na kome je dominirao strah da će Milošević napasti. Koštunica je napustio sastanak i nestao. Niko nije znao gde je. U jednom trenutku, Đinđić je rekao da se svi razidu, ali da ne spavaju kod svojih kuća jer im se lako može dogoditi da budu pohapšeni, a poneko i likvidiran. Tako se već 6. oktobra u redovima DOS-a javilo nepoverenje. Koštunica se tog dana sreo s Igorom Ivanovim, ministrom spoljnih poslova Rusije, a zatim ga je Pavković odveo kod Miloševića. Deo tog razgovora je poznat (Jovanović 2005:41). Postoje nagađanja da je Milošević tražio garancije da neće biti isporučen Hagu, ali to se nije dogodilo tada¹¹. Na Ustavni sud je izvršen pritisak da izda potvrdu da je Koštunica pobedio 24. septembra. Igor Ivanov se susreo s Miloševićem i objasnio mu da je poražen. Iste večeri Milošević se pojavljuje na TV-u i priznaje poraz. Narednih dana je izgledalo da se sistem raspadao brže nego što su organizatori to očekivali. Ali to nije bilo tako, nedostajala je „supstanca“ koja će se pokazati presudnom (Stojanović 2004:7). Ni kada je vlada DOS-a formirana, ona nije uspostavila legitimni monopol nad aparatima sile.

Zašto su Miloševićeve službe preživele i nisu bile stavljene pod kontrolu ni tada, a ni kasnije kada je izabrana vlada? Objasnjenje za opstanak tih službi pripisuje se činjenici da je „revolucija“ protekla bez krvi zahvaljujući tome što su se predstavnici DOS-a dogovorili s vrhovima Miloševićevih aparata vlasti da ne pucaju

11 Takvo obećanje je dato Miloševiću prilikom hapšenja koje je trajalo dva dana (uhapšen je 1. aprila 2001). Politički vrh je odobrio taj sporazum jer je bio u velikom škripcu. Bilo je objavljeno da je Milošević uhapšen, iako to nije bilo tačno (Jovanović 2005:67-85).

na narod¹². Aparati vlasti su izdali Miloševića i ponudili se novoj vlasti, sačuvavši tako svoju moć i položaje, a lideri DOS-a su ih preuzeli bez reformisanja i uz površinske kadrovske promene¹³. Neki autori misle da je tada napravljeni sporazum uslovio mali ili nikakav opseg budućih promena¹⁴. Vesna Rakić-Vodinelic smatra da se baš 6. oktobra pokazalo da dubljih promena neće biti jer je bio sklopljen pakt „avangardnog i retrogradnog“. Zato je pogrešno pitati šta je trebalo da se dogodi 6. oktobra jer je „upravo prećutni sporazum između nove vlasti i starog režima omogućio da 5. oktobar prođe mirno i bez većih žrtava“. Iako je za sporazum postojao ispravan motiv – izbegavanje krvoprolića, ona smatra da se hipoteka dogovora kasnije provlačila kroz sve vlasti, od 2000. godine naovamo. Zato nije moglo doći do lustracije, nije se moglo uspostaviti novo sudstvo, nije se mogao oduzeti nelegalno stečen ekstraprofit, niti su se mogli iskoreniti korupcija i privatni politički ciljevi. A to su svojstva koja karakterišu sve vlasti i posle 5. oktobra¹⁵.

Pogledajmo kako su ti dogovori izgledali i zašto je do njih došlo. DOS je doneo odluku da ovog puta neće biti više veselih šetnji građana, nego da će se izborni rezultat braniti i oružjem – do poslednje kapi krvi (Mališić 2004:41). Zato je bilo važno saznati da li će vlast koristiti silu jer bi se, navodno, na silu odgovorilo silom. Prvi kontakt pre 24. septembra ostvario je Đinđić s Miloradom Ulemekom Legijom preko posrednika, s namerom da sazna da li će JSO na dan izbora imati neku akciju rasturanja izbora (Mališić

12 Na odluku službi da puste Miloševića niz vodu i da pređu na „pobedničku stranu“ po svojoj prilici je moralo uticati saznanje da su Amerikanci krenuli u rušenje Miloševića i da se ta akcija vodila iz kancelarije u Budimpešti. Pored toga, do njih su neprekidno dopirale pretnje iz DOS-a da „paze šta rade“ i da će im se upotreba sile osvetiti.

13 U jednoj skorašnjoj analizi američkog instituta Stratfor iznosi se da nedovoljna saradnja Beograda s Haškim tribunalom i jačanje ekstremnih elemenata imaju isti koren – 5. oktobra 2000. dozvoljeno je Miloševićevim institucijama i strukturama moći da ostanu na svojim mestima. Veze između države i kriminala su ostale netaknute („Vlada u Beogradu nema snagu“, *Danas*, 18.10.2010).

14 Jelena Subotić tvrdi da, što se promena vlasti dogodi s više kompromisa i sporazuma u zemljama koje su izašle iz ratnih sukoba, što je slučaj sa Srbijom, to sredstva moći i autoriteta starog režima uspešnije ometaju značajnije promene koje su baš takvim zemljama potrebne (Subotić 2010:52).

15 Tamara Spaić, „Već šestog oktobra počeo otpor reformama“, *Blic*, 6.10.2010.

2004:53). Đinđić tvrdi da je DOS intenzivno radio na tome da uspostavi kontakte s vojskom i policijom i da su i jedni i drugi obećavali da će pomoći opoziciji. On tvrdi da je DOS 4. oktobra uveče dobio informaciju s neformalnog sastanka petorice generala na kome je trebalo odlučiti da li će izvršiti već dobijeno naređenje o primeni sile. Generali su odlučili da odbiju takav nalog. General Đorđević je rekao da je Milošević izgubio izbore pa neka se snalazi kako zna i ume „a nas neka ne uvlači“ (Mališić 2004:79). Ponašanje vojske je bilo nepredvidivo do poslednjeg momenta. U noći između 5. i 6. oktobra nije bilo jasno da li će intervenisati i pohapsiti sve lidere DOS-a¹⁶. Prema svedočenju Aleksandra Vasiljevića, nekadašnjeg šefa Vojne obaveštajne službe, Pavković je te noći pomerio tenkove iz Bujanj Potoka do kasarne na Voždovcu i tu stao. Te noći su kod njega došla tri generala – Đaković, Krga i Vasiljević – i rekli mu da mu na pamet ne sme pasti da izvodi tenkove na ulice¹⁷. Pavković to nije učinio.

Najviše se zna o Đinđićevim susretima s Legijom 4. i 5. oktobra. Na prvom sastanku, 4. oktobra, Đinđić kaže da je dobio garanciju da specijalne jedinice „neće intervenisati, osim ako s naše strane ne budu inicirani napadi na vojsku i policiju, mi nećemo izvršiti naređenje jer znamo da su izbori pokradeni“. Petog oktobra, u sred haosa „revolucije“, oni su se opet sreli. Legija je rekao: „Za mene je sve završeno. Što se mene tiče, Milošević je gotov. Ako vojska bude intervenisala protiv vas, mi ćemo da intervenišemo protiv vojske. Mi smo im to rekli. I oni znaju da nemaju šanse protiv nas. To znači da vojska u celini neće intervenisati. Ako vas napadnu, mi ćemo vas braniti“ (Mališić 2004:74). Ponovio je da je „za njih sve završeno i da je Milošević istorija ... On nema pravo više da vodi ovaj narod i mi se praktično stavljamo *pod vašu komandu dok*

16 Postoji svedočenje da je Milošević 5. oktobra uveče poslao vojsci pismo s pečatom i lentom u kome je bio spisak od četrdeset imena, koja je Pavković trebalo da pohapsi, od čega šestoro da likvidira. Dragoljub Mićunović mi je potvrdio da je svojim očima video to pismo, da mu ga je sam Pavković pokazao kada je tražio od njega da mu pomogne da uknjiži svoju vilu.

17 Svedočenje iz dokumentarnog filma *Konačni obračun* (Vreme film), prikazanog na RTS-u 5. oktobra 2010.

se institucije ne uspostave“ (Mališić 2004:96; podvlačenje moje). Đinđić još jednom rekonstruiše svoj susret s Legijom 4. oktobra. Rekao je još i to da je SAJ potpuno sinhronizovan s Crvenim beretkama i da je praktično 5.500 ljudi na istoj talasnoj dužini. „Rekao mi je da će sve policijske jedinice koje su bile na Kosovu, a to su njihove kolege, isto da postupe, a što se tiče drugih jedinica koje nisu bile na Kosovu, one u stvari nisu nikakve borbene formacije.“ Nema dokaza da je Legija direktno ispostavio cenu za ove usluge i da je tražio da se Crvene beretke ne diraju i ostanu na svom mestu. Nema dokaza da je napravljen *dogovor* o tome, ali se tako nešto podrazumevalo jer Beretke jesu preživlele i ostale na svojim mestima sve do ubistva Zorana Đinđića.

Da li je ovo što sam opisala bio puč? Rušenje jedne vlasti kakva je bila Miloševićeva, nikako se nije moglo dogoditi bez prelaska aparata vlasti na drugu stranu, odnosno bez ostavljanja vladara na cedilu. U Srbiji se nije dogodio klasičan puč¹⁸ kao u Rumuniji, gde je u samom aparatu postojala zavera, a građani su izigravali njegov dekor. U Srbiji su aparati vlasti, jedan za drugim, nekoordinisano, izdavali Miloševića, pa se može reći da je to bila serija nedogovorenih „pučeva“, koja je omogućila da 5. oktobar prođe bez prolivene krvi. Svaka služba je imala svoje razloge i donosila odluke šta će činiti. Pa ipak, sve su službe „pomogle narodu“ i gotovo u celini su sačuvalе svoje kadrove, a neke od njih postale su nekontrolisani vlasnici fizičke prinude. Pluralizam u raspolaganju silom, kao izraz privatizovane države koju je Milošević ostavio u nasleđe (Dimitrijević 2003, 5–7) ne samo da nije bio eliminisan nego se i učvrstio. Službe su se podelile i, tražeći svoje političke zaštitnike, menjale su strane, gledajući svoje interese.

Opisane metode rušenja Miloševića 5. oktobra – revolucionarna mobilizacija građana, kontinuiteti i dogovaranja i „pučevi“ nevernih službi, u postpetooktobarskom periodu personifikovale su se u suprotstavljenim strategijama svojih vođa, što je uticalo na to

18 Takvo mišljenje zastupa Srđa Popović (Popović 2010).

da se na samom početku onemogućе značajnije promene, koje su građani i većina vođa Petog oktobra očekivali.

Koliko demokratije

Kada pogledamo programska dokumenta DOS-a i obećanja koja su narodu davana, vidi se da su obećavane opsežne demokratske promene (Mićunović 2006: 364-391). Bio je obećan ustav. Već smo istakli da se to nije dogodilo, pa se nije dogodio ni *novi početak* koji bi označio diskontinuitet između starog autoritarnog i novog demokratskog sistema. Obećavani su pravna država i nezavisno sudstvo, podela vlasti, demokratske institucije i transparentnost vlasti, ali i uvođenje reda, u smislu iskorenjivanja korupcije, kriminala, oduzimanja nelegalno stečenog ekstraprofita i kažnjavanja zbog zloupotrebe vlasti. Govorilo se da će se tražiti odgovornost za počinjena krivična dela. Međutim, promene su bile skromne. Izložićemo ih prema analizi srpskog modela demokratizacije, koji je uslovio koliki opseg demokratskih promena će biti dostignut¹⁹.

Opis rušenja Miloševićevog režima iz prethodnog odeljka pokazao je da su tri momenta bila ključna: izbori, vaninstitucionalna odbrana izbornih rezultata („revolucija“) i izdaja Miloševićevih službi („puč“). Pavlović i Antonić su ova tri elementa uopštili u specifični model demokratizacije u Srbiji, različit od modela drugih zemalja u kojima je došlo do „demokratske revolucije“ 1989. godine. Razlika je bila u tome što su te zemlje prelazile iz autoritarnog režima, u kome nije bilo izbora, u demokratski. U Srbiji je slučaj bio drugačiji jer su izbori postojali, mada nisu bili poštени. *Izbori* su otvorili mogućnost promene režima *vaninstitucionalnim* sredstvima koja mogu naterati vlast na povlačenje. Upravo postojanje izbora i mogućnost vaninstitucionalnog delovanja razlikuju izlaz iz hibridnog autoritarizma (kakav je bio Miloševićev režim) u demokratiju. Međutim, izbori praćeni demonstracijama nisu

19 Srpski model demokratizacije prikazujem prema: Pavlović i Antonić 2007 (poglavlja 5 i 6).

dovoljni da se promeni režim ukoliko se neka vrata iznutra ne otvore, odnosno ukoliko se ne jave *prebezi* koji preko noći mogu da promene stranu. Kao što smo već rekli, upravo to se i dogodilo 5. oktobra kada su Miloševići „prebezi“, umesto da oružjem brane režim, podržali vaninstitucionalni pritisak građana da se njihova izborna volja prizna. Autori tvrde da su u ovakvim situacijama neophodni pregovori između pripadnika starog i novog režima. Po toj teoriji, mora da dođe do sporazumne tranzicije, gde pripadnici starog režima za sebe obezbeđuju mesto u novom. Međutim, problem srpske tranzicije je bio u tome što pregovarači s obe strane nisu bili predstavnici *političke* vlasti, kako se to inače dešava. Na strani režima, to su bili pripadnici mafije, državne bezbednosti i vojske, a na drugoj strani – Koštunica i Đinđić. Kako je već rečeno, cilj je bio da pučisti ne pucaju i da omoguće rušenje Miloševića. Za sebe su obezbedili da ostanu na svojim mestima i kontrolišu novu vlast, pre svega isporuke optuženih Haškom tribunalu. Legija se često javno hvalio: „Mi smo ih doveli na vlast, a sada hoće da nas teraju u Hag“. O tome da li su im neka obećanja davana, nema dokaza. (Nije poznato ni da je u pregovorima učestvovao Koštunica.) Može se pretpostaviti da Đinđić, u svojoj pragmatičnosti i „verolomstvu“, takve dogovore nije uvažavao i da ih je smatrao prolaznim, kao i one s kojima je „dogovore“ pravio.

No, kada se vratimo pitanju demokratizacije, ostaje da su njeni dometi morali biti ograničeni pučističkom smenom vlasti i činjenicom da tajne službe ni onda, a ni do danas, nisu pretresene i temeljno reformisane, ni kadrovski ni po načinu delovanja. Pavlović i Antonić tvrde da je posle 5. oktobra ostvarena samo prva faza demokratije – slobodni i pošteni izbori, najviše zbog toga što su pozadinske moći toliko jake da sprečavaju produblјivanje izborne do ustavne (liberalne) demokratije. Oni smatraju da su očekivanja da Srbija već ima razvijenije ustanove liberalne demokratije ne-realna. Takođe, ako je i posle 5. oktobra na prvom mestu ostalo rešavanje nacionalnog pitanja – a tako stoje stvari i s Koštunicom i s Tadićem – takva politika po definiciji teži očuvanju pozadin-

ske moći tajnih službi, koje nemaju afiniteta prema liberalnoj demokratiji (Pavlović i Antonić 2007:229–236). Pavlović i Antonić smatraju da se promena *režima*, odnosno uspostavljanje izborne demokratije, dogodila tek na izborima 2003. godine, a da je sve do tada praktikovan Miloševićev hibridni sistem.²⁰ Zanimljivo je da tako važna promena kao što je promena režima u javnosti nije bila zapažena i da su je primetili samo ovi autori. Ne upuštajući se u argumentaciju oko toga, podsećam da je Ustav iz 2006. godine poništio bitne elemente izborne demokratije uvođenjem partijske države. Na ovu *regresivnu promenu režima* ukazao je Aleksandar Molnar nazivajući novi režim „totalnom pluralističkom partijskom diktaturom“ (Molnar 2008:72). Takođe, ovi autori nisu zapazili da kada nema produblјivanja demokratije u pravcu ustavne (liberalne) demokratije, povratno dejstvo slabih institucija prazni dostignuća izborne demokratije.

Sukobi o redefinisaju Srbije

U ovom odeljku ću započeti analizu propasti petooktobarskih promena, kako u pogledu kadrovskih promena koje nisu obavljene, tako i institucionalnih. I jedne i druge su bile samo površinske, tekle su sporo, često stihijno, s mnogo otpora, sukoba i trzavica koje su obeležile period posle Petog oktobra. Glavna karakteristika tog perioda je bila ekstremna nestabilnost, koja se dnevno odvijala jednom opasnom dinamikom (uz permanentno učešće pučista koji su učvršćivali svoju moć). Posle Petog oktobra sve više je rasla neravnoteža snaga: DOS je naglo slabio, gubio „svoju misiju“ i koheziju, a sistem Slobodana Miloševića je potvrdio svoju otpornost na promene, kako u pogledu njegovih službi, tako i u pogledu njegove ideološke matrice, koja je nastala u dubini nacionalnog prevrata krajem osamdesetih godina. Tada je trajno prevrednovana

20 Za ovakav stav nema opravdanja jer su svi izbori, pa i ti 2003, u sebi sadržavali sistemsku grešku koju je prouzrokovao Zakon o izboru narodnih poslanika Republike Srbije od 9. oktobra 2000. To je bio poslednji zakon koji je donela Miloševićeva skupština, a prihvatile su ga i petooktobarske vođe, iako on i do danas omogućava prekrjanje većine u Narodnoj skupštini i oduzimanje mandata neposlušnim poslanicima.

svest srpskog društva i više se nije promenila. Najveća slabost se pokazala u tome što više nije mogla biti nastavljena borba na *dva fronta*: s jedne strane stari režim, njegove službe i političke stranke, a s druge, pobjedničke stranke DOS-a, novi normativni okvir i nove službe. Takva podjela se nije uspostavila. Umesto nje sam DOS se dramatično podijelio, čime je sudbina revolucije bila zapečaćena.

Za rušenje Miloševića strategija „ujedinjene opozicije“ je funkcionisala dobro. Međutim, DOS je u sebi skrivao jednu fatalnu grešku, koja je uzrok loših zbivanja do kojih je došlo čim je „revolucija“ bila završena. Ujedinjena opozicija se pokazala nesposobnom već na prvom koraku, kada je trebalo *započeti* demontažu Miloševićevih struktura vlasti i smeniti načelnika Generalštaba i šefa Državne bezbednosti. Sukob oko smene Nebojše Pavkovića i Radomira Markovića izbio je odmah i širio se kao požar. Koštunica je, nasuprot ostalim liderima DOS-a, bio protiv njihove smene. To je pokazalo da se ujedinjena opozicija nije mogla uspostaviti kao *jedinstveni politički subjekt*, koji bi bio u stanju da dekonstruiše Miloševićev sistem vlasti i izgradi novi. Iako takvo stanje na prvi pogled izgleda očekivano, jer se radilo o različitim strankama, problem je bio u tome što ni to, *ta različitost*, nije ukalkulisana u unapred spremljenom *zajedničkom planu o povlačenju političkih poteza* unutar koalicije i načinima delovanja protiv staroga režima. Kada je stvaran DOS smatralo se pohvalnim što su svi lideri prihvatili da zajednički kandidat protiv Miloševića bude Koštunica. Ispostavilo se da oni u stvari nisu razmišljali šta će biti *posle* s tim razlikama koje su za vreme rušenja režima bile suspendovane. Ništa nije bilo unapred dogovoreno „za posle“. Programi koji su nuđeni narodu bili su provizorni jer operacionalizacije tih obećanja nije bilo. Gledajući unazad može se zaključiti da je najvažnija i jedina promena bila ta da Milošević ode s vlasti, a šta će biti posle – o tome se nije mislilo, odnosno svako je mislio nešto za sebe. To je bila glavna slabost i uzrok propasti Petog oktobra.

Jedino što se znalo i što im je bilo zajedničko odnosilo se na spoljnu politiku i povratak Srbije u međunarodnu zajednicu, što

se dešavalo gotovo po automatizmu kada Miloševića više nije bilo. Lideri DOS-a su zajednički radili na vraćanju „demokratske Srbije“ u svet i izlasku iz izolacije, koja je bila nepodnošljiva. Zemlja se gotovo ekspresno učlanila u gotovo sve međunarodne organizacije i finansijske institucije. Već 9. novembra podneta je kandidatura SR Jugoslavije za članstvo u Savetu Evrope, čime je naznačen put kojim će se država kretati. Najvažniji proboj koji je DOS napravio bio je u spoljnoj politici; tu je bilo najmanje razmirica, mada je vrlo brzo došlo do razilaženja u pogledu saradnje s Haškim tribunalom. A to je bila, kako ćemo videti, krupna i presudna stvar.

Do paralize u funkcionisanju koalicije došlo je zbog različitih ideologija vodećih ljudi u DOS-u – Koštunice i Đinđića. Te razlike se nisu mogle svesti na uobičajene liderske sujete i uobičajenu borbu za vlast (Pribićević 2010), mada je bilo i toga. Obojica su ostavljala utisak da su opsjednuti svojim „misijama“, koje su predstavljale dva pola „filozofije srpske istorije“. To ih je teralo da se ukotve u dva centra moći. Prvo se Koštunica odvojio od ostatka DOS-a i od svog kabineta napravio sopstveni centar moći *utemeljen u vojsci*. Koštunica je pokušao da spreči dolazak Đinđića na mesto predsednika vlade, a kada to nije uspelo, nastojao je da insistiranjem na „legalnosti“ oslabi vladu i predupredi njene poteze koji bi vodili diskontinuitetu sa starim sistemom. Drugi centar moći se smestio u vladu Zorana Đinđića, koja je formirana 21. januara 2001. godine i koja je imala dobre odnose s JSO (Crvenim beretkama), tehnokratama i novim bogatašima iz Miloševićevog vremena. Đinđić je uzvatio pokušajima da oslabi i deklasira Koštunicu s ciljem da „prošvercuje“ neke promene koje se zajednički više nisu mogle sprovesti. To se, pre svega, odnosilo na saradnju s Haškim tribunalom²¹, odnosno na isporučivanje Miloševića Haškom tribunalu, koje je organizovao Đinđić, jer je to bio uslov za održavanje donatorske konferencije za Srbiju²². Koštunica je ovaj potez ocenio kao državni udar, a ključni

21 Poznato je da Koštunica bio izrazito nesklon saradnji s Haškim tribunalom. U svom prvom javnom nastupu posle pobjede rekao je: „Saradnja s Haškim tribunalom za mene je poslednja rupa na svirali“ (Protić 2005:290).

22 Iako je saradnju s Haškim tribunalom shvatio pretežno instrumentalno, Zoran Đinđić se odlučio za saradnju jer je za njega najvažniji cilj bilo članstvo Srbije u EU. A taj cilj

aparati sile (pre svega Crvene beretke, zabrinute za sopstvenu sudbinu) brzo su se prestrojili, napustili Đinđića kao „izdajnika“, i prešli u suprotan „patriotski“ tabor. Kako su oba centra moći težila da se oslone na aparate fizičke prinude, tako su ti aparati postajali nezavisna sila. To je značilo da su se politička gledišta pretvarala u pritajeni rat²³. Iz ovog *ratnog ugla*, DOS i Peti oktobar su izgledali kao instrumenti koji su Đinđiću i Koštunici služili da se ukloni zajednički neprijatelj (Milošević), da bi se tek posle toga političkom borbom rešilo pitanje konačnog pobednika. Ali to je značilo da od obećanog ustava i demokratskih institucija nije moglo ostati gotovo ništa.

Oko čega je izbio sukob? Konflikti su se praktično sve vreme nizali u vidu afera koje su potresale Srbiju, ali njihovo poreklo nije bilo u samim tim burnim događajima. Sukob je bio dat unapred, kao sukob dva različita pogleda na svet (evropski i antievropski), iz kojih su proisticala različita viđenja puta kojim Srbija treba da ide. Koštunica je unapred najavio da će nastaviti staru nacionalnu politiku, ali umerenijim sredstvima. Opredelio se za „legalizam“ kao očuvanje kontinuiteta, ne da bi se legalno menjale institucije nego da se ništa bitno ne bi menjalo. Koštunica je Peti oktobar shvatio u skladu sa svojim političkim programom, kojim je dominirala ideja „i nacionalno i demokratsko“. Milošević je imao nacionalno, ali ne i demokratsko. Za Koštunicu je Peti oktobar bio način da se ukine taj nedostatak. Milošević je u osnovi vodio ispravnu nacionalnu politiku, a mana joj je bila to što ju je sprovodio komunista. Koštuničin dolazak na vlast bi tu manu ispravio, s tim da se sačuva kontinuitet srpske nacionalne politike. Glavnu promenu Koštunica

„nije imao cenu“ (Biserko 2006:229).

23 Sukobi između dva lidera su, indirektno, imali nasilni i oružani aspekt. Tako je izgledalo hapšenje Slobodana Miloševića. Policija je imala nalog za hapšenje Miloševića, ali joj je vojska zaprečila put i onemogućila hapšenje. Tu je i ubistvo Momira Gavrilovića, oficira tajne službe koji je navodno trebalo da za Koštuničinu stranu napravi paralelnu tajnu službu i koji je optužio vladu za veze s kriminalom. Oružana pobuna Crvenih beretki bila je pokušaj državnog udara protiv vlade, a podržao ju je predsednik Koštunica. U takve sukobe spada i špijuniranje članova vlade preko vojne službe bezbednosti; planiranje oružanog (vojnog) desanta na vladin Biro za informacije zbog sumnje da Biro prisluškuje predsednika Koštunicu; konačno, tu spada nekoliko pokušaja, pa onda i sâm atentat na premijera Đinđića (o ovim sukobima videti: Jovanović 2005).

je video u tome da se nacionalnom doda *demokratsko* (slobodni i poštenu izbori) i izlazak iz međunarodne izolacije. A ono „nacionalno“ je značilo da se sačuva i nastavi ideologija srpskog nacionalnog i državnog pitanja. U skladu s tim, on je pre prihvatanja kandidature zahtevao da ne bude revanšizma (lustracije i značajnijih kadrovskih promena), da se sačuvaju nacionalni i državni interesi u pogledu Kosova, očuva zajednička država Srbije i Crne Gore i sačuva glavni ratni plen – Republika Srpska.

Đinđić je bio na *modernizacijskoj i evropskoj strani*. Smatrao je da je za Srbiju najvažnije da napravi modernu državu i ekonomiju, i svoj put usmeri ka Zapadu i evropskim integracijama. Verovao je da je za Srbiju najvažnije promeniti pogrešnu *istorijsku svest* o ciljevima koji je drže u zaostalosti. To se može postići brzim integrisanjem Srbije u Evropsku uniju, reformama i rešavanjem nacionalnog pitanja, koje je bilo „mitološko“ i blokiralo definisanje Srbije kao moderne države. Verovao je da on i Koštunica mogu da podele uloge: Koštunica ruši Miloševića i postaje simbol državnog jedinstva, a on kreće u brze reforme koje će Srbiju ugurati u Evropu i tako okončati njenu vekovnu agoniju i lutanja od jedne do druge Nedođije.

Ova podela je bila poznata od ranije i karakterisala je dvovekovnu političku istoriju Srbije: reč je o podeli na moderniste, okrenute ka Zapadu, i konzervativce-nacionaliste (narodnjake), okrenute ka Rusiji. Podeljen duž ovakve vrednosne i političke linije, koja je presećala sve važnije sukobe u istoriji Srbije, DOS je praktično uspostavio dvovlašće u zemlji (Pešić 2007a:67). Zbog toga je situacija bila komplikovanija od ideoloških razlika, jer DOS ni u jednoj ideološkoj varijanti nije raščistio s državnom mafijom koja se zaklanjala iza ovih razlika i menjala gazde u skladu sa sopstvenim interesima. Kad je vlada predala Miloševića Haškom tribunalu²⁴, DOS se raspao, a državna mafija je rat razbuknula do tačke „mi ili oni“. Kada se ima u vidu ovaj ciljno-vrednosni rasep koji se prelamao

24 „Mi u DOS-u smo se tek kada smo došli na vlast suočili sa stravičnim teretom ratnih zločina. Zatim i s teretom nerazjašnjenih političkih ubistava. A onda se pojavila hladnjača puna leševa na Dunavu, pa se pojavilo Petrovo Selo.“ (Mihajlović 2005:94).

oko Haga i opasnih politika podzemlja, postavlja se pitanje: ko je prava mera oktobarskih promena – Koštunica ili Đinđić? Ja bih rekla da je to bio Koštunica. Gotovo ništa od onoga što je mislio Đinđić kao „modernista“ nije bilo prisutno tokom petooktobarskih zbivanja; nacionalno pitanje se nije raspravljalo – naprotiv, ono je ostalo nedirnutu jer nije bilo popularno kritikovati srpski nacionalizam. O ratovima, zločinima i Hagu se nije ni reč prozborila tokom Petog oktobra. Pored toga, ni sam Đinđić nije uvek bio jasan u pogledu nacionalizma i koristio ga je prema potrebi, pragmatično²⁵. Vrhovna legitimacijska matrica koju je uspostavio Milošević nacionalističkom revolucijom krajem osamdesetih godina, nije se mogla lako i brzo promeniti, što dokazuje i današnja situacija. Promenjena su sredstva rešavanja srpskog nacionalnog pitanja – od ratnih ka mirnim i diplomatskim – ali i nova sredstva su vodila do istog zida i nužnog povlačenja. Ovo potvrđuje i nedavni slom politike „i Evropa i Kosovo“, koju je predvodio predsednik Boris Tadić.

Ako je tačno da DOS nije bio u stanju da donese obećane promene, onda se ne može izbeći jedno neprijatno pitanje: budući da je Milošević bio srušen, zašto se „ujedinjenost“ opozicije, koje u stvari više nije bilo, nastavila sve do decembarskih izbora 2000. godine? Verovatno zbog opsesije jedinstvom opozicije, kao i zato što su Đinđić i njemu bliske partije smatrali da ne smeju propustiti svoj trenutak. To je dovelo dotle da se revolucija zaglavila u ratu, jer nisu mogli „istovremeno pobediti i Koštunica i Građanski savez“ (Popović 2010:195). Rascep i nedostatak legitimiteta oslabili su ionako nekaku vlast, koja nije htela, a nije bila ni sposobna da raščisti Miloševićevo državno podzemlje. Takvim akterima na vlasti nije ostajalo ništa drugo do da se *brane* jedni od drugih uz pomoć iste te državne mafije, koja je brinula o sebi.

25 U početku, njegovi nastupi u Demokratskoj stranci bili su antinacionalistički, a pošto oni nisu doneli politički uspeh, Đinđić je postao zagovornik srpskih nacionalnih interesa. Kasnije, kao predsednik vlade, ispoljavao je mnogo manje nacionalizma; ponekad je delovao kao radikalni kritičar srpskih nacionalističkih mitova i opsesija, a ponekad, kad je trebalo, flertovao je s nacionalizmom (Gligorov 2006:142-43).

Prošlost kao mesto propasti Petog oktobra

S obzirom na to da sam u petooktobarska zbivanja uračunala period do ubistva premijera Đinđića, nameravala sam da utvrdim da li se se u nekom specifičnom problemu *ukršta* delovanja svih aktera, zbog kojih su se oni delili i sukobljavali. Literatura koju sam imala u rukama pokazala je kao na dlanu da je obaveza Srbije da isporuči optužene za ratne zločine Haškom tribunalu bila ta ključna tačka koja je definisala gotovo sve aktere, njihove pozicije, raspad DOS-a i skromne promene koje je Peti oktobar doneo. DOS je nesumnjivo uživao znatnu podršku da započne demokratsku rekonstrukciju Srbije. Koliko će tu podršku iskoristiti za temeljnu transformaciju jednog propalog društva i „nedovršene i ne-moderne državnosti“, zavisilo je ne toliko od vizije budućnosti koliko od suočavanja s lošom prošlošću. Petooktobarska revolucija slomila se na *prošlosti*: „Osnovna tačka sukoba, koji je ubrzo nakon oktobra doveo do raspada DOS-a, nije bila jednostavno odnos prema budućnosti, već pre svega *politika odnosa prema prošlosti*“ (Dimitrijević 2003:8). U stvari, Srbija je bila potpuno nespremna da se suoči sa zločinima iz prošlosti i tako raščisti teren za budućnost; njeni građani bili su ubeđeni da su se Srbi u minulim ratovima samo branili, da su bili žrtve drugih naroda koji su činili zločine. A ratove su smatrali opravdanim i „oslobodilačkim“ jer su se vodili zbog „odbrane“, tj. stvaranja srpske države na celom „njenom prostoru“, u kojoj Srbi više neće biti izloženi neprijateljstvu drugih naroda. Etnička („tribalna“) svest bila je toliko jaka da su zločini prema drugima izgledali opravdani (Subotić 2010:86).

Sukob između premijera Đinđića i predsednika Koštunice bio je u različitim vizijama budućnosti Srbije, ali, kao što vidimo, one nisu bile glavni uzrok raspada koalicije. Do njega je došlo zbog njihovih pogleda na *prošlost*, koja je bila utkana u sve strukture vlasti i koja se svim sredstvima borila za svoj opstanak. Koštunica je branio tu prošlost, a Đinđić je hteo da je se otarasi. Vođama DOS-a sve do dolaska na vlast nije bilo jasno da će ih prošlost podeliti: „Ako pratimo

razvoj ukupne političke situacije, vidimo da je izručenje Slobodana Miloševića Tribunalu u Hagu bila tačka razdora na unutrašnjoj sceni i uzrok podele koja je kasnije dovela do rušenja i propasti ne samo prve demokratske vlade, nego i projekta reformi i tranzicije i do sloma nada i očekivanja koje je probudio Peti oktobar“ (Mihajlović 2005:98). Pri tom se nije radilo samo o moralnom i krivično-pravnom suočavanju sa zločinima počinjenim u ratovima, nego o zločinačkoj prošlosti koja je bila *prisutna u nepacifikovanim službama bezbednosti*. Iza scene, na kojoj su nove vođe raspravljale o budućnosti, stajala je „Miloševićeva privatizovana kartel-država“, sastavljena od ratnih zločinaca i profitera, kriminalnih struktura unutar vojske, državne bezbednosti i policije. Sve te elemente je povezivala i ujedinjavala ideologija tribalnog nacionalizma, kao pokriće za nesmetano privatizovanje državnog aparata (Dimitrijević 2003:7).

Dakle, prošlost je bila prisutna na jedan mnogo fundamentalniji način nego da se radilo samo o procesu moralne i pravne refleksije o počinjenim zločinima. Prošlost je egzistirala u ratnim zločincima, kriminalcima i najokrutnijim ubicama, koji su *radili* u državnim službama i upravljali državnim aparatom sile i posle Petog oktobra. Oni su sebe predstavljali kao patriote, zaslužne za srpsku stvar. Takvu prošlost ugrožavao je Haški tribunal, a praktične potrebe građana su se mogle rešavati samo na osnovu saradnje s njim. Vlada je mogla dobiti podršku međunarodne zajednice za otpis dugova, kredite i donacije pod uslovom da s prošlošću raskine, a mera raskida je bila predaja optuženih Tribunalu. Zbog toga je ubijen premijer Đinđić, u akciji koja se zvala Stop Hagu. Pa ipak, Haški tribunal je bio samo *praktično mesto raskida* dvojice lidera, iza kojeg je stajalo mnogo prikrivenih značenja vezanih za tek završene ratove i ono shvatanje „nacionalnog“ koje je dominiralo i pre i posle 5. oktobra. Ono je već čitavu deceniju delilo političko polje na „patriote“ i „izdajnike“, a Peti oktobar je doveo na vlast i jedne i druge.

Loša prošlost je određivala međunarodni položaj Srbije, od kog je zavisilo kojom brzinom će se zemlja oporaviti. Nakon 5. okto-

Vesna Pešić

bra Srbija se vratila u svet i bila dočeka raširenih ruku, ali su je veoma brzo stigle *obaveze* prema međunarodnoj zajednici koje je Milošević prihvatio potpisivanjem Dejtonskog sporazuma. Iza Miloševića nisu ostali samo život sveden na preživljavanje i razorena država, institucije i privreda, nego i ceh koji se morao platiti za ratne zločine. Od novih vlasti se očekivalo da se suoče s lošom prošlošću, i da one, iako nisu bile odgovorne, plate račune predajom optuženih Haškom tribunalu. Ova hipoteka loše prošlosti ugrožavala je vojne i policijske službe koje su tu prošlost aktivno stvarale. To je situaciju u Srbiji, koja je ionako bila teška, činilo još težom i nestabilnijom, naročito kad su krenula uslovljavanja Hagom. Amerikanci su DOS-ovoj vlasti dali samo tri meseca grejs perioda u kome neće insistirati na starim dugovima. A onda su krenuli pritisci da se optuženi za ratne zločine predaju Haškom tribunalu, pre svih, Slobodan Milošević.

Kada je Đinđić otišao u Ameriku u februaru 2001. godine, Kolin Pael mu je rekao da Vašington neće menjati pristup prema Beogradu sve dok se Beograd ne promeni, a to je značilo: promenjen odnos prema prošlosti, prestanak finansiranja vojske Republike Srpske, predaja Miloševića Haškom tribunalu, hapšenje drugih optuženih za koje je imao podatke da ih čuvaju naše vojne snage (Jovanović 2005:62–63). Spisak je bio dugačak, uključivao je i puštanje Albanaca iz srpskih zatvora. Problemi pred kojima se našla vlada Srbije, bili su višestruki. Prvi nesporazum je bio u samoj Srbiji: vlasti nisu znale šta treba raditi s Miloševićem. Drugi je bio taj što je s Amerikancima vladao gotovo totalni nesporazum. Amerikanci su mislili da se, kad je jednom otišla autoritarna vlast, sve promenilo – njena nacionalna politika, odnos prema prošlosti i zločinima, svetu i drugim narodima; pretpostavljali su da je narod morao da trpi takvu politiku, a sada više ne mora jer je diktator otišao, s tim što ostaje samo još da se pravedno kazni.

Situacija u Srbiji nije ličila na ono što su Amerikanci zamišljali. Oni nisu znali kako da objasne to da se narod, pa i vođe Petog oktobra i

Dvije društvo kako smo stigli do

dalje slažu s Miloševićevom nacionalnom politikom i da nemaju nikakav legitimitet da rade ono što Amerikanci od njih očekuju. Drugi problem je bio u tome što „pobednici“, i kad su hteli da plate ceh prošlosti i predaju optužene i Miloševića – a na to je pristao Zoran Đinđić – nisu imali ne samo legitimitet nego ni stvarnu vlast da takve odluke sprovedu u delo, o čemu je najpregnantnije svedočila agonija oko hapšenja Miloševića, koja se odigrala već sledećeg meseca. Uslovljavanje spolja oko Haga i suočavanje s prošlošću je vladu Zorana Đinđića postavilo u centar paljbe sa svih strana: napadao ju je Koštunica kome je Hag bio „poslednja rupa na svirali“, pretilo je nezadovoljstvo građana jer se život nije popravljao dovoljno brzo, pretila je i državna mafija koja je bila na udaru Haškog tribunala. Ona se spremala za obračun koji se brzo dogodio. Generalna proba puča protiv vlade Zorana Đinđića izvršena je oružanom pobunom Crvenih beretki u novembru 2001. godine, koju je podržao Koštunica (Popović 2010). Ona je naznačila da se poglavlje o revoluciji 5. oktobra završava. Država je bila na kolenima pred državnim mafijom. Prihvatanje da je slabija od sopstvene službe (kriminalizovane ratovima i povezane s organizovanim kriminalom oko Zemunskog klan) i da takva mafija može da joj određuje načelnike službe bezbednosti, dovelo je do puča, 12. marta 2003. godine, ubistvom premijera Đinđića. I oružana pobuna, velika zavera i ubistvo premijera bili su u znaku otklanjanja saradnje s Haškim tribunalom.

Unutrašnje borbe oko prošlosti i Haga potvrđivale su da je Srbija posle 5. oktobra gubila snagu jer nije bila u stanju da raščisti sama sa sobom i svojom neposrednom prošlošću. Da bi se dugovi prošlosti naplatili, Srbija je držana pod stalnim pritiskom, možda i *prejakim* u nestabilnoj situaciji koja je vladala posle 5. oktobra. Amerikanci su neprekidno pitali u čemu se to Srbija promenila i postala demokratska ako Milošević nije uhapšen²⁶ i ne izručuju ga Haškom tribunalu. Za njih i druge evropske činioce obračun s prošlošću se uzimao kao dokaz i merilo promena u Srbiji. Milan St. Protić tvrdi da je to bilo jedino pitanje o kome su hteli da razgova-

26 Ne samo da nije bio uhapšen nego ga je predsednik Koštunica primio u prijateljsku posetu, kao predsednika najveće opozicione stranke.

raju s Koštunicom prilikom njegove posete Americi u maju 2001. godine (Protić 2005:67). Tu obavezu je preuzela vlada Srbije, jer se bez njenog ispunjenja nije mogla dobiti ekonomska podrška. Kada je Milošević izručen Tribunalu, uz dramatično unutrašnje zaoštavanje, u vladi se rodila nada da je to kraj nategnutih odnosa sa svetom i kraj problema s Hagom. Međutim, brzo je postalo jasno da to nije kraj nego tek početak, da će se „proganjanje“ – ali i unutrašnji rat – nastaviti. Vladala je iluzija da će se prošlost zaboraviti i nestati gledanjem u budućnost. Pokazalo se da je budućnost krajnje neizvesna dok se loša prošlost ne savlada, kako u samim službama tako i u ciljevima koje je Srbija preuzela od Miloševića.

Zašto su prevladali kontinuiteti

I posle deset godina teško je doneti pouzdane zaključke o karakteru Petog oktobra: revolucija, sporazum opozicije i vlasti ili smena vlasti? Svi su ti oblici bili prisutni i ostavili svoje tragove, koji se i danas mogu identifikovati. Najtačnije je reći da se petooktobarska revolucija pretvorila u politički rat u kome je jedna strana branila prošlost, kontinuitet i „poseban“ put Srbije, a druga je zastupala revoluciju, napuštanje prošlosti i integrisanje Srbije u Evropsku uniju. Obe su pri tom grešile jer su im metode bile neprihvatljive. Međutim, iako veoma važan, ideološki sukob nije potopio obećanja data građanima o korenitoj promeni sistema.

Bar tri razloga su bila jednako važna. Prvi razlog je bio taj što ujedinjena opozicija nije bila sposobna da deluje kao jedinstveni politički subjekt koji bi bio u stanju da dekonstruiše stari sistem i gradi novi. Ona taj kapacitet nije imala, što dokazuje činjenica da nije postojao nikakav plan šta će se raditi kad se vlast osvoji. DOS je završio u raspadu i *nečinjenju*, tj. ništa se u bivšem sistemu nije menjalo. Drugi razlog „izneverene revolucije“ je oslanjanje DOS-a na *pučiste* koji su izdali Miloševića i doveli opoziciju na vlast. Pučisti su bili Miloševićeva državna mafija, izrasla iz ratova, sankcija, šverca,

zločina i organizovanog kriminala. Njih je po prirodi stvari suštinski uznemiravala mogućnost da će doći pod udar Haškog tribunala. Kad je Đinđić izručio Miloševića Haškom tribunalu, nastao je jaz koji se više nije mogao premostiti. Uz pomoć opozicije državna mafija je krenula u napad protiv vlade, što je kulminiralo u oružanoj pobuni Crvenih beretki. Truli kompromis koji je vlada Zorana Đinđića napravila s Crvenim beretkama, s jedne strane, i zloćudna podrška koju su državni kriminalci dobili u kabinetu predsednika Koštunice, s druge strane, predstavljali su konačni poraz revolucije. Ishod petooktobarskog rata bilo je ubistvo premijera Zorana Đinđića.

Danas je jasno da je petooktobarska revolucija propala. Iz današnje perspektive, Peti oktobar jeste omogućio nekakvu, makar sporovoznu evoluciju, s puno lutanja, zastoja i gubljenja vremena. Ona danas postoji, a onda nije postojala jer je država bila pod zidom sankcija, izolovana i „odmetnička“. „Sporovoznost“ potvrđuje stare prepreke, koje su danas nešto manje, ali su još uvek tu. Srbija ni za deset godina nije uspela da normalizuje svoje odnose s EU, jer da jeste, ona bi danas bila na njenom pragu, a nema još ni status kandidata²⁷. Srbija nije završila saradnju s Haškim tribunalom²⁸. Srbija nije uspela da reši svoje državno pitanje i odredi svoje granice, i tako stavi tačku na (većito) rešavanje nacionalnog i državnog pitanja. Kosovo se još uvek tretira kao nerešen problem. Odnosi sa susednim zemljama nisu takvi da se može govoriti o prijateljstvu i pomirenju. Ekonomija je u kolapsu, a kvalitet života je u dramatičnom padu. Društvo se rascepilo na dva dela, otprilike iste veličine: na slojeve koji žive od države i one koji su nezaposleni, prepušteni gazdama ili samima sebi. To su dva sveta, između njih nema komunikacije.

Postavlja se pitanje zašto Srbija stoji pred istim preprekama kao i pre deset godina. Zašto su danas dinamički procesi umrtvljeni, a ljudski resursi retki i iscedeni?

27 Status kandidata za članstvo Srbija je dobila 1. marta 2012.

28 Srbija je završila saradnju sa Hagom predajom Mladića (31. maja 2011) i Hadžića (22. jula 2011).

Najvažnije uzroke nerešenih starih pitanja svela bih na tri. Prvi se odnosi na opoziciju koja je 5. oktobra preuzela vlast. Ona i danas vlada. Ona nije uspela da izađe iz „traumatičnog kruga“ u koji je zapala još osamdesetih godina kada je ostala bez svoje autentične politike u odnosu na Miloševićevu vlast. O tome je ubedljivo pisala Dubravka Stojanović i pokazala da opozicija nije umela da nađe izlaz iz Miloševićeve nacionalne i ratne politike koja je njega izbacila i učvrstila na vlasti. Suštinska transformacija opozicije odnosila se na *diskontinuitet sa samom sobom* ostvaren „napuštanjem sopstvenih programa koji su i nju i celu zemlju deset godina držali u agoniji“ (Stojanović 2010:216). Pitanje ideološke transformacije opozicije zapravo je pitanje koliko je Srbija uspela da izađe iz svoje nacionalističke matrice koja je izazvala nenadoknadive štete drugim narodima i njoj samoj.

Opozicija (a sadašnja vlast) nije se oslobodila Miloševićevih i sopstvenih zabluda. Odlučnost Srbije da uđe u Evropsku uniju nije ubedljiva. Poslednja prepreka je Kosovo, što ne znači da će biti i zaista poslednja. Za vreme prve Koštuničine vlade (2004–2007) sve stranke – i opozicije i vlasti – donele su Ustav (2006. godine) i u nje mu zapisale da je Kosovo neodvojiv deo Srbije. Uz oživiljen kosovski zavet i podignutu nacionalnu temperaturu, Srbija je ponovo dovedena u sukob sa zapadnim zemljama EU i SAD. Održavanje dvostrukog koloseka – kosovskog i evropskog – održava se, kao i nedokučivo traganje za Ratkom Mladićem. I pored svih zaklinjanja proevropske vlasti, možda je i on još jedno „srce Srbije“ koje se mora čuvati.

Drugi uzrok je obnova partijske države kao posebnog oblika bezdržavlja. Nikada nije bilo teže odrediti gde obitava javni interes nego danas. Zaokret ka višepartijskoj diktaturi desio se za vreme Koštuničine vlade, kada je svaka stranka u vladajućoj koaliciji dobila svoj tačno određeni komad vlasti s kojim je samostalno i bez ikakve kontrole upravljala, a svoje parcele vlasti delila svojim partijskim drugovima, rođacima, i finansijerima (Pešić 2007b). Partijska „feudalizacija“ vlasti je od svojih začetaka do danas poprimila toliko izopačene forme da je pluralistička partijska diktatura postala

glavni izvor korupcije, privilegija i podrivanja vladavine prava. O tome se gotovo sve zna, ali se ništa ne menja jer stranke i njihovi finansijeri (tajkuni) nemaju interesa da se samonormiraju i podvrgnu pravilima razdvajanja društvenih uloga, neutralne administracije i samostalnog funkcionisanja društvenih podsistema.

Vesna Pešić

Treći uzrok su netransformisani aparati vlasti. Videli smo da je DOS došao na vlast uz pomoć tajnih službi i državne mafije. Tadašnje afere (a ista je stvar i sa sadašnjim) signalizirale su da su civilne vlasti srastale s aparatima represije stvaranjem netransparentnih i neformalnih centara moći (Stojanović 2010:224). Tajne službe su i dalje „rezervisani domen“, a takav njihov položaj najbolje svedoči da do diskontinuiteta s Miloševićevom vlašću nikada nije došlo. Službe nisu reformisane, sačuvale su stari, *politizovani karakter*. Pozadinske strukture danas deluju kao paukova mreža koja prekri-va „svaku rupu“ s namerom da onemogući artikulaciju društva. Demokratija je postala fasadna. Sloboda štampe je presahla. Spre-ga službi, biznisa i partijskih vrhova na vlasti sprečava formiranje nezavisnog pravosuđa, slobodnih medija i nezavisnih institucija. Otuda ova neprijatna tišina koja nas čini nostalgичnim za petookto-barskim vremenom, kada su se dani provodili na ulicama.

Tekst je objavljen pod naslovom „Rekonstrukcija petooktobarskih zbivanja na osnovu memoarske i stručne literature“, u zborniku Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle, ur. Dušan Pavlović, Heinrich Böll Stiftung – Jugoistočna Evropa, Beograd, 2010.

Dvije društvo kako smo stigli dande

II

SUKOBI I JEDNA DEBATA O TRANSFERU MILOŠEVIĆA U HAG

Profesorka Goldsmits koledža iz Londona, Jasna Dragović-Soso, analizirala je debatu koja se vodila unutar liberalane inteligencije u nedeljniku Vreme od avgusta do novembra 2002. godine²⁹. Debata je bila inicirana suđenjem Slobodanu Miloševiću u Haškom tribu-nalu. Ta rasprava je imala svoju pozadinu i ona će u ovom radu biti istražena. Pokazaćemo uzroke i posledice neslaganja unutar Druge Srbije³⁰, koja su se iskazala znatno pre te debate. Različita gledišta su se iskazivala o nekim važnim događajima, najviše o smislu i dometu petooktobarskih promena. Na političkoj sceni su se odvijali dramatični sukobi unutar nove vlasti o transferu Miloševića u Hag, a da pritom liberalna inteligencija nije uspevala da razume kompleksnost političke situacije posle Petog oktobra. Propustivši da to razume, ona se uplela u sopstvene rasprave i podele, previdevši cenu koja će biti plaćena za Miloševićev transfer Haškom tribunalu. Ishod je bio njen neuspeh da prepozna *politički potencijal* u Srbiji, koji je *možda* mogao voditi ka istinskom procesu suočavanja sa prošlošću.

S obzirom na glavnu temu, uticaj suđenja Miloševiću na srpsko društvo u pogledu njegovog suočavanja sa zločinima koje su počinili Srbi, unapred je bio minimiziran zbog ideološke konfuzije oko hapšenja i isporuke Miloševića Haškom tribunalu. Nove vlasti su uhapsile Miloševića „na mišiće“ i pod spoljnim pritiskom. U javnosti nije postojala nikakva svest koja bi podržavala njegovo suđenje u Hagu, niti je postojao konsenzus unutar nove vlasti o

29 Rad Jasne Dragović-Soso „Collective Responsibility, International Justice and Public Reckoning with the Recent Past: Reflections on a Debate in Serbia“ biće objavljen u knjizi The Milošević Trial – An Autopsy, koju izdaje Oxford University Press. Moj tekst se nadovezuje na njen i predstavlja dopunu njene analize debate iz nedeljnika Vreme.

30 Termin Druga Srbija koristim zato što ga je Jasna Dragović-Soso koristila u svom radu koji prethodi mom tekstu. Forma mog teksta i način izlaganja, odabrani protagonisti i citati takođe su usaglašeni sa njenim tekstom.

tome. Da bi Milošević uopšte bio uhapšen, a zatim i isporučen, Đinđić i njegova vlada morali su da maskiraju svoje planove i akcije, skrivajući ih od svog glavnog rivala i novog predsednika SRJ, Vojislava Koštunice, koji se protivio tome da se Milošević pošalje u Hag. Budući da je savezni nivo vlasti imao ustavnu nadležnost za ekstradiciju, a Koštunica nije bio voljan da to učini, na delu je bilo „otimanje pravde“, kao jedini način da se Milošević prebaci u Hag (Subotić 2010)³¹. To je samo po sebi služilo kao propaganda protiv Tribunala. Treba takođe naglasiti da je predaja Miloševića Haškom tribunalu gotovo eksperimentalno potvrdila da suočavanje sa lošom prošlošću (masovnim zločinima u oružanim sukobima) može dovesti do jakih sukoba na unutrašnjem planu, koji mogu slomiti tek započetu demokratsku tranziciju (Dimitrijević 2007)³². Takvih tenzija je zaista bilo u Srbiji. Njih možda i treba shvatiti kao slom demokratske tranzicije, do koga je došlo koliko zbog prevelikog pritiska sa Zapada u pogledu izvršavanja obaveza Srbije prema Haškom tribunalu, toliko i pod pritiskom unutrašnjih političkih sukoba i nekontrolisanog delovanja tajnih službi (Pešić 2010). Ako se ima u vidu ovako teška situacija u Srbiji, postaje jasno koliko su bila ne-realna, pa čak i apsurdna, ogromna očekivanja od suđenja Miloševiću.

Ovaj rad će se najpre baviti gledištima Druge Srbije od trenutka kada je otvoreno pitanje transfera Miloševića u Hag. Analiza se pretežno zasniva na transkriptima radio emisije Peščanik, koja je bila glavna tačka okupljanja pripadnika Druge Srbije i ostalih slično orijentisanih ljudi toga vremena³³. U drugom delu se analiziraju pozicije koje su zauzele nove vlasti na republičkom i saveznom nivou posle 5. oktobra 2000³⁴.

31 „Otimanje pravde“ podrazumeva da neka vlast, pod pritiskom spolja, ispunjava međunarodne norme tranzicione pravde čisto formalno, a da pri tome izostaje stvarno suočavanje sa prošlošću, ili se ona čak zamagljuje zbog unutrašnjih političkih razloga, što jeste bio naš slučaj.

32 Posebno videti poglavlje „Srbija, ili život u okovima loše prošlosti“

33 Takođe sam proučavala Helsinšku povelju, mesečni bilten Helsinškog odbora u Srbiji. Obavila sam i nekoliko razgovora sa akterima i svedocima sukoba u Drugoj Srbiji.

34 Za ovu analizu koristila sam sećanja, akademsku literaturu i razgovore sa jednim brojem učesnika koji su bili upleteni u sukobe oko isporučivanja Miloševića Haškom tribunalu.

Liberalna inteligencija i Tribunal

Druga Srbija je praktično bila jedini kritičar Miloševićeve ratne i nacionalističke politike i jedini glas iznutra koji je podržavao Tribunal tokom devedesetih godina i kasnije. Kako je pokazala Dragović-Soso, cepanje Druge Srbije je slabilo njen kritički potencijal da doprinese suočavanju sa prošlošću i ratnim zločinima. Ako se pozabavimo stavovima iskazanim pre transfera Miloševića u Hag, zapaža se da je Druga Srbija već bila podeljena u vezi sa političkom dilemom koja se odnosila na Peti oktobar: da li se tada dogodila revolucija ili je uspostavljen kontinuitet? Identifikovala sam dva suprotstavljena gledišta: prema prvom, 5. oktobra se dogodila krupna promena koja bi se mogla shvatiti kao revolucija, a prema drugom je došlo samo do smene vlasti, dok je ideološki okvir ostao nepromenjen.

Ova podela je uticala na stavove o Tribunalu. Oni koji su verovali da se dogodila krupna promena i koje nazivam „optimistima“, smatrali su da treba biti konstruktivan prema novoj vlasti, osloboditi se „srpske krivice“ i relativizovati pritisak sa Zapada zbog Haškog tribunala i predaje Miloševića. Smatrali su da demokratskoj Srbiji treba dati malo više vazduha, umesto da se ona bespoštedno pritiska zbog Haga. Oni drugi, koje nazivam „skepticima“, zauzimali su se za bespogovorno suočavanje sa prošlošću, ispunjavanje zahteva Haškog tribunala i hapšenje Miloševića bez odlaganja. Za njih je to bio jedini uslov da se Srbija povрати moralno i postane normalna zemlja.

Kao nosioce ovih pozicija identifikovala sam iste protagoniste koji su 2002. godine vodili glavnu reč u polemici u nedeljniku Vreme, koju je analizirala Dragović-Soso: novinara Stojana Cerovića i advokata Srđu Popovića. Stojan Cerović je reprezentovao umerene optimiste. U jednom intervjuu za Peščanik on ističe da Srbi moraju početi da misle od početka, jer su se dogodile krupne promene, ne samo padom Miloševića nego i prethodnim događajima koji se od-

nose na NATO bombardovanje. Nisu više samo Srbi ti koji su činili zlodela drugima, jer su i oni žrtve i zato su sada svi jednaki i niko nikome više ništa ne duguje³⁵.

Vesna Pešić

Cerović je smatrao da ne treba imati isti odnos prema novoj vlasti kao prema Miloševiću, niti od nje treba tražiti nekakvu apsolutnu pravdu, jer su na vlast došli najbolji koje imamo i za koje smo godinama navijali. Ni oni na Zapadu nisu ništa bolji: „Ja sam ih gledao kako oni formulišu sopstvene politike i video sam da tu nema ničeg naročitog ... niti je to u moralnom i političkom smislu nešto naročito nadmoćno i nešto čemu bismo mi morali baš da se divimo i da prihvatamo kao božiju volju³⁶.“

Ovo preterivanje u pogledu moralne promene posle Miloševića, vodilo je Cerovića do tvrdnje da Srbija nema mnogo razloga da prihvatiti pritiske koji dolaze sa Zapada, naročito na moralnom planu. Pritisak na Srbiju u pogledu Haškog tribunala nije pravedan: „E, sad imamo taj Haški sud koji kaže - hajde, imate ove termine, imate te rokove, imate te obaveze ... I to je dnevni red koji nam je ispostavljen, za koji se meni čini da nije sasvim fer ... Ne spadam više u te koji bi sa velikim oduševljenjem i velikom brzinom ispunjavali sve te zahteve ... Lično se osećam glupo ako ispada da ja sad branim Slobodana Miloševića, nije u tome stvar, zbilja; stvar je u tome da je ta optužnica podignuta zbog rata na Kosovu. Dakle, taj međunarodni sud koji je u suštini ipak finansiran iz Amerike ... i imam utisak da Amerika ipak može u velikoj meri da utiče na politiku optuživanja, tako da je to nekako sud te strane, koja jeste bila u tom ratu sa Srbijom, sa Jugoslavijom³⁷.“

Cerović nije predlagao da Srbija odbije saradnju sa Tribunalom, već se osećao nelagodno zbog nje, kao da je Tribunal uvredio srpski nacionalni ponos. Srbija ne bi trebalo da se mnogo „zaleće“ u odpu-

35 Pešćanik, transkript 43. emisije, Radio B92, 14.2.2001, <http://pescanik.info/content/view/1457/1309/>.

36 Isto.

37 Isto.

ranju Haškom sudu, ali: „Znate, ja sam u Americi video mnogo vrlo ozbiljnih kritika toga suda. Malo mi je opet nelagodno da to kažem, bojim se, ako se i ja sad mnogo bavim kritikom suda, da ću ohrabriti ljude ovde da se iz pogrešnih razloga ili na pogrešan način otimaju od Haškog suda i da misle da to može da se tako lako savlada. Pa ne bi trebalo da se mnogo zalećemo u odupiranje Haškom sudu, ali istovremeno bismo mogli da budemo svesni toga da to baš nisu čista posla, to nije baš neki pravi sud, nego da to jeste u velikoj meri politički sud³⁸.“

Prema Ceroviću, Srbi moraju držati do svog samopoštovanja i, kada je reč o politici prema Haškom sudu, treba da budu uzdržani. Cerovićevo gledište o NATO bombardovanju uklopilo se u tradicionalni antizapadni stav i, u ovom kontekstu, ono je bilo emotivna podrška otklonu prema zapadnim pritiscima zbog Haškog tribunala i hapšenja Miloševića.

Ovo gledište je tada branio i Aleksa Đilas³⁹. On je u intervjuu Pešćaniku rekao da „glavni razlog zašto Zapad insistira na izručenju Miloševića jeste taj što je on čovek koji se njima suprotstavio i oni hoće da mu očitaju lekciju, tako da svi zapamte kako će proći oni koji se njima suprotstave. To je prosto politika sile⁴⁰.“ Prema Đilas, „ne postoji gori razlog da se jedan čovek preda sudu nego za pare. Razumete, ja smatram sud u Hagu za nepravedan. Da nama NATO preti ovako - ako ne izručite Miloševića daćemo vam milijardu dolara, a ako ga izručite nećemo vam dati milijardu dolara - ja bih rekao da onda možda i treba da ga izručimo. Ali ovako, da mi živog čoveka, našeg predsednika, kakav je da je, glasali su ljudi za njega, izbori nisu bili kako treba, ali nekakvi su izbori bili - da mi sada njega izručimo da bismo dobili pare na ruke, mislim da to nije put ka nekom nacionalnom ozdravljenju, ka istorijskoj svesti i nekom višem društvenom moralu. To mi se zaista ne dopada⁴¹.“

38 Isto.

39 Aleksa Đilas je u širem smislu pripadao liberalnoj inteligenciji, jer je bio protiv srpskog ratnog projekta, a bio je poznat i po svojim disidentskim aktivnostima protiv Titove Jugoslavije.

40 Pešćanik, transkript 57. emisije, Radio B92, 23.5.2001, <http://pescanik.info/content/view/1437/1309/>.

41 Isto.

Skeptici su se po svakoj stavci suprotstavljali optimistima. Njihov predvodnik, Srđa Popović, smatrao je da se 5. oktobra nije dogodila nikakva revolucija. Demokratska opozicija Srbije (DOS) došla je na vlast 5. oktobra uz pomoć Amerikanaca i uz dogovor sa Miloševićevim službama, koje su omogućile da promena vlasti prođe bez prolivene krvi. Da se ništa suštinsko nije promenilo, pokazuje oklevanje nove vlasti da otpočne suočavanje sa prošlošću. „Ono što me jako zabrinjava“, kaže Popović, „to je da vidim da se priča o ulasku u Evropu, o vezama sa svetom, a izgleda da postoji i jedno neshvatanje da se ova zemlja u svetu pre svega vidi kao zemlja koja je vodila agresivne ratove, koja je vršila genocid nad drugim narodima i koja, ako želi da se vrati u neku zajednicu naroda, mora da prihvati pravdu te zajednice, a pravda te zajednice je Hag. Za to postoji očigledna nespremnost, a glavni inženjer svih tih zločina (misli na Miloševića), sedi na nekoliko kilometara od nas, kao tu-mor još uvek prisutan u ovome telu⁴².“

Drugi zastupnici ovog gledišta su mislili da se stari nacionalistički blok preko predsednika Koštunice konsolidovao unutar novoga režima. Sonja Biserko, predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, primetila je: „Uz ime Vojislava Koštunice konsolidovao se nacionalistički blok (crkva, akademija, monarhija, vojska), koji je oduvek sanjao veliku Srbiju i sada pokušava da 'demokratskim putem' konsoliduje srpski etnički prostor dobijen proteklom ratovima“ (Biserko 2000).

Izbegavanjem suočavanja sa prošlošću i odbacivanjem lustracije, te zaštitom kadrova staroga režima, nova vlast je delovala u interesu Miloševićevih struktura moći, ratnih profitera, bezbednosnih službi, vojske, crkve i svih onih koji su sve vreme podržavali Miloševića. Oni su i posle 5. oktobra ostali prisutni u javnosti, kao da se ništa nije dogodilo. U intervjuu za Peščanik, Petar Luković kaže da je on verovao da će odlazak Miloševića biti definitivni; da

42 Peščanik, transkript 38. emisije, Radio B92, 10.1.2001, <http://pescanik.info/content/view/1462/1309/>.

će odlazak „čitave te ekipe“ koja nam je 13 godina zagorčavala život biti definitivni, dakle konačan i kompletan: „A desilo se nešto što stvarno nisam očekivao ... Svi ti ljudi za koje sam iskreno verovao da će jednoga dana, kada dođe demokratija, da završe u zatvoru, u Hagu, da budu optuženi – svi su se oni oprali u ova dva meseca ... Moram da kažem da sam ja opsednut jednom temom, to je tema ratnih zločina i šta je rađeno ovih poslednjih deset godina. U ova dva meseca ta tema naprosto nije na dnevnom redu. A koliko ja vidim, ta tema neće ni biti na dnevnom redu. Ovde postoji nekakva vrsta zavere ćutanja ... Nije bitno ko je sad tu koga klao, ko je ubijao, gotovo, završeno ... Koliko je nas uopšte spremno da sarađuje sa Haškim tribunalom? Šta ćemo uraditi sa Miloševićem⁴³?“

Srđa Popović je kasnije tvrdio da je njemu bio važan pokušaj da se „zver dotuče nekom vrstom kulturne revolucije⁴⁴“, locirajući simbolički centar tenzija unutar liberalne inteligencije na pitanje saradnje Srbije sa Haškim tribunalom: „Razlaz se sastojao u nekritičnom odnosu prema karakteru petooktobarskih promena i same 'nove vlasti', njenim namerama i jedinstvu u DOS-u. Stav prema ratnim zločinima je bio test. Na njemu se DOS raspao, zbog njega je i Đinđić ubijen. Uvek me je zanimalo da li bi Stojan promenio mišljenje da je poživio i video kako se stvari razvijaju⁴⁵.“

Za Popovića je mera promene zavisila od odnosa prema Hagu: da su nove vlasti posle 5. oktobra zaista promenile prirodu Miloševićeve vlasti, one bi odmah pokazale pozitivan stav prema saradnji sa Tribunalom. Činjenica je da se tako nešto nije dogodilo i da taj test nije položen. Ali i bez pozitivnog stava prema Hagu, saradnja sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju ipak je počela: Milošević je bio uhapšen i predat Haškom tribunalu već u prvih šest meseci od formiranja vlade Zorana Đinđića. To je postignuto pod jakim spoljašnjim pritiskom i usred dramatičnih

43 Peščanik, transkript 35. emisije, Radio B92, 20.12.2000, <http://pescanik.info/content/view/1465/1309/>.

44 Iz intervju sa Srđom Popovićem, vođenog u Beogradu 6. novembra 2010.

45 Isto.

unutrašnjih sukoba oko ekstradicije Miloševića. Ono što iznenađuje jeste da je odlazak Miloševića u Hag prošao gotovo neprimećeno u redovima Druge Srbije.

Vesna Pešić

Problemi nove vlasti sa Hagom

Nova vlast je imala ogromne teškoće sa time da se Milošević nađe u zatvoru i isporuči Haškom tribunalu. Njen glavni problem je bio u tome što ona nije bila u stanju da *delegitimizuje* Miloševićevu nacionalističku i ratnu politiku⁴⁶. Pobjednička koalicija DOS-a nije ni pre ni posle 5. oktobra pominjala Haški tribunal. Obaveza Srbije da preda optužene za ratne zločine nije se pominjala u predizbornoj kampanji, jer opozicija o tome nije razmišljala, a ako neko i jeste, bilo je nepopularno da se o tome govori u kampanji. Na negaciji Miloševićeve ratne i nacionalne politike izbori ne bi mogli biti dobijeni⁴⁷, jer birači skoro ništa nisu znali o zločinima koje su počinili Srbi. Mogućnost da nove vlasti podrže Tribunal bila je potkopana njihovim dogovorom sa bezbednosnim službama pre 5. Oktobra: da policija ne puca na građane. Tako su šefovi tih službi uspjeli da prežive i održe svoje pozicije i pod novom vlašću. Ali zato je nova vlada Srbije, predvođena Zoranom Đinđićem, postala suštinski slaba, jer nikada nije uspjela da uspostavi jedinstvenu kontrolu nad snagama bezbednosti⁴⁸.

46 Prema istoričarki Dubravki Stojanović, opozicija nije mogla da delegitimizuje Miloševićevu nacionalnu politiku, jer se ona sama nikada nije po tom pitanju suprotstavila Miloševiću (Stojanović 2010:216).

47 Zato je Koštunica bio izabran za protivkandidata Miloševiću, iako nije bio lider najveće stranke; on je bio tvrd opozicionar i tvrd nacionalista, kome Milošević nije mogao da priljepe etiketu „izdajnika”.

48 U mesecima posle 5. oktobra, situacija u službama bezbednosti bi se najbolje mogla opisati kao dvovlašće. Koštunica je kontrolisao vojsku, dok je na republičkom nivou kontrola nad službama državne bezbednosti bila podeljena. Đinđić je, bar nominalno, kontrolisao Jedinicu za specijalne operacije (JSO, poznata pod imenom Crvene beretke) i njenog lidera Milorada Ulemeka Legiju, ali samo dok Milošević nije bio predat Tribunalu. Kada se to dogodilo Legija je prešao na stranu Koštunice, koji je podržao oružanu pobunu Crvenih beretki novembra 2001. Da bi zaustavio pobunu, Đinđić je bio prinuđen da otpusti čelnike SDB-a koje je on postavio, a na njihovo mesto su došli Ulemekovi ljudi, Andrija Savić i Milorad Bracanović. Tako je Đinđić izgubio zaštitu i postao slobodna meta kriminalno-bezbednosnih struktura, koje su kontrolisali njegovi protivnici (videti: Jedinica, neispričana priča o Crvenim beretkama, 3. epizoda, RTV B92 i Vreme film,

Dvije društvo kako smo stigli do nje

Nove vlasti su se našle u nemogućoj situaciji: nisu znale šta da rade sa Miloševićem, a bile su nesposobne da u vezi sa tim naprave bilo kakav konsenzus. To nije bilo čudno imajući u vidu sastav pobjedničke koalicije DOS-a i velike ideološke razlike unutar nje⁴⁹. Unapred pripremljen plan o tome šta činiti sa Miloševićem nije postojao. Poznato je da je 6. oktobra Nebojša Pavković, načelnik generalštaba Vojske Jugoslavije, odveo Koštunicu kod Miloševića. Iako nisu poznati detalji tog razgovora, zna se da je Koštunica dao garancije u vezi sa privremenim zadržavanjem predsedničke rezidencije u kojoj je živio Milošević sa porodicom, obezbeđenjem i drugim tehničkim pitanjima, ali ima indicija da je došlo i do nekih političkih dogovora koji su se odnosili na Hag i na ključne ljude u vojsci, policiji i državnoj bezbednosti (Jovanović 2005:41). Odnos Koštunice prema Miloševiću potvrdilo je predizborno obećanje koje je sâm dao – da „revanšizma neće biti”⁵⁰. Tako je nastala situacija da Milošević može da nastavi normalan život političkog lidera najveće opozicione partije.

To se videlo na svakom koraku. Kada su počeli pregovori o formiranju prelazne vlade (22. oktobra 2000), u koju je trebalo uključiti predstavnike DOS-a, i o pripremi parlamentarnih izbora, predstavnici Socijalističke partije Srbije su tokom tih dogovora neprekidno dobijali instrukcije od šefa svoje partije, pa je Milošević tako učestvovao i u dogovorima o formiranju prelazne vlade i o datumu održavanja parlamentarnih izbora⁵¹. U novembru 2000, jedva mesec dana od pada Miloševića, njegova partija je održala kongres, sa kojeg su izveštavali svi mediji. Na tom kongresu je Milošević bio

http://www.b92.net/specijal/jedinica-eng/3_epizoda.php.

49 Koaliciju DOS je činilo 18 stranaka, od kojih su dve bile vodeće: Demokratska Stranka (DS) Zorana Đinđića i Demokratska stranka Srbije (DSS) Vojislava Koštunice, a ostalo su bile veoma male stranke; od ovih su se samo neke, kao na primer Građanski savez Srbije, suprotstavljale Miloševićevoj ratnoj politici.

50 On je (za dnevne novine Politika od 6. oktobra 2000) izjavio da „neće biti revanšizma prema političkim neistomišljenicima. Odbacujem mogućnost da državljani SRJ budu izručeni Haškom tribunalu, koji je sredstvo za ostvarivanje američkog uticaja i prisustva NATO-a na Balkanu”.

51 Iz intervju sa Dragoljubom Mićunovićem, tadašnjim predsednikom saveznog parlamenta, vođenog u Beogradu 13. novembra 2010.

ponovo izabran za predsednika stranke. U januaru 2001, predsednik Koštunica je zvanično primio Miloševića kao predsednika najveće opozicione partije.

Vesna Pešić

Ovakva situacija svedoči da je put Miloševića do Haškog tribunala bio popločan sukobima i teškim preprekama. Prva prepreka je bila Koštuničino izjašnjavanje da neće biti predaje optuženih Haškom tribunalu, što je bilo u skladu sa njegovim shvatanjem nezavisne politike Srbije. U noći 5. oktobra, kada se Koštunica na kratko pojavio pred okupljenim građanima, rekao je: „Ne treba nam ni Moskva ni Vašington. Mi ćemo biti samostalni i nezavisni. Imaćemo svoju politiku, biramo svoj put⁵².“ U svom prvom televizijskom nastupu posle 5. oktobra, kao predsednik Jugoslavije, Koštunica je dao svoju čuvenu izjavu da je za njega „Hag deveta rupa na svirali“ i poslednja briga. U nizu brojnih izjava, on je ponavljao „da ima mnogo važnijih problema za ovu zemlju“ i da za njega Haški tribunal nije „ni prioritet niti vitalni politički interes“ (Stojanović 2010:242)⁵³. Svoje protivljenje saradnji sa Haškim tribunalom, na svoj poznati „legalistički“ način, iskazao je pozivanjem na nužnost usvajanja zakona o saradnji sa Haškim tribunalom. Ali je sam sabotirao donošenje tog zakona. Komisija za istinu, koju je Koštunica osnovao u martu 2001, takođe je bila usmerena protiv Haškog tribunala. Vojin Dimitrijević, profesor međunarodnog prava, koji je dao ostavku na članstvo u Komisiji, u intervjuu Peščaniku je rekao da postoji tendencija da Komisija bude zamena za Haški sud, pa čak i „tendencija da bude protiv Haškog suda ... Mislim da je to bila namera i predsednika Koštunice i onih koji su ga savetovali⁵⁴.“

Koštunica je sugerisao da se Miloševiću sudi u Srbiji, što se mnogima učinilo kao dobra ideja, jer bi se na taj način osnažilo domaće pravosuđe, koje bi imalo više uticaja na srpsku javnost nego ono

52 Prema citatu novinarkinje NIN-a Ljiljane Smajlović u TV emisiji Utisak nedelje, 31.10.2010, http://www.b92.net/info/emisije/utisak_nedelje.php?yyyy=2010&mm=10&nav_id=470155.

53 Citati iz dnevnih novina Politika od 15. i 21.10.2000, odnosno 14.2.2001.

54 Peščanik, transkript 49. emisije, Radio B92, 28.3.2001, <http://pescanik.info/content/view/1451/1309/>.

u Hagu, koje je „američko“ i „antisrpsko“. Ta ideja se učinila prihvatljivom i Zoranu Đinđiću, kao način da se izbegnu unutrašnji sukobi. Od toga je brzo odustao, jer se pokazalo da takvo suđenje ne može da se dogodi u Srbiji⁵⁵ i da na to američka vlada nikada ne bi pristala (Montgomeri 2010:71), što mu je postalo jasno nakon njegove prve posete SAD-u februara 2001. Tada mu je predložen spisak onoga što se očekuje da učini vlada Srbije: prva stavka je bila hapšenje i predaja Miloševića Haškom tribunalu⁵⁶. Postavljen je i rok: ako do 31. marta Milošević ne bude uhapšen, Kongres SAD neće dobiti potvrdu svoje vlade da Srbija saraduje sa Hagom, što je bio uslov za godišnju pomoć od sto miliona dolara.

Mesec dana kasnije Đinđić je uhapsio Slobodana Miloševića i 28. juna ga je predao Haškom tribunalu. Tako je presekao opstrukcije i odlučio da Srbija saraduje sa Tribunalom. Uradio je to, jer se to i moralo uraditi zbog kredibiliteta Srbije i očekivane podrške njenom uništenoj ekonomiji; istovremeno, bio je to i način da se Srbija nekako reši Miloševića, sa kojim ionako nije znala šta da radi. Na kraju, ta odluka je dovela do atentata na premijera Đinđića⁵⁷.

Inicijativa da se pokrene ovakav niz događaja nije potekla od novih petooktobarskih vlasti, već od spoljnih faktora, pre svega SAD, i nepopularnih nevladinih organizacija koje su se okupljale oko Druge Srbije i čije mišljenje se po pravilu poklapalo sa gledištem međunarodne zajednice. Nasuprot ovakvim stavovima, nijedan politički lider u Srbiji nije pokušao da prevaziđe razlike između srpskog gledišta i stavova koje zastupa Zapad, što važi i danas,

55 Tužilac nikada nije sastavio optužnicu za finansijske malverzacije, zbog čega je Milošević bio uhapšen. To se nije dogodilo ni posle tri meseca koja je proveo u zatvoru.
56 Pritisak iz SAD je bio ogroman. Umesto pohvala, Đinđiću je bilo saopšteno da Vašington neće menjati pristup prema Beogradu, sve dok se Beograd ne promeni, a to je značilo: promenjen odnos prema prošlosti, prestanak finansiranja vojske Republike Srpske, puštanje iz zatvora albanskih zatvorenika itd (Jovanović 2005: 62-63).

57 Ovo je rasprostranjeno mišljenje u liberalnim političkim i intelektualnim krugovima Srbije. Tipično takvo gledište je izrazila Jelena Subotić, konstatujući da je „zaprepašujuće bilo otkriće da su zaverenici koji su organizovali atentat na Zorana Đinđića nazivali tu operaciju Stop Hagu, što je jasno ukazivalo da je Đinđić ubijen kako bi bile obustavljene dalje istrage i izručenja u Hag“ (Subotić 2010:9).

mada u nešto manjoj meri. U vremenu o kome govorimo, antizapadni stav (i prkošenje Zapadu) bili su živo nasleđe Miloševićeve vladavine i srpskog nacionalizma, a to nasleđe se nije moglo ni lako ni brzo prevazići. Zapad je imao svoju „istinu“, a Srbija svoju, i one se nisu poklapale. Đinđić se odlučio da prihvati pritisak SAD kao izgovor pred javnošću za predaju Miloševića Hagu; za unutrašnje potrebe, on je objašnjavao da je Srbija bila prinuđena da prihvati spoljašnje pritiske zbog pretnji novim sankcijama i dobijanja finansijske podrške. Tako su hapšenje Miloševića i njegova predaja Hagu u javnosti (i delu liberalne inteligencije) bili tretirani kao diktat Zapada i „prodaja Miloševića za pare“⁵⁸.

Ali u činu hapšenja Miloševića mnogo se više ogledala situacija u Srbiji, nego finansijska dimenzija kojom su pretili Amerikanci. Hapšenje je demonstriralo koliko je slaba vlada Srbije, jer se pokazala potpuno nemoćnom da kontroliše službe bezbednosti, posebno vojne, koje su pripadale saveznom nivou vlasti i bile pod kontrolom Koštunice. Nije nikakvo preterivanje kazati da je hapšenje Miloševića bilo prava drama, jer policija jednostavno nije uspevala da ga uhapsi, naočigled domaće i svetske javnosti. Policija nije uspevala da mu uruči ni poziv za saslušanje i da ga privede pred istražnog sudiju. Njen ulazak u rezidenciju sprečilo je Miloševićovo vojno obezbeđenje (posebna jedinica gardijske brigade), koje je raspolagalo i teškim naoružanjem.

Kada je policija bila prinuđena da se povuče, drama se pretvorila u farsu koja je trajala skoro dva dana⁵⁹. Đinđićeva vlada je bila primorana da sa Miloševićem pregovara o njegovoj predaji. Na kraju je on prihvatio da se preda, ali tek pošto je dogovor bio garantovan potpisima predsednika Koštunice u ime SRJ, Đinđića u ime vlade Srbije i Milana Milutinovića, koji je tada još uvek bio predsednik Srbije. Oni su garantovali da se Milošević ne hapsi po nalogu Haškog tri-

58 O tome opširnije: Subotić (2010), str. 63-67.

59 Opis hapšenja je zasnovan na intervjuu sa Čedomirom Jovanovićem (tada šefom poslaničkog kluba DOS-a, koji je u ime vlade pregovarao sa Miloševićem), obavljenom u Beogradu 15. novembra 2010.

bunala i da tamo neće biti izručen, nego da će mu biti suđeno u Srbiji, u skladu sa krivičnim zakonom Srbije. Sem toga, Milošević je dobio garancije za veoma povoljne uslove u zatvoru, kao što su svakodnevne posete porodice. Ali nije ga redovno posećivala samo porodica, nego i njegovi politički prijatelji i saveznici⁶⁰. Farsa je postala savršena kada je obelodanjen zakonski osnov hapšenja. Vlada Srbije je rešila da ga diskredituje u očima građana kao lopova: protiv njega je podneta krivična prijava za zloupotrebu službenog položaja, u vezi sa protivzakonitim trošenjem znatnih sredstava iz saveznog budžeta. Nije se čula nijedna reč o ratnim zločinima.

Odmah pošto je Milošević uhapšen, Đinđić se našao pod ogromnim pritiskom Koštunice i opozicije, koji su tražili da se ignorišu zahtevi za transfer Miloševića u Hag. Koštunica je u javnosti neprekidno insistirao na tome da izručenje Miloševića Haškom tribunalu nije ni u kakvim planovima zvanične vlasti. Kada je Milošević isporučen, Koštunica je to nazvao državnim udarom⁶¹. Ovo nije bila samo retorika – „haško pitanje“ je nastavilo da destabilizuje zemlju, o čemu svedoči pokušaj državnog udara koji su izvele Crvene beretke u novembru 2001. godine⁶².

Miloševićovo nasleđe

Saradnja sa Tribunalom je izazivala duboke sukobe zato što je odražavala fundamentalne ideološke razlike unutar vlasti u Srbiji nakon 5. oktobra. Koštunica je hteo da nastavi sa starom nacionalnom politikom, doduše umerenim sredstvima i uz izvesnu međunarodnu

60 Intervju sa Slobodanom Vučetićem, Pešćanik, transkript 52. emisije, Radio B92, 18.4.2001, <http://pescanik.info/content/view/1442/1309/>.

61 Politika od 10.7.2001, navedeno prema: Stojanović 2010:243.

62 Namera oružane pobune Crvenih beretki – da destabilizuje i sruši vladu Srbije i tako spreči dalje transfere optuženih u Hag, opisana je u optužnici tužioca Jovana Prijijća protiv Milorada Ulemeka Legije i drugih atentatora na premijera Zorana Đinđića, u kojoj on pobunu opisuje kao pripremnu fazu za atentat na Đinđića. O tome govori i Krivična prijava za oružanu pobunu, koju je u ime porodice Đinđić podneo advokat Srđa Popović Okružnom javnom tužilaštvu za organizovani kriminal u Beogradu, 10.11.2010, a koja je objavljena na sajtu Pešćanika 17.11.2010, <http://pescanik.net/?p=3223>.

podršku, dok je Đinđić pokušavao da reši srpsko nacionalno pitanje jednom i za sva vremena, tako što bi se Srbija što brže integrisala u Evropsku uniju. Dve dijametralno suprotstavljene političke pozicije formirale su dva centra moći, koji su između sebe podelili policijske i vojne službe, koje je trebalo da izvedu hapšenje Miloševića i njegovu predaju Haškom tribunalu. Time su one dobile poruku da su i same ugrožene, budući da su brojni pripadnici vojske, policije i resora državne bezbednosti učestvovali u ratnim okršajima, a neki od njih činili i ratne zločine. Ovaj pluralizam moći i kontrole nad oružanom silom doveo je Srbiju na ivicu građanskog rata: za vreme hapšenja Miloševića, i tokom dva pokušaja da se nasilno izvede restauracija starog režima – oružane pobune Crvenih beretki i atentata na Đinđića. Oba pokušaja su izvedena pod istim motom – Stop Hagu (Subotić 2010:93). Hag, pobuna i ubistvo Zorana Đinđića deo su iste logike i jedinstvenog zapleta. Jer, kako primećuje istoričarka Dubravka Stojanović: „U času kada je Slobodan Milošević transferisan u Hag, moralo je svima postati jasno da će se preispitati celokupna skorašnja istorija i da će biti ugroženi mnogi interesi. To bi dovelo u pitanje čitav smisao promene režima. Jer ideja je bila da se ukloni samo Milošević i da se obezbedi međunarodna legitimnost, a ne da se revidira nacionalni interes ... jer to bi već bila revolucija“ (Stojanović 2010:151). To je značilo da bi intelektualna, politička i poslovna elita, ali i ona u službama bezbednosti, otišle na đubrište istorije.

Liberalna inteligencija, ukopana u sopstvene rasprave i podele oko Petog oktobra, nije uspela da razume političku situaciju u zemlji i zato se svela na vođenje apstraktnih debata unutar same sebe. To je bilo očekivano, jer Druga Srbija nije imala nekog stvarnog uticaja na političko odlučivanje o Hagu i predaju Miloševića, a delila se i po pitanju „realizma“. Jedni su hteli da pokrenu svest društva o počinjenim zločinima, jer ta svest nije postojala kod građana. Upravo zato su smatrali da treba pritiskati novu vlast temom ratnih zločina. Drugi deo liberalne inteligencije je, povodom Petog oktobra i bombardovanja, smatrao da treba uzeti u obzir i te okolnosti, pa je suočavanje sa prošlošću smestio u evolutivnu perspektivu i opšti napredak srpskog društva.

Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli dovdle

Oni koji su ocenjivali da se 5. oktobra nije dogodilo ništa, odnosno da je samo otišao Milošević a ideološka matrica ostala ista, bili su najtvrdi u očekivanju i zagovaranju istinskog suočavanja sa prošlošću, saradnje sa Haškim tribunalom i predaje Miloševića. Bezuslovno su podržavali pritiske na Srbiju i nisu uzimali u obzir krhkost Đinđićeve vlade. Ponašali su se kao da se zaista desila revolucija, a sami su tvrdili da nije. Zbog strašnog osećanja krivice zbog srpskih ratnih zločina od koje je patila Druga Srbija, ona je propustila da vidi taj mali prozor mogućnosti koji je bio otvorio Zoran Đinđić. S druge strane, oni koji su smatrali da se desila krupna promena i teško doživeli bombardovanje Srbije, smatrali su da su Srbi time platili deo svoje krivice i tako otvorili neke šanse za budućnost. Zbog preterane uvređenosti zbog bombardovanja, više su im psihološki odgovarali Koštuničina odbrana nacionalnog dostojanstva i otklon prema Zapadu, pa su i oni prevideli onaj isti otvoreni prozor mogućnosti. Pre atentata, nijedna od ove dve grupe nije uspela da shvati Đinđićevo stanovište i važnost njegove odluke da saraduje sa Tribunalom. Tek kada je Đinđić ubijen, sve je postalo jasno. Ostatak Druge Srbije se fokusirao na odgonetanje toga kako je došlo do ubistva premijera i kako pogurati Srbiju ka Evropi.

Iz knjige u pripremi: The Milošević Trial – An Autopsy, T.W. Waters, ed, Oxford University Press.

Reforma odmah ili gaženje kroz blato

Da li ćemo imati snage da uspešno prođemo kroz tranziciju, koja je jako mukotrpana i čiji bi strateški cilj bilo ubrzano uključivanje u Evropu? Takva brza tranzicija ima određeno finansijsko, razvojno, institucionalno, ali i vrednosno-identitetsko značenje u vezi sa time šta mi uopšte želimo da budemo. To zovem *scenario A* i smatram ga poželjnim. A moguć je i *scenario B*. O njemu se govori kao o jednoj blatnjavoj tranziciji, s mafijom i korupcijom, malo ovamo, malo onamo, kao o nečem sporom i polovičnom. Iz iskustva je poznato da veliki broj postkomunističkih zemalja nije imao snage da ide jasnim i uspešnim putem koji gradi čvrste institucije. Ako bi se desio ovaj drugi scenario, mi bismo bili neki trideseti vagon koji bi stao u red za EU, iza Albanije i Makedonije i, naravno, iza država srednje Evrope koje su već učinile ozbiljne napore da postanu članice EU. Ovaj drugi scenario bi nam garantovao poslednje mesto. Kreneš, pa kad stigneš: za 40 godina, ako uopšte ikad. Koji od ova dva scenarija će se desiti?

Naši analitičari se bave isključivo time da sva politička zbivanja svedu na borbu za vlast. Tako, na primer, Bataković kaže da premijeri Đinđić i Đukanović ruše državu. Zbog čega to rade? On kaže zbog vlasti. Taj odgovor nam je poznat, jer se svi sukobi svode na borbu za vlast. Međutim, problem Crne Gore nije samo ovo što Bataković kaže, mada borbe za vlast nesporno ima. I pitanje Crne Gore se mora sagledati u dominantnom kontekstu. Kada je o njoj reč, opet treba podsetiti da je naša nesrećna prošlost za poslednjih 10 ili 13 godina bila vođena politikom teritorijalnog ekspanziona-

63 Za potrebe pisanja ove knjige, pregledala sam intervjuve koje sam dala različitim medijima u poslednjih desetak godina. U ovom poglavlju sam obradila pet takvih razgovora, objavljenih u periodu od 2000. do 2009. godine, koji su usklađeni sa dinamikom knjige.

nizma. Da bismo ušli u demokratske reforme i u normalno stanje, moramo demonstrirati da Srbija posle Petog oktobra ima izlaznu strategiju iz ovakve politike. Možda ću vam zvučati „patriotski“, ali ako opet ne znamo gde nam je država, od te demokratije i svih očekivanja neće biti ništa. Hoćemo li mi već jednom zatvoriti to državno i nacionalno pitanje? To je ključno pitanje i u odnosima sa Crnom Gorom. Ako prihvatimo nekakvu konfederaciju, imaćemo onu istu nestabilnu državu u kojoj smo nekada bili, u kojoj će se zbog svakakvih trica stavljati veto i kojom dominiraju svađe i zakulisno odlučivanje. Preduslov svih promena jeste da se *zatvori srpsko državno pitanje* i da kažemo, na kraju svih krajeva: ovo je naša država, ovo su njene granice, i mi za takvu državu, koju smo definisali, donosimo ustav i pravimo strategiju razvoja.

Osnova demokratije je transparentno odlučivanje. Zato jako zabrinjava ovaj sukob u DOS-u oko Radeta Markovića i Pavkovića, oko policije i vojske. Brine to što nisu smenjeni. Kako to da se ne traži nikakva odgovornost? Hoće li se nekome suditi? Znamo da su mnogi pripadnici stare vlasti kršili zakon. Hoće li biti lustracije i otvaranja dosijea? Pa to je obećano. Treba odmah da se pokaže da će osnovne institucije države funkcionisati. Ako se naši lideri otimaju oko Udbe, oko tajne policije, kakvo će biti stanje ljudskih prava u Srbiji? Vidite, jabuka razdora su službe, a nema rasprave o privredi, platama koje su 80 maraka, uništenom zdravstvu... nego je glavna borba oko tajne policije.

Umesto da se ozbiljno postave na noge novi državni organi i nove službe, pravljenje džentlmenskih sporazuma oko njih izaziva zaprepašćenje. Nećemo nikakve džentlmenske sporazume. Hoćemo da postoji potpuna i javna kontrola nad službama bezbednosti. Ponoviću divnu sintagmu koju sam danas čula: naš sledeći zadatak je da počnemo da drešimo onaj *paket rata* koji je iza nas. Taj paket je u policiji i u toj vojsci. Šta su, molim vas, Crvene beretke, oko kojih se danas otima vlast? To su oni što su išli na ratišta, a neki od njih su činili i zločine. Mi to ne možemo da zaboravimo. To su bile metastaze policije, metastaze vojske. To su one tajne o

kojima se ne zna mnogo, to šta se na ratištima radilo. Mi više nikada ne treba da imamo takve strašne tajne. Vojska više ne može da bude nekakva mistična sila koja je iznad društva, zaštićena kao beli medved.

Vesna Pešić

Dakle, reforma vojske i policije – odmah. Ako će se i nova vlast baviti policijskim izveštajima o tome šta mi pričamo, onda ništa neće biti od diskontinuiteta sa prethodnom vlašću. Predlažem da napravimo jednu listu prioriteta u nevladinom sektoru i da tu držimo stražu. Ne smemo da im dozvolimo da nas vrata unazad, da odemo u restauraciju. Mi smo već izgubili 13 godina, a evo već propuštamo promene. Ako se ponovo krene unazad, bojim se da će naša revolucija, na koju smo ponosni i koja se dogodila bez krvi, završiti u močvari. Ako vlast izgubi pravac i zaboravi šta su naši glavni ciljevi, mi u civilnom sektoru to moramo znati.

*Radio emisija Peščanik, 13. decembar 2000,
razgovor vodila Svetlana Lukić.*

Pogledati istini u oči

Ključna stvar danas je otvaranje pitanja o tome kakva je bila politika koja je vođena za poslednjih 10 godina. Mnogi političari koji su sada na vlasti neće da se opredele u odnosu na tu politiku. Neki smatraju da je predsednik Milošević vodio ispravnu politiku, samo mu sredstva nisu bila dobra.

A ja postavljam pitanje: kako je Sarajevo drugačije moglo da bude u Srbiji, sem da četiri godine bude gađano sa Pala? Kojim drugim sredstvom bi se postigao takav cilj? Naši državni funkcioneri moraju da budu načisto s time da je politika stvaranja velike Srbije bila pogrešna, i osvajanje teritorija, i etničko čišćenje. Ne možemo se mi više igrati tim stvarima. Ako našim građanima ne znači ništa to što je u prisustvu generala Mladića nestalo sedam do osam hi-

ljada ljudi, gospodo, zovite to kako hoćete, ali na našem čelu stoji ta strašna ljaga, to da su ti ljudi ubijani i lomljene njihove kosti, tamo u okolini Srebrenice.

Da li ćemo mi živeti sa ljudima koji su osumnjičeni da je zbog njih na hiljade ljudi stradalo, da je prolivena ogromna krv? Da li ćemo mi preći preko toga i reći da to nama nije važno? Ako mi kao narod budemo rekli da to nama nije važno, ja vam kažem da mi nemamo nikakvu budućnost.

Nama će svi okrenuti leđa, ali to je najmanji problem. Mi ćemo biti pariye u našoj duši. Bićemo niko i ništa ili ćemo pogledati istini u oči i postati ljudi. I to je taj problem sa današnjom politikom. Simbol svega toga je Haški tribunal. Zašto neko hoće da sakriva svoje zločince? Naravno, može da im se sudi i ovde, ali mi imamo međunarodnu obavezu, jer je za te zločine nadležan Haški tribunal. To ne može da se izbegne.

Svako ko se stavi iza zločinačke politike, neka se pogleda u ogledalo i neka kaže da li on brani naše nacionalne i državne interese. To je suština i mi ne treba da je izbegavamo. Umesto da je mi sami otvaramo, otvara nam je Karla del Ponte. Mi treba da kažemo da je pitanje zločina za nas ključno, da je to pitanje diskontinuiteta i da ono govori o tome šta se dogodilo 5. oktobra. Jesmo li mi zaista raskinuli s tom politikom ili nismo? I ranije smo se pitali gde će se uhvatiti kontinuitet sa starim. Pa, eto, tu se hvata kontinuitet sa starim. Hag je prelomna tačka, simbolična tačka, a suština je, naravno, u tome kakva je politika ovde vođena i da se građani Srbije moraju jasno distancirati od te pogrešne politike i sredstava koja su primenjivana. Svi koji su protiv Haga, oni su protiv naših nacionalnih i državnih interesa.

Da li hoćemo da se vratimo na staro? Vidite, ako oni neće da se odreknu Miloševićeve nacionalne politike, pa onda mi možemo i da ga vratimo. Onda mi je potpuno svejedno ko je na vlasti. Jer to

Divlje društvo kako smo stigli dovdle

je suština bivše politike. Da li je to što nam traže da predamo ona tri generala koja su optužena za ubijanje bolesnika iz vukovarske bolnice – nekakva nepravda, i da li je naše nacionalno i državno pitanje da štitimo zločince koji su ubijali zarobljenike? Pa ja im čestitam na takvom nacionalnom pitanju. Ako budemo tako nastavili, evropski kontinent će se završiti na srpskim granicama.

Vesna Pešić

*Radio emisija Peščanik, 17. januar 2001,
razgovor vodila Svetlana Lukić.*

Posle pet godina

Prošlo je pet godina od Petog oktobra, i u javnosti je prevladalo mišljenje da je, u pogledu modernizacije srpskog društva, vreme protraćeno i da rezultata nema. Ja se slažem s time, zaista nema dovoljno rezultata. Neke stvari su pokrenute, započeta je izvesna modernizacija društva, i u ponečemu je bilo uspeha. Međutim, bitne stvari nisu urađene. Nije donet ustav, što ukazuje na to da Srbija ima velike probleme da se konstituiše kao moderna i demokratska država. Politika još vlada nad privredom i društvom, privatizacija ne ide dobro, a partije su se bukvalno navadile na društvenu i državnu svojinu. Kombinacija koju sada imamo – partijska svojina plus slabe institucije – omogućava vezu države i „bogataša“. A ta kopča je notorni proizvođač korupcije. Nisu rešena ni tzv. nacionalna pitanja, u koja ubrajam saradnju sa Haškim tribunalom, kao i odnose sa Kosovom i Crnom Gorom.

Konfuzija oko toga dokle smo stigli proističe iz toga što smo uspeli da napravimo onaj važan korak – ne živimo više u Miloševićevoj Srbiji, ali sve ono što je novo, što treba tek napraviti, svelo se na nekoliko koračića. Pokušavam da budem objektivna i da ne zaboravim gde smo bili do sasvim nedavno. Ne sme se zaboraviti da je režim Slobodana Miloševića bio jedna ogromna zaobilaznica svih civilizacijskih tokova, i to baš u momentu kada se Istočnoj Evropi otva-

rala velika šansa da krene novim putem. Taj sistem je proizvodio destrukciju na sve strane. Nije lako izboriti se sa takvim nasleđem, naročito na ideološkom planu – sa nacionalizmom. Ali pitanje je da li se stvarno borimo protiv tog nasleđa. Jer danas je na delu opet nešto slično bivšem režimu, samo u poraženoj, mirovnoj varijanti. Današnja, Koštuničina vlast je ideologizovana srpstvom i osvetnička. Ona pre naglašava borbu protiv prve demokratske vlade, koju je vodio Zoran Đinđić, kao da joj je milija ona Miloševićeva i njeni kadrovi. Ispada kao da su se sami rušioци Miloševića podelili na njegove simpatizere i njegove protivnike. A ti simpatizeri su danas mnogo jači od protivnika.

Divlje društvo kako smo stigli davnice

Vlast se nije odlepila od partijsko-policijske države. Posle svakih izbora nastaje pravi stampedo „partijskih radnika“ na sve što je javno vlasništvo i javno dobro. Tu moraju da se naprave institucionalne promene. Jer skloniće se i ova vlast, ali nisam sigurna da će se situacija promeniti ukoliko se ne reše greške u sistemu koje omogućavaju da se iza scene vuku konci. Za sada nije jasno koje će političke snage izdejstvovati takve promene, jer se ne možemo oteti utisku da su u ovom sistemu svi glavni akteri našli svoje mesto i da im je dobro. Za nas je spas da svim mogućim sredstvima guramo ka Evropi, nadajući se da će taj proces neminovno brisati zamagljena ogledala vlasti u Srbiji.

Srbija jeste pokrenuta u pravcu evropskih integracija, ali dokle će se stići na tom putu i da li postoji stvarni konsenzus oko toga, veliko je pitanje. Stiče se utisak da vlast o tome samo stvara privid, shvatajući da bi bilo krajnje anahrono i politički riskantno da javno zagovara evroskeptizam. Ako pogledamo želje građana, reklo bi se da oni žele da Srbija ide ka EU. Doduše, podaci govore da je ta želja još uvek slabašna. Imate i mnogo političara koji se zaklinju da je Evropa naš put. Ja sumnjam u to. Đinđić je zaista imao tu viziju, gotovo je bio opsednut idejom da on uvede Srbiju u Evropu, ali ovi današnji na čelu s Koštunicom tu priču pričaju više deklarativno nego stvarno. Sa ovom vladom ojačao je uticaj Rusije, pa i

model divlje tranzicije, tipične za istočne zemlje. Ipak, ne postoji samo Koštunica i njegova vlast, nisu oni sami, ima srećom i drugih ljudi koji guraju ka Evropi, ka uspostavljanju demokratskih institucija i tržišne privrede, koji kritikuju partijsku svojину, korupciju i politizaciju čitavog društva. Najveća živost dolazi iz nevladinih organizacija i to mi daje nadu da naša evropska budućnost nije zatvorena.

Sociološki posmatrano, u Srbiji postoje vrlo duboki koreni otporu Evropi, Zapadu i modernizaciji. Takve stare tendencije je Milošević oživeo nacionalizmom i ratovima, pretvorio ih u politiku i nacionalni identitet, pa ne treba da nas čudi to što svuda oko nas i dalje cveta ksenofobija, mržnja prema Zapadu, modernoj privredi i posledicama koje iz nje proizlaze. Ovde nikoga ne vređa što političari, odnosno vlastodršci, imaju privilegije – to se tradicionalno dobro podnosi. Postoji autentičan otpor prema ideji takmičenja, prema sistemu u kome najbolji pobeđuju i sistemu otvorenih mogućnosti. Naše društvo izgleda kilavo i sporo, jer utakmica i otvorene šanse čine društvo vibrantnim i zdravim. Mi smo svi uspešni, jer se niko ne takmiči. Otuda ta pasivnost građana, od kojih retko koji nešto postiže svojim trudom. Pojedinaac nema samopoštovanja, a onda ni hrabrosti da se pobuni, već se klanja pred moćnicima kao pred usudom, do momenta kada se probudi, pa onda opet kreće „kuka i motika“...

Ova usporenost na koju se svi žalimo ne dolazi samo od društva, nego i od politike, koja nije dovoljno dinamična. Danas, pet godina posle demokratskih promena, pitamo se da li uopšte imamo opoziciju i zašto je DS, koja je formalno u opoziciji, toliko slabo profilisana. I ona je počela da pati od neodlučnosti, nedostaje joj živahno i nadahnuto rukovodstvo, koje je toliko značajno za svaku stranku. Neprijatno je kada vidite da DSS, stranka na vlasti, menja ceo policijski aparat i postavlja svoje ljude, a niko ni reči ne kaže. DS o svemu ćuti. Neprijatno je da naši državni funkcioneri od svojih drugova iz policije dobijaju podatke o svojim protivnicima, kao

Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli do tuda

da je Ranković ustao iz groba. Nema otpora, svi se nekako slažu oko tih loših stvari, funkcioneri nisu odgovorni građanima nego svojim partijskim vođama i tako su sve stranke počele da liče jedna na drugu.

*Ekonomski magazin, 6. oktobar 2005,
razgovor vodio Vlastimir Stevanović.*

Peti oktobar – šta je to

Peti oktobar više nema jasno značenje. Svako se tog datuma seća na svoj način, jer to što se tog dana dogodilo, a to je odlazak Miloševića sa vlasti, nije dobilo jasnu i kolektivnu interpretaciju, koja bi manje-više važila za sve. Niko od istoričara nije osvetlio te događaje na sistematski i istraživački način. To je sada „politikantska“ priča, različita od stranke do stranke, a i motivi da se obeleži Peti oktobar su različiti. Jedni ga osporavaju, prikazuju ga kao običan puč i prevaru, kako to čini Srpska radikalna stranka, a na drugoj strani postoji čitava gomila interpretacija od kojih je većina zamučena, bez sadržaja i smisla. Tome je doprineo i skorašnji događaj – „nacionalno pomirenje“ Tadića sa SPS-om, koje je stvorilo još veću konfuziju o tome šta je zaista bio Peti oktobar.

Možda je tačno da je 5. oktobar izgubio svoj smisao od kada je Zoran Đinđić ubijen. Dok je Đinđić bio predsednik vlade, dok je bio živ, nije bilo dileme šta Srbija hoće i kojim pravcem će se kretati. Posle njegovog ubistva nadvladale su političke snage koje se snažno protivile tome da se Srbija menja, da bi jednog dana postala članica EU. Nema suočavanja sa prošlošću, niti priznavanja grešaka iz devedesetih godina, na osnovu kojih bi se gradila nova politika Srbije. Pre bi se reklo da današnja Srbija vodi jednu neodređenu i rasplintu politiku, koju simbolizuje Boris Tadić, politiku koja liči na gibanicu: red nacionalizma – red Evrope. Stvara se jedna nova koncepcija Srbije koja se razlikuje od svoga okruženja, jer hoće da bude i „istočna“ i

„zapadna“, kuća sa dvoja vrata, nesvrstana, koja navodno hoće EU, a neće u NATO. Mislim da je to jedna kukavička politika, koja je izrasla nakon ubistva Zorana Đinđića, ali i politika povezana sa korupcijom naše tranzicije, koja nikako da se završi i koja nije uspela da društvenim procesima postavi jasne zakonske okvire.

Vesna Pešić

Eto, ja moram da priznam da i sada, osam godina posle Petog oktobra, lično uvažavam taj datum. Mislim da je bilo neobično važno da se završi vladavina Slobodana Miloševića. Ali sa odlaskom Miloševića nije otišla i njegova ideologija srpske teritorijalne prepotencije, megalomanije, nipodaštavanja svih drugih, srpskog nacionalizma, vladavine državne bezbednosti, tajkuna i konzervativnih uticaja Srpske pravoslavne crkve. Sve se to za moj ukus sporo menja. Napravljen je nekakav *mainstream*, za koji je sve što bih ja rekla preterano radikalno i „ekstremistički“, a ja mislim da je to samo običan zdrav razum.

Peti oktobar je bio dan oslobođenja i kraj jedne epohe, kraj vladavine Slobodana Miloševića. Takva vladavina se više neće vratiti. Ali sve one iluzije dugog trajanja koje su pretrajale njegov odlazak nisu samo čisto političke, nego i „narodne“. Imate jednu strašnu zaostalost, agresivnost, konfuziju, ksenofobiju, mržnju, nekulturu i neobrazovanost. Tako se Srbija i dalje deli na tom kulturnom planu, a onda se to iskazuje još mnogo snažnije u politici. Sada politika Borisa Tadića hoće nekako da tu podelu umanja, da je zabašuri, da je prekreći, ali više iz kalkulantskih razloga tzv. koalicionog potencijala, nego što bi istinski radila na nestajanju polarizacija u društvu, tako što bi se samo društvo ozbiljnije menjalo. Ja se nadam da će se postići taj ključni konsenzus o EU i da će se Srbija nekako okupiti oko tog cilja. Za sada to nije tako. Ovo šminkersko „pomirenje“ DS-a i SPS-a treba da stvori sliku da je dogovor o EU već napravljen, ali to se nije dogodilo.

Zato i pored najbolje namere ne verujem u tu vladu, a naročito kada je reč o institucijama i o tome da li imamo snage da se os-

lobodimo sistemske bolesti kakva je korupcija. Srbija nema institucije koje mogu da se izbore sa korupcijom. To u stvari znači da je sama država dizajnirana tako da bude *pokvarena*, da funkcioniše koruptivno. Uzrok korupcije je nedostatak stvarne demokratije i vladavine zakona. To su veliki ciljevi, a upravo od njih se udaljavamo. Čini mi se da ni Crna Gora nije odmakla u tom pogledu.

Dvije društvo kako smo stigli donde

*Demokratski stav, 19. novembar 2008,
razgovor vodio Luka Radonjić.*

Kada dođe 5. oktobar, svi smo zbunjeni

Kako godine prolaze, a danas je deveta godina od Petog oktobra, moj je utisak da smo sve zbunjeniji kada dođe taj dan. Sve manje umemo da objasnimo zašto Srbija tako sporo ide prema obećanjima kojima je rušen Slobodan Milošević. Tada se obećavalo da će biti izvršene korenite reforme sistema, uključujući i reformu službi bezbednosti, famozno otvaranje dosijea i lustraciju, da će biti donet novi ustav na osnovu sazivanja ustavotvorne skupštine, da će EU biti glavni pravac i cilj delovanja itd. Dve su okolnosti sprečile „dobar scenario“ za Srbiju. Jedna je ta što ni onda, pre devet godina, kritika Miloševićeve vlasti nije bila jasna i usmerena pravo u srce tog režima. Nije se govorilo o katastrofalnoj nacionalnoj politici, o ratovima koje smo izazivali zbog navodnog ujedinjenja svih Srba i srpskoj megalomaniji, zbog koje smo ušli u totalni sukob sa Zapadom, što je završeno bombardovanjem. Taj deo, koji je po mom mišljenju glavni, je prećutan. Danas nema više čeonog sukoba sa Zapadom, to je naučeno, ali je demokratija postala fasadna, sa ogromnim pozadinskim moćima koje danas ruše i poslednju nadu da ćemo od Srbije napraviti pristojnu zemlju za život.

Da li se još uvek čeka „šesti oktobar“? Pa ja bih rekla da ne, jer je taj dan služio kao simbol izgubljene šanse. Tog famoznog 6. oktobra snage koje su kočile stvarne promene već su se organizovale, stale na

noge i rekle da od toga neće biti ništa. To se videlo u rascepu između Đinđića i Koštunice, jednog reformiste a drugog kleronacionaliste, da i ne pominjem šta je radila pozadinska mafija, od državne i vojne bezbednosti do tajkuna i pobedničkih stranaka, koje su se otimalo o položaje i gledale sopstvene interese. I da se ne zavaravamo: ne postoji „dan posle“ u kome se može nešto krupno uraditi, ako nema društvenih snaga koje hoće dugoročno da nose promene, sređuju niz stvari koje život znače i drže magistralni pravac kretanja.

Vesna Pešić

Peti oktobar danas služi da se podsetimo da je on možda bio onaj *uslov mogućnosti* o kome je govorio Zoran Đinđić. A to je suština – da se konstituišu mogućnosti slobodne komunikacije, iskazivanja kreativnosti i uspešnosti u ekonomiji, nauci, u raznim oblastima. Bez neprekidnog stvaranja šansi, potencijali za promene brzo izvetre. Nešto se i sada menja, ali to nije to, jer se ne menja naš sopstveni kod. I to je najveći problem. Zato je sada horizont promena maglovit. Postoji nekakva polovična retorika o ulasku Srbije u EU, ali se ona odmah balansira izjavama da „nikada nećemo priznati Kosovo“. I to se odražava na spoljnu politiku, koja je za male narode veoma važna. Srbija luta baš tu, u spoljnoj politici; od Kine preko nesvrstanih, do EU i SAD. Unutrašnja situacija je više nego katastrofalna. Ekonomija je gotovo nepovratno propala. Bezakonje u obliku partijske države se do cinizma učvrstilo u novoj klasi, a demokratske institucije su se toliko istanjile da se kroz njih providi ogoljena moć.

Šta da vam kažem o Borisu Tadiću? Sve što ste mu pripisali, da je zaveo model „prosvećenog apsolutizma“ i doveo do „nacionalnog pomirenja“, nemaju mnogo smisla. Jeste zaveo neku vrstu apsolutizma, ali on nije „prosvećen“. Ja to vidim kao nekakvu igru senki, prikrivanja, štimovanja i glume, da bi se on održao na vlasti. On nema nikakve političke ideje. Tačno je, dakle, da on dominira, ali sa ciljem da se ništa ne dogodi, da bi se blokirala mogućnost da Srbija povuče neki pravi potez u pogledu Kosova, da bi se iscrpeo i poslednji atom snage građana, koje politika više ne interesuje, jer nema zbog čega da ih zanima, ispraznila se. Ako je to „model“, ja

ne znam kome služi – Srbiji sigurno ne. Njegov ministar spoljnih poslova ide okolo i svađa se po regionu – tamo gde treba da se miri. Ratko Mladić je još uvek na slobodi, Republika Srpska je prioritet u smislu nacionalnog interesa, jer se veruje da će onima na Zapadu dosaditi da brane propalu državu. U toj praznini i lutanju predsednik Tadić svoje prazno mesto prikriva sve većom ličnom vlašću i preneglašeno pristojnim ponašanjem.

Pitanje antifašizma je velika tema. U Srbiji je antifašistička priča zamrla, jer se ona pripisivala komunistima, a komunisti su bili internacionalisti, a ne nacionalisti velike Srbije. Mi koji smo bili protiv nacionalizma, to sada shvatam, mi smo *jugoslovenski Srbi*, a to je nešto sasvim drugo. Kada su se ljudi preobratali pod Miloševićem, oni su postali *srpski Srbi*, na koje smo bili zaboravili, a to su oni iz prošlosti koji su govorili o „ujedinjenju ili smrti“. Mislim da je to suština: Milošević se vratio Stevanu Moljeviću i idejama o velikoj Srbiji, odnosno tom „starom gvožđu“, iz koga se svaki čas vadi po neki „novitet“. I sada se ta četnička priča održava zato da bi se normalizovali nacionalistički ratovi za teritorije i prikrila glavna tema – počinjeni zločini i genocid.

Na kraju, nešto i o Kosovu. Mislim da su sva rešenja koja su išla na to da se kriza brže reši – propala. Ja sam predlagala podelu Kosova, ne zato što mislim da je to nešto dobro, nego sam pomišljala da tako možemo brže da se izvučemo iz kosovske priče i krenemo napred. Sada su se kola zaglavila, a to rešenje da se oko 10 odsto teritorije Kosova koju Albanci ne kontrolišu otvori prema Srbiji nije bilo po volji velikih sila, jer su se one bojale da ne krene prekrajanje granica na sve strane. I taj strah jeste opravdan, pa sam i ja to govorila više onako, u pola glasa, nego što sam bila uverena da to može da prođe. Sada je Kosovo čisto reakcionarna stvar i prodavanje magle, iza koje čuču političari koji od „svete zemlje“ izvlače političke benefite.

Monitor, 7. oktobar 2009, razgovor vodila Nastasja Radović.

***DRUGI DEO – ZORAN ĐINĐIĆ:
FILOZOF, POLITIČAR I PRIJATELJ***

I

FILOZOF MODERNE

Zoran Đinđić je rano napustio poziv filozofa. Po mojoj proceni, on je prestao da se bavi filozofijom već od 1989. godine ili, tačnije, od osnivanja Demokratske stranke, čiji je visoki funkcioner postao od njenih početaka. Đinđić je tada imao svega 37 godina i pozamašnu bibliografiju. Nastavio je da piše novinske eseje, koji su posedovali „zaplet“ i jasno formulisan okvir, podsećajući time da je autor bio filozof. Veoma brzo je usahla i Đinđićeva publicistička aktivnost. Najdalje od 1993. godine, kada je vodio izbornu kampanju svoje stranke za parlamentarne izbore, odnosno od izbora za predsednika DS, Đinđić postaje isključivo političar. Na moje pitanje tokom šetnji u zimu 1996/97. da li je išta ostalo od njegovog filozofiranja, on mi je rekao da više ne zna ni gde su mu knjige. Ostavljao je utisak da je njegov filozofski period zaboravljena prošlost. Istom prilikom je spomenuo da je imao ugovor sa bečkim Institutom za humanističke nauke, gde je trebalo da se pet godina bavi istraživanjem fenomenološke filozofije. Taj angažman je odbio vrativši se u Srbiju da bi se bavio politikom.

Afinitet prema politici se gotovo kao na dlanu vidi u Đinđićevim radovima od sredine osamdesetih godina u kojima se bavio kritikom radikalnog socijalizma, pre svega onog jugoslovenskog. On nema pretenzije da stvara sopstvenu teoriju politike. Čini se da mu je važnija bila analiza aporija u koje se zaplitala jugoslovenska država koja se raspadala, nego čista teorija. Đinđić je vešt eklektičar, ali se pri tome dosledno drži jednog tipa teorijskog uticaja¹, opredelivši

1 Đinđić koristi autore koji su se bavili teorijom konstitucije socijalnog smisla. Metodski se oslanja na sistemsku analizu N. Lumana, funkcionalizam i evolucionu paradigmu o sociokulturnom učenju (Parsons, Habermas), teoriju komunikacije (Habermas) i teoriju konstitucije socijalnog smisla (Habermas, Huserl, Šulc). On je odlično poznao radove Maksa Vebera i njegove teorije o strukturi socijalnog delovanja i racionalnog prava. Poznavanje Marksa, kojim se temeljno bavio u svojoj doktorskoj disertaciji (Jesen dijalektike, objavljena znatno kasnije: Beograd, 1987), pomoglo mu je da u korenu shvati probleme konstitucije socijalističkih, „fasadnih“ država, što i jeste glavni predmet njegove kritike.

se za kritičke mogućnosti koje omogućava pozicija liberalnog konstitucionalizma. Ona je bila najkorisnija za stvaranje jednog političkog projekta i angažmana u kontekstu nadolazeće propasti socijalističkog poretka i njegove kritike².

Vesna Pešić

Moja je namera da pokažem da je Đinđićevo filozofsko stanovište i danas aktuelno. Kriterijum važenja je analitička upotrebljivost njegovih radova za razumevanje problema političke konstitucije današnje Srbije. Pri tome neću koristiti Đinđića političara (šta je on stvarno činio), već njegov metod i teorijsku poziciju iz vremena dok je bio filozof, i to u poslednjoj fazi, kada se najviše bavio problemom integracije modernog društva.

Filozofsko polazište

Đinđić je bio jedan od retkih jugoslovenskih filozofa koji je tokom osamdesetih godina branio liberalnu poziciju konstitucije moderne države, i sa te pozicije analizirao stanje „raspadanja“ jugoslovenske državne zajednice. Njegova dijagnoza Jugoslavije kao „nedovršene države“ (Đinđić 1988a), sastojala se u demonstriranju nemogućnosti Jugoslavije da postane moderna, ustavno-pravna država. Takva nije mogla postati, jer je i ona bila tipičan slučaj socijalističke, „fasadne“ državnosti, nastale u skladu sa teorijom o radničkoj klasi kao nosiocu suvereniteta i komunističkom partijom kao njenim delatnim, tj. empirijskim subjektom. Zoran Đinđić je dokazivao da se konstitucija modernog društva može desiti samo u *onom političkom* (Đinđić 1987) koje je oslobođeno supstancijalnih (ideoloških i partikularnih) pretpostavki o dobrom kao unapred zadatom smislu.

Neprekidni rast kompleksnosti modernog društva (što je drugo ime za njegovu pluralizaciju perspektiva) proizvodi problem socijalne

2 Đinđiću se često osporavalo da ima jasan politički projekat kao političar i praktičar. U prvom periodu, odnosno pre oktobra 2000, Đinđiću se zameralo da se nije jasno odredio prema „nacionalističkoj ideokratiji“, kao i to da nije jasno formulisao svoj državno-institucionalni program reformi nakon osvajanja vlasti, u šta spada i nedonošenje ustava.

integracije zajednice koja se više ne može zasnovati na prirodnoj, božijoj ili bilo kojoj drugoj unapred zadatoj teleologiji. Novovekovna filozofija je preko figure „prirodnog stanja“, konstatuje Đinđić, „otпустиła ljudski svet u potpunu neizvesnost od transcendentalnog uporišta (bilo da je to bog ili teleološki shvaćena priroda), a s druge strane, nalaže metodu strogost koja se trudi da to iskustvo prati do poslednjih racionalnih konsekvenci i da pita o uslovima mogućnosti zajednice“ (Đinđić 1987:237).

Divlje društvo kakvo smo stigli dovdle

Đinđić se bavi klasičnim pitanjem savremene socijalne teorije: šta društvo drži zajedno? To je ono osnovno pitanje od koga kreće novovekovna politička filozofija, ali i sociologija kao nauka novog doba, u kome socijalni poredak više nije evidentan. To je stanje u kome opstanak *zajednice* postaje tema, a ono je posledica raspada sveta na dve nesvodive perspektive: individualnu i socijalnu. Na jednoj strani je slobodno individualno delovanje koje sledi svoja uverenja, projekte, strasti i potrebe, a na drugoj je prazno mesto Boga ili Prirode kao tradicionalnih garanta poretka (integracije). Uslov mogućnosti moderne zajednice je nađen u kontingentnosti obe perspektive kao odvojene, jedne na drugu nesvodive. Đinđić pretpostavku kontingencije objašnjava tako što je u individualnom delovanju sadržan momenat „normativnog orijentira“ koji reprezentuje socijalno relevantnu opštost kao osnovu konsenzusa. Orijentir ka opštem se može identifikovati u pretenziji individualnih projekata na opšte važenje, što se očituje u figuri „rata svih protiv sviju“; jer, da nema te pretenzije individualnih projekata na opšte važenje, ne bi bilo „sveopšteg rata“, niti bi bilo potrebno normiranje. Pacifikacija različitih pretenzija na opštost može se desiti samo ako svi akteri odustanu od svojih uverenja. A to se može desiti samo pod određenim uslovima: da bi omogućili poredak, akteri će odustati od svojih uverenja kao apsolutnih vrednosti samo ako im on omogućava da se „međusobno kontrolišu, u tom smislu da nijedna pretenzija na opštost ne sme da bude priznata“ (Đinđić 1987:251)³. Da bi to bilo moguće i da bi *kompromis* bio sačuvan,

3 Citati (od 251. str. i dalje) slede Đinđićevu interpretaciju Hobsove paradigme o nastanku moderne države.

mora se odvojiti *privatno od javnog* (podvlačenje Đinđićeva). Ova odlučujuća podela kao uslov mogućnosti konstitucije moderne države i civilnog društva, moguća je, upozorava Đinđić, samo ako pretpostavimo da socijalnom poretku prethodi *rat uverenja*, a ne rat strasti.

Đinđić tvrdi da opštost u liku ustavno-pravne države, te vladavina prava, može da nastane samo kao pacifikacija verovanja, jer samo ona pretenduju na opštost i zato upravo ona moraju biti premeštena u privatnu sferu. Tamo gde se pluralizam izražava u ratu strasti (interesa i potreba), nema podele na privatno i javno jer strasti ne pretenduju na opštost. „Mnoštvo jednostavnih egoizama nema potrebe suspendovati i proterati u polje privatnosti zato što“, smatra Đinđić, „agregat potkresanih egoizama niti funkcionalno opravdava podelu na javno i privatno niti tu podelu može očuvati“. Još tačnije: opštost (ustavne) države ne poništava negativnost apsolutne slobode, niti se poredak zasniva na odricanju individua od svojih prirodnih interesa i ciljeva. Poredak nije moguć zato što individue rešavaju da budu moralne, odričući se svojih interesa. Time bi se ukinula dijalektika pojedinačnog i opšteg i napetost političke zajednice u kojoj je sačuvana odvojenost subjektivne i objektivne teleologije. Ako bi se proteralo ono individualno, novonastala opštost ne bi imala pozitivni identitet. Stvar i jeste u tome da se prizna nemogućnost homogenizovanja „onog individualnog“ (tome služi metafora o pred-državnim ljudskim pravima), a da se na drugoj strani uspostavi zajednica kao racionalna opštost, koja je racionalna po tome što svoje granice uspostavlja važenjem subjektivnih prava. Okvir slobodnog delovanja individua može biti samo racionalno-formalna opštost, tj. ona koja ukida supstancijalne vrednosti kao orijentir i uspostavlja primat procedure kao načina integracije društva.

Ukoliko je iz pozadinske komunikacije individua („svet života“) iščezla harmonizujuća delatnost logosa, onda gube na značaju gnoseološko-ontološka pitanja o tome „šta je istina“. Umesto „istine“, kaže Đinđić, sada glavno pitanje postaje „ko odlučuje“. Tamo

gde je istina stvar interpretacije, glavno polje socijalne nauke postaje „ono političko“, tj. polje u kome se donose odluke. „Ono političko“ sada ispunjava zadatak socijalne integracije tako što se konstituiše kao institucionalni *okvir* (skup pravila i procedura) koji obezbeđuje neometani protok pluralizma socijalnih interpretacija (uverenja). Taj je okvir ustavno-pravna država kao način integracije i regulisanja kompleksnih društvenih odnosa. On zadovoljava potrebe integracije zato što je dosledno univerzalizujući, odnosno oslobođen unapred datih verovanja (morala, filozofije istorije, religije), ali i svih oblika partikularnosti u smislu organske teleologije prirodne zajednice (u liku etničkih zajednica).

No, postavlja se pitanje kako se dolazi do te konstelacije u kojoj su individue spremne na (ustavno) samonormiranje, a da ono nije prethodno dato. Zoran Đinđić kaže da stvaranje *političke zajednice* utemeljene u refleksiji, nasuprot transcendentalnom i prirodnom, predstavlja rezultat istorijske konstelacije, tj. specifične *normativne kulture* (Đinđić 1987:253; podvlačenje Đinđićeva). On ističe da nastanak moderne države i političke zajednice nije antropološki osiguran nego je evoluciono „vrlo neverovatan zbog maksimizovanja dva navedena uslova: biti spreman umreti za svoja uverenja i biti spreman napustiti pretenziju na njegovo apsolutno važenje.“

Ovakav zaključak otvara pitanje o šansama „zakasnelih“ društava nezapadne tradicije da naprave taj evolutivni korak ka formiranju ustavno-pravne države. Naša država (Srbija) spada u red nekoliko poslednjih evropskih zemalja koje u tom zadatku još uvek nisu uspele. Ohrabruje činjenica da joj se taj put sada nameće kao funkcionalna nužnost, ukoliko hoće da reši svoje probleme. Polazeći od ove konstatacije, pravac naše dalje analize kreće se od teorije o uspostavljanju ustavno-pravne države (i uloge „subjektivnih prava“), ka osvrtnu na teškoće koje naša država ima da bi se stabilizovala u formi moderne pravne države. Naročito je pri tome važno razumeti (ne)mogućnost donošenja ustava nakon oktobra 2000. godine, kao i to šta bi bile pretpostavke da se otklone blokade tom procesu.

Ustavno-pravna država i složeno društvo

Teoriju ustavno-pravne države kao *tipa* integracije modernog društva, Đinđić je detaljno izložio u svojoj analizi radikalno-socijalističke „fasadne državnosti“, koja je po njegovom mišljenju odgovorna za raspad Jugoslavije (Đinđić 1988a). Tip *ideološke* integracije nije bio sposoban da rešava probleme zatečene heterogenosti jugoslovenskog društva, niti njegovu rastuću kompleksnost. Spas je mogao ležati u njenom konstituisanju kao ustavno-pravne države, ali je, paradoksalno, baš ta mogućnost bila zatvorena.

Isto to pitanje može se postaviti i danas – o mogućnosti konstituisanja Srbije kao ustavno-pravne države. Da li je Srbija sposobna za taj tip integracije, još uvek je otvoreno pitanje. O tome će biti više reči u poslednjem odeljku ovog teksta. Pre toga ćemo prikazati teorijske pretpostavke ustavno-pravne integracije društva, kako je shvata Zoran Đinđić.

Pretpostavke donošenja ustava Đinđić smešta u određeni tip društva, tj. njegovu organizacionu strukturu koju karakteriše sposobnost da kontroliše političku vlast. Nadovezujući se na stanovište Lorenca fon Štajna da „ustavno pravo ne nastaje iz prava i zakona, nego iz prava društvenih odnosa“, Đinđić naglašava da nije svako normativno regulisanje društvenih odnosa ustav, niti je svaka zajednica u stanju da odnose među svojim članovima uređuje ustavno-pravnim sistemom (Đinđić 1988a:43). Takvu sposobnost ima samo moderno društvo nastalo raspadom stare *societas civilis*, na čijem kraju su se iskristalisala dva ideal-tipska konkurenta: „društvo“ i „država“. Samo u ovoj opoziciji, „društvo“ je razvilo kontrolne strukture, nastale pre i nezavisno od državne vlasti. Istorijski posmatrano, racionalna forma integracije društva proizvod je kompromisa između „parlamenta“ (metaforičkog reprezentanta „društva“) i monarhijske vlasti.

I u svakoj drugoj situaciji treba da važe isti uslovi: ustav nastaje kao kompromis između različitih društveno-političkih potencija, u

Vesna Pešić

Divlje društvo kako smo stigli do nje

koje spadaju autonomne društvene grupe, političke stranke i sama politička vlast. Od autonomnih društvenih grupa kao *političkog faktora* zavisi da li će društvo biti samo objekt intervencije vlasti, odnosno da li će vlast postati institucionalni izraz samonormiranja društva (Đinđić 1988a). Na toj interakciji društvo – vlast temelji se mogućnost ustavno-pravne države.

Pri tome, Đinđić ističe da namere političkih elita nemaju važnost za nastanak ustava. Važniji je proces „funkcionalnog“ iznuđivanja novih struktura u oba polja (društva i države) od moralnih odricanja vršilaca vlasti, što i inače nije mnogo verovatno. Ako ne bi bilo „funkcionalne potrebe“ za kompromisom, država bi uvek mogla da raspusti društvo: „Nijedna vlast ne mora da pristane na kompromis, ako želi samo vlast. Njeni konkretni nosioci mogu da budu uklonjeni u povremenim 'revoltima', ali time nije uklonjena i sama vlast, pošto oni koji dođu na njihovo mesto takođe mogu da vode rat protiv društva“ (Đinđić 1988a:44).

Dosad smo ustanovili da ustav kao način samoregulisanja društva i normativni oblik stabilizovanja izvornog društvenog pluralizma (na jednom zajedničkom prostoru), može nastati samo kao rezultat kompromisa organizovanih predstavnika različitih društveno-političkih moći. Međutim, postavlja se pitanje kako je moguć kompromis čiji bi rezultat bio ustav kao *okvir* socijalnog delovanja i kontrole moći? Odgovor na ovo pitanje je već ranije naznačen ukazivanjem na potrebu društvenih aktera da se uzajamno kontrolišu kako bi se onemogućilo ideološko okupiranje političke vlasti. Ali koliko god ovakvi funkcionalni argumenti izgledali uverljivo, oni nisu dovoljni. Pretpostavka kompromisa mora ležati u nekom nižem polju konstitucije socijalnog smisla nego što je to najviši nivo, tj. nastanak samog ustava kao racionalne kontrole društvene moći.

Đinđić mogućnost kompromisa nalazi u demokratiji kao procesu *uspostavljanja (nedostajuće) saglasnosti* koje više „prirodno“

nema. Taj deficit ključ je za razumevanje poretka kao *kompromisa*. Đinđić ovu tezu izvodi iz shvatanja demokratije kao šireg koncepta od političkog. Ona je tip socijalne konstitucije. Definisana na ovakav obuhvatan način, ističe Đinđić, ona „nije samo osobina političkog odlučivanja nego i *slika sveta*. Jedino tamo gde se i sam svet pojavljuje i osvedočuje kao otvoren, pa čak i kao hipoteza, vladajuće stanje moguće je posmatrati kao kompromis alternativnih svetova“ (Đinđić 1988a:59; podvlačenje moje).

Sušтина argumenta o mogućnosti kompromisa leži u modelu racionalnog postizanja saglasnosti nasuprot tradicionalnoj, tj. pripisanoj saglasnosti. Politička stanovišta podležu raspravi i javnoj argumentaciji, što se jednako odnosi na alternative i vladajuću opštost. Ona je i sama u stanju permanentne samokritike (predviđanjem javne kritike) i prilagođavanja. Institucionalne garancije kompromisa date su u postavkama o vremenskoj ograničenosti svakog vladajućeg stanja i zabrani homogenizovanja „manjina“ (političkih alternativa). Ovo „bestežinsko stanje“ nove socijalne ontologije pretpostavlja da su kolektivni nosioci normativnih projekata *autonomne grupe*, autonomne zato što njihovo delovanje nije orijentisano prema apsolutnim vrednostima, već je konstanta njihovog delovanja to da svoje ciljeve prepuštaju racionalnoj argumentaciji.

Kao što smo već rekli, Đinđić je najveći deo svojih analiza posvetio blokadama koje je radikalni socijalizam sistemski postavljao (namećanjem apsolutnih vrednosti) integraciji jugoslovenskog društva i njegovoj demokratizaciji. Ali kako su njegove analize pisane krajem osamdesetih godina, Đinđiću nije mogla promaći pojava još jednog, konkurentnog modela iste (blokirajuće) strukture. Reč je o prodoru etnonacionalne, tj. organske teleologije u političko polje, koja istiskuje ideološki model radikalnog socijalizma⁴.

4 Novo zaobilazjenje moderne državnosti i građanskog društva navelo je Đinđića da se zapita „da li su jugoslovenski narodi sposobni da budu politička zajednica, svaki za sebe ... jer je nacionalna državnost status, a ne stepen etničke homogenosti“ (Đinđić 1988a:48).

„I u etnički fiksiranoj slici sveta“, ističe Đinđić, „može se raditi samo o alternativama unutar sredstava za realizaciju cilja, ali sam on se ne može dovesti u pitanje ... Ako sam demokratiju definisao kao usaglašavanje i selekciju različitih normativnih projekata, sada možemo reći da i etničko-nacionalni projekti počivaju na modelu pripisane saglasnosti, i stoga nisu pogodni da budu pokretačka snaga demokratizovanja kao racionalnog postizanja saglasnosti ... Za razliku od ovakvih ciljeva i vrednosti, otvorenih za proces racionalnog obrazlaganja, etnički pluralizam se odlikuje normativnim apsolutizmom, karakterističnim za organsku sliku sveta“ (Đinđić 1988a:60-61).

Sistem radikalnog nacionalizma počiva na pripisanoj saglasnosti baš kao i radikalni socijalizam. Jer, „na dispoziciji individuuma ne leži odluka o tome da li će pripadati nekom takvom kolektivu. On je već rođen kao njegov član, na isti način kao što je svojim 'po sebi' učestvovao u normativnom kosmosu radikalno-socijalističke zajednice. Globalni pluralizam jugoslovenskog društva razbija ovaj kosmos, ali u sebi ne nudi alternativni obrazac integracije“, zaključuje Đinđić.

Donošenje ustava i uslovi njegovog važenja

Potreba za ustavom raste u uslovima kada normativna snaga onog faktičkog toliko slabi da onemogućava kontinuitet kolektivnog delanja. Ima perioda kada se postavljaju fundamentalna pitanja: zašto živimo zajedno, šta je naša zajednica, kako ona treba da bude uređena, šta je nas politički (državni) identitet, koje su osnovne vrednosti zajednice itd. Zanimljivo je da Đinđić funkcionalnu potrebu za koordinisanjem kolektivnog delovanja povezuje sa mogućnošću interpretacije prošlosti⁵. Tako bismo se zajedno s

5 „Neophodan je neko ko će, na način koji sve obavezuje, interpretirati subjektivni i objektivni smisao prošlih odluka, reći šta su bili motivi i koji su bili efekti onih delovanja na kojima naša današnja zajednica počiva“. Videti: Ko je čuvar ustava (Đinđić 1988a:94). I još eksplicitnije: „Način na koji neka politička zajednica raspolaze svojom prošlošću određuje formu njenog identiteta“ (Đinđić 1988a:177).

njim mogli upitati: „Šta može da bude Srbija budućnosti iz perspektive njene prošlosti?“

Vesna Pešić

Pažljivo čitanje Zorana Đinđića upozorava da bi novi ustav Srbije morao da izbegne lošu prošlost, po kojoj je ustav *ugovor* u smislu svojinsko-pravne forme kojoj dolikuju „ugovorne stranke“ sa pravom na raskid ugovora. Ustav-ugovor ima tu osnovnu manu što ne može da reguliše konflikte, jer se stranke, i ona koja raskida ugovor i ona koja hoće da ga se pridržava, moraju pozivati na isti „papir“, što je samo po sebi konfliktno. Na primeru bivše Jugoslavije može se videti da takvi sukobi i nisu bili sukobi „oko ustava“, kako su se samoprikazivali. Radilo se ne o krizi ustava nego o krizi njegovog težišta (Đinđić 1988a:104). Ono je bilo smešteno u metaustavni prostor, u metafizičku vladavinu radničke klase i njenog empirijskog reprezentanta – komunističku partiju. Kriza partije nastaje od momenta kada i on sam postaje deo stranke u sporu. Time je nestalo težište na kome je počivala integracija društva; nestalo je mesto „sudije“ koje su stranke u sporu usisale u sebe. Tada izražene slutnje da bi upražnjeno mesto „sudije“ mogla zauzeti armija (dakle, vojna diktatura), Đinđić je duhovito prokomentarisao kao preterani optimizam⁶.

Ali nema potrebe da se detaljnije bavimo starim problemima ustava kao ugovora, jer takav ustav nije bio „stvarni ustav“, što se potvrdilo u njegovom niskom stepenu regulacije ponašanja političkih aktera. Znamo da su oni svoje sporove rešavali serijom ratova od Slovenije do Kosova. S obzirom na to da se Srbija nalazi pred donošenjem ustava, pogledaćemo kako se ustav donosi, ukoliko on treba da bude opšteprihvaćen i priznat, tj. ukoliko treba da više ne bude „papir“ u rukama vlasti.

⁶ U tom očekivanju, kaže Đinđić, ispoljava se činjenica da je „ustavna kriza“ samo privid, i preterani optimizam da je „potencijalni diktator već tu, samo ga treba, sa nekoliko pažljivih rokada, dovesti na odgovarajuće mesto“. Kriza tog prostora je samo obelodanila ispražnjeno mesto diktature. I sve ostale strukture, uključujući vojne, već su bile „stranka u sporu“.

Đinđić smatra da važenje ustava treba tražiti u njegovom poreklu, tj. u ustavotvornoj moći koja ga je donela. Pri tome on ima u vidu klasično razlikovanje važenja tzv. oktroisanog ustava, ugovornog ustava (o kome smo već nešto rekli), i ustava koji je rezultat delovanja narodne suverenosti. Ako ustav ima poseban status s obzirom na njegovog tvorca i proceduru, onda će takav status biti jasno demonstriran prilikom njegovih promena. One se veoma teško i komplikovano donose ako treba menjati suverenu narodnu volju, ali veoma prosto i lako ako je u pitanju volja komunističke partije, čiji ustav se i ne razlikuje bitno od „partijskog programa“. Izuzetnost ustava se ogleda u tome što je njegov subjekt po pravilu ekskluzivan. Reč je o ustavotvornoj skupštini. Ako je radnička klasa ustavotvorna moć, i „ako su u zakonodavnoj skupštini sakupljeni autentični predstavnici te klase, onda je ustavotvorna moć gotovo neprekidno na delu“ (Đinđić 1988a:114). Ustav kao reprezentacija *interesa* je na raspolaganju njegovom ustavotvorcu, koji je ionako stalno tu, pa može da ga prilagođava i menja u skladu sa novonastalim interesima, odnosno sa „revolucijom koja teče“.

Sasvim drugačije stoji stvar kada ustav donosi ekskluzivni subjekt i kada ustavotvorna moć leži u narodnoj suverenosti. Pretenzija važenja ustava za sve članove zajednice najlakše je zamisliva ako pretpostavimo da su svi učestvovali u njegovom stvaranju i da ga svi prihvataju. Zbog toga se o ustavu govori kao o „osnovnom konsenzusu“, „temeljnem društvenom ugovoru“ (rečeno rečnikom teorije o „prirodnom stanju i društvenom ugovoru“). Ali s obzirom na to da takav empirijski postupak praktično nije moguć, tj. onaj u kome bi učestvovala sve empirijske individue jedne zajednice, jasno je da ustav ne stvaraju svi pojedinci. Tekst ustava piše jedna uža grupa ljudi („ustavna komisija“), a zatim ga usvaja ustavotvorna skupština, koja je takođe jedna grupa ljudi, koja je doduše predstavnik zajednice, ali se to empirijski ne može učiniti očiglednim.

Ideja o narodnoj suverenosti kao tvorcu ustava može se održati samo ako se na uverljiv način „neutrališe partikularizam ustavo-

Divlje društvo kako smo stigli do nje

tvorca koji se deklarativno poziva na neograničenu narodnu suverenost“ (Đinđić 1988a:117). Kako se to može teorijski i praktično učiniti? Đinđić se, rešavajući ovaj problem, vraća na svoju osnovnu postavku o političkoj zajednici kao onoj u kojoj nema ni prirodne ili božije saglasnosti, tj. onoj koja se postiže refleksivnošću, a ne datošću. Tamo gde „stvarnost zajednice leži u njenoj prirodnoj homogenosti, kao kod etničkih zajednica, ili u onostranosti mišljenja, kao u antičko-srednjovekovnim zajednicama... nije potreban ustav, budući da prirodni poredak sam od sebe reguliše odnose između pojedinačnog i opšteg“. Pošto su politička zajednica i ustav moguću samo u izvornom pluralizmu perspektiva, „onda ono opšte i zajedničko (a to je ustav) jeste izraz njihove usaglašenosti“ (podvlačenje moje).

Đinđić pri tome izbegava Rusoovu zamku, po kojoj ono „opšte i zajedničko“ političke zajednice predstavlja „jedinственu volju“ koja se proglašava subjektom narodne suverenosti. Ovakav pokušaj on odbacuje kao povratak u metafiziku i ukidanje samog problema. Jer, kaže Đinđić, „opštost tada nije rezultat mukotrpnog usaglašavanja izvornog pluralizma, nego izvorna homogenost koja diskvalifikuje sve razlike“.

Pravi zaplet oko ustava započinje pretpostavkom da on mora biti obavezujući za sve, odnosno da mora biti *mišljen* kao rezultat delovanja suverene volje naroda. Ustav mišljen kao odluka političke zajednice o obliku njenog političkog ustrojstva ne može da izbegne metafiziku, jer se ne može empirijski proveriti; s druge strane, opštost će obavezivati ponašanje pojedinaca samo ukoliko ona predstavlja priznati pluralizam posebnih perspektiva. Rešenje ove dileme je nađeno, zaključuje Zoran, u figuri osnovnih prava:

„U figuri osnovnih prava je sačuvana nužna napetost između ničim vezane suverenosti *pouvoir constituant* i empirijskog ustavotvorca, dok je istovremeno ustavni poredak vrednosti utemeljen na taj način da služi kao orijentir individualnog delovanja. Osnovna prava

zadovoljavaju prvi navedeni uslov time što izražavaju nemogućnost da se izvorna suverena volja pozitivizuje i obuhvati sistem ustavnih normi. Subjektivna prava su priznata kao pred-državna prava, koja nikakvim predstavljanjem („političkom reprezentacijom“ – moja primedba) ne mogu u potpunosti biti prenesena u nadležnost zajednice ili države. U njima je sačuvan onaj nesvodivi, metafizički momenat narodne suverenosti, bez čijeg uključivanja ne bi bilo moguće sistematsko utemeljenje ustava. Nemogućnost definitivnog empirijskog reprezentovanja *pouvoir constituant* dolazi do izraza u jasnoj granici koja je empirijskoj moći u zajednici povučena putem figure subjektivnih prava. Ta granica predstavlja liniju po kojoj se izvorna narodna suverenost permanentno kreće, prisutna u liku izvornih subjektivnih prava ... Subjektivna prava, u navedenom smislu, predstavljaju mesto na kome se neprekidno obnavlja ta neempirijska opštost, izražena metaforičkom formulacijom 'svi članovi zajednice'. Ona su prolaz koji individuum povezuje sa onim opštim, ali mu istovremeno ne oduzima njegovu individualnu konkretnost“ (Đinđić 1988a:118-119).

Institut osnovnih prava temelj je ustavnosti, jer on objašnjava zašto su članovi zajednice motivisani da prihvate ustavne vrednosti kao svoje orijentire delovanja i predstavu o tome da je narodna suverenost izvor ustavnosti. Ova poslednja pretpostavka o opštem važenju ustava ne bi bila moguća bez „uvođenja unutrašnjeg 'predstavnik' izvorne suverenosti“. Taj stalni („sistematski“) predstavnik izvorne suverenosti, čija je uloga da kontroliše vlast, nađen je u institutu ljudskih prava⁷.

„Poredak moći“, zaključuje Đinđić, „u tom slučaju je legitiman ukoliko uvažava granice koje su povučene figurom subjektivnih prava. Pošto su time individue i kao individue priznate (a ne samo unutar kolektivne narodne volje), one su motivisane da afirmišu poredak koji njih afirmiše, a nisu na to navedene čisto strateškim proračunima, tj. uvidom u vlastitu nemoć i faktičku nemoć vladajućeg uređenja“ (Đinđić 1988a:119).

7 Ovu justičku teoriju osnovnih prava Đinđić detaljnije razvija u članku: „Osnovna prava i ustavno-pravna država“ (Theoria 1-2/1987, str. 31-44).

Napuštajući ove „đinđićevske“ analize ustavnosti i subjektivnih prava, koje se protežu kroz gotovo sve njegove eseje i koje nas sigurnom rukom vode ka pojmu moderne ustavno-pravne države, teško je ne zapaziti nesklad između sadašnje situacije u Srbiji i njenog ubijenog predsednika vlade, koji je gotovo kao mladić pisao ove briljantne analize o modernoj državnosti, ustavu, demokratiji i ljudskim pravima.

Vesna Pešić

Problemi sa ustavom posle 2000.

Srbija je, kao i prethodna Jugoslavija, nedovršena država, jer se nije ustavno-pravno konstituisala. Posmatrano preko života Zorana Đinđića, paralela ovih „nedovršenosti“ je dobila tragične dimenzije. O nedovršenosti Jugoslavije Zoran je pisao kao mlad filozof, gotovo u nastavcima⁸, sa nejasnom intencijom da će i sam jednoga dana biti akter koji će taj tip „nedovršenosti“ ukinuti. Nije u tome uspeo. Nedovršenost Srbije kao države ubila je Zorana Đinđića, svog prvog demokratskog premijera. Ovu dramatičnu paralelu je Nenad Dimitrijević povukao na sledeći način:

„Nastojacu da objasnim nešto što bi danas, u aprilu 2003. godine, moglo biti poražavajući očigledno: da je ubistvo Zorana Đinđića u direktnoj vezi sa karakterom bezdržavlja u Srbiji, odnosno sa stanjem u kome nije bilo moguće precizno identifikovati državu. U ovom stanju nije se znalo ko ima, a ko nema pravo da koristi instrumente fizičke prinude, niti su postojala pouzdana pravila koja bi razdvajala ono što je dozvoljeno od onoga što je zabranjeno“ (Dimitrijević 2003).

Dva puta je nakon pada Miloševića postojala mogućnost za donošenje ustava. Prvi put se to dogodilo snažnim narodnim jedin-

8 Đinđić je bio stalni saradnik Književnih novina, pa se može reći da je o jugoslovenskoj „nedovršenosti“ pisao redovno, gotovo u nastavcima. Svi tekstovi iz knjige Jugoslavija kao nedovršena država, sem tri koja je dodao, bili su objavljeni u Književnim novinama u periodu 1986-1988.

Dvije društvo Kako smo stigli do tade

stvom, oktobra 2000. godine, odlukom da se promeni vlast i Srbija krene novim putem. Taj momenat je mogao biti početak ustavnog konstituisanja Srbije, naročito kada se jedinstvo građana potvrdilo i na decembarskim parlamentarnim izborima, a DOS osvojio 176 mesta u skupštini Srbije. Na prvi pogled, „uslov mogućnosti“ za ustavnost je postojao ne samo zbog povišene temperature i očekivanja građana, već i zbog toga što su dva „supstancijalistička“ načina integracije društva bila poražena. Neupitna vera u realizaciju Marksove filozofije istorije o „dobrom i pravednom društvu“ je propala još padom Berlinskog zida, ali je u Srbiji pala zajedno sa Miloševićevim režimom, koji se značajnim delom legitimisao socijalizmom staroga tipa⁹. Propao je i drugi, aktuelniji oblik integracije, onaj koji je Milošević ugradio u temelj svog režima¹⁰, zasnovanog na organskoj (etnonacionalnoj) zajednici.

Oktobra 2000. godine izgledalo je kao da se srpsko društvo oslobodilo ideološkog gospodara (koji je svoje gospodstvo cementirao dvostruko: i metafizičkom i prirodnom teleologijom). Možda je to bilo prvi put u istoriji Srbije da se mogućnost izbora prikazala tako jasno prisutnom. Činilo se kao da je društvo (konačno) ostalo samo sa sobom, bez zadatih i kolonizujućih ideologija. Verovalo se da je možda otvorena mogućnost konstituisanja političke zajednice

9 Pre svega mislimo na SPS, ali još više na JUL, partiju Mirjane Marković, koja se tako predstavljala i prikupljala zaostali legitimitet „socijalističke Jugoslavije“, bez obzira na to što je stvarno okupljala režimske „bogataše“ i imala ulogu utvrđenja režima.

10 Oko toga šta su temelji Miloševićeve vladavine ne postoji saglasnost. Miloševićev režim se najčešće tumači kao „interesni kartel“ za sticanje moći i materijalnih privilegija koji samo koristi nacionalističku kartu u cilju manipulisanja podanicima. Ako bi to bilo tako, mnogi fenomeni se ne bi mogli objasniti. Na primer, kobna pluralizacija grupa koje su koristile državne aparate za fizičko nasilje (nasuprot legitimnom monopolu nad sredstvima prisile), o čemu Nenad Dimitrijević piše kao o suštini bezdržavlja, nije nastala iz materijalnih interesa nego iz namere vođenja ratova radi ujedinjavanja srpstva. Možda je tek sa pojavom Marka Miloševića u „biznisu“, ta diverzifikacija dobila i tu ulogu kao primarnu (čisto profitabilno-kriminalnu). Da je tako, tj. da nije reč o interesnim razlozima rastakanja državnih organa, videlo se posle ubistva premijera, kada je bačeno svetlo na te organe i kada se jasno pokazalo da ih karakteriše „ideološka“, tj. „patriotska“ dimenzija, koju uostalom i danas iskazuju. Ukoliko to ne bi bilo tako, u Miloševićevom nasleđu glavni problem ne bi predstavljali ratni zločini i stav prema njima, nego bi bilo dovoljno pokazati prstom na kriminalne „klanove“, „mafiju“, „bogataše“ i „korupciju“.

i da će ona biti stvorena racionalnim delovanjem i samonormiranjem, o čemu je maštao Zoran kao filozof. Nedostatak integrativnih *supstanci* predstavljao je uslov mogućnosti nastanka moderne srpske države.

Vesna Pešić

Taj momenat otvorenosti i mogućnosti slobodnog uspostavljanja poretka trajao je kratko. Tematika ustava nije ni stigla na dnevni red, a neophodni konsenzus se raspao eskalacijom sukoba unutar pobedničke koalicije. Najjače političke snage koje su reprezentovale Đinđić i Koštunica, razdvajale su se i sukobljavale kao dva nepomirljiva politička fronta, oba rukovođena različitim slikama sveta, različitim strategijama i različitim tipovima političkih ličnosti. Možda se ta dva stanovišta ne bi sukobila da su mogla ostati samo to – stanovišta, tj. da nisu postala delatna. Pošto se nakon pada Miloševića moralo stalno i sve više delovati, postajalo je evidentno da je „zajednička definicija situacije“, kao uslov donošenja ustava, postala nemoguća.

U čemu se zapravo sastojao taj sukob? Ukoliko bi se teorijski, čisto apstraktno, primenio Đinđićev analitički okvir, moglo bi se ustvrditi da su se dve koncepcije polarizovale zato što je jedna bila supstancijalistička (Koštunica), a druga nesadržinska, tj. gotovo isključivo okrenuta ka racionalnom rešavanju problema (Đinđić). Nema sumnje da je Koštunica „verujući čovek“, iskreni pravoslavac, koji je u tradiciji politike Srbije 19. veka našao jednu verziju srpske politike za koju veruje da je autentično srpska¹¹. U tom okviru, veruje se da je njena evolucija (nesrećom) bila blokirana, prvo „jugoslovenstvom“ a zatim „komunizmom“, pa permanentno nepravdama velikih sila koje su ove nanosile Balkanu i Srbiji. Povređeni nacionalni ponos i Srbi kao večita žrtva u igrama velikih, sastavni su deo ovog stanovišta, preko koga se i dan-danas transportuje *nacionalni resantiman* prema Zapadu, kome se istovremeno moramo

11 Koštunica ističe da je najpouzdaniji orijentir u našoj politici ako se ona pridržava autentičnog iskustva srpske političke tradicije, i smatra da odstupanje od nje uvek vodi Srbiju u nedaće. (Videti njegov članak u Književnim novinama, maj 2000).

prilagođavati (jer nemamo kud pred silom), ali i opirati odbranom svog nacionalnog dostojanstva i autentičnih nacionalnih interesa. Autentičnost i ponos se ispoljavaju u tome što se „ne može zaboraviti“, i što se „ne može oprostiti“, pa tako sam resantiman postaje suština identiteta srpske političke kulture.

Đinđićevo stanovište nema *suštinu* i nema tradiciju. Zato je izazivalo podozrenje i kod njegovih sledbenika i kod njegovih protivnika. Društvo je za njega konstrukt socijalnog delovanja, proces blokiranja i deblokiranja proizvodnje smisla; pri tome on svesno razara resantimane (istorijske traume) kao stereotipe koji blokiraju „svet života“ kao izvornu selekciju smisla, ali i sva zdravo-za-gotovo servirana predanja koja blokiraju naše racionalno delovanje¹². Đinđić je bio orijentisan na rešavanje problema, verujući da se može biti „sto posto racionalan“; vera i moral mogu se instrumentalizovati ukoliko pomažu da se problemi rešavaju. Njegova komunikacija je otvorena ne zato što je on lično moralno „sumnjiv“ (kako neki pogrešno pretpostavljaju), već zato što je to njegov filozofski horizont po kome je samo društvena komunikacija stvaralac socijalnog smisla. Ona otvara mogućnost mobilisanja ljudi, a u našoj situaciji ona treba da mobilise njihovu energiju za mučan i dug put modernizujućih reformi. Jedino uverenje koje je Zoran Đinđić imao bio je njegov strateški cilj. „Mi moramo“, kaže on, „da nađemo rešenje pre svega tako što ćemo naći svoje mesto u Evropi, a ne tražeći naša istorijska prava i nacionalne interese“¹³.

Sukob unutar koalicije DOS-a koji smo označili kao glavnu prepreku „dovršavanju“ Srbije kao države, uspostavio se odmah, od prve noći Miloševićevog poraza. Ta ekspresnost i intenzitet sukoba se teško može objasniti putem kojim smo krenuli, tj. samo apstraktnim razlikama između dve najveće stranke u DOS-u, ma koliko one bile evidentne. Tek evidentnost tog sukoba na strateškom planu,

12 Videti članak u kome Đinđić uz pomoć i fenomenološke socijalne filozofije i teorije društvene komunikacije analizira društvenu okoštalost kao vid socijalne patologije: „Društvena kriza ili društvena patologija“, Gledišta, 5-6, 1988, str. 7-35.

13 Citirano prema Visions, Spring 2003, The Kokkalis Foundation, Harvard.

kao sukoba dve *strategije* oko odnosa prema prošlosti (bez kojeg se ideja budućnosti ne može operacionalizovati), objašnjava njegov centralni značaj u postmiloševićevskoj eri (Dimitrijević 2003). Prošlost kao tema nametala se sasvim neposredno. Ona je bila *predmet* promena tako što je egzistirala kao nezaobilazno nasleđe Miloševićevog režima, delatno u svim oblastima društvenog života i u institucijama, ali i tako što ju je nametala međunarodna zajednica, koja je nepokolebljivo zahtevala obračun sa prošlošću u domenu ratnih zločina. Ona je ultimativno tražila od nove vlasti da sarađuje sa Međunarodnim tribunalom za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije, uslovljavajući svoju finansijsku i moralnu podršku, bez koje je obnova razorenog društva bila nezamisliva.

Nenad Dimitrijević, na čije stanovište se pozivamo, smatra da se mogu izdvojiti tri osnovne strategije odnošenja prema prošlosti. Prvu, koju je nazvao oportunističkom pacifikacijom prošlosti, ili strategijom kontinuiteta sa nacionalizmom, pripisuje „legalistima“, odnosno Koštunici i njegovoj DSS. Za ovo stanovište je karakteristična strategija odbrane nacionalnog identiteta i dostojanstva, „konkretizovano kroz minimizovanje ili potpuno negiranje ratnih zločina počinjenih od strane Miloševićevog režima, kroz insistiranje na ravnoteži 'naše ratne krivice' i 'ratne krivice druge strane' te kroz dalju afirmaciju resantimanskog stereotipa o srpskoj naciji kao žrtvi¹⁴.“

Drugo stanovište se zasniva na strategiji apsolutnog *zaborava*, koje budućnost gradi na praksama za uklanjanje režima, uspostavljanja demokratije, tržišta i pravnog okvira, kao dovoljnih uslova za formiranje novog lika Srbije. Pitanje moralne odgovornosti za rat i počinjene zločine ne samo da se ne pominje, nego se i odbacuje

14 I dalje, u istom radu, Dimitrijević politiku ove strategije opisuje kao „politički oblik zalaganja za legalizam, konkretizovano kroz uspešne otpore smenjivanju funkcionera starog režima, opstrukciju zakonskih projekata u skupštinama, kao i kroz efektivnu zaštitu optuženih za ratne zločine, uvijenu u plašt legalističkih sumnji u međunarodno-pravnu validnost Haškog tribunala.“

je kao moralističko i štetno. Ova strategija se najbliže donosi na poziciju G17 plus.

Treću strategiju Dimitrijević naziva suočavanjem sa prošlošću preko moralne refleksije, ili strategijom ovladavanja prošlošću. On tvrdi da prva strategija koja pacifikuje prošlost kontinuitetom sa nacionalizmom i druga, koja je radikalno okrenuta ka budućnosti, na paradoksalan način podjednako ugrožavaju perspektive demokratije u Srbiji. Ovaj paradoks postaje razumljiv ako demokratiju shvatimo kao sposobnost samoprikazivanja, korigovanja i socijalnog učenja. Nakon autoritarizma, ratova i počinjenih zločina, mogućnost političke zajednice neizbežno uključuje refleksiju o nasleđu koje su ostavile prakse prethodnog režima.

Sa dobrim razlogom Dimitrijević političku strategiju premijera Đinđića smešta između druge i treće, imajući u vidu pre svega Đinđićevu politiku saradnje sa Haškim tribunalom i oštru blokadu koju mu je nametnulo stanovište kontinuiteta. U ograničenje mu se pripisuje to što je tu saradnju razumeo kao tehničku u smislu funkcionalnog uslova za razvoj Srbije.

Strateško sukobljavanje oko prošlosti je dokrajčilo i teorijsku mogućnost uspostavljanja minimalnog konsenzusa od kojeg je mogao krenuti proces konstituisanja političke zajednice i donošenja ustava. Racionalna refleksivnost kao jedini neideološki kreator državnog identiteta nije bila deblokirana zbog negiranja neugodne prošlosti i propagande zaborava. Pitanje saradnje sa Hagom je u stvari krnjilo i inače nategnutu podršku reformama, jer je većina populacije bila protiv te saradnje. Tako se prostor za promene dramatično sužavao, uz stalno pojačavanje političkih blokada reformskom delovanju. Ona se održavala, između ostalog, upornom medijacijom između različitih punktova (formalne i neformalne) moći, koju je gotovo neprekidno obavljao Zoran Đinđić, demonstrirajući političku veštinu i energiju koje su mu priznavali i protivnici.

Poslednja tačka u analizi blokade ustavnosti Srbije odnosi se na momenat od kada je opisan sukob prestao da bude samo *politički*. On je to prestao da bude već u jesen 2000. godine, time što se *materijalizovao* u sukob oko vlasti u najužem smislu reči, tj. oko *kontrole aparata fizičke prinude*. Ako se prisetimo da su ti organi bili sastavljeni od različitih oficijelnih i brojnih paramilitarnih i parapolicijskih formacija izraslih iz ratova, okrvavljenih ruku i kriminalne biografije, onda je namera obe strane u sukobu da netransformisane grupe za vršenje nasilja stave pod svoju direktnu kontrolu – bila ravna vraćanju „točka istorije“ unazad. Obe strane su se opredelile za njihovu instrumentalizaciju zarad ostvarivanja „svrha i ideala“. Time je ustavna kriza, tj. nedovršenost države bila zapečaćena, ne samo ponašanjem političkih aktera nego i time što je pretrajavanje „pluralističke“ upotrebe aparata fizičke prisile omogućilo samim tim aparatima, onakvima kakvima ih je Milošević napravio, da sačuvaju svoj prethodni identitet i nastave sa politikom svojih kriminalizovanih interesa. Time je legitimiranje i jednog i drugog stanovišta praktično postalo upitno. Odmicanje od takve situacije, koja je za premijera Đinđića postala nepodnošljiva, odvijalo se u tajnoj pripremi operacije čiji je cilj bio obračun s kriminalcima u državnim aparatima sile. Kao što je poznato, ta operacija je zakasnila.

Posle ubistva premijera Đinđića, po drugi put se javila potreba za ustavnim regulisanjem Srbije. Ona je iskazana upečatljivim narodnim jedinstvom u žalosti zbog ubijenog premijera. Ubrzo je pod tim utiskom formirana parlamentarna komisija za pisanje ustava. Time je napravljena proceduralna greška, jer takve radnje, kao ni donošenje zakona, nisu dozvoljene za vreme trajanja vanrednog stanja¹⁵. Zatim je ovaj ishitreni potez dopunjen još jednim, koji se odnosio na proceduru donošenja ustava. Bilo je predviđeno da se nacrt ustava može usvojiti u skupštini Srbije većinskim odlučivanjem (polovina plus 1, tj. 126 poslanika), mada tako nešto kao što je „preglasavanje“ nije preporučljivo ukoliko ustav treba da predstavlja odraz „osnovnog

15 Videti: Zoran Đinđić o vanrednom stanju – „Ko je suveren u Jugoslaviji?“ (Đinđić 1988a:81–85).

konsenzusa“. Taj proces se odvijao traljavo, bez entuzijazma i specijalne atmosfere koja bi pogodovala uspešnom donošenju „pravog ustava“. Uskoro je proces zapao u teškoće, iz kojih se više ne vidi kako će ustav biti donet. Iz ustavne komisije su izašli predstavnici opozicije, sa ciljem da ustav dezavuišu kao „partijski“ i nelegitiman, najviše zbog toga što se i na taj način vode partijske borbe oko rušenja vlade i raspisivanja izbora. Opozicija osporava sadašnjoj vladi legitimitet za nastavak procesa donošenja ustava, i ne želi da joj priredi zadovoljstvo da za vreme njene (nelegitimne) vladavine bude donet ustav. Konačno, s obzirom na to da prisustvo ustavne procedure gotovo nije evidentno u tekućoj komunikaciji (ako je uopšte još ima), niti ima izgleda da se otvori rasprava o tome šta bi trebalo da bude temelj naše integracije, ustav najverovatnije ni ovom prilikom neće biti donet. A ne može se ni predvideti kada bi se to moglo dogoditi.

U post-Đinđićevom periodu ta neizvesnost sve više raste. Društvo i njegovi politički akteri zapali su u stanje regresije, o čemu svedoči porast konfliktnosti, koja je i inače bila previsoka za uspostavljanje temelja novog tipa državnosti. Evidentno je smanjena i interpretativna moć društva, čiji je glavni nosilac bio sam Đinđić, pa se danas stiče utisak kao da više niko ne zna „šta se zapravo događa“ i „šta je glavna tema“. Realnost i jasnoća političkog sukoba na relaciji Đinđić – Koštunica, na svoj način su održavali mogućnost ustavne konstitucije Srbije, jer su obe strane znale šta takva mogućnost znači i možda bi se u nekom trenutku mogle dogovoriti. Ali posle Đinđića, političkom situacijom su zavladaile partijske borbe koje su preterano tvrde i nefleksibilne, ali i nedovoljno artikulisane, da bi odgovarale demokratskom procesu uspostavljanja kompromisa i saglasnosti. Po toj tvrdoći, čini se kao da se kolektivna delovanja opet rukovode apsolutnim istinama, odnosno kulturom *resantimana*, koja je tipična za ovaj deo sveta. Ona u politički prostor unosi sve klasične tipove resantimana: klasni, nacionalni, politički i lični¹⁶.

16 Još jedno stanovište koje je doskora igralo ulogu potencijalno „srednjeg“ stanovišta između Đinđića i Koštunice, isticalo je stručnost i poštenje kao temelj „dobrog društva“. U tom stilu je govorio Mladen Dinkić u emisiji Peščanik: „Ja mislim da su sve te opcije, i DS, i DSS, i Građanski savez, proevropski orijentisane. Ja tu razlikujem ljude po tome

Resantiman deluje i u slici koja se stvara o Zoranu Đinđiću. Ona se pravi pod okriljem ovdašnjih verovanja da su *strasti* jedina motivacija političkog delovanja. Ono što danas manje-više predstavlja otvorenu kritiku premijera Đinđića pogrešno je, zato što mu se zamera ono što je bila njegova najjača strana. Đinđiću se zamera da je bio „političar bez suštine“, moralno polivalentan, ličnost koja je mogla da komunicira sa nelegitimnim i nekontrolisanim moćima koje je zatekao. Taj koji je komunicirao sa Legijom, Karićem, Dinkićem, Canetom Subotićem, Zemunskim klanom, Žarkom Koraćem, Šrederom, Labusom, Đukanovićem, Čedom, Veljom Ilićem, Čankom, Amerikom, Evropom, Kosovom i Crnom Gorom, morao je da ima loš karakter, neotporan na zlo, nemoral i gramzivost. Ali Đinđićev problem nije bio u tome što ga je krasila neobično široka i otvorena komunikacija (navodno i „nemoralna“), nego što je tim, *komunikativnim metodom* pokušao da stavi pod kontrolu razularene i metastazirane državne organe fizičke prinude. Ti organi su morali biti rasformirani i morali su biti stvarani novi, odmah po preuzimanju vlasti.

Zašto to nije učinjeno predstavlja zagonetku naše bliske prošlosti koja čeka svoju interpretaciju. Taj nerazjašnjeni momenat ne dozvoljava nam da razumemo sadašnjost i samo ubistvo Zorana Đinđića. Postavljaju se brojna pitanja na koja nemamo odgovore. Zašto Đinđić nije krenuo u obračun sa aparatima bivše vlasti kada je formirao vladu? Da li to nije mogao učiniti zbog održavanja većine u parlamentu i zato što ga je blokirao nacionalistički blok? Da li je zaista verovao da su se Legija i drugovi mogli „pripitomiti“ komunikacijom? Da li su ti organi bili potrebni za operacije hapšenja optuženih za ratne zločine i smirivanje nemira na jugu Srbije? Da li im „niko nije mogao ništa“, bar jedno vreme, dok se ne stvore nove policijske formacije („žandarmerija“) i vojska ne pređe u ruke reformista? Zašto je baš ta reforma toliko dugo trajala, a ni danas

da li su stručni ili nestručni, i da li su poštteni ili nepoštteni. Ne slažem se da postoji velika razlika između ideološke orijentacije, na primer DS-a i DSS-a. To je sve isto, samo je bitno koji su ljudi koje oni delegiraju u tu vladu, tako da obe stranke mogu da delegiraju dobre ljude ako hoće. Međutim, problem je što sada u DS-u postoji jedna brana za kandidovanje dobrih ljudi; loši ljudi su u DS-u isplivali. Slično je u Građanskom savezu Srbije” (Peščanik, transkript 142. emisije, Radio B92, 27.09.2003).

Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli dovdle

nije završena? Da li je bila u pitanju naivnost jednog filozofa? Da li je Zoran Đinđić bio čovek koji je odlično razumeo politiku kao veštinu komunikacije, ali nije razumeo šta je državna vlast i njena suština? Onaj koji vlada i koji odlučuje, da bi to zaista bio, mora da uspostavi legitimni monopol nad fizičkom prisilom. Zoran Đinđić nije bio taj, pa se i danas možemo zapitati: ko odlučuje u Srbiji?

Konstrukt njegove ličnosti koji se gradi posle njegove smrti izraz je resantimana prema njegovim neobičnim talentima¹⁷. Po toj zavisti koja podseća na mučninu koju je Salijeri morao osećati prema Mozartu, ispada da je mnogima odgovaralo da Zorana Đinđića nema. Ali to nije relevantno iz *đinđićevske* perspektive, jer da je kojim slučajem živ, Zoran bi mirne duše razgovarao sa svojim Salijerijem.

Konačno, ima smisla pitati se šta je zapravo bio Zoran Đinđić.

Ja bih rekla da je on bio *uslov mogućnosti*. U prilog ovome, citiraću njegove reči:

„Oslobađanje 'sveta života' može nastupiti samo u formi oslobađanja modusa *mogućnosti*. Toga da je *moglo* biti drugačije (da je *možda* i bilo drugačije nego što tvrdi predanje) i toga da *može* biti drugačije. Svetlost ovog otvaranja bi pala najpre na blisku tradiciju, do sada zatvorenu i nemuštu vezu kauzalnih relacija. Ona bi nam se najpre pojavila kao težak zadatak za razumevanje, kao zadatak pri čijem rešavanju bismo morali da korigujemo niz samorazumljivosti. Taj zadatak ima strukturu čudne inverzije: komunistički poredak je u Jugoslaviji bio odgovor, međutim, šta je bilo pitanje“ (Đinđić 1988b:37; podvlačenje Đinđićevo).

Tekst je objavljen pod naslovom „Aktuelnost Đinđićeve filozofije“ u časopisu Filozofija i društvo, XXII-XXIII / 2003, Zoran Đinđić, In memoriam, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd.

17 Veljko Vujačić koristi teoriju resantimana da bi se razumeli zavist i odijum prema Đinđiću (Vujačić 2003).

Imoralist

U naslovu sam namerno upotrebila izraz „imoralist“. Imala sam u vidu knjigu Andre Žida koja je tako naslovljena i zaista govori o temi imoralizma. Ukoliko sam dobro razumela Žida, njegov glavni junak nije bio amoralan ili nemoralan, odnosno neko ko krši moralne norme da bi nanosio zlo drugim ljudima. Reč je o ličnosti koja se rukovodi estetskim vrednostima, u čijem je centru egzibicionističko razbijanje pravila koja uobličavaju ponašanje ljudi. Još je tačnije reći da u knjizi Imoralist Žid istražuje polje apsolutne slobode. On to čini i u drugim svojim knjigama, kao što su Loše okovani Prometej i Podrumi Vatikana. U jednoj od njih glavni junak udara šamar slučajno izabranom prolazniku i daje mu koverat u kome se nalazi novac. To je Židov način isprobavanja slobodne volje, ničim ograničene, iza koje ne stoji ništa, izuzev čiste negacije pravila koja uobličavaju naše ponašanje, od pristojnosti do moralnosti.

Podsećanje na Žida i njegov imoralizam kao prostor razbijenih moralnih normi i apsolutne slobode, poslužiće mi da postavim ključno pitanje: Da li je Zoran Đinđić svojom famoznom rečenicom „kome je do morala, neka ide u crkvu“ zagovarao imoralizam u smislu apsolutne slobode? Da li je Đinđić tom rečenicom zagovarao i nešto gore od estetskog egzibicionizma, smatrajući da je sama politika, po prirodi stvari, nemoralna. Da li to znači da političari mogu biti nemoralni? Da li to znači da političar koji drži do morala, treba da istupi iz politike i ode u crkvu?

Ne bi imalo smisla baviti se jednim od mnogobrojnih iskaza Zorana Đinđića, da baš ta rečenica nije izazvala provalu osuda i negativnih

komentara, koji su listom tvrdili da Zoran zagovara nespojivost morala i politike. Ne samo da su laici tu izjavu protumačili kao da je nemoral u politici dozvoljen, u varijanti nekakvog vulgarnog makijavelizma, nego su i neki filozofi smatrali da se ta izjava jedino može razumeti kao politički nemoral. Naravno, jednako kao i obični ljudi, i filozofi su netrpeljivi prema nekoj političkoj partiji ili političaru, s tom razlikom što oni svoje animozitete prikrivaju filozofskom aparaturom koja se čitaocima čini neutralnom i „objektivnom“. Utoliko su njihove interpretacije opasnije, jer prikrivaju subjekt tumačenja. Zato je uvek dobro da se subjekt interpretacije predstavi u svojoj „subjektivnosti“, a tek potom izloži svoju analizu. To moram da učinim i ja i da prethodno „priznam“ da sam gajila simpatije za Zorana Đinđića kao političku ličnost. A čitalac će sam zaključiti da li je moja interpretacija famozne rečenice o „moralu koji mora da ide u crkvu“ proizvod moje simpatije ili validne argumentacije.

Dakle, ja ću pokazati da „moral u crkvi“ nema nikakve veze sa nemoralom u politici, niti sa „nemoralnom ličnošću“ samoga Zorana Đinđića. Čak ukoliko bismo pretpostavili da je on stvarno posedovao takva lična svojstva, iz te rečenice se o tome ništa ne bi moglo naslutiti. Šta je dakle Đinđić hteo da kaže? Da bih odgovorila na to pitanje prvo treba ustanoviti *kontekst* u kome je ona izgovorena i iz kojeg ona proizlazi. Kontekst tog iskaza je politička filozofija Zorana Đinđića, u čijem središtu je određivanje samog polja „političkog“ i pitanje kako se to polje razlikuje od svih ostalih, uključujući i moral.

U centru Đinđićevog filozofiranja je pitanje kako je moguća moderna država: u čemu se ona utemeljuje, šta je *konstituiše* i čini mogućom. Kada to razumemo, onda će nam biti jasno zašto on *razdvaja* moral i politiku u dva različita polja delovanja. Prevedeni Zoranov interes je razumevanje *raspada* predmodernog društva na društvo i državu, kao konstitutivnog preduslova oba fenomena – i modernog društva i moderne države. Pre tog rascepa „ono

političko“ nije bilo diferencirano kao posebno polje delovanja, kao polje *sui generis*, dakle, ono koje se može definisati bez pozivanja na Boga (religija), ostvarivanje vrline (moral) ili neki prirodni poredak (priroda). U svom radu „Zajednica, priroda, građanski rat – Hobbes i Marx“¹⁸, Đinđić je najtemeljnije analizirao „preokret“ u samom pojmu onog političkog i zato ću se osloniti na taj rad da bih izvela svoju argumentaciju.

U navedenom radu Đinđić konstatuje da evidencija pojma političkog izmiče kada se tretira u svojim istorijskim značenjima. Njena interesuje „koji su poslednji slojevi pojma političkog, nataloženi u novom veku“. Pošto je reč o novovekovnom pojmu onog političkog, taj koncept se može nazvati „hobsovskom paradigmom“. Ona će pokazati da taj pojam poseduje vlastite kriterijume, označavajući relativno samostalno delovanje u odnosu na druga delovanja, kao što su moral, estetika, religija, ekonomija. U čemu je, dakle, „poslednje razlikovanje“ onog političkog, na koje se svako takvo osnovno delovanje može svesti? Ono se očito ne svodi na moral, odnosno razlikovanje dobra i zla, na estetički kriterijum lepog i ružnog ili na ekonomske kriterijume korisnog (rentabilnog) i nekorisnog. Orijentir za definisanje onog političkog Zoran Đinđić nalazi u specifičnom načinu integracije, za razliku od svih mogućih sadržaja i oblasti. Da bi se to razumelo, potrebno je pitati se o pretpostavkama zajednice koja se može integrisati na taj način.

Koja je to zajednica koja se integriše onim političkim? Koje su pretpostavke *političke zajednice* i zašto nas te pretpostavke usmeravaju na njihov *nesadržinski* osnov (i to je bitna razlika u odnosu na moral), sugerišući da „stvarnost političke zajednice leži u refleksiji, da je njen način postojanja opštost“. Dovoljno je unapred reći da *političku integraciju* potrebaju samo one zajednice koje su izgubile prirodnu homogenost, tj. one koje su se nepovratno pluralizovale. Pri tom nije reč

18 Tekst je prvi put objavljen u časopisu Filozofija i društvo, Zbornik radova posvećen profesoru Mihailu Markoviću, Centar za Filozofiju i društvenu teoriju, IDN, Beograd 1987, str. 227-257. Tekst je bez izmena preštampan u časopisu Filozofija i društvo, Zoran Đinđić, In memoriam, isti izdavač, XXII-XXIII/2003, str. 35-65.

o bilo kakvom pluralizmu, već o pluralizmu *uverenja*. Ona se mogu integrisati samo *nesadržinskim okvirom*, tj. onim političkim, iz čije pojmovne evidencije je izbačen moral, vera, estetika, priroda itd. Da bi se to razumelo, idemo redom i vraćamo se na Hobsovu paradigmu.

Hobs razlikuje prirodno stanje koje se karakteriše „pravom svakog čoveka na sve“, tj. nepostojanjem prava. Nasuprot tome stoji građanski poredak (*status civilis*). Njegova teorija prepoznaje *nevezanog* individuumu kojim rukovode nekontrolisane strasti i agresivni egoizam, iz čega sledi figura „rata svih protiv sviju“. Bitno u ovoj hipotezi je da su pojedinci normativno nevezani, a to znači da se prirodno stanje može opisati kao stanje otvorenih mogućnosti, koje „ne računa sa nekom teleologijom iz pozadine“. Hobs smatra da se ovaj pluralizam potreba (strasti) u prirodnom stanju može pacifikovati tako što bi svi akteri izabrali očuvanje života a odustali od suvereniteta svojih potreba. To odustajanje on fiksira u „društvenom ugovoru“, kao demarkacionoj liniji između prirodnog stanja i normativnog poretka.

A na čemu se zasniva normativni poredak u koji smo tako naglo uskočili? Hobs smatra da se poredak uspostavlja odustajanjem pojedinaca od svog suvereniteta, koji prenose na državu (Levijatan). Međutim, Đinđić upozorava da konflikti strasti (pretendovanje više pojedinaca na prirodno ograničene predmete) i odustajanje od njih nisu dovoljni preduslovi za uspostavljanje poretka. I same strasti nisu nešto objektivno, nego podležu interpretaciji. U situaciji pluralizacije (slobode), poredak ne proizlazi iz ograničavanja strasti i sebičnih interesa, nego iz pacifikacije pluralizovanih *uverenja jer su ti konflikti nepomirljivi* zato što pretenduju na *opšte važenje*. Verski ratovi, kaže Đinđić, potvrđivali su da osnovna vrednost prema kojoj su se orijentisale individue nije bilo održanje života, nego pobjeda vlastitog *uverenja*. Hobs greši, smatra Zoran, kada pretpostavlja da će interes za život prevladati *uverenja*, jer su se ratovi vodili zbog *uverenja*. Da je život prevladao, problema uopšte ne bi ni bilo. Kako su mogli biti prevladani verski ratovi, tj. sukobi *uverenja*, od kojih svako pledira na opšte važenje?

Poenta koju izvodi Đinđić je sledeća. Sukob u građanskom ratu nije bila borba za opstanak, nego sukob nastao raspadom hrišćanskog normativnog univerzalizma. Takav sukob (pluralizovanih uverenja) bilo je moguće prevladati u političkoj zajednici „koja nije bilo koji poredak nego sadrži dve osnovne pretpostavke: da su pretenzije na opštost zaoštrene do neizdrživog intenziteta, i da su 'zaraćene strane' spremne da odustanu od njih“. No, ovde nije reč o „rezigniranom odustajanju od uverenja, nego je poredak moguć samo ako *svi* odustanu od apsolutizacije svojih uverenja, a odnos prema opštosti ostane intenzivan, ali u izmenjenom obliku – da svi mogu uzajamno da se kontrolišu tako da nijedna pretenzija na opštost ne sme da bude priznata. To, u konsekvenciji, znači odvajanje *privatnog i javnog*. Strasti, interesi i uverenja se sele u privatnu sferu (društvo), a javno, tj. ono političko se *konstituiše nesadržinski* kao najopštiji mogući okvir integracije društva. A to ne može biti ništa drugo nego zakon koji važi za sve.

Da zaključim. Ono političko, u čijem polju se izvodi performans različitih uverenja, konstituiše zakon (ustav), a ne moral. Politika se odvojila od morala jer moral nije konstitutivni temelj politike. Političku zajednicu i modernu državu ne omogućava moral već pravo. To, naravno, ne znači da političari ne podležu moralnom sudu, niti da politika treba da bude amoralna. Reč je samo o tome da ono političko konstituiše zakon, a ne moral. Zoran Đinđić je na mnogo mesta rekao da je ljudima moral važan, i to nije sporno, kao što nije sporno da se integracija modernog društva, upravljanje njime i regulisanje društvenih odnosa ne zasnivaju na kriterijumima dobra i zla nego na zakonu. Samo zakon omogućava slobodno ispoljavanje interesa i različitih uverenja. Jedno su moralne vrednosti koje Đinđić nikada nije osporavao, a drugo je pitanje konstitutivnog temelja moderne politike i države. „Moral u crkvu“ nije reklama za nemoral u politici ili lični nemoral, već samo tvrdnja da su politički procesi i borbe kao posebna oblast konstituisani i regulisani zakonom, a ne moralom.

Helsinkička povelja, Pet godina posle, april 2008.

Tri problema Đinđićevog političkog delovanja

U svojoj raspravi nastojaću da rasvetlim neke optužbe na račun političkog delovanja Zorana Đinđića iz perspektive njegove filozofije. Pri tome sam svesna da političko delovanje ne mora da bude u skladu sa bilo kakvim filozofskim stanovištem, pa ni sopstvenim. Ništa nije teže nego da se takva veza dokaže, pa i ja na tome ne insistiram. Pokušala sam da nađem najpovoljniju interpretaciju, pozivajući se na neka njegova filozofska stanovišta, iako je kontroverzne izjave davao kao političar. Izdvojila sam tri takva karakteristična nesporazuma. Prvi se odnosi na navodni imoralizam Zorana Đinđića¹⁹, zbog toga što je jednom prilikom rekao „ko hoće moral neka ide u crkvu“. Mnogi njegovi protivnici su zbog ove izjave proglasili da je on proterao moral iz politike, što bi značilo da politika i političari mogu biti nemoralni. Druga kontroverza odnosi se na pitanje da li je Zoran Đinđić bio nacionalista. Mnogi su smatrali da je bio nacionalista, da je po tom pitanju lavirao i bio nedovoljno jasan. Godinama mu se prebacivalo da je sa Radovanom Karadžićem „pekao vola na Palama“ i to se navodilo kao nesporni dokaz njegovog nacionalizma. I konačno, Đinđiću se prebacivalo da je beskrupulozni pragmatičar, da je političar koji ne poštuje principe nego ih menja i koristi kao sredstva za ostvarivanje svojih ciljeva.

Sva tri kontroverzna pitanja se mogu povezati sa filozofijom Zorana Đinđića, mada, ponavljam, ta veza ne mora biti *stvarna*, u smislu da su filozofski stavovi rukovodili političko ponašanje. Zato je ovaj pristup samo jedna moguća interpretacija, koja ne pledira da je jedino moguća. Da bih pokazala da su moguće interpretacije koje ću ponuditi, treba prvo podsetiti na nekoliko osnovnih pretpostavki njegovog razumevanja modernog društva. On je bio zainteresovan da temeljno prouči novovekovnu filozofiju, u kojoj je tražio pretpostavke modernog, pluralističkog i demokratskog društva. Tim pretpostavkama se rukovodio u kritici „realnog socijalizma“,

19 Ovo pitanje sam detaljno obradila u prethodnom tekstu ove knjige.

kojom se pomno bavio u osamdesetim godinama prošlog veka. Fundamentalno pitanje – kako je moderno društvo uopšte moguće – nije postavljao samo Zoran Đinđić, već je ono bilo centralno pitanje moderne filozofije, sociologije i političkih nauka. Pitanje na koje je trebalo odgovoriti odnosilo se na mogućnost socijalnog poretka u društvu koje je nepovratno postalo pluralističko i u kome se više nije mogao rekonstruisati jedan zajednički i unapred zadat svet. Na drugi način, isto se pitanje postavlja u pogledu osnova integracije modernog, kompleksnog društva, u kome su brojne društvene grupe interesno suprotstavljene. Šta takvo društvo drži na okupu? Predmoderno društvo je integraciju zasnivalo na vrlini, odnosno *moralu* (stara Grčka); u srednjem veku poredak je bio garantovan predestiniranom harmonijom koja proizlazi iz božije volje, iz *religije*. Oba ova momenta nisu više mogla biti osnova *konstitucije* i integracije modernog, složenog i pluralističkog društva. Oslanjajući se na Hobsa, koji je u svojoj polaznoj pretpostavci sveo društvo na minimum – skup slobodnih, ničim ograničenih pojedinaca (vođenih slobodnom voljom, ubeđenjima, interesima i strastima), Zoran Đinđić je tragao za minimumom koji povezuje te slobodne pojedince u političku zajednicu. Kako je moguće da slobodni pojedinci mogu da čine *zajednicu*, i kako takva zajednica slobodnih ljudi može da se održi ako više nema *unapred datog*, jedinstvenog i obavezujućeg verovanja, bilo da je reč o veri, vrlini, ideologiji, ili prirodnom „etničkom“ jedinstvu? Đinđić je odgovor našao u pretpostavci da je moderno društvo sa svojim slobodama, različitim uverenjima, verovanjima i raznolikostima moguće ako se ne konstituiše supstancijalno (sadržinski) nego dovoljno univerzalno da može integrisati razlike. Dovoljno univerzalna može biti samo *forma*, odnosno racionalno pravo koje jednako važi za sve pojedince i omogućava jednake slobode i prava, pod uslovom da niko ne može monopolizovati istinu i na osnovu državne sile eliminisati iz javnog života sva druga verovanja, uverenja i razlike. Ta forma je ustavno-pravna država, kao moderni oblik države, dovoljno širok da može integrisati rastuću kompleksnost modernog društva.

Iz perspektive ovako shvaćenog modernog društva, prva optužba za politički nemoral se pokazuje problematičnom. On nije zastupao nemoral u politici time što je moral uputio na crkvu. On je smatrao da moral nema *konstitutivnu ulogu* za moderno društvo nego da takvu ulogu ima ustav koji ograničava državu i garantuje slobode i prava pojedinaca. Ako je osnova integracije u *formi*, a ne u vrlini, veri, ideologiji, Zoran Đinđić eksplicitno tvrdi da ta osnova ne mogu biti ni „prirodne teleologije“ u liku etničkih zajednica.

Već iz ove početne pozicije vidi se odgovor i na drugu kontroverzu, o navodnom nacionalizmu Zorana Đinđića. Iz njegovog razumevanja modernog društva i države, njegovo političko delovanje nije se moglo rukovoditi etničkim nacionalizmom, koji je bio dominantan i kao ideologija i kao politika za vreme Slobodana Miloševića. On je pokušavao da izbegne direktan sukob sa oficijelnom politikom nacionalizma, jer je ona bila toliko jaka da kritika sa one druge, „građanske“ strane nije imala nikakve šanse. Đinđić je smatrao da se *politički* nije moglo direktno isterivati sa Miloševićevom nacionalističkom politikom, koja ja imala plebiscitarnu podršku, već da joj treba prići s druge strane – strane njenog autoritarnog vladanja, korupcije i teških ekonomskih posledica. To je bila politika Demokratske stranke, sa kojom se ja nisam slagala. Ona je imala drugačije ciljeve – ne da održi sopstveni moralni dignitet kritikom rata i nacionalizma nego da postane velika i uticajna stranka. I zato je Đinđić birao drugi put, bliži takvom cilju. On je mislio otprilike ovako: kakvog smisla ima politika koja nema nikakvog uticaja? Ona je smislena samo u svom delovanju, s ciljem da se loša politika promeni, a ne da se smisao traži u tome da „budemo u pravu“ i dobri „analitičari“, ali bez ikakvog uticaja. Otuda je on u svoje političko delovanje uveo strateške oslonce na neke moćne grupe koje su htele da pomognu u rušenju Miloševića. On se opredelio za funkcionalnu kritiku Miloševićevog režima pre nego na udaranje po njegovim ideološkim postulatima, koji su bili gotovo opšte prihvaćeni. Đinđić je smatrao da se političar koji se suprotstavlja plebiscitirano prihvaćenom nacionalizmu koji je glav-

na tema, isključuje iz političke konkurencije. Jedino se tako može razumeti njegova namera 1993. godine da uđe u vladu Slobodana Miloševića ili, kasnije, njegov odlazak na Pale. Po njegovim rečima, tamo je bio da bi ubedio Karadžića da prihvati mirovni sporazum.

Vesna Pešić

Tokom burnih devedesetih godina, Đinđić nije bio načisto sa time da li Srbiju treba konstituisati kao nacionalnu državu, tj. državu srpskog naroda, koja priznaje ravnopravnost svih građana, kako je na primer učinila Hrvatska u svom ustavu, ili kao čisto građansku državu. Opredelio se za prvu varijantu u dokumentu koji je nazvao Manifest, jednom internom materijalu, koji je on napisao i poslao na široku raspravu 1998. godine. Kada je postao premijer, Đinđić je činio neprincipijelne ustupke nekim moćnim institucijama koje mu nisu bile naklonjene, verujući da će ih smekšati. Imam u vidu uvođenje veronauke u škole, što je jako loše odjeknulo u građanskoj Srbiji. Pri tome, namera da napravi most prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi nije imala nikakve šanse na uspeh, jer ga je Crkva nepogrešivo detektovala kao ateistu, evropejca, modernistu, dakle, političara koji ne može biti blizak srpskom pravoslavlju i srpskom nacionalizmu.

Dok je Đinđić izbegavao kritiku Miloševićeve nacionalističke politike, kao premijer je svojim prioritetima, pre svega naglašavanjem evropskog puta Srbije, potisnuo nacionalizam kao vladajući i samorazumljiv ideološki okvir. O njegovim stavovima iz tog vremena najubedljivije govori predavanje na temu nacionalizma koje je u februaru 2003, istog dana kada je na njega pokušan atentat kod hale Limes, održao studentima u Banjaluci. Prema zabeleškama i snimku predavanja, teško je naći bolju i argumentovaniju kritiku etničkog nacionalizma. Stavovi izneti tom prilikom, međutim, potvrđuju činjenicu da se Đinđić kao političar nije jasno opredeljavao prema nacionalizmu i da je tu temu uglavnom izbegavao. Predavanje koje je objavljeno posle njegovog ubistva, pod nazivom „Od nacionalizma do patriotizma“, pokazuje da je pozicija koju je tom prilikom zauzeo u potpunom skladu sa mojom interpretacijom njegove filozofije:

„Ako pogledamo o čemu ja sada govorim, videćete da se zapravo radi o promeni nečega što je bilo statično ka nečemu što je fleksibilno, pokretno i što počiva na komunikaciji, na brzini, na snalaženju, nečemu što bismo mogli da nazovemo *procedurom umesto supstance*“ (Đinđić 2003; podvlačenje moje). Jedan od „megatrendova“ o kojima je u ovom tekstu govorio Đinđić jeste i trend *od nacionalizma ka patriotizmu*. Naime, dok je nacionalizam izraz kolektivnog identiteta u statičnom društvu ruralnog tipa, kolektivni identitet modernog društva nije internacionalizam, nego *patriotizam*, koji se suštinski razlikuje od nacionalizma. U čemu je razlika?

Divlje društvo kako smo stigli davnije

„Karakteristika nacionalizma, njegova supstancionalnost je da se on odnosi na etničku ili neku drugu pripadnost. On je statičan, on polarizuje, nije komunikativan, ne može da se uključi u konkurenciju, u razmenu, što je uslov za uspeh u modernom društvu. On je karakterističan za zauzimanje pozicija i busija u statičnim društvima. Taj vid kolektivne svesti zaista postoji samo u onim društvima koja su zaustavljena u svom razvoju. Ona postoje u regijama u kojima se proces modernizacije nije normalno odvijao, nego je imao određene istorijske blokade i zastoje. Kao posledicu toga imamo društvenu strukturu koja kao svoj kolektivni identitet proizvodi jedno statično osećanje, kao što je osećanje nacionalizma. Druga stvar koja je tu bitna je da su za nacionalizam merodavni motivi. Za patriotizam su merodavni rezultati i posledice i to je takođe osnovna razlika između tradicionalnih i modernih društava. Znači, imate istorijske primere nacionalizma koji su želeći da unaprede - uništili svoju naciju ... Oni kažu - mi smo iskreno hteli sve najbolje, ali na kraju se sve završilo loše za našu naciju, ali nismo mi krivi nego su krive okolnosti.“

Iz navedenog teksta proizlazi da Zoran Đinđić, kao filozof Moderne i dobar poznavalac moderne države i društva, čiji se identiteti izražavaju u *patriotizmu* kao dinamičnoj, kompetitivnoj i odgovornoj kolektivnoj svesti, nikako nije mogao biti etnički srpski nacio-

nalist, iznikao iz partikularno-ruralne svesti i strukture društva. Pa ipak, to što Đinđić nije bio nacionalista ne spasava ga od optužbe da je bio „čisti pragmatičar“, bez ideologije i principa, koji se rukovodi isključivo onim instrumentima koji *rešavaju problem*. Ako se u tome uspe, onda je princip bio dobar, ako se ne uspe – treba menjati princip. Ali postavlja se pitanje kakve je prirode ova optužba. Kada se otvori bilo koji priručnik o demokratiji, mnogi kritičari pragmatizma će se iznenaditi kada u odeljku o demokratskoj političkoj kulturi pronađu da je pragmatizam deo te kulture. Pragmatizam je naime kompliment za demokratskog političara. Šta to znači i kako taj kompliment treba razumeti? To znači da demokratska kultura ne podrazumeva određene političke vrednosti i principe od kojih se nikada i ni po koju cenu neće odstupiti, jer takva „principijelnost“ polarizuje društvo i nije dovoljno fleksibilna u rešavanju sukoba, ali ni u postizanju dobrih rezultata za život građana i rešavanje problema. Ako su principi iznad života i dobrobiti ljudi, ali i iznad opstanka političke zajednice, takva pozicija predstavlja „put u pakao popločan dobrim namerama“. Zar na početku ratova devedesetih Biljana Plavšić nije izgovorila da najviši cilj – stvaranje velike srpske države – treba platiti smrću tri miliona Srba? Zar Staljin nije smatrao normalnim da za ostvarivanje komunističkog društva stradaju milioni ljudi. I stradali su milioni. Ja sada govorim o dve različite etike – etici uverenja i etici odgovornosti (razliku je precizirao Maks Veber). O tome je govorio i Đinđić kada je napravio razliku između nacionalizma i patriotizma, između politike koja odgovara za rezultate i posledice, i politike koja se drži uverenja a rezultati je ne interesuju. Za rezultate su uvek krivi drugi, odnosno nesrećne okolnosti. Upravo se po tome razlikovala politika Zorana Đinđića, baš koliko i njegovo shvatanje politike odgovornosti.

Đinđić neće da se izvlači na „one koji nas mrže“ i na „okolnosti“. On smatra da kada boga više nema, kad su ljudi konstruktori svoga društva i svoje „sudbine“, oni moraju da prihvate odgovornost za neuspehe, jer to znači da nisu uzeli u obzir okolnosti kada su pravili svoje planove:

Vesna Pešić

„Ako biste vi planirali tako kao da ne postoji svet“, kaže Zoran Đinđić, „nego da postojite samo vi, onda ste vi Bog, a ako ste Bog, onda nema rasprave. Ali ako niste Bog, onda uvek postoji okruženje u kojem morate da planirate svoju strategiju, i ako to okruženje na kraju odbije vašu strategiju i dovede vas do neuspeha, onda ste krivi vi, a nije kriv taj svet. Znači, ako ne uspete da se snađete u jednom okruženju, za to nije kriva priroda. A međunarodna politika vam je kao priroda. Oluje, tornado, poplave, sve se to dešava i tu nema baš mnogo moralnih razmišljanja. Tu postoje odnosi snaga, sila i vi to treba da razumete i kroz sve to nekako da prođete, a da ne nastradate. Onaj koji moralizuje tu situaciju, na kraju dobije po glavi ... To je zapravo karakteristika tih tradicionalnih društava, u kojima se ono što je upravljanje društvom moralizuje, ideologizuje. I u kojima se kaže – mi želimo nešto, mi imamo dobre namere, mi imamo dobre motive, a da li ćemo uspeti, to ne zavisi od nas, to zavisi od nečeg drugog. Pa ako ne uspemo, onda kažemo – verovatno postoji neka svetska zavera, koja je naumila da sve naše namere osujeti. I onda smo mirni, jer smo našli obrazloženje zašto nikada ne uspevamo.“

Divlje društvo Kako smo stigli davnice

Ovakav svoj pragmatizam Đinđić je otvoreno branio: „Ja svoj pragmatizam negujem zato što verujem da je to vrlina. Pragmatizam definišem kroz dve osobine. Prva je spremnost da učiš iz tuđih i vlastitih grešaka, i druga, fokusiranje na rešavanje problema. Ako ne možete da rešite problem dosadašnjim stavovima i pristupom, onda promenite stav i pristup“ (Đinđić 2004:91).

Ali ostaje činjenica da je politiku Zorana Đinđića teško razvrstati na uobičajenoj mapi političkih ideologija, od levih do desnih pozicija. Budući da je nacionalizam kao ideologija bio toliko dominantan u srpskoj politici od sredine osamdesetih godina prošlog veka, i po tome kriterijumu su gotovo sve stranke bile desničarske, politički prostor se u Srbiji delio na „patriote i izdajnike“. Srbija ni do danas nije uspeła da napravi uobičajenu podelu na levicu i desnicu, jer ta podela ne može da se probije kroz barikade nacionalnih in-

teresa. Socijalistička partija Srbije je navodno leva, ali ekstremno nacionalistička, i to je bilo njeno mnogo važnije obeležje nego „levičarstvo“, koje nije značilo gotovo ništa. I za desne stranke, na primer SPO, važnije je bilo laviranje između ekstremnog nacionalizma i mirovnjaštva, i pitanje pomirenja „četnika i partizana“, nego nekakav njen konzervativizam. Često su izrazito desne, nacionalističke stranke, kao SRS, duboko ulazile u prostor ekstremnog levičarstva, obećavajući hleb za „tri dinara“ i naglašavale veliku ulogu države. Moja je pretpostavka da ni Đinđić, zbog vladavine nacionalnog pitanja, nije mogao da opredeli Demokratsku stranku na uobičajeni način. Programi DS su se od drugih razlikovali po tome što su se više i bolje bavili ekonomijom. Ta stranka je uvek bila u nekakvoj sredini: umereno nacionalna, umereno konzervativna, umereno leva, umereno građanska itd. Kada toliko zavlada anahrona ideologija, kako se to dogodilo u Srbiji, evropeizacija nužno postaje skrivena agenda, koja je u slučaju Đinđića ipak bila prepoznata i dekodirana od strane i vlasti i običnog naroda. I zato je nepogrešivo bio svrstavan u „izdajnike“, od samog početka, ma šta on eksplicitno govorio.

Đinđićev pragmatizam potiče od njegove ličnosti. On sam je, u svom delovanju, smatrao da može da pokrije više različitih polja, pa i ona neprijateljska, tj. da može savladati prepreke korišćenjem svih resursa da bi se neka situacija optimalno rešila u datim okolnostima. Smatrao je da sve može sam. Njega je u kombinatoriku različitih polja vukla njegova prirodna nadarenost i samopouzdanje, čije je poreklo – briljantna inteligencija, osobine koje su u tom intenzitetu nepotrebne uspešnom političaru. Set ličnih svojstava premijera Đinđića nije bio izbalansiran: više je dominirala njegova izuzetna brzina, ambicija i pamet, nego odmerenost, mudrost, strpljenje i dobar izbor saradnika. On je u mnogo čemu uspevao zbog svoje nadarenosti i iskrene predanosti javnom poslu, što je kasnije gotovo nestalo iz našeg političkog života. Tako, na primer, kada je rešio da se bavi problemom Kosova, on se tom poslu predao i javno napravio strategiju koju i danas svako može da pročita. Nije

Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli do tde

se libio da traži podršku Dobrice Ćosića, radikalnih srpskih vođa sa severa Kosova, ali i nekih uvaženih eksperata. Svako ko je mogao da pomogne dolazio je u obzir, bez predrasuda. On ljude nije razvrstavao na prihvatljive i neprihvatljive, nego prema tome da li su korisni za rešavanje nekog problema ili obavljanje nekog posla, bez obzira na to da li su s njim lično bili u sukobu. Zlopamćenje, osvetu i mržnju prema nekim ljudima, zato što su se nekada opredelili protiv njega, smatrao je nepotrebним gubitkom resursa i glupim negativnim osećanjima od kojih nema nikakve koristi. On se pri tom nije bavio razmenjivanjem usluga, što je ključ snalaženja i opstanka u patrijarhalnoj kulturi. On je primao usluge drugih, ali nije smatrao da mora da ih vrati, zato što ih je ubrajao u javne, a ne u lične potrebe. To jeste neuobičajeno u našoj kulturi i zato se njegova pragmatična politika ne može razumeti, a da se ne uzme u obzir njegova ličnost, koja nije izgrađivana samo u Srbiji. On je pre svega sam sebe stvarao i ni na koga nije ličio. Da li je to što je bio *kulturni stranac* imalo kobne posledice? Da li ga je to koštalo? Verovatno jeste.

Pokazali smo da Zoran Đinđić nije bio imoralist i da nije zagovarao nemoralnu politiku, nego je tvrdio da se moderno, pluralističko društvo može integrisati samo na univerzalnim vrednostima. Moral nema takvu ulogu. U najopštije norme spadaju ustavno-pravne garancije sloboda i prava pojedinca. Zoran Đinđić nije bio nacionalista, jer je etničko poreklo kao način integracije društva odbacio kao radikalni partikularizam, koji odgovara statičnom, autoritaranom i ruralnom društvu, a ne dinamici i kompleksnosti modernog društva. U njegovim filozofskim tekstovima ovakvo stanovište je bilo eksplicitno bez ikakve dileme, ali je kao partijski funkcioner i Miloševićev protivnik izbegavao da se jasno opredeli prema nacionalizmu. Kao premijer, on je svoju poziciju prema nacionalizmu jasnije formulisao i, kako smo prikazali, on se opredelio protiv nacionalizma, a za patriotizam, koji je shvatao kao etiku odgovor-

nosti nasuprot etici „dobrih namera“, kojima je često popločan put u pakao.

Vesna Pešić

Izlaganje na skupu o Zoranu Đinđiću, u Istraživačko-izdavačkom centru Demokratske stranke, septembar 2008.

Đinđićeva koncepcija Kosova

Koncepcija Kosova Zorana Đinđića ne može se posmatrati odvojeno od njegovih osnovnih zamisli o budućnosti Srbije. Njegova ideja vodilja bila je modernizacija srpske države i entuzijastična vizija Srbije kao članice zajednice evropskih i ostalih razvijenih naroda. U tom kontekstu, on je pokušao da reši nejasan suverenitet Srbije na Kosovu. Država čije su granice i suverenitet nejasni ne može se priključiti Evropi. To su za njega bila činjenična pitanja, koja se ne mogu normativno idealizovati ustavnim propisivanjem, kako je to nedavno učinila garnitura na vlasti. Za hitno otvaranje kosovskog pitanja Zoran je imao tri važna razloga.

Prvi je bio taj što su se na Kosovu stvarale institucije države koje bi ga na kraju zaokružile u nezavisnu državu. Ukoliko bi se to dogodilo, Srbija ne bi više ništa mogla da uradi, čak i ako bi UN odlučile da takvo Kosovo ostane u sastavu Srbije. O tome govori njegova čuvena misao da ne može biti moderne i demokratske Srbije sa „osmim putnikom“, tj. državom sa dva miliona nelojalnog stanovništva. Drugi razlog je bio donošenje ustava Srbije. Đinđić je eksplicitno rekao (videti: „Zoran Đinđić o Kosovu“) da se ustav moderne države ne može doneti dogovaranjem nekoliko stranaka. Treći razlog je bio taj što to osetljivo pitanje nije trebalo da padne u šake „dogmatima i populistima“. On je hteo da onemogući nacionaliste (Koštunicu, radikale i slične) da dograbe to pitanje, jer bi to uništilo početke srpske demokratije. Planirao je da to pitanje raščisti pre regularnih izbora 2005. godine.

Divlje društvo kakvo smo stigli dande

Njegova inicijativa da se rasprava o Kosovu započne na vreme, dočekana je na nož, na prvom mestu od DSS-a i Koštunice. U glas se vikalo da je za to prerano. Velike sile bile su zauzete krizom u Iraku. Svestan toga, Đinđić je tražio da se otvori rasprava, a da se na rešenje sačeka kada se kriza stiša. Njegov plan za Kosovo je bio sledeći: Srbi treba da dobiju status konstitutivnog naroda, da formiraju svoj entitet i postanu politički činilac po modelu federacije BiH između Hrvata i Bošnjaka; federalizacija Kosova i asimetričan odnos sa Srbijom: srpski entitet bi imao bliske, a albanski labave odnose sa njom. Ako se to ne bi prihvatilo, Đinđić je predlagao podelu Kosova sa posebnim severnim delom, koji je već bio pod srpskom kontrolom, s tim da Srbi na albanskoj teritoriji dobiju prava manjinske zajednice.

Ko je danas politički blizak ovom konceptu? Prvo treba reći da se obistinilo njegovo predviđanje. Odlaganje da se ide problemu u susret, i kašnjenje, dovelo je do faktičke države na Kosovu nad kojom Srbija nema suverenitet. „Osmi putnik“ se osamostalio, kako je Zoran i slutio. Zato sadašnja vlast ne može pretendovati na to da je naslednica Đinđićeve koncepcije (pa da ga i nacionalistom proglašava!); oni su tu ideju odbacili onda kada je za nju bilo vreme. Kao čovek pozitivnih emocija i ideja, koji se uvek pitao „šta je najbolje za nas“, on se suštinski razlikovao od današnjeg nacionalističkog jezika 19. veka o poniženju, otimanju teritorija, gubitništvu i demagoškom razdraživanju nacionalnog ponosa.

Politika, 14. mart 2007.

III

ATENTAT

Smrt na domaku srpskog sna

Kada sam čula da je Zoran ubijen, prvi put u životu sam zaplakala nad Srbijom. Pomislila sam: *baš nam se ne da*. Zoran je bio naša nada, naša najjača karta, on je bio ta naša Evropa ka kojoj težimo više od dva veka. Verovala sam da smo sa njim na domaku našeg sna. Verovala sam u budućnost zato što imamo Zorana. Nekim čudom nam se bila osmehnula sreća da na čelo Srbije dođe čovek koga su krasili retka inteligencija i ogromna energija. Ne ustežem se da glasno kažem da se ponosim time što je premijer Srbije bio nemački doktor filozofije, lider koji je svojim sposobnostima prevazilazio svoje kolege. A eto, zatekao se baš kod nas, u Srbiji. Činjenica je da u srpskoj istoriji nismo imali državnika koga su toliko krasili evropejstvo, briljantnost i obrazovanje.

Kroz glavu mi proleće Knez Mihailo, nesuđeni reformator, pod čijim spomenikom smo zajedno proveli tolike dane one 1996. godine.

O Zoranu ne mogu da govorim samo kao o političkoj ličnosti. Ružica, njegova žena, zna koliko sam ga volela. Često smo ga se sećale kako je kao mlad filozof pravio malu decu svojim starijim kolegama. Tokom osamdesetih godina, kada su cvetale tribine, sa naočarima a la Trocki, on tek izbije iz poslednjeg reda i zabriljira i kao od šale održi svojim profesorima lekciju. Negde sredinom osamdesetih započela je velika rasprava o civilnom društvu između filozofa Srbije i Slovenije. Slovenci su tvrdili da se u okviru Socijalističkog saveza radnog naroda (SSRN) može razviti civilno društvo, dok smo mi iz Srbije tvrdili da ne može. U Sloveniji su obožavali Zorana,

Vesna Pešić

Divlje društvo kako smo stigli dande

bio je njihov guru. Na Bledu se održavao važan filozofsko-politički skup, a mi iz Beograda smo rešili da krenemo sa našim klincom Zoranom, da se pravimo važni. Dođe Zoran iz Nemačke, pokupi kolima Nebojšu Popova, Svetu Stojanovića i mene, i krenemo u Sloveniju. Naš vunderkind nas nije izneverio i još jednom je očarao braću Slovence objašnjavajući „uslov mogućnosti“.

Iako su mnogi umeli da cene Zorana, često sam se pitala zašto privlači toliko mržnje u Srbiji. Jedan prijatelj mi je rekao da je u pitanju zavist, koju je ovako opisao: „Mrze Đinđića jer su inferiorni i zavidni. Zato što on nema autoritet iznad sebe. Ni crkvu, ni Nikolu Pašića, ni Staljina, ni Amerikance, ni Tita, ni Dražu, ni kralja, ni tatu, ni mamu, ni rodni kraj. Moraš, bato, nečemu da se potčiniš, jer ako nećeš, ti se onda kao smatraš boljim od nas... A plus ih još i svaki put izradi, jer je pametniji. To su naprosto patrijarhalna, konzervativna g...., koje nervira kad neko nekažnjeno odbija da se potčini nekom autoritetu.“

Pišem ove redove iz Meksika, ne samo zato da bih iskazala svoju potresenost zbog ubistva Zorana Đinđića. Hoću da kažem zašto je ubijen i ko ga je ubio. Srbija ne sme da se pravi luda i da još jednom zapuši uši. Hipokriziji nema mesta jer Srbija sedi na tempiranoj bombi. Nije Zorana ubio nikakav „Zemunski klan“, jer takva terminologija sugerise da je premijer bio kriminalac, nekakav narkotrafikant, u lancu mnogih, već ubijenih krimosa. Po toj teoriji neka ko ispada da se nije desilo političko ubistvo, da iza toga ne stoje ekstremisti, nego da je reč o ljudima koji, eto, ne poštuju zakon. Ali to jednostavno nije istina. Kada se kaže „organizovani kriminal“, to zvuči neutralno, jer njega svuda ima, manje ili više. Prikriva se realnost da je taj „Zemunski klan“ deo (bivše) vlasti, one ubilačke, koja je preživela Peti oktobar, osvežila se i krenula u akciju. Tako „organizovani kriminal“ je organizovani deo Miloševićeve policije i vojske. Ti koji ubijaju imaju visoke pukovničke i generalske činove i dobili su ih zato što su ubijali.

Kažu, nije dobro radilo Zoranovo obezbeđenje. Možda, ali je to ipak još jedna obmana. Jer od vlasti, to jest paramilitarne vlasti, nemaš gde da se skloniš. Nije Zoran vladao i sve stavio pod kontrolu, kako to neki zlobno misle. Da je uklonio Crvene beretke i sve njihove veze, danas bi bio živ. Vladale su i danas vladaju masovne ubice koje su okupili Slobodan Milošević i njegovi najbliži saradnici. A to su isti oni koji su ubijali civile po Hrvatskoj i Bosni. Isti oni koji su ubili Ćuruviju i Ivana Stambolića, isti oni koji su pobili ljude iz SPO-a na Ibarskoj magistrali, isti oni koji su danas ubili Zorana Đinđića. Štitili su ih, namerno i nenamerno, političari koji su se protivili famoznoj „gvozdenoj metli“. Umesto da je DOS, po preuzimanju vlasti, sve formacije pod oružjem razoružao i napravio nove službe, odjednom je zavladao neki zalutali strah da će nam se dogoditi 1945-a, da ćemo prekršiti ljudska prava i zakone i povrediti nezavisno sudstvo. Šampioni prava i ljubitelji Mladića.

Znamo ko je ubio Slavka Ćuruviju, Ivana Stambolića i, sada, Zorana Đinđića. Bivši i sadašnji službenici koji nisu razjurenjeni i pohapšeni. Ista ta službenička fela, taj kordon smrti, štiti Mladića i Šljivančanina. Srbija ne sme u sebi da krije takve tajne. Vanredno stanje ne treba ukinuti dok se zločinci ne zatru. Omražena „metla“ treba da radi, kako više nikome ne bi palo na pamet da od Srbije pravi podzemne hodnike u kojima žive ubice. Tu poruku im je poslao Zoran Đinđić. Raščistio je političku scenu, ono njeno ekstremno krilo, koje je davalo legitimitet naoružanim bandama ubica koje su sebe nazivale „patriotima“. Više im niko nije ostao. Zoran je ubijen upravo kada im je postalo jasno da je igranka završena.

To nije kraj priče, ona tek treba da se raspliće. Stranke, civilne organizacije, stručnjaci i građani treba da se okupe oko novog ustava koji će postaviti temelje naše zajednice. Donošenje novog ustava Srbije mora da stavi tačku na priču o teritorijama, i to u oba smera. Niti nam treba da se širimo, niti treba da se cepamo i raspadamo. Ne verujem u „logiku istorije“ koja tobože nalaže da se moramo raspadati da bismo se jednog lepog dana ujedinili.

Vesna Pešić

Odakle da počnemo? Od odgovornosti. Od toga da se DOS raspao pre nego što je stvarno uspostavljena njegova vlast. Od toga da revolucija od 5. oktobra nije završena, o čemu svedoči mrtav Zoran Đinđić. Od toga da u državi u kojoj je ubijen predsednik vlade neko mora da podnese ostavku, a da pri tome ne preti da će povući svoje poslanike kada treba glasati za reforme.

Ovo što nam se desilo nije opomena, već nalog da se vratimo na početak i da se prisetimo šta su naši ciljevi i principi do kojih držimo. Srušili smo Miloševića zato da bismo od razorene Srbije napravili modernu državu koja pripada Evropi. Ja predlažem da od toga ne odustanemo ni po koju cenu.

Volela sam Zorana, bio mi je prijatelj!

Meksiko, 12. marta 2003.

Danas, 15-16 mart 2003.

Vanredno stanje

Smatram da ne bi trebalo žuriti sa ukidanjem vanrednog stanja zato što je očigledno da su službe imale velikog uspeha i da su za 20 dana pohvatale više kriminalaca nego za 20 godina. Ono što je važno razumeti odnosi se na politiku iza koje je stajao taj državni kriminal i njegova povezanost sa ratovima. Milošević je stvorio svoje službe bezbednosti sa ciljem da ih šalje na ratišta i za takav posao regrutovao je kriminalce. Oni su postajali vođe paravojnih formacija. Na primer, Željko Ražnatović Arkan je bio kriminalac koji je radio za državnu bezbednost, a kada su krenuli ratovi, postao je vođa Srpske garde. Legija je došao iz Legije stranaca i postao vođa Crvenih beretki, čiji je šef bio Frenki Simatović, a osnivač Jovica Stanišić. Angažman kriminalaca u paravojnim formacijama trebalo je da prikrije oficijelne organe države, to jest učešće Srbije u rato-

Divlje društvo Kako smo stigli dovdle

vima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Zvanična verzija koja traje do danas je – *Srbija nije bila u ratu*. To je bio glavni kanal kriminalizovanja Miloševićeve države. Ali kriminalci okupljeni u JSO nisu bili aktivni samo na ratištima, nego i u unutrašnjim obračunima, postajući eskadron smrti u samoj Srbiji.

Vesna Pešić

Dakle, njihovim povratkom sa ratišta na domaći teren nastala je jedna nova situacija. Taj deo državne službe povezao se sa Zemunskim klanom i zajednički su preuzeli trgovinu drogom, šverc cigareta i nafte, i druge „crne poslove“. Sa tom selidbom na domaći teren verovatno treba povezati smenu u službi državne bezbednosti, kada je umesto Jovice Stanišića na njeno čelo došao Rade Marković, koji je nazivan „porodičnim policajcem“, jer je bio direktno podređen Mirjani Marković i Marku Miloševiću, koji su se zajedno uključili u crni biznis. Tako su počeli sukobi između Marka Miloševića i Arkana. Oni se sukobljavaju na unutrašnjem crnom tržištu i, čini se, Marko odnosi pobjedu, jer Arkana ubija služba bezbednosti. Mirjana Marković, sem što štiti biznis svoga sina, nastavlja suludi obračun sa „unutrašnjim neprijateljima“, ali samo onima koji su se njoj lično zamerili iz nekih njenih, pomerenih razloga, pa tu spadaju ubistvo Ivana Stambolića, slučaj Ibarska magistrala, atentat na Vuka Draškovića u Budvi i ubistvo Slavka Ćuruvije.

Najvažnije je razumeti da su ti ljudi, koji su od ratnih postali naše „unutrašnje ubice“, istovremeno kriminalci i policijski pukovnici. To je ta tempirana bomba na kojoj je sedela Srbija, odnosno nova, petooktobarska vlast i koja je eksplodirala u atentatu na premijera Đinđića. Vanredno stanje je bilo potrebno da se ta bomba demonтира. Ono je služilo koliko tome da se spreči državni udar koji je ubistvom Zorana Đinđića bio omogućen, toliko i da se razmontira ta bomba koja je vlastima i Đinđiću bila poznata, jer je napad na to kriminalno gnezdo već bio planiran.

Kada se govori o Ivanu Stamboliću, čije je ubistvo otkriveno sada u vanrednom stanju, Koštunica ponovo protura jednu opasnu tezu:

Dvije društvo kako smo stigli dovide

„Pa i on je bio član Miloševićeve partije“, i on je, Stambolić, proganjao ljude, i onda su ljudi nestajali. Iz toga bi trebalo da izvedemo zaključak da se tu radi o nekim komunistima koji su se između sebe pobili. Ispada da je Stambolić stradao u partijskim borbama unutar samih komunista. Time se podmeće da realnost koja je nastala sa Slobodanom Miloševićem nije ništa novo, nego se stavljala u isti koš nastavka „komunizma“, pa su obojica, i Milošević i Stambolić isti – tamo neki komunisti. Kada se to kaže, onda se kaže i to da je posle komunista Miloševića na vlast došao Koštunica kao patriotska, demokratska snaga, pri čemu se prikriva da su „patriotske snage“ bile na vlasti i pre njega, a Koštunica bio samo još jedan patriota koji je došao na vlast i nastavlja da je sprovodi u istom – nacionalističkom ključu. Nije Milošević bio prevashodno komunist, nego nacionalista, i zato se Koštunica na njega lako nadovezao.

Bilo je krajnje vreme da se raščisti veza između službi i kriminala, između političkih vrhova i kriminalizovanih službi. Sem izvršilaca treba pohvatati i nalogodavce atentata na premijera Đinđića. Ako se to ne završi i ne istera do kraja, čini mi se da ćemo ponovo u sebe uvući neki mrak, ili što bi rekao naš premijer Đinđić, „osmog putnika“. Vanredno stanje je omogućilo situaciju u kojoj bi stvar mogla biti isterana do kraja, pa da zaista krenemo napred. Koliko ćemo u tome uspeti, otvoreno je pitanje.

Radio emisija Peščanik, 4. april 2003.

Da li su se pročistili

Povod da dođem iz Meksika je bio poziv Demokratske stranke i Fondacije Dr Zoran Đinđić da učestvujem u obeležavanju prve godišnjice njegovog ubistva. Velika mi je čast da u tome mogu da učestvujem.

Imala sam osećaj da smo sa Đinđićem krenuli napred. Ponavljala sam da mi se dopada vlada Zorana Đinđića. Ona jeste, većim

delom, bila dobro sastavljena, mada je njen ključ bio u njenom vođstvu i samom premijeru. Problem je bio u velikom broju stranaka koje je trebalo sinhronizovati i udovoljavati njihovim ucenama i apetitima. Stranke su se u prvoj vladi mogle uzajamno kontrolisati, jer ministarstva nisu bila podeljena po strankama. Sada vidim da se vraća stari sistem, da se pojedini resori popunjavaju samo iz jedne stranke. Nema uzajamne kontrole i mešanja kadrova, nego se svuda postavljaju kadrovi po partijskoj pripadnosti, tako da svaka od njih može da uspostavi monopol nad državnim institucijama. I to zaista zabrinjava i nije dobro.

Ključnu razliku u odnosu na sadašnju, Koštuničinu vladu, vidim u tome što je Đinđić neprekidno objašnjavao šta radi i šta hoće. Po tome se vidi da je bio filozof. Mislio je da realnost mora biti tematizovana u procesu samorefleksije društva. Kada postoji ta samosvest, onda postoji i plan i otvara se mogućnost socijalnog učenja. Đinđić je imao viziju budućnosti Srbije, pa sam ja nekako bila mirna. Mislila sam da je pravac kojim je krenuo dobar, mada mi detalji o funkcionisanju vlasti nisu bili poznati, jer nisam bila u zemlji. Sada više nije jasno kuda Srbija ide. Ne sme više da se pomene „reforma“, kao da je to postala zabranjena reč. Kada smo govorili o reformi i tranziciji, znali smo koji je to pravac – mislilo se na ulazak Srbije u Evropsku uniju.

Međutim, sada se više ne pominje taj pravac. Evropa i dalje figurira, ali formalno, što se može videti iz ekspozea Koštuničine vlade. Jasno se vidi da mi idemo unazad i tražimo naš stari kod. Koliko treba da budemo pesimistični na ovu temu? Ne verujem da će ovaj zastoj biti trajnog karaktera. Možda bih se složila sa onim što je rekao Dejan Mijač na vašem radiju – da je ovo prolazna faza, da to neće moći da opstane jer to nije istorijsko nego aistorijsko. Ciljevi današnjice su nešto drugo i ja verujem da ovo neće dugo trajati.

Zbunjuje me odnos između Demokratske stranke i ovih drugih stranaka koje su ušle u Koštuničinu vladu. Refrenski se ponavlja

Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli dovdle

– „vrata vlade nisu zatvorena za Demokratsku stranku“, ali se odmah iza toga čuje – „zato što su se *pročistili*“. Od kakve bolesti je Đinđićeva DS patila? Ne možemo se oteti utisku da se ovim ponavljanjem misli na „očišćenje“ od samoga Đinđića, sa aluzijom da je on bio kriminalac i mafijaš, kako su trubili Koštunica, G17 plus, nacionalisti i masa kriminalizovanih tabloida.

Ova Demokratska stranka je, za moj ukus, nedovoljno odlučna. Ona bi morala imati mnogo određenije stanovište o sopstvenoj prošlosti i jasnije definisati i zastupati svoju političku poziciju. Morala bi da povode borbu protiv ovih koji su došli na vlast, tako što bi povukla jasnu liniju i ogradila se od politike koju vode Koštunica i nova vlada. Ona treba da kaže da nije usamljena i da je ona ta linija odbrane od vođenja zemlje unazad. Čini mi se da to nije rečeno i to nedostaje. Demokratska stranka na svojoj skupštini nije sačinila jasan pravac delovanja – i šta će u budućnosti raditi i koji su joj ciljevi najvažniji. Njena pozicija je nejasna, kao da se premišlja kuda će.

Kada se pitate u ime čega treba da kritikujemo ovu vladu i, uopšte, kada je opravdana kritika vlade, uvek ima razloga da se vlada kritikuje, ali mislim da snaga kritike treba da zavisi od jednog važnog kriterijuma. To je pravac kretanja zemlje i realni učinci na tom putu. Građani će se žrtvovati ako je pravac dobar, trpeće male plate, ali, dobro, neće se preterano buniti ako znaju da idemo dobrim putem. Ali ako si krenuo unazad, ako se uvek iznova uništava ono već postignuto, onda znači da ti ne radiš da ljudima bude bolje. Onda mora da se kritikuje bez ikakvog kompromisa. Znam šta vas muči: kritika Zorana Đinđića, koja jeste bila preterana. Nije se obazirala na to da je put bio dobar, da je vizija koju je on postavio bila ispravna. Sada se vidi koliko je to važno – da li se drži pravac koji smo očekivali smenom režima Slobodana Miloševića, ili će nas ovi sada opet ozbiljno povući unazad, u ruševine iz kojih smo tek izašli.

Radio emisija Peščanik, 12. mart 2004.

Oplakuje se i Milošević

Više puta sam konstatovala da je u Srbiji sa dolaskom Koštunice došlo do restauracije vrednosnog sistema, a time i obnove nekih elemenata bivšeg, Miloševićevog režima. Međutim, nije reč o tome da je Koštunica preuzeo Miloševićev pogled na svet, nego je sam Koštunica nacionalni ideolog od koga bi i Milošević mogao da uči. Oni koji se sećaju i ne zaboravljaju reči sadašnjeg premijera Srbije, znaju da je Koštunica svojim ekstremnim nacionalizmom nadmašivao Miloševića i bolje se slagao sa Karadžićem. Kada je Milošević smatrao da se mora sklopiti mirovni sporazum u Bosni i Hercegovini, jer je pritisak međunarodne zajednice bio ogroman, protiv toga je ustao Koštunica. On se usprotivio Vens-Ovenovom mirovnom sporazumu i ekonomskim sankcijama koje je Milošević uveo Karadžiću zbog nepotpisivanja sporazuma. On je bio protiv Dejtonskog sporazuma, smatrajući da Srbi nisu dobro prošli i da ni milimetar očišćene teritorije nije trebalo dati. Takođe, on je bio protiv primirja u Hrvatskoj, protiv plana Z4, koji je Srbima davao široku autonomiju; pružao je podršku najekstremnijim elementima u tzv. Republici Srpskoj Krajini (Milanu Babiću koji je bio protiv plana Z4), kao i srpskim nacionalistima u Crnoj Gori, nakon što je Milo Đukanović otkazao poslušnost Miloševiću. Zbog svoje opsesije srpstvom, Koštunica nije podnosio premijera Đinđića, koji je hteo da ukloni nacionalističku blokadu koja je sahranjivala Srbiju. Da li se onda treba čuditi što se velikom brzinom vraćamo unazad i što se naša zemlja odvaja od evropskog puta na koji nas je tako energično postavio Zoran Đinđić.

Ja ne želim da se opterećujem gubitničkim osećanjima zato što smo opet napravili korak unazad. Dok sam bila predsednica GSS-a borila sam se protiv Miloševićeve mašinerije smrti koliko sam mogla. Sada mi se čini da je borba postala još teža jer će uspeha biti manje. Mene ne brine to da li većina plače za Miloševićem, a manjina za Đinđićem. Većine se proizvode obnovom srpskih nacionalističkih opsesija, u koje se savršeno uklapa ovo tranziciono siromaštvo i

Vesna Pešić

Divlje društvo kako smo stigli davnice

nepravda. Narod je ovde izubijan i u takvom polumrtvom stanju koristi svaku priliku da istrese tu svoju emociju nezadovoljstva i besa, koju uspeva da poveže samo sa svojim teškim životom, ali ne i sa srpskim zabludama od kojih neprekidno strada. U tom raubovanju naroda nestaju razvojni kapaciteti. Jer danas više nema lidera, nema društvenih snaga koje bi bile u stanju da stanu na put ponovnom širenju srpskih zabluda. One opet prolaze bez otpora. Naravno, uvek postoje manje grupe koje se protive, ali glavni akteri otpora izostaju. Tu mislim na Demokratsku stranku.

Ne umem da odgovorim na pitanje kako bi danas izgledala Srbija da nije ubijen Đinđić. Verujem da će Srbija ići još jedan korak nadole, nastaviće regresiju, ali to neće biti zabrinjavajuće za međunarodnu zajednicu, jer ratova neće biti. Nema obnove Miloševićevih ratnih planova. Ovde se preko Kosova obnavlja unutrašnja ideološka okupacija starim idejama. Evropi i SAD će biti utoliko lakše da reši pitanje Kosova, ne pitajući baš mnogo Beograd; zaustaviće naš put ka Evropskoj uniji kad preteramo, a sve posledice snosićemo mi sami. Srbija više ne utiče na stabilnost Balkana nego samo na svoju sopstvenu budućnost. Prema tome, mi sada izdajemo sami sebe, pa će i računi stići samo nama.

Vreme, Skoplje, 15. mart 2006.

Mutljag na RTS-u

Hoću da govorim o emisiji na RTS-u u kojoj sam učestvovala povodom godišnjice atentata na premijera Đinđića. Tvorcima te emisije su pokušali da pokažu kako je Zoran Đinđić u decembru 2002. doživeo nekakvo prosvetljenje u vezi sa Kosovom. Navodno je postao srpski nacionalista i vratio se „u normalu“, smatra Dobrica Ćosić. On je takve stvari u toj emisiji eksplicitno tvrdio, rekavši da je on, Đinđić, ubijen kao Srbin i demokrata. Tačno je da je Đinđić stavio na dnevni red pitanje Kosova, ali s namerom da raščisti to pi-

tanje. Bilo mu je važno da se utvrdi stvarni suverenitet Srbije, jer je od toga zavisilo da li će se i kada konstituisati kao moderna država. Na jednom mestu on kaže: „Mora se što pre otvoriti kosovsko pitanje kako ne bi dospelo u ruke populistima i dogmatima“. On je trčao u susret tom pitanju. Jer ako ga dohvate radikali i Koštunica – Srbiji se ne piše dobro.

Postavlja se pitanje zašto je javnom servisu i Aleksandru Tijaniću bilo potrebno da se zapakuje jedan novi Đinđić, nacionalista na braniku Kosova. Osnovna ideja je bila da se *đinđizira* današnja politika i taj savez Koštunice i Tadića. Ali tako što će njih dvojica navodno postati Đinđićevi sledbenici. To je Đuro Bilbija, onaj novinar iz Večernjih novosti, i rekao na kraju emisije: glavni naslednik Đinđićeve nacionalne politike je današnja državna politika i naš pregovarački tim za Kosovo. Međutim, tu postoji i jedna mnogo veća komplikacija, jedna strašna zamka, a u vezi je sa onim što je izgovorio Dobrica Ćosić. U stvari, Dobrica Ćosić je smislio jednu morbidnu stvar. Pratili smo razne opstrukcije oko suđenja za ubistvo premijera, pa i ova, Ćosićeva, bila je još jedna organizovana ujdurma da se negira krivica optuženih, iako to suđenje treba da se završi takoreći za par dana. Šta je Ćosić rekao? Zoran i on su se sretali više puta povodom Kosova i u svemu su se složili. Kruna te priče je da se Zoran prosvetlio i promenio i postao ono što svaki normalan Srbin mora biti – dobar srpski nacionalista. On je ustvrdio kako se 11. marta 2003. godine (dakle, dan pre atentata) u listu Večernje novosti (a u kome drugom?) pojavio jedan mali članak u kojem je Mahmud Bakali dao izjavu da je Zoran Đinđić najcrniji nacionalista i najopasniji šovinista. A 12. marta, završava Dobrica Ćosić, pred kapijom vlade snajperista je ubio Zorana Đinđića. On nije rekao Zvezdan Jovanović i njegov snajper, nego tamo neki snajperista i tamo neki snajper. Bez obzira na to što postoji oružje iz kojeg je pucano na premijera, prvooptuženi i drugooptuženi za atentat, Ćosić se direktno uključio u kampanju koja treba da prikaže Đinđića kao patriotu. A pošto je postao tako veliki patriota, nisu ga mogli ubiti patrioti kao što su Legija i Zvezdan Jovanović,

Vesna Pešić

nego su ga, kao nacionalistu i velikog Srbina, ubili Albanci. To je bilo ubitačno slušati. Mislila sam u jednom momentu da se dignem sa stolice i da išetam iz studija.

Ta emisija je bila upakovana protiv ovog suđenja. Uznemirili su se zbog predloga Srđe Popovića, advokata Ružice Đinđić, da se istraži politička pozadina ubistva. Voditeljka emisije je podsetila kako se Đinđić bio posvađao sa međunarodnom zajednicom zbog forsiranja da se reši pitanje Kosova. Onaj Đuro Bilbija je to na gotovs prihvatio i rekao – pa da, mogla ga je ubiti i međunarodna zajednica. Zašto? Pa zato što je kao osveščeni nacionalista rekao – pitanje Kosova se neće rešavati u Vašingtonu i Briselu nego u Beogradu. A kad tako nešto kaže, smatra taj Bilbija, to je dovoljno da iz Vašingtona padne likvidacija, takoreći odmah.

Zapanjena sam da je to prošlo bez ikakvog komentara Demokratske stranke. Niko iz te stranke nije rekao da do kraja suđenja ima samo još desetak dana, da je to kraj procesa i da baš nikako nema smisla da se opet negira optužnica. Pa kakav je to javni servis!

Odnos između Demokratske stranke i DSS je čudan. Da li je to *love-hate* odnos, da li su oni rivali ili su, naprotiv, veoma bliski saradnici, mi to ne znamo. Otuda ova cirkusijada oko stvaranja nove vlade (posle izbora 2007). Koštunica je vladao tri godine, ali vladao je i Boris Tadić. Njihov odnos je od početka bio čudan, postojala je nekakva bliskost. Kada je biran predsednik DS-a, kao da je neko birao po Demokratskoj stranci ko će to biti. A onda je nastala nekakva lustracija u toj stranci i dovedeni su neki novi ljudi, koje ne zanima ovo mešetarenje oko suđenja za ubistvo Đinđića. Oni ne reaguju ni kada se otac nacije umeša u to suđenje i zavodi javnost na pogrešan trag. Ni Boris Tadić ni Koštunica nisu založili svoj politički autoritet da to suđenje teče kako treba i bez uznemiravanja. Zločin ima svoju sopstvenu logiku, on destruiira društvo u njegovom fundamentu. Naše društvo je od ubistva Zorana Đinđića dobilo tešku gangrenu od koje organizam truli. Naše društvo je

Dvije društvo Kako smo stigli dovide

postalo slabo, demoralisano i dezorganizovano. Evropa hoće da pomogne tom bolesniku, ali nijedan metod im s nama ne funkcioniše, ni štap ni šargarepa. Mi to moramo da uradimo sami.

Vesna Pešić

Radio emisija Peščanik, 23. mart 2007.

MOŽEMO

U krivičnoj prijavi za oružanu pobunu, opisujući ambijent u kome se oružana pobuna dogodila, Srđa Popović s pravom govori o gotovo dramatičnom ideološkom sukobu između Zorana Đinđića i Vojislava Koštunice. Opis tog sukoba u krivičnoj prijavi nije mogao ići u detalje, mada i ovoliko je dovoljno da se shvati da se Đinđić i Koštunica nisu „svađali“ zbog liderskih sujeta i oko vlasti, kako mnogi misle. Jer šta bi drugo moglo biti, ako ne famozne sujete? Da je bilo samo to, do atentata na Zorana Đinđića ne bi došlo. Radilo se o dve suprotstavljene vizije Srbije: one „manastirske“ koju je zastupao Koštunica i koja po svaku cenu mora sačuvati zavetne misli o Kosovu i srpskom ujedinjenju, i one druge, Zoranove, o modernoj Srbiji koja se pridružuje evropskoj civilizaciji tako što će se konačno definisati kao srpska država i jednom zauvek rešiti srpsko nacionalno pitanje, koje je dva veka vuče od jedne do druge Nedođije. Na ovu suštinsku razliku o putu kojim Srbija treba da ide nadovezivale su se i sve ostale, od kojih vredi naglasiti Koštuničin odijum prema Zapadu i Evropi i Đinđićevu gotovo opsesivnu nameru da Srbiju što pre smesti u Evropsku uniju.

Ideološke razlike između njih dvojice svrstavale su iza sebe sve institucije i sve važnije društvene grupe i ličnosti. Ja u tom svrstavanju vidim jedan široki krug zaverenika protiv Zorana Đinđića, čija je moć gotovo nemejljiva. Iza Koštunice su crkva, akademija nauka, mediji, vojska, ključni deo državne bezbednosti (Crvene beretke), Miloševićeva porodica, partije poražene posle 5. oktobra, DSS i još poneka partija DOS-a, Rusi i Dobrica Ćosić. Svi oni imaju razloga

da se otarase Zorana Đinđića, jer i pored sve moći kojom raspolazu ne mogu da ga zaustave. Ako mu pođe za rukom da srpsko državno pitanje reši tako što će Srbija postati član EU i NATO, to bi bila ona tačka od koje više nema povratka, koja bi označila kraj večne borbe za nemoguću državu. Bela zastava samo što se nije zavijorila na prozorima svih tih moćnih institucija.

Ja bih ovaj ambijent kome je falilo toliko malo da Zoran odnese veliku pobjedu, povezala sa dva presudna događaja: oružanom pobunom Crvenih beretki, koju je Zoran ozbiljno shvatio i odlično razumeo kao pokušaj državnog udara, i sa atentatom kojim je trebalo sprečiti kraj „filozofije srpske istorije“ i izvršiti restauraciju starog načina vladanja i vratiti Srbiju na put koji ne vodi nigde. A šta je ta restauracija mogla biti sem da Koštunica, koji je 5. oktobra objavio kontinuitet sa starim režimom (čiji se vođa u vreme atentata već nalazio u Haškom tribunalu), preuzme vlast u Srbiji. To se dogodilo. I to je bio slom Srbije, od koga se nismo oporavili. Od onda je krenula ova kilava evolucija kojoj kraja nema, i koju danas, kako kaže Ceca Lukić, doživljavamo kao belu smrt. Hladimo se, a da toga nismo svesni.

Ovaj blog se tome protivi. Okupio je toliko ljudi, za koje sam verovala da više nikada neće progovoriti, a oni su sveži i puni energije, kao da nam se vraća nada. Pitala sam se otkud to odjednom. Odgovor je dosta prost: Zoran Đinđić nije zaboravljen, živ je, potreban je i postao je deo naše kolektivne svesti da MOŽEMO.

Blog Srđe Popovića, pescanik.net, 21. novembar 2010.

**TREĆI DEO - NEKA BUDE ŠTO
BITI NE MOŽE**

I

ZAOKRET

Povratak u prošlost

Skoro da je postalo opšte mesto da je u Srbiji rehabilitovan stari režim. Pre manje od pet godina sa ponosom smo govorili da se 5. oktobra dogodila revolucija. Predvođen svojim demokratskim vođama, narod je na ulici skinuo s vlasti jedan od poslednjih autoritarnih režima u Evropi. Danas je teško poverovati da je od te revolucije ostala samo kontrarevolucija u formi lažiranja puta kojim smo se uputili. Sem što je taj nesrećni kružni put sam po sebi problem i neka vrsta neobičnog dostignuća, ništa manje ne zabrinjava izostanak bilo kakve interpretacije toga šta se sa našim društvom dešava. Jer, tek kada se krug zatvorio, postali smo svesni da nismo znali gotovo ništa o tome kako se dogodila revolucija, baš kao što ni sada ne znamo kako nam se dogodila kontrarevolucija. Ono što je izvesno jeste da nema volje da joj se neka značajnija snaga odupre.

U tome i jeste stvar. Da bi neko došao ili da bi se vratio na vlast, mora da može i da se u nju vrati. Hitler nije došao na vlast zato što je bio talentovan i uspešan čovek, nego zato što nije bilo nikoga ko je mogao da ga zaustavi. Levica je bila podeljena i desetkovana, a građanska desnica je bila u rasulu. Da bismo razumeli kako smo se vratili na staro nije dovoljno da kažemo da su crkva i njeni sledbenici preuzeli barjak u svoje ruke. Nije dovoljno ni da podsećamo da nije prvi put da se istorija ovde ponavlja i da mnogi veruju da tako i treba. Srbija i nije ništa drugo nego večno vraćanje istog. Ništa se tu i neće dogoditi, osim ponavljanja bede, ratova za imaginarnu granice i kuknjave nad izgubljenim bitkama.

Manje ili više pesimistične priče o Srbiji ne odgovaraju na pitanje ko je odgovoran za to što je kontrarevolucija uspela i što smo se vratili

na staro. Ono što bih ja zapitala jeste: ko ih je pustio, ko je otvorio (krišom) vrata, ko se to izmakao da ne pruži otpor, a morao je baš to da učini? Ko je taj koji to nije smeo, a ipak je omogućio vremeplov u prošlost?

Vesna Pešić

Nema smisla da istragu usmerimo ka miloševićcima i utvrdimo da su krive samo te snage. Pa naravno da su one htele da se vrate na svoje položaje i povrate svoja bogatstva. Prirodno je da su čekali prvu zgodnu priliku za svoj *comeback*. Nisu ni radikali krivi zato što povratak na staro koriste za sebe, jer i oni su to staro. Takođe bi bilo besmisleno tvrditi da je kriv Koštunica, mada je on lično predvodio kontrarevoluciju, a i inače je, neskriveno, protiv moderne Srbije. Takav je odvajkada bio, takvog ga svi znamo, zato je bio najbolji protivkandidat Miloševiću. On se posvetio srpstvu u crkvenoj varijanti, i svemu što uz to ide: ratovima za veliku Srbiju, vojsci i tajnim službama, ako tom cilju služe, popuštanjem pred svetskim moćnicima, ako je to dobro za naše heroje. On smatra da je srpstvo njegova specijalnost; setimo se samo sa kolikom radošću je branio brojne krajine i njihove najradikalnije elemente, a sada i crnogorske srpske stranke. On je na antizapadnoj strani i zato je bio ljuti protivnik Zorana Đinđića i svega što je ovaj radio. Zato mu ne treba verovati kada se hvali kako ćemo baš 5. oktobra, na dan koji on izvesno ne podnosi, ući u pregovore sa Evropom.

Svi ti tamo, na toj drugoj strani, neki organizovano a neki samo u snovima, želeli su da Zoran Đinđić nestane. Ali nije nestao samo on. Zar je dovoljno odstreliti samo jednog čoveka, pa da se promeni pravac kretanja, smer u kome je Srbija krenula? Ubistvo je odškrinulo vrata, ali ih je širom otvorila nova Demokratska stranka. Kontrarevolucija je bila moguća, jer na „revolucionarnoj strani“ više nije bilo nikoga. DS je iznutra bila slomljena. Njena politika otvaranja vrata mračnjacima, koja se zvanično zove politikom „pružene ruke“, do besvesti je „konstruktivna“, bleđa i apatična.

Demokratska stranka je izneverila demokratsku Srbiju. Ona se mogla odupreti vremeplovu kojim smo zaplivali. A nije to učinila. Ne

Divlje društvo kako smo stigli do nje

kažem ja to zato da bismo se na tu stranku bacali kamenom. Nije u tome stvar. Ona mora da se menja i da izađe iz sopstvene krize. Njena kriza postala je kriza Srbije. O tome se više ne može ćutati, kao što se ne možemo pretvarati da su za borbu protiv mračnih sila dovoljni oni dosledni borci za modernu Srbiju, oni koji su oduvek bili građanski i antiratno orijentisani. Oni jesu važni, ali su nedovoljno jaki da izvedu Srbiju sa stranputice kojom je opet krenula.

A opasno je zabasala. Ekonomija je u očajnom stanju. Penzije će se saseći do gladi. Posla nema na vidiku. Zdravstvo postoji samo zato da bi nas podsećalo na to koliko je puta opljačkano. Ustav ne može da se donese, jer se spremaju nove ujdurme. Predstoje okršaji oko primene Ustavne povelje na referendum u Crnoj Gori. Crkva je uzela toliko maha da Srbija izgleda kao teokratija na čijem su čelu patrijarh Pavle, Amfilohije, Atanasije, vladika Jovan i slični likovi, zbog kojih samo što ne zaratimo sa susedima. A ni „oružane bitke nisu isključene“.

Levo i desno, socijalisti i klerikalci opet marširaju zajedno. Udaraju sve žešće i frontalno. Juče-prekjuče čujemo predsednika Radiodifuznog saveta, gospodina Cekića, kako nas dobronamerno i bratski savetuje da se urazumimo i shvatimo da RTS čuva naše nacionalno i mentalno zdravlje: „Ako nećete da vam decu vaspitavaju stanice koje puštaju samo sadržaje zabavnog i niskog kvaliteta, i stanice koje emituju ideološki program da su Srbi krivi za sve, onda morate da platite pretplatu“. G. Cekić očito hoće naučni program po kome će biti da su za sve krivi oni drugi, a da su Srbi, tu i tamo, tek po nekog mrava nagazili.

Politika „ispruženih ruku“ prosto više ne prolazi. Razgolitila se. Ne vredi da se samo odmahne glavom. Pozivam vođstvo Demokratske stranke da ozbiljno shvati šta se u Srbiji danas zbiva. Plutanje niz vodu neće biti dobro ni za naše društvo ni za DS. Treba izaći iz feudalnog aranžmana. Bolje je vođenje vizionarske politike od učmalosti bubrega u loju.

Danas, 8. februar 2004.

Najkraće rečeno, oštro smo krenuli nizbrdo i to u svakom pogledu, od raspoloženja građana, do mnogo težeg života, a pri tome nijedan problem nije rešen. Delim opšte osećanje da smo se vratili unazad, da su se vratili gotovo svi vampiri prošlosti. Pri tome nije reč o restauraciji Miloševićevog režima, nego je došlo do restauracije vlasti Vojislava Koštunice. On je bio na vlasti i opet se na vlast vratio on, a ne Milošević. Zato je reč o gotovo klasičnoj restauraciji. Koštuničina politika je ta restauracija, jer je on vraća posle ubistva Zorana Đinđića. On ne podnosi ideju moderne Srbije, njemu se od same reči „moderno“ prevrću creva. Njegova vlast počiva na nacionalizmu, srpskom pravoslavlju, tradicionalizmu, i kosovskom zavetu od pre 600 godina. Ako je tako, onda ne moramo da idemo do Miloševića kada govorimo o restauraciji, dosta je što smo opet stigli do Koštunice. Razlika između njih dvojice je u tome što Milošević nije bio toliko zaslepljen srpstvom, ako je uopšte i bio, koliko ratovima na kojima je održavao sopstvenu vlast i moć. Sa Koštunicom stvari stoje drugačije. On je esencijalista, on je autentičniji predstavnik srpstva od Miloševića, što je mnogo puta pokazao kritikujući samog Miloševića zbog izdaje srpstva.

Regresija se ogleda i na drugim planovima. Ako hoćete primere, navešću vam dva. Koštuničina ministarka obrazovanja se, ni manje ni više, nameračila da iz školskog programa izbaci Darvinovu teoriju evolucije. Ista ministarka je najurila iz ministarstva sve stručnjake, one koji su nosili reformu obrazovanja i obustavila je. Uticaj vlasti na sud je drugi primer. I to se vidi na suđenju za atentat na Zorana Đinđića, gde se dešava stalna opstrukcija. Čak se i optuženi slave kao heroji, a iz policije se poručuje kako je „optužnica na staklenim nogama“. Napadnuta je sestra Zorana Đinđića, a napadač nije uhvaćen, nije objašnjeno gde se skrivao prvooptuženi Milorad Ulemek Legija, zašto su se vodeći ljudi policije i BIA sastali sa njim i tako prekršili zakon, nikada nismo čuli o čemu se tu pričalo, mada

je to pitanje bilo postavljeno u javnosti. Prvo se lagalo da nije bilo tog sastanka sa Legijom, a onda je sve oko tog događaja prikriiveno. Tih strašno uznemiravajućih stvari, koje ruše i sam pojam države ima na pretek.

Nizbrdo su krenule i druge institucije. Rad vlade je potpuno izmenjen, kao i uloga stranaka, jer je sada „podela plena“, tj. vlasti, u svim javnim institucijama i preduzećima, postala najvažnija. Izvršna vlast se potpuno okrenula održavanju moći partija, zanezarila je javni interes i tako postala centar sistemske korupcije. Naravno da je to promenilo i način rada i prirodu samih stranaka. Stranke su postale još autoritarnije. Čim neko proba da otvori usta i postavi neko pitanje, šef stranke se oseća ugroženim, i onda je najbolje začutati. Umesto da bude normalno da je stranka otvorena za diskusiju i da raspolaže sa više nijansiranih pozicija, koje se mogu koristiti u skladu sa situacijom i uspehom na izborima. Moderne stranke su iznutra kompleksne, nisu kasarne i vojne organizacije. Ovakav kasarski tip političke stranke je potreban da bi se večno živelo od politike, da bi se skakalo sa jedne funkcije na drugu, da bi se one gomilale što više mogu, i da bi cvetala korupcija. A sva usta su zapušena.

Stalno svi pitaju šta sada radi Demokratska stranka i da li ona ima odgovore na ove probleme. Bojim se da se o rešenju ove situacije, stvarima koje nas brinu, u toj stranci ne razmišlja. Nema suprotstavljanja negativnim trendovima. DS pušta da se kotrljamo bez otpora. Ona se dobro slaže s Koštunicom i kohabitacija je potpuno uspela. Ja ne vidim da ovde neko ima viziju i jasni pravac našeg razvoja. Zoran Đinđić najviše nedostaje zato što su ubijeni njegovo vizionarstvo i otvorene mogućnosti. On je neprekidno govorio jezikom budućnosti i zato smo izgledali bolje i bolje se osećali.

Podrinjske novine, 18. mart 2005, razgovor vodio Zoran Purešević.

Ubistvo vojnika u Topčideru

Danas su pune dve godine od tragičnog događaja u kasarni u Topčideru, u kojem su, pod još nerazjašnjenim okolnostima, život izgubili dvojica vojnika, Dragan Jakovljević i Dražen Milovanović. Vojni istražni organi su u dva različita izveštaja tvrdili da u ovom događaju nije bilo učešća treće osobe, dok je nezavisna državna komisija utvrdila da je učešća treće osobe bilo. Povodom ovog slučaja, Beogradski centar za ljudska prava i Centar za mir i razvoj demokratije osnovali su Odbor za utvrđivanje istine o pogibiji dvojice gardista u kasarni Topčider.

Moram da kažem da smo osnovali taj Odbor i zbog toga što su to deca sa sela. To su deca iz siromašnih porodica, koje nemaju nikakvog uticaja i same se teško mogu boriti za istinu. Oni su nestali pod mračnim okolnostima, nisu više živi i mi nećemo da to jednostavno prihvatimo i da kažemo – zaboravićemo ih. Mi smo rešili da ih ne zaboravimo. Evo, priča počinje time što su ta dva mladića nađena mrtva 5. oktobra 2004. u dvorištu topčiderske kasarne, gde su služili vojni rok. Vojni istražni organi su uz pomoć Instituta za sudsku medicinu i vojnog sudije Vuka Tufegdžića analizirali slučaj i zaključili da je reč o nekoj vrsti samoubistva, da je prvo jedan mladić ubio drugoga, a zatim sebe. Tu je i završena istraga po Zakonu o krivičnom postupku, koju je izvršilo vojno sudstvo. Treba da vam pomenem da je vojno sudstvo ukinuto januara 2005, a njegove sudije i saradnici su prešli u civilni sud, tako da je tužilac iz te istrage danas zamenik javnog tužioca, a Vuk Tufegdžić je istražni sudija. To što su oni uradili država je priznala, pa i nagradila, možda baš zato da se istina sakrije.

Posle toga, za potrebe jedne televizijske emisije, pojavila se još jedna varijanta istog događaja, koju je izložio gospodin Aleksandrić, direktor Instituta za sudsku medicinu. On je preokrenuo to kako je taj događaj prvobitno opisan: sve je isto, nema trećeg lica, ali više nije onaj prvi ubio drugoga, nego je drugi ubio prvoga. Tako smo

Vesna Pešić

Dvije dnuštvo kako smo stigli donde

dobili dva nalaza koja su bila kontradiktorna i veoma brzo je postavljeno pitanje kako je sve to moguće. Pri tome, moram da kažem da je taj gospodin Aleksandrić umešan, kao ekspert, u procenu okolnosti likvidacije hrvatskih bolesnika u Ovčari u Vukovaru. Reč je o suđenju koje je u toku. Tako da tu ima nekakvih momenata koje bi trebalo ispitati, to kako je sada prvi nalaz preokrenut i kakva je uloga g. Aleksandrića u slučaju dvojice gardista.

Ali dobro, ostavimo to po strani, to nije predmet ovog razgovora. Pošto se podigla prašina oko sumnjivo istražene pogibije dva vojnika (mislim da su i Svetozar Marović i još neki državni funkcioneri postavili to pitanje), i pošto je sumnjama pokrenuto i javno mnjenje, sastavljena je Nezavisna komisija da istraži pogibiju vojnika, koja je poznata kao komisija Bože Prelevića, koji je bio njen predsednik. Tu komisiju je osnovao tadašnji ministar vojni Prvoslav Davinić. U tu državnu komisiju ušli su svi najviši državni funkcioneri. Pa ipak, ona je tretirana kao „paradržavna“, jer njeno mišljenje nije bilo obavezujuće. Ona praktično nije imala nikakvog uticaja, već je istraga vojnog suda ostala kao jedina zvanična verzija. Ta nezavisna komisija i njeni eksperti su došli do sasvim različitog nalaza zahvaljujući našim odličnim i nekorumpiranim stručnjacima iz Instituta za sudsku medicinu. Oni su u svom izveštaju konstatovali da su mladići ubijeni i da je postojalo treće lice koje je to učinilo. To je zaključak te komisije, ali ono što je najvažnije, u toj komisiji je bio Rade Bulatović, koji je šef obaveštajne službe, bio je ministar policije Jočić, bio je i ministar vojni Davinić. To su najviše ličnosti po rangu u svojim oblastima i mogle su, kada su dobile izveštaj, pokrenuti stvarnu istragu i učiniti mnogo više na rasvetljavanju tog slučaja. Međutim, oni ništa nisu preduzeli, jednostavno su to završili tako što su rekli da se taj slučaj prepušta civilnom sudstvu, a to, kao što znamo, znači da od istine neće biti ništa. A oni sami su imali jako mnogo mogućnosti i metoda da nastave sa utvrđivanjem istine preko policijskih, bezbednosnih i vojnih službi, koje su sigurno znale istinu, i mogle su da pomognu sudu, ali to nisu učinile. A sud nije smeo ništa da ih pita.

Istina se mogla utvrditi, da se htelo. Odbor smatra da je tu reč o prikrivanju. U leto 2005. godine naš Odbor se obratio sudu grada Beograda, dakle pre skoro godinu dana, i odmah smo dobili odgovor. I šta smo dobili u tom odgovoru? Na pitanje šta se dešava sa predmetom dvojice vojnika, dobili smo odgovor da je pokrenuta istraga protiv NN lica, koja nigde nije odvela. Umesto da istražni sudija, pošto ima tri nalaza i sva tri su kontradiktorna, prvo raščisti te nalaze koje već ima u rukama, i da krene s ozbiljnom istragom i radi svoj posao istražnog sudije (a ja sam sigurna da bi to taj sudija i radio da je mogao), umesto toga neko obustavlja istragu i cela priča počinje da se razvlači. To je moja poenta: umesto da sudija radi na slučaju i radi svoj posao, sud odlučuje da se taj predmet pošalje u Visbaden, u instituciju koja se stručno bavi rekonstrukcijama zločina. Visbaden kaže: ne, mi smo preopterećeni, mi ne možemo da prihvatimo ovaj slučaj i praktično vraćaju ceo predmet beogradskom okružnom sudu.

Šta se posle toga dešava? Istražni sudija odlazi u američku ambasadu i od američke ambasade traži da FBI prihvati taj slučaj, da oni budu ti eksperti koji će rasvetliti balistička pitanja. To je bilo u decembru 2005. Posle šest meseci, pošto smo mi znali da je predmet otišao u FBI, gospođa Vesna Petrović, izvršna direktorka Beogradskog centra za ljudska prava, i ja otišle smo u američku ambasadu da razgovaramo o tom predmetu i da pitamo dokle je FBI stigao. Tamo smo dobili odgovor od nadležnog lica koje se bavi pravnim pitanjima (njegovo ime je Sam Nazaro). Rečeno nam je da najverovatnije FBI to još uopšte nije ni uzeo u razmatranje, niti je doneo odluku da će slučaj razmatrati. Tamošnji stručnjaci su rekli da je to mnogo dirano, da je to ispolitizova slučaj i da FBI verovatno neće ispitivati taj slučaj. Odjednom, evo, desilo se da je FBI ipak uzeo taj slučaj. Da li je tu uticao Prvoslav Davinić ili neko drugi, tek FBI je ipak uzeo da radi ekspertizu tog slučaja.

Ja sumnjam da je reč o samoubistvu vojnika. U avgustu mesecu se pojavila vest u listu Kurir, u kojoj je bilo rečeno da je iz nekih

Vesna Pešić

izvora, očigledno službenih, stigla informacija da su ta dva mladića ubijena zbog toga što su videla poznatog haškog optuženika i da ih je ubilo njegovo obezbeđenje. Niko, niti sud, niti bilo koji od državnih organa, nije krenuo tragom te vesti, da pita: pa dobro, kako je to sad moguće, kako to Kurir zna i ko je dao tu informaciju? Državni organi su ostali nemi. Pitanja su bila postavljena Vladanu Batiću, kao advokatu porodica ubijenih mladića, i pitana je o tome Danica Drašković. Mislim da im je pitanja postavio Press, ali nijedan državni organ se za tu informaciju nije zainteresovao. Šta smo mi posle te informacije Kurira mogli da radimo? Mi smo u Odboru doneli odluku da napišemo otvoreno pismo upućeno Vrhovnom savetu odbrane, u kome su tada bili Filip Vujanović, predsednik Crne Gore, premijer Koštunica, Boris Tadić, predsednik Srbije, i Cvetko Kovač. Tražili smo od njih da izađu na čistac i kažu građanima šta je istina o ovom slučaju. To pismo su neke novine objavile, a neke nisu. Ti ljudi koji su u tom Vrhovnom savetu odbrane se nisu na to ni osvrnuli, niti su se osećali prozvanim da izađu i saopšte građanima istinu. E, sad da vam kažem šta ja mislim da je bilo.

To nije neka moja hipoteza, jer je od početka vladalo uverenje da je do ubistva ove dvojice vojnika došlo zbog toga što su oni videli nekoga koga nisu smeli da vide (da li je to bio Ratko Mladić ili neko drugi), i da su oni najverovatnije zbog toga bili ubijeni. To je bila teorija od početka. Komandant te brigade u Topčideru, kada se ubistvo dogodilo, bio je onaj isti pukovnik Ćosić koji je, sećate se, ometao policiju koja je hapsila Miloševića i oružjem branio vilu Mir u kojoj se Milošević nalazio (31. marta 2001). Taj Ćosić ima sina koji je navodno problematičan, koji je bio u zatvoru, i tu je bila nekakva varijanta da su vojnike poubijali ti neki krijumčari koji su dilovali sa vojskom. Međutim, pošto je taj sin sada u zatvoru, teško da je slučaj vojnika povezan sa njim. Prosto ne verujem da bi drama dva vojnika bila zataškana zbog Ćosića, ma kolike da su mu zasluge za Miloševića. Ali ovo u Kuriru, mi smo to na Odboru analizirali i došli do zaključka da su u to vreme tekle istrage koje se, naravno, nisu odnosile na ova naša dva vojnika, nego istrage o Mladićevim

Dvije društvo Kako smo stigli do tde

jatacima. Vi znate da je bilo naređeno da se istraže svi jataci, pa je bio onaj spisak od pedesetoro ljudi koji su učestvovali u skrivanju Mladića, a onda je na inicijativu Borisa Tadića Vrhovni savet odbrane prihvatio da to bude vojna tajna, odnosno da se ne saopšti javnosti ko su tih 50 osoba. Znači, krenule su istrage o tome, krenule su i neke druge istrage, potpuno nezavisno od naših vojnika, i *neko je u tim drugim istragama rekao istinu o vojnicima*; znači ne zato što je neko istraživao i želeo da sazna istinu o vojnicima. To je stiglo preko određenih policijskih kanala ili neke frakcije policije u Kurir, koji je to objavio. Međutim, kao što vidite, niko se na to nije ni osvrnuo, što meni govori da ti vojnici nisu uopšte važni, ni da taj zločin nije važan, i da lepo može da ostane i ona zvanična verzija o „samoubistvu“ vojnika. A što bi se ti vojnici između sebe poubijali – ne zna se. Zašto bi ti ljudi uopšte to uradili? Stvar je u tome da Vojska nije mogla da saopšti da ona 2004. godine u svojim objektima krije haške optuženike. I to je sakriveno, pa onda i zločin nad dva mlada vojnika. Država neće da kaže istinu. Mi smo njene funkcionere prozvali – kažite istinu o tome, a oni ne mogu da kažu istinu, zato što su već učestvovali u laži, a ta im je laž dragocena.

Vojska i crkva kao institucije po pravilu imaju najviši rejting u našem javnom mnjenju. Pa ipak, vojsci je ugled počeo da opada, baš posle ovog slučaja o kome pričamo. Inače, visok ugled ovih institucija je tipičan za zaostala društva kakvo je naše, koje je patrijarhalno i u kome je vrlo dominantan autoritarni sindrom. U šta veruju naši građani? U višu silu i u vojsku. Znači, to je jedino što je ispravno prema tom patrijarhalnom modelu, pa naši građani, bez obzira na realnost, uvek uniformu vide u pozitivnijem svetlu od nekih drugih državnih organa.

Na nekoj vojnoj paradi, nedavno je jedan mladi oficir salutirao Mladićevoj slici. Ne znam da li je takva pojava rasprostranjena, ali ne bi me čudilo da jeste. Napravljen je akcioni plan za hvatanje i isporučivanje Ratka Mladića i ostalih optuženih Haškom tribunalu, ali mi ne znamo da li se zaista vrše istrage. Mislim da oni i

Vesna Pešić

Dvije društvo kako smo stigli dande

dalje skrivaju Ratka Mladića. Ono bitno što je izostalo iz tog akcionog plana jeste kampanja zašto se to radi. Ti moraš da objasniš građanima zašto država to radi. Ako bi se u tu kampanju izašlo sa podacima, taj čovek bi veoma brzo dobio poruku da je njemu odzvonilo. Ali kada nema objašnjenja i ako premijer Koštunica juče kaže da je on miran i hladan kao špricer, jer je sve odlično prošlo sa Karlom del Ponte, pitam se šta je to odlično prošlo. Blokirani su pregovori sa EU, ona će dati negativan izveštaj, međutim, Koštunica kaže da je on spokojan. U čemu se sastoji to spokojstvo? Ne znam šta ti ljudi na vlasti rade, da li tamo sede da bi bili spokojni, da ne bi imali političku volju? Kakvi su to političari bez političke volje? Kada nema političke volje, to znači da oni sede na vlasti da bi vladali, a ne zato da bi nešto korisno radili za boljitak građana.

Poligraf, TV B92, 5. oktobar 2006, razgovor vodio Jugoslav Ćosić.

post scriptum: *FBI je utvrdio da se nije dogodilo ubistvo i samo-ubistvo vojnika, tj. da je zvanična verzija tehnički nemoguća, već da je moralo postojati treće lice koje je ubilo dvojicu mladića. Kada je uhapšen Ratko Mladić, da podsetim, mnogi su odlazili da pričaju sa njim, čak i predsednica Narodne skupštine Srbije Slavica Đukić-Dejanović. Nadala sam se da će ga neko pitati za dvojicu gardista. Jednom je neko u nekim novinama pomenuo – aha, pa mogli bismo sada da pitamo Mladića za one vojnike. Nisu ga pitali, otišao je u Hag, kao pitaće ga oni tamo. Neke organizacije su opet pokušale da animiraju javnost da se ubistva dvojice gardista rasvetle. Ništa se nije dogodilo. Vojnici su zaboravljeni, a država ljubomorno skriva svoje zločine.*

Prekid pregovora sa Evropom i dobrovoljne predaje

Vesna Pešić

Kada je Oli Ren javio da su pregovori prekinuti jer nije predat Mladić, teško mi je bilo da poverujem da smo ponovo isključeni i da se obustavljaju pregovori sa EU. Oni neće da hapse Mladića, a kada će se to dogoditi – ne znamo. Iz vlade poručuju da je pitanje Mladića tehničko pitanje. Da li to znači da sada imaju dovoljno spremnih policijskih jedinica, ili da su prelomili to pitanje? Ispalo je ovo drugo. Navodno je u glavama doneta odluka, ali sada nisu sazrele „društvene okolnosti“. Moj je utisak da to pitanje nije raščišćeno. O tome svedoči koncepcija dobrovoljnih predaja optuženih Hagu. „Časnik“ se mora dobrovoljno predati i još jednom žrtvovati za svoj narod. Strane sile, oličene u EU, inače našem glavnom neprijatelju, nepravedno pritiskaju Srbiju da preda svoje junake, da im sudi neki tamo strani sud. Koštunica neće da hapsi naše heroje, jer kako može Srbin Srbina da hapsi da bi ga predao onom tamo antisrpskom sudu. Kod nas se optuženi prinose Hagu kao plemenske žrtve. Metod dobrovoljnih predaja je opstao samo zato da se ne bi poremetila ideologija koja je te ljude odvela u rat. Međutim, od početka je bilo jasno da metod dobrovoljnih predaja neće do kraja uspeti.

To sam probala da objasnim ljudima iz međunarodne zajednice. Rekla sam da sistem dobrovoljnih predaja za nas znači opstanak ideološke okupacije koja nas je uništila i koja ne dozvoljava suočavanje sa lošom prošlošću. Ta ideologija nalaže da mi zauvek treba da ostanemo pleme, da ne pripadnemo civilizaciji, nego je najvažnije da, eto, to naše pleme odbranimo i da se za njega polože žrtve. Rekla sam i to da je Koštunici jako važno da tu ideologiju održi i da je zato smislio dobrovoljne predaje. Tako se sprečava stvaranje kritičke svesti o nedavnoj prošlosti i o potrebi da se ona napusti. Na kritiku Koštuničinog metoda dobrovoljnih predaja stranci reaguju cinično: nama je važno da se predaje obavljaju, da se optuženi predaju, jer je važno da taj sud ne finansiramo doveka i, na kraju krajeva, to je vaš problem. Ovaj nesporazum traje već

petnaest godina. Mi iz civilnog društva, kritičari nacionalizma, ratova i Miloševića, stalno smo pokušavali da objasnimo sagovornicima iz inostranstva da treba malo više razumeti našu unutrašnju situaciju, ali ne, njih to nije zanimalo. Milošević je bio faktor mira i stabilnosti na Balkanu, potpisao je Dejtonski sporazum, kada im je to bilo potrebno. Shvatam ja to, ali mi nije prijatno.

Koštunica je kockanje sa celom državom oko predaje Mladića prebacio na samoga Mladića. Jer sada vlast tvrdi da se on sam krije, da nema više nikakvih organa koji mu pomažu nego, eto tako, sam beži i sam se skriva. Nešto slično Legiji. I to je zaista interesantno, jer i on se sam krio po nekakvim stanovima, nikakva služba mu navodno nije pomagala. Sam se i predao. Ali Mladić neće da se preda, a vlast neće da ga hapsi. Verovatno će se ta priča završiti tako što će ipak morati da ga uhapsu, uprkos tome što bi im hapšenje bilo strašno bolno, kako sami kažu. A šta je tu tako bolno?

To što se cepa nacionalno telo. Jednako je tako dramatično bilo i sa Miloševićem. DOS je praktično pukao zbog natezanja oko hapšenja Miloševića i njegovog slanja u Hag. Tako bi sada hapšenje Mladića opet bilo veliko cepanje narodnog bića. Hapšenje nacionalnih boraca razara onu prirodnu vezu, po kojoj je svaki pojedinac deo narodnog organizma. Zato Koštunica nerado prihvata da državni organi hapse. Više voli da sve ostane porodično. Iza ovakvog stava stoji njegovo shvatanje naroda kao nedeljive celine koja je iznad države. A države za to pleme nema, sve dok se ono ne okupi. Srbi su imali dve državotvorne ideje, jedna je bila Jugoslavija, i to je propalo, a druga je bila velika Srbija. I ona je propala i sada više nemamo državnu ideju, nego se neprekidno reciklira na razne načine, makar i simulacijom, ideja velike Srbije.

Ako pogledate ove skupove koje sazivaju Matija Bećković i Ljubomir Tadić, to udruženje za opstanak državne zajednice Srbije i Crne Gore, vidite istu stvar. Oni ne pitaju da li Srbi imaju neku prisotnu državu, nego govore o tragediji da se Srbi u Crnoj Gori lažno

pretvaraju u nekakav drugi narod, da se od našeg plemena odseca deo tela i da se između tih delova prave granice. To isto se može videti i u Bosni, gde je već ograđen deo tela koji se zove Republika Srpska i grdan trud se ulaže da se njene granice održe. Ko zna, tako kažu, možda će se promeniti vremena, možda će Rusija preuzeti svetsku komandu, pa će se ti delovi raskomadano tela jednoga dana opet spojiti. A dok se to ne dogodi, mi u Srbiji ćemo truliti.

Vesna Pešić

Pa ipak, Koštuničina vlast neće vratiti Srbiju u onaj totalni kavez u kome je bila za vreme Miloševića. Ona će držati odškrinuta vrata, pa će ih onda malo zatvoriti, pa malo otvoriti, i tako stalno. A Srbija će čekati one bolje dane, za koje se ne zna kada će doći. Za to vreme oni će produžiti svoju vladavinu da bi njihovi prijatelji bogataši obavili posao, da se raspodela preostalog „blaga“, kako kaže Vladimir Gligorov, završi do kraja, pod njihovim okriljem. Nemaju oni više te rezerve koje je Milošević imao, jer znaju da rezerve više ne postoje, sve je to već potrošeno. Neće oni prekinuti sa Evropom, ali ćemo se jako dugo natezati.

Radio emisija Peščanik, 12. maj 2006.

Divlje društvo kako smo stigli davnije

II

NEMOGUĆA DRŽAVA

Ubistvo Zorana Đinđića i poraz uspostavljanja modernog normativnog okvira, u Srbiji su dramatično otvorili pitanje karaktera srpskog nacionalizma. Još konkretnije, to pitanje glasi: zašto je srpski nacionalizam *nespojiv* sa liberalnim i demokratskim vrednostima modernog društva? U čemu se srpski nacionalizam razlikuje od drugih nacionalizama koji su buknuili početkom devedesetih godina prošlog veka?

Neuspeh toga da Srbija započne svoju epohalnu promenu „vrhovnih vrednosti“ ležao je u činjenici da srpska opozicija, u svojim programskim opredeljenjima pripremljenim za oktobarske promene 2000, nije razvila kritiku srpskog nacionalizma. Glavne opozicione stranke koje su strateški pripremale promenu režima, nijednom rečju nisu delegitimisale prethodnu nacionalističku politiku koju je vodio Slobodan Milošević. Programi sa kojima je opozicija izašla pred birače za predsedničke i parlamentarne izbore, poput Ugovora s narodom ili Programa demokratske vlade, nesumnjivo to dokazuju. Izbegavanje da se kritički odbaci bit Miloševićeve legitimacijske matrice – srpski nacionalizam, nije bilo puka slučajnost i obični programski „nedostatak“. Sama kandidatura Vojislava Koštunice trebalo je biračima (ali pre svega aparatu, vojsci i policiji) da stavi do znanja da se suština prethodne legitimacije neće promeniti. Ako je ovakav potez za neke bio samo taktički, sa ciljem da se ne odbiju birači i da se pošto-poto izdejstvuje odlazak diktatora, za druge je to bio suštinski uslov da se dâ podrška opoziciji i neutrališe, pasivizira i pozove na kolaboraciju i sam aparat. Možda je još tačnije reći da se o tom pitanju nije ozbiljno razmišljalo, jer je izostavljanje kritike nacionalizma, naročito u većim strankama, bilo deo njihove politike od samog osnivanja¹. Sem marginalnih grupa, manjih

¹ U svom programu iz 1990. i Demokratska stranka se priklanja programu velike Srbije: „Nacionalna politika srpske države, baš kao i drugih nacionalnih država, mora biti usmerena na to da sve teritorije naseljene Srbima uđu u sastav jedne države. Ako posle sprovedenog referenduma, plebiscita i otcepljenja pojedinih delova Jugoslavije,

partija i nekih časopisa i listova, glavne opozicione stranke nisu razumele da srpski nacionalizam predstavlja *suštinsku prepreku* ustavno-pravnoj i liberalnoj demokratiji.

Vesna Pešić

Vodeće stranke nisu shvatale da je srpski nacionalizam praktično večit i inkompatibilan sa modernom državom, pa čak i sa bilo kakvom stabilnom državom. Zato su i mogle da prečute svoje razlike u pogledu nacionalnog pitanja (ostavljajući ih za neko buduće vreme, koje je za Koštunicu došlo posle ubistva Đinđića), a da ipak pristupe zajedničkom projektu buduće demokratije. Predsednički kandidat Vojislav Koštunica izjavio je da je prihvatio kandidaturu samo pod uslovom da ne mora da se odrekne svojih nacionalnih pogleda. Projektovanje demokratije bez ulaženja u to kako je prethodni režim shvatao i koristio nacionalno pitanje, kao da je demokratija nekakav neupitni teren saglasnosti, ni po čemu suprotan „srpskoj ideji“, bila je ta „trula daska“ na kojoj je rušen režim Slobodana Miloševića. Izborna demokratija kao „matematička radnja“ mogla se kombinovati sa „srpskom idejom“, kao što se i islamska teokratija može kombinovati sa redovnim izborima, ali se takve ideologije ne mogu kombinovati sa evropskim sistemom demokratije. Bez prethodne kritike srpskog nacionalizma i bez njegovog odbacivanja, demokratija je brzo gubila zamah posle 5. oktobra. Ubrzo je ponovo došlo do legitimacijskih kriza, novog raspada države i otvaranja krize na Kosovu i u Crnoj Gori. I bez Miloševića, Srbija nije našla ključ za izgradnju demokratske i legitimne države, čije bi osnovne vrednosti bile vladavina prava, tolerancija različitosti, građanska integracija države i transparentna vlast.

Moje pretpostavke o uzrocima permanentne krize svih država u kojima se nalazila Srbija, oslonile su se na istraživanja Sabine Ramet, koja je u svojoj poslednjoj knjizi ustanovila da je srpski nacionali-

tako smanjena zajednička država bude obuhvatala više jugoslovenskih naroda, ona bi trebalo da ona bude integrisana i dobro uređena federacija. Srpski narod će, u protivnom, uspostaviti svoju nacionalnu državu i zahtevati da nijedan deo jugoslovenske teritorije naseljen Srbima ne ostane izvan granica te države” (Vukomanović 2005:51-52).

Dvije društvo kako smo stigli dovd

zam inkompatibilan sa liberalnim vrednostima i ustavno-pravnim regulisanjem države (Ramet 2006). Međutim, ona nije odgovorila na pitanje zašto je to tako. Ja ću pokušati da pokažem da je srpski nacionalizam imanentno antidržavni. Njegova suština je *nedovršiva država* jer je moderna pravna država nepoželjna. Iako se predstavlja kao „državotvoran“, srpski nacionalizam ne teži ka stabilizovanju srpske države, već je ona nešto neodređeno što se vekovima čeka. Upravo to – da se uspostavi trajan državni okvir – Srbija neće. To se vidi i po tome što je u Srbiji sve doskora bila najjača ekstremno nacionalistička stranka (Srpska radikalna stranka), a stranke koje se predstavljaju kao centar – Demokratska stranka i Srpska napredna stranka jesu umereniji oblici iste ideološke matrice. Postavlja se pitanje zašto je to tako i kako se srpski nacionalizam formirao kao „neprestana borba“ za državu koje nikada i nigde nema.

Moja pretpostavka je da se srpski nacionalizam uobličavao pod uticajem određenih strukturnih datosti između rasporeda srpske populacije i teritorija nad kojima je Srbija imala suverenitet. Za vreme turske dominacije, kao i svi drugi narodi na Balkanu, Srbi su razvili pojam nacije kao etničke posebnosti, koja, kao takva, teži ka oslobađanju od tuđinske vlasti i uspostavljanju sopstvene države. Ali kada je Srbija bila priznata kao država (1878), ona se nije zadovoljila svojom teritorijom na kojoj je imala suverenitet. Ona se rukovođila idejom o proširivanju teritorije kako bi povratila *svoje istorijske teritorije* koje su ostale pod turskom vlašću, a nekada su pripadale srednjovekovnoj Srbiji. S druge strane, i s obzirom na to da je veliki deo srpskog naroda živeo u zemljama koje su bile pod vlašću Austrougarske (Hrvatska, Bosna, Hercegovina i Vojvodina), njen nacionalni program je građen na ideji o *nacionalnom ujedinjenju svih Srba u jednu državu*.

Balkanskim ratovima Srbija se proširila na Kosovo i vardarsku Makedoniju, ali su ta proširenja donela povećanu diskrepanciju između njene teritorije i srpskog stanovništva. Naime, njena uvećana teritorija je bila retko naseljena Srbima. Da bi prevazišla

taj problem, ona je pokušala da asimiluje nesrpsko stanovništvo slanjem svojih učitelja i nastavnika kako bi te teritorije posrblijavala. Ova frustracija na sopstvenoj teritoriji kompenzovana je snovima o ujedinjenju sa „prečanskim“ Srbima, a to je podrazumevalo novo širenje države. Tako je Srbija zapala u paradoksalnu situaciju – da ima *istorijsko pravo* nad teritorijama retko naseljenim Srbima, dok je veliki broj Srba živeo na teritoriji drugih država; a njih će ujediniti po principu *nacionalnog ujedinjenja i samoopredeljenja*.

Srbija je htela da ostvari oba pravca, ali se time prepustila riziku da ideju svoje države zaplete u dva kontradiktorna principa i da se udalji od moguće demokratske i legitimne srpske države. Ona je na *svojoj teritoriji* postala ranjiva zbog brojnih naroda koje je dobila ratovima opravdanim pravom na pripajanje svojih „istorijskih teritorija“. Integracija bazirana na liberalno-demokratskim načelima u smislu jednakopravnih građana i građanki nije dolazila u obzir, jer se verovalo da se tim načelima ne mogu držati pod kontrolom teritorije naseljene drugim narodima koji su prema srpskoj vlasti bili neprijateljski raspoloženi, baš kako se srpska država vladala prema njima. Dakle, ova frustracija kod kuće nije prevazilažena građanskom legitimacijskom formulom i kulturnim pluralizmom, već maštanjem o tome da će se cilj postići tek ujedinjavanjem sa „svojim narodom“ po krvi, preko reka Drine i Dunava. Ovaj isti problem, da se brane teritorije po istorijskom pravu, na kojima gotovo nema Srba, i da se teži ujedinjenju sa Srbima koji žive van Srbije, vratio se u poslednjoj deceniji 20. veka u gotovo istovetnoj formi kao i početkom 20. veka, kada je Srbija grčevito branila oba principa. To ona čini i sada, u 21. veku i posle pada Miloševićevog režima, koji je oživeo srpski nacionalizam u njegovom originalnom, kontradiktornom izdanju. Ona hoće po svaku cenu da sačuva teritoriju Kosova kao „svoju istorijsku teritoriju“, ali ne odustaje ni od „srpskih zemalja“ u Bosni i Hercegovini.

Dakle, prva i suštinska osobina srpskog nacionalizma sadržana je u njegovoj *kontradikciji* koja se nije mogla uopštiti u bilo kakav

princip, odnosno ni u kakvu realnu državu, sem da se deklarise kao radikalni partikularizam koji je nespojiv sa univerzalnim vrednostima modernog društva. Ta kolektivna frustracija i „kompleks inferiornosti“ je racionalizovan u narativu o *večnoj nepravdi* koju prema Srbiji i Srbima sprovode velike sile (odnosno „međunarodna zajednica“), navodno zbog neke neobjašnjive mržnje koju već vekovima prema njima ispoljava „spoljašnji faktor“. Po srpskoj priči, koja je postala i njena *glavna ideologija* (i to u bukvalnom smislu reči kao „iskrivljena svest“), ta nepravda traje od Kosovske bitke – pa do današnjeg dana. Iz istog paradoksa i njegove racionalizacije o nepravdi, potiče i njen *militarizam i oslonac na tajne službe*, odnosno korišćenje sile u rešavanju sukoba, bilo nacionalnih, političkih, ili ekonomskih. Sa tom ideologijom nije ni mogao biti napravljen racionalan okvir, u kome bi se sukobi rešavali mirnim sredstvima.

Ali glavna posledica srpske kontradikcije je bila u tome što se takav nacionalizam nije mogao ostvariti u bilo kakvoj državi, a još manje u legitimnoj i demokratskoj. Naime, zbog kontradiktornosti srpskog nacionalizma, srpska država je neprekidno izmicala. Ona se u ratovima stvarala i u ratovima raspadala; probani su i uži i širi državni okviri od Kraljevine Srbije, preko prve, druge i treće Jugoslavije, do saveza sa Crnom Gorom, ali sve su se te države raspale. Problem je uvek bio isti: ili je trebalo braniti teritoriju Srbije od manjina koje nije mogla integrisati svojom nacionalističkom matricom, što je podrazumevalo upotrebu sile zbog legitimacijskog deficita, ili se ratovalo za ujedinjenje „po krvi“ sa Srbima van Srbije, što je podrazumevalo i priključenje tzv. srpskih zemalja, tj. sukob sa narodima u okruženju. Dok je bila samostalna država, kraljevina Srbija je težila ka svesrpskom ujedinjenju i za taj cilj ratovala. Zbog nacionalnog ujedinjenja i očuvanja teritorija, ona je utopila svoju državu i izdejstvovala kod velikih sila prvu Jugoslaviju, koja je bila shvaćena kao definitivno rešenje srpskog pitanja. U jugoslovenskom okviru Srbi su uvek zauzimali poziciju odbrane centralističkih i autoritarnih vlasti svih Jugoslavija, pa su i one patile od hroničnog legitimacijskog deficita. Ali kao konglomerat naroda sa različitim

nacionalnim ciljevima, različitim istorijama, bez demokratske tradicije, različitih nivoa razvijenosti, Jugoslavija je od početka bila nestabilna. Pokazalo se da srpsko nacionalno pitanje nije bilo rešeno, nego je manji problem pretvoren u veći. Jer ni prva ni druga Jugoslavija se nisu mogle stabilizovati kao demokratske i legitimne države, i to ne samo zbog srpskog nacionalizma nego i zbog nacionalizama drugih naroda koji su bili u njenom sastavu i koji su težili stvaranju svojih nacionalnih država. U svim Jugoslavijama srpska pozicija je bila u skladu sa odbranom njenog nacionalnog interesa: očuvanje *autoritarizma* i *sile* – tajnih službi i njihovih ideologa, računajući da su takve strukture neophodne, jer će se srpsko nacionalno pitanje još rešavati. Takva je bila situacija i posle 5. oktobra, takva je situacija i danas. I danas vlast drže vojno-policijske službe bezbednosti, a u javnom životu ih reprezentuju nacionalno-konzervativne političke snage².

Kada je početkom osamdesetih godina prošlog veka buknuła albanska pobuna na Kosovu, a legitimitet Jugoslavije već bio teško uzdrman, Srbija nije kontrolisala svoje teritorije. Dve njene autonomne pokrajine – Kosovo i Vojvodina bile su izjednačene sa ostalim republikama, osim što nisu imale pravo na samoopredeljenje. Delovi srpskog naroda su živeli u drugim republikama, koje su bile definisane kao „suverene države“ i na jedan korak do pune nezavisnosti. Srbija se našla tamo odakle je krenula. Ona je ponovo izabrala isti odgovor: da brani oba principa, i „krvi“ i „tla“, odnosno teritoriju Kosova kao svoje istorijsko pravo (gotovo ispražnjenu od Srba), i etničko jedinstvo kao pravo na nacionalno samoopredeljenje. Tako je prvo otvoren front unutar Srbije na Kosovu, a početkom devedesetih godina otvoren je front u drugim republikama, najpre u Hrvatskoj, a zatim u Bosni i Hercegovini.

2 Tokom druge, socijalističke Jugoslavije, srpska politika je nacionalizam prikivala konzervativnom pozicijom, tj. ideološkom i partijskom ortodoksijom koja je branila centralizovanu vlast. Tako nije bilo samo za vreme vlasti srpskih liberala, Marka Nikežića i Latinke Perović, koje je Tito zbog toga oterao sa vlasti u jesen 1972. godine. Ova konstatacija se odnosi samo na vlast u Srbiji, ali ne i na civilno društvo, koje se isticalo svojim disidentskim grupama i pokretima.

Ali ovo ponovno i radikalno razdvajanje nacije od države, sada u epohi globalnog rušenja realsocijalističkog sistema, dovelo je do toga da vlast Slobodana Miloševića samu sebe definiše kao samodovoljnu: Srbiji je *potrebna autoritarna vlast*, kao moć nad sopstvenim društvom i kontrolom proevropskih snaga, koje su težile rešavanju njene fundamentalne kontradikcije i formiranju moderne države. Milošević je shvatio koliko je srpski nacionalizam, kao *bajka* o srpskom državnom pitanju, zahvalan za održavanje vlasti koja je izgubila globalnu bitku. Njemu zato nije bio potreban stabilni državni okvir, već *večita borba za državu*. Srpski nacionalizam se vraća na velika vrata zato što, po potrebi autoritarne vlasti, omogućava stalnu mobilizaciju naroda oko „državnog pitanja“. Umesto težnje da se stvori trajni i legitimni državni okvir, stvaraju se državni provizorijumi za jednokratnu upotrebu, koji se neprekidno raspadaju i moraju se braniti od „spoljašnjih i unutrašnjih neprijatelja“. Po toj logici, srpski neprijatelji čas otimaju teritorije, čas samo Srbima ne dozvoljavaju pravo na nacionalno samoopredeljenje, a čas im rasuraju zajedničku državu (Jugoslaviju).

Utemeljenje srpskog nacionalizma u autoritarnoj vlasti³, postavilo je znak jednakosti između ta dva koncepta. U toj jednačini je praktično iščilela bilo kakva nacionalna ideja. Ako i kada se ozbiljno dirnulo u autoritarizam vlasti, to je značilo isto što i biti „nacionalni izdajnik“ i slobodna meta za odstrel. Autoritarna vlast se mogla održati na duže staze samo neprekidnim podsticanjem paranoidnog nacionalizma i *večnim iščekivanjem* državnosti. Za vreme Miloševićeve vladavine srpski nacionalizam je prerastao u *nacionalističku kulturu*, kao trajni odgovor na civilizacijske izazove moderne države. Ovo okretanje lica na naličje značilo je pretvaranje spoljašnjeg neprijatelja u unutrašnjeg. Ispostavljalo se da srpska vlast nekako uspeva da se nagodi sa svojim spoljnim rivalima – Hrvatima i Muslimanima, a tako će biti i sa Albancima, ali da nema nameru da se nagodi sa modernom i demokratskom Srbijom.

3 Autoritarizam određujem kao institucionalizaciju „vlasti radi vlasti“ (power for the power's sake), pri čemu se mogu menjati garniture na vlasti, ali se ne sme promeniti njena priroda. Takva promena bi bila „protiv srpskih nacionalnih interesa.“

Do uzdizanja nacionalizma do *kulture* autoritarne vlasti, došlo je zbog globalnih izazova demokratizacije i evropskih integracija do kojih je došlo nakon pada Berlinskog zida. Milošević je bio negativan odgovor Srbije na te globalne izazove. Svesnom obnovom srpske ideje, njene kontradiktornosti i partikularizma, ideje koja se *kao takva* ne uklapa u univerzalne vrednosti i principe, on je Srbiju izveo iz savremenosti, rešen da je ne prepusti „zahtevu dana“, tj. racionalnom regulisanju i izgradnji moderne države. Bolje je nemati državu i živeti u provizorijumu, nego se predati pred „evroslinavcima“, kako je to rekao jedan velikodostojnik Srpske pravoslavne crkve. Tako je počeo novi krug besomučnog traganja za državom. Etnička, organska nacija je ojačavana i definisana kao *narodnjačka*, a država je postala *fiktivna* i *zamišljena*. O njoj se govori u magijskom narativu: srpski narod će dobiti svoju pravu pravcatu („zamišljenu“) državu tek kada se poklope istorijske zvezde i sa međunarodne scene nestanu svi srpski neprijatelji⁴.

Karakteristično traganje za državom bilo je najilustrativnije i najbolje vidljivo kada je Milošević zaigrao na tri srpske državne karte⁵: (1) na „celu Srbiju“, koju je antibirokratskom revolucijom „ujedinio“ 1989. godine ukidanjem pokrajina Kosovo i Vojvodina; (2) na Jugoslaviju kao „modernu federaciju“, s kojom je išao u pregovore sa ostalim jugoslovenskim republikama 1991. godine (i međunarodnom zajednicom, koja se još uvek krivi za raspad Jugoslavije); i (3) na veliku Srbiju, zbog koje se krenulo u rat iste godine kada se tražila i „jugoslovenska moderna federacija“. Tokom ratova devedesetih godina, u jednom trenutku je postojalo ni manje ni više nego 5 srpskih država: Republika Srpska Krajina na teritoriji Hrvatske, Republika Srpska na teritoriji Bosne i Hercegovine, Republika Srbija, Republika Crna Gora, koja se smatrala „najsrpskijom zemljom“ („Srpska Sparta“) i mala Jugoslavija (savez Srbije i

4 Podrška Rusije koju je Srbija dobila u kosovskoj krizi ohrabrila je srpske nacionaliste da pomisle da je opet kucnuo čas da se ostvari „nemoguća“ državnost i da će Rusi pomoći da se srpske „istorijske zvezde“ poklope. U toj fantaziji se ide toliko daleko da smo od Vojislava Šešelja čuli da su „Srbi mali Rusi“, da su to Rusi na Balkanu itd, a sve prilikom iznošenja njegove odbrane pred Tribunalom u Hagu novembra 2007.

5 Videti: Dragović-Soso (2006).

Crne Gore), kao oslonac za ujedinjenje rasparčanih srpskih država stvorenih ratovima. U osvi 5. Oktobra, i ta kvazi-država bila je već u stanju raspada. Crna Gora je bojkotovala savezne izbore koji su se u septembru 2000. godine održavali zajedno sa predsedničkim, i na kojima se srpska opozicija nadala pobeđi nad Miloševićem. On je oteran sa vlasti, a krnja Jugoslavija se raspala i transformisala u državni savez Srbije i Crne Gore. I taj se savez raspao. Crna Gora je 2006. održala referendum i izvojevala nezavisnu državu. Njen odlazak je zadao težak udarac srpskom nacionalizmu, jer je uzdrmao ideju svesrpskog ujedinjenja, svodeći ga samo na spasavanje „istorijske teritorije“ (Kosovo).

Srbija je bez svoje volje, pod prinudom crnogorskog referenduma, ponovo postala nezavisna država, a nacionalisti su taj događaj teško primili, jer je ona, po njihovoj teoriji, samo deo teritorije „zamišljene“ srpske države. Iznenadna pojava nezavisne Srbije dočekana je kao neprijateljska podvala i gotovo bez komentara⁶. Istovremeno teku pregovori oko budućeg statusa Kosova. Ponovo otvoreno „kosovsko pitanje“ srpska nacionalistička elita i nereformisani aparati vlasti (vojne i policijske snage bezbednosti) jedva su dočekali, da osveže nacionalističku kulturu i još jednom mobilišu srpski narod oko iste priče. Kao odgovor na „otimanje naše teritorije“, Srbija nastoji da po staroj formuli opet otvori i drugi front sopstvene kontradikcije flertovanjem sa Republikom Srpskom. Protura se kako bi i ona mogla održati referendum i priključiti se Srbiji. A mogla bi se prvo priključiti tako što će Srbi iz RS glasati na sledećim izborima u Srbiji. Neki zakleti sanjari proturaju ideje da će na sledećim izborima u Crnoj Gori pobediti prosrpske partije, pa će one opet organizovati referendum i Crnu Goru ponovo pripojiti Srbiji.

Očekivani ustav, obećan pre 5. oktobra, konačno je došao na dnevni red u jesen 2006. godine. Ali nije došao na dnevni red zato da

6 Najupadljiviji su bili komentari o „trijanonskoj Srbiji“, koji su sugerisali da je Srbija stradalnik baš kao što je to bila Mađarska kada je Trijanonskim sporazumom iz 1920. godine izgubila dve trećine svojih teritorija.

bi se regulisala moć u Srbiji i uspostavile legitimne institucije i vladavina prava, već kao mobilizirajuća kontra-akcija na nezavisnost Kosova, kao mogući ishod pregovora o njegovom statusu. Ustav treba da potvrdi *fikciju* da je „Kosovo naše i da će zauvek ostati naše“. Ili, kazano drugim rečima – „neka bude što biti ne može.“

Vesna Pešić

Donošenje još jednog oktroisanog ustava koji je izbacio građane iz njegovog stvaranja, ne ostavljajući im nijedan dan za raspravu o tako važnom dokumentu, potvrđuje moju tezu da se Srbija ne može funkcionalno i racionalno integrisati, nego će i dalje biti sklona segmentiranju i raspadanju. Nedovršiva država je odnela još jednu pobedu. Tako se *borba neprestana* za državu nastavlja po istoj ideološkoj formuli, a tajne službe i nekontrolisana vlast se učvršćuju. Sa učvršćivanjem autoritarizma zakonito se proizvode nove (stalne) legitimacijske krize.

Izvor legitimacijskih kriza je i nemogućnost da se autoritarizam trajno učvrsti i stabilizuje, što je bilo najočitije za vreme Miloševićeve vladavine. Autoritarizmu, patrijarhalizmu i radikalnom nacionalizmu se jednako dugo opiru modernističke i proevropske snage u različitim formama. Okamenjenost „državnog pitanja“ i stalno žrtvovanje demokratije i razvoja za „srpstvo“ ustoličilo je jednu tradiciju neprekidnog i na mahove, ljutog, pa i „revolucionarnog“ suprotstavljanja srpskom autoritarizmu i nacionalizmu. Nosioci tog suprotstavljanja se već po automatizmu nazivaju „izdajnici“. Međutim, dosadašnja analiza je pokazala otkud ovaj automatizam. Naime, srpski nacionalizam, definisan kao suštinski *neostvariv*, u sebi inherentno sadrži *pojam izdaje*, najčešće u sasvim bukvalnom smislu te reči. Ako je cilj smešten u ono *nemoguće*, onda on mora biti izdan, na prvom mestu od strane samih planera jer ga ne mogu realizovati. Otuda ne treba da čude zavereničke priče da je i Milošević (u stvari) američki čovek; realno gledano, on je morao izdati sopstvene ciljeve, jer mu je plan bio neostvariv. Nacionalisti su svoju fikciju održavali i posle najvećih poraza, tako što su prikrivali svoje gubitništvo i svoje poraze. A prikrivali su ih tako što

su gubitništvo u epohalnom smislu decentrirali na neprijateljsku međunarodnu zajednicu (Zapad) i domaće izdajnike – a to su svi koji odustaju od nemogućih ciljeva, ali i svi kritičari srpskog nacionalizma, modernisti i „evropejci“.

Ako se zagledamo u budućnost, Srbija će najverovatnije biti prinuđena da se odrekne i Kosova („istorijskog prava“), ali i nacionalnog ujedinjenja, te da se stabilizuje na teritoriji na kojoj srpski nacionalizam više neće imati efekta. Ovakav optimistički proces bi se mogao nazvati, opet paradoksalno, „podržavljenjem“ srpskog nacionalizma, u realnoj i modernoj državi. Njegova kontradikcija bi bila razrešena. Ako se pri tome nastave tranzicijske promene i modernizacija privrede i društva, koje će nužno voditi do promena socijalne strukture i slabljenja patrijarhalno-tradicionalnih vrednosti utemeljenih u slojevima neurbanizovanog stanovništva, Srbija će imati šansu da iskorači iz svog paradoksa „krvi i tla“ ka modernoj državi.

Tekst je objavljen pod naslovom „Nacionalizam nemoguće države II deo“, u Helsinškoj povelji, septembar-oktobar 2006.

Četvrta državna vlast

Pogledam vesti i vidim da se čuvar večnih srpskih vrednosti opet aktivirao i krenuo u napad. A njegova pozicija večnog čuvara srpstva daje mu za pravo da ga bedna empirija ovih ili onih izbornih rezultata ne može uzdrmati. On opet čeka svoju priliku. Otišao da bi se vratio.

A ja pomislila da su se njegove metafizičke teme izlizale od ove recesije i da ima važnijih pitanja od onih većitih. Da bih objasnila otkud opet on, moram da podsetim na jednu važnu instancu koju je tu, skoro, povodom ukidanja presude generalu Trifunoviću, lansirao Nebojša Popov. Vazda se mi radujemo što je ovozemaljska

sudska vlast ukinula montiranu presudu Trifunoviću, i što mislimo da je on heroj kome hitno treba dati stan i odlikovanje, kada takvu odluku nije donela ona najvažnija – četvrta državna vlast. Šta je ta četvrta vlast, ne bi se znalo da nas Koštunica s vremena na vreme ne podseti da je on njen lider. I baš mu sada zgodno dođe, u sred ekonomske katastrofe i na dvogodišnjicu proglašenja nezavisnosti Kosova, da označi izdajnike i nagovesti svoj povratak.

Vesna Pešić

Kao ispostava najviše instance, Koštunica je na dvogodišnjicu „lažne države“ optužio ovozemaljsku vlast da je tajno izdala Kosovo. On iz pouzdanih izvora zna da je sadašnja vlast potpisala tajni sporazum sa Euleksom o priznavanju granica Kosova. Taj sporazum se ilegalno primenjuje, jer nije objavljen u Službenom listu Republike Srbije. Jasno je da je ovaj sporazum protivustavan, kaže Koštunica, i zbog toga ga sadašnja vlast ilegalno primenjuje. I pored toga, ove dve godine od proglašene nezavisnosti najbolje dokazuju da je Kosovo lažna država, u njoj je sve lažno i nikakve države u njoj stvarno nema. Ovoj sveopštoj laži Koštunica suprotstavlja pravu stvarnost Kosova, pa kaže da dok u Ustavu Srbije bude stajalo da je Kosovo Srbija, ono će biti naše, bez obzira na sva jednostrana proglašenja ove lažne države. I pored štete, kaže on, koju pravi sadašnja vlast u dogovoru sa međunarodnim faktorima, na današnji dan srpski narod potvrđuje da je Kosovo sastavni deo Srbije, onako kako je to zapisano u Ustavu Srbije.

A ko je zapisao u Ustav Srbije da je Kosovo u Srbiji? Pa niko drugi nego on, Koštunica lično. Ko je realan a ko irealan, izgledalo bi kao nekakvo ludačko pitanje, da nije one četvrte vlasti. Koliko god mi maštali da nje nema, nje stvarno ima. Ne možeš da je napadneš otvoreno, jer naletiš na njene trupe, a ne možeš to raditi ni mnogo sporo (kako radi Tadić), jer se onda ona osokoli i vraća u život. Jedino što se tu pouzdano zna jeste da je četvrta vlast iznad sve tri vlasti (zakonodavne, izvršene i sudske) i da ove tri nemaju nikakve šanse da se instaliraju i razdvoje. Takođe se zna da četvrta vlast nije ni levo i desno, već je čisto srpski orijentisana. Ona brani večne srp-

Divlje društvo kako smo stigli do nje

ske vrednosti, srpsko pravoslavlje i savez sa istim takvim (večnim) vrednostima koje neguje bratska Rusija, jedini pouzdani saveznik srpske četvrte vlasti. Sve drugo je lažno, bez težine, prolazno, be-dasto i nadasve izdajničko.

U toj pretencioznosti leži komična strana Koštuničine kritike ovo-zemaljske vlasti. Komičnost spaja uzvišenost večnih vrednosti sa banalnošću svakodnevnice. To je ono kada Koštunica visokoparno otkriva kako je sadašnja vlast potpisala tajni sporazum sa Euleksom o granicama Kosova, ali ga nije objavila u Službenom listu! Eh, kako je to mogla da propusti! Da je to učinila, da je tajni sporazum lepo objavila u Službenom listu, stvar bi nekako i legla. Ovako su se dogodile mnoge protivustavne stvari, koje jasno o izdaji svedoče. Jer, u Ustavu je stvarnost Srbije zabeležena. Možda je Kosovo lažna država da lažnija ne može biti, ali zato je Srbija sa Kosovom stvarnija da stvarnija ne može biti. Neko će reći da bi četvrta vlast zadužena za srpstvo i Kosovo bolje uspevala i bez tih fikcija. E, to nije tačno. Bez fikcije, ili tačnije, bez fiks ideje, ne bi mogla, jer u tome je njena snaga. Bez fiks ideje nema ni samoga srpstva, a kamoli četvrte vlasti, koja je Koštunici pripala.

pescanik.net, 18. februar 2010.

III

KOSOVSKI SUNOVRAT

Novi ustav

Sad treba da se donese ustav samo zato da bi se u njemu zapisala jedna fikcija – Kosovo je u Srbiji i ono, navodno, ima suštinsku autonomiju. Pitam se gde je to dogovoreno. Ne zna se šta je ta suštinska autonomija. Suverenitet Srbije na toj teritoriji ne postoji. Interesuje me koje su konsekvence upisivanja te fikcije i kako ćemo posle da je brišemo iz ustava. Pitanje statusa Kosova će se rešavati nezavisno od toga šta će u našem ustavu pisati. A šta će biti ako se donese nova rezolucija Ujedinjenih nacija prema kojoj Kosovo više nije teritorija ove države? Šta će biti ako druge države počnu da priznaju tu teritoriju – nezavisno Kosovo, i ako to učine Evropska unija i Sjedinjene Države, a u našem ustavu piše da je teritorija te druge države deo naše države.

Taj scenario nije nemoguć, mada još nije doneta odluka o statusu Kosova. Boris Tadić nas je izvestio da je, kad je bio u Americi, čuo da tamo vlada mišljenje da će Kosovo biti nezavisno. A kad je pre toga Koštunica bio u Sjedinjenim Američkim Državama njemu je to isto bilo rečeno, o čemu on nije mnogo pričao kad se vratio, nego je više govorio šta je on govorio njima. Preskočio je tu temu, ali je bilo jasno da su mu tom prilikom rekli da će Kosovo biti nezavisno. Sada to obojica znaju, a vidimo da i Boris Tadić juče sedi u toj skupštini u kojoj treba da se donese ustav i u njega upiše ona fikcija.

Kada te druge države budu priznale Kosovo, šta ćemo onda raditi? Kako ćemo ući u Evropu sa tim problemom? Konsekvence za nas su zaista vrlo teške. Od ubistva Zorana Đinđića mi smo praktično okrenuli leđa Evropi, jedanput to mora otvoreno da se kaže:

Vesna Pešić

Divlje društvo kako smo stigli dande

današnja Srbija i njeno današnje rukovodstvo neće da Srbija ide u Evropu. Pošteno bi bilo kada bi vlast to otvoreno rekla. Ali oni to ne mogu da kažu, nego pitanje Evrope drže na tihoj vatri. Sada se vidi da nije slučajno što smo prekinuli pregovore za pristup Evropskoj uniji. Izgleda da smo ispali iz tog procesa, a vlast pokazuje da su joj sve druge stvari važnije nego ulazak u Evropu. Ko to ume da čita, njemu je sve potpuno jasno. Rekli smo – nećemo predati Mladića. Čak i ako prihvatimo pretpostavku da će ga jednog dana predati, što je preduslov za EU, sada se pravi još jedna prepreka: zapisati Kosovo kao našu teritoriju u ustav. Ako pogledate šta se zbiva, vidite da je ova vlast napravila niz planiranih prepreka na putu da se u Evropu uopšte uđe. Krajnji cilj svih tih operacija je da se na dugi rok odloži ideja evropske Srbije – ono što je hteo Zoran Đinđić, ono što smo mi svi hteli i ono što i dan-danas hoćemo.

O Koštunici ne vredi ni govoriti. Evo, juče je održao govor u skupštini o donošenju ustava i rekao je sledeće: „Sve se mora potčiniti ovom najvišem državnom i nacionalnom interesu. Naravno, možemo odbaciti svaku pomisao da referendum o novom ustavu možda ne bi uspeo. Čvrsto verujem da svi delimo uverenje da nema građanina Srbije koji ne bi izašao na referendum o novom ustavu samo zato da potvrdi kako je Kosovo naše i kako zauvek ostaje sastavni deo Srbije.“

Po Koštunici ispada da treba da izađemo na referendum da bismo dokazali da je Kosovo deo Srbije, a ne smemo ni da sumnjamo da ima građana koji neće izaći na referendum. Odlaskom na taj referendum mi ćemo u stvari *izglasati da je ta teritorija naša*. Takav ustav ne služi tome da postavi osnovne demokratske vrednosti i vladavinu zakona, da garantuje ljudska prava i definiše političku organizaciju države, nego da se jedna nacionalna *iluzija stavi iznad prava*. U ustav će se ugraditi jedna svrha koja je pri tome i nemoguća i neostvariva. Ovakave referendume je priređivao i Milošević. Oni prozivaju patriotsku svest građana na nacionalnu dužnost da brane teritoriju koja je već izgubljena. Pri tome, građani nisu informisani

šta piše u tom ustavu, nisu ga videli, niti su ga mogli pročitati, niti znaju posledice tog čina da se Kosovo u njega zapiše. Iako nema stvarnog opredeljivanja građana, sve će se to lepo završiti kampanjom da se na taj referendum izađe i tako ćemo dobiti još jedan oktroisani ustav.

Šta se dešava s Demokratskom strankom i da li je i ona promenila svoje prioritete, pa i ona, zajedno sa radikalima i DSS-om, smatra da je Kosovo srce Srbije, da to mora biti neupitni konsenzus ovog društva? Na to ukazuju nova istraživanja javnog mnjenja, koja pokazuju da se birači više ne drže radikala, jer su sada svi u istom čamcu. Pa kao što je nekada bilo „svi smo mi pomalo socijalisti“, sada je ispalo – „svi smo mi pomalo radikali“. Ceo politički spektar je otišao udesno. Koštunica je uz same radikale, a Tadić je sada ono što je bio Koštunica.

Radio emisija Peščanik, 15. septembar 2006.

Jedan komentar o ustavu

Republički parlament je u subotu usvoji predlog novog ustava, koji će se pred građanima Srbije naći 28. i 29. ovog meseca. Njihovi razlozi mi ne deluju ubedljivo. Moj utisak je kao da taj ustav učestvuje u nekakvoj utakmici sa međunarodnom zajednicom i Kontakt-grupom, oko donošenja nove rezolucije Ujedinjenih nacija o Kosovu. Kao da je vlast htela da preduhitri tu odluku tako što će Srbija ubrzati donošenje ustava u kome će pisati da je Kosovo neraskidivi deo Srbije. Pri tom je potpuno jasno da naše unutrašnje pravo uopšte ne obavezuje međunarodnu zajednicu. To, dakle, služi unutrašnjim potrebama, da se podigne temperatura oko pitanja Kosova i suprotstavljanja međunarodnoj zajednici. S druge strane, ja mislim da taj ustav predstavlja želju za jednom novom, evo već po treći put, homogenizacijom građana oko Kosova. Mi već treći put treba da izađemo na referendum radi spasavanja Kosova. Ono što tu nije

Vesna Pešić

dobro jeste što se ustav donosi zbog neke vrste dnevnopolitičkih potreba i, kako vlast kaže, „državnog i nacionalnog interesa“. Ustav nije legitiman kada se donosi zbog nekakvih viših ciljeva i interesa koje određuje vlast, odozgo; on je legitiman onda kada ga donesu stvarno informisani građani slobodno izraženom voljom. Suverenitet pripada narodu, građanima, a sada su četiri partijska funkcionera to uzurpirala i dogovorila se oko ustava. Sve ono što su bile dileme oko ustavnih rešenja – otpalo je, jer su se četiri partijska lidera nagodila oko ovog ustava, oni su sve sredili. Sredili su i neke stvari za sebe. Znete onu dilemu oko toga čiji je poslanički mandat, da li pripada poslaniku ili partiji? Pa čiji je sad mandat po tom ustavu? Naravno, mandat pripada strankama. Time su praktično blokirali i promenu izbornog zakona: da imamo većinski izborni sistem, mandati nikako ne bi mogli biti vlasništvo stranaka. Tako da je pogrešno ojačan i poslanički i funkcionerski imunitet.

Navela sam tek ponešto, što bi stručna javnost mogla bolje da kaže, da koriguje, ali naravno, tu postoje i drugi problemi. Prvo, ono što smo već rekli, procedura donošenja ustava nije bila ispravna: ne samo što građanima i stručnoj javnosti nije bilo dozvoljeno da učestvuju u njoj, nego ni poslanici nisu smeli da raspravljaju o ustavu; poslanici čak nisu mogli ni da ga vide i pročitaju! To je vampirski ustav koji je donet noću i koji je preko noći doterivan prema željama nekoliko funkcionera. To je zaista demonstracija autoritarnosti ove vlasti, koliko je ona vlast onog Kurte i Murte, o čemu se oduvek govorilo. Zaista nismo napravili pomak u demokratiji i zato se na taj osioni način donosi ustav. To je još jedan oktroisani ustav, a bilo je takvih mnogo. Takav je bio i poslednji, onaj „žabljački“ iz 1992, kojim je stvorena mala Jugoslavija, a znamo koliko ga je kritikovao sam Koštunica.

To što je Kosovo zapisano u ustavu kao sastavni deo Srbije može da ima i realne konsekvence, ali to je naravno političko pitanje, koliko će težinu imati to što piše u ustavu i kako će se interpretirati. Ukoliko, na primer, Kontakt-grupa i Ujedinjene nacije donesu

Dvije društvo Kako smo stigli dande

odluku o nezavisnosti Kosova, da li će ta ustavna formula izazivati sukobe sa svetom ili neće? To je zaista političko pitanje. Meni smeta što mi stalno živimo u državama koje se raspadaju, koje su u sukobu sa međunarodnim faktorima. Ja sam došla do zaključka da nama loše ide i da je vlast autoritarna zato što se nikako ne zna u kojoj mi državi živimo. Vlast stalno mobilise narod oko nekakve državnosti, pozivaju se na svoju državotvornu tradiciju isto kao i sada u ustavnoj preambuli, a mi možemo da vidimo da se ničija država nije toliko puta raspala kao naša, od utapanja Srbije u Jugoslaviju, pa nadalje. Tri Jugoslavije su se raspale, Srbija i Crna Gora se raspala. I sada ponovo, umesto da se teži realnosti, vi jednu teritoriju (za vas realno nepostojeću) uzdižete do idealne norme. Mi ponovo pravimo jednu fikciju i ponovo ništa drugo nećemo raditi nego ćemo se boriti za nekakvu državu koja nama stalno izmiče i koje u stvarnosti nema. Ja mislim da ovde vlada upravo ta ideologija – da mi nikad i nemamo nikakvu državu. Šta će plemenu država? Pa ne treba mu.

Što se referendumu tiče, ja mislim da on ima veliku šansu da uspe, jer će vlada sprovesti veliku kampanju da bi ustav prošao. Ne znam kolike će efekte imati bojkot, možda ni taj uticaj neće biti zaneamljiv. Da li je normalno da vi smatrate da je jedna teritorija vaša, a da ljudi koji žive na toj teritoriji nisu vaši građani? Oni nemaju prava da izađu na referendum, Albanci nemaju to pravo, a odnosi se direktno na njih. Znači, mi smo izbacili ljude, a uzeli teritoriju. I kad bi se to i realizovalo, pa čekajte, tamo ima malo Srba, a postoji ogromna albanska većina koja neće da živi u Srbiji. Cela ta konstrukcija u smislu budućnosti izgleda vrlo problematično.

U kom pravcu se kreće Srbija od 5. oktobra? Mislim da Srbija nije uspela da formira jednu stvarno demokratsku državu. Suština svake stvarno demokratske države je vladavina prava. Možete da pitate bilo kog policajca na ulici šta on misli i on bi rekao: „Gospodo, i ja bih voleo kada bi pravo važno za sve“. Svi to znamo: nismo uspeli da napravimo pravnu državu, ne postoji vladavina prava. Za poslednje

Vesna Pešić

Dvije društvo Kako smo stigli do

tri godine je vlast postala još manje transparentna i užasno je porasla korupcija. Klasični i novi mehanizmi bilo kakve kontrole vlasti su izostali. Svi ti deficiti demokratije se najbolje odslikavaju baš kod donošenja ovog ustava. I ono što je suština jeste i to da su svi Miloševićevi kadrovi praktično zadržani, što je naročito vidljivo posle ubistva Zorana Đinđića. Sačuvane su tajne vojne obavestajne službe, koje praktično prikrivaju Mladića, baš ti vrhovi obavestajnih službi. Čuva se stara kadrovska struktura. Dok se ona čuva, ovde nema mnogo politike – postoji jedna vrhuška koja vlada, a onda vidite neke političare bez političke volje, jer je volja na nekoj drugoj strani.

Poligraf, TV B92, 5. oktobar 2006, razgovor vodio Jugoslav Ćosić.

Biće ono što biti ne može

Demokratska stranka Srbije je posle probnih balona o Kosovu kao NATO državi, održala svoj glavni odbor na kojem je promenjen program stranke. Cilj te promene je očuvanje Kosova. A to znači – nećemo u NATO. U tom programu tradicija i crkva dobijaju glavnu ulogu. Na to se dodaje i ono – nećemo na izbore za predsednika jer Kosovo može proglasiti nezavisnost. To je iz nekih razloga rizično. E sad, kada pogledate – „neću NATO, neću na izbore, hoću crkvu, hoću tradiciju“, onda vam je potpuno jasno da su oni najavili jedan zaista fundamentalni zaokret. Preko toga „nećemo u NATO“, oni prave otklon pre svega prema Sjedinjenim Državama. Ali evo, otvaramo se prema Rusiji. Kada oni kažu da neće u NATO, pretpostavljam da im je pokriće za to očekivanje da neke članice NATO alijanse priznaju nezavisno Kosovo. Sledeći korak je – nećemo u Evropsku uniju, jer šta ako neka članica Evropske unije prizna Kosovo.

DSS je radikalizovala svoj program, ali Demokratska stranka na to nema odgovor. Neki analitičari upozoravaju da vrlo lako može doći do političkog sloma, odnosno do toga da posle proglašenja nezavisnosti Kosova radikali dođu na vlast, na koju bi ih dovela DSS. Približavanje

Putinu i Rusiji, odstupanje od evroatlantskih i evropskih integracija – to nam visi nad glavom. Samo čekamo da se to izgovori. Trenutak istine za DS bi bio da se suprotstavi ovakvim pretnjama, da pozove građane i kaže da ne prihvata politiku koja Srbiju vodi u novi slom i tako preokrene situaciju. Ali bojim se da se to neće desiti.

Vesna Pešić

To što sada gledamo je Lazareva politika kosovskog zaveta. Sve jače se čuje refren – *biće ono što biti ne može*. Tu politiku je vodio Milošević i to je politika koja se vodi danas. Koštunica i ostali nisu sledbenici Miloševića, nego su svi oni sledbenici ideje nemogućeg – mora biti ono što biti ne može. Bilo bi jako dobro da što više ljudi vidi poslednji film Filipa Švarma o padu Srpske Krajine. Tu se, kao na dlanu, vidi ta *zavetna politika*. Ona je dovela do stvaranja srpske Krajine u Hrvatskoj, njenog pada i izbeglištva 200.000 ljudi. Oni su od početka vodili jednu radikalnu politiku, ne pokušavajući da se spuste u realnost. I pretili su ne samo Hrvatima nego i Srbima. Drago Kovačević, koji je bio gradonačelnik Knina, kaže da je ljudima koji su pokušali da se založe za plan Z4 pretila fizička likvidacija.

Moj zaključak jeste da je suština srpskog radikalizma u samoporažavajućoj ideologiji. Jer kako može da bude ono što biti ne može? Može, ako je budućnost u porazu i ako pamćenje poraza služi da se on ponovi. Što su Srbi iracionalniji, što su radikalniji i predaniji *nemogućem*, to za njih ima manje nade. Sada i Demokratska stranka vodi tu politiku poraza, pa se pitam ko to sada može da obustavi, ko još uopšte može da zaustavi taj kosovski sunovrat koji nas očekuje. Vrlo je teško nakupiti energiju, probuditi ljude da kažu „stani malo, nećemo tim putem.“

Za vreme Miloševića srednja klasa je bila propala, niko dinara nije imao, nije bilo posla, jednostavno ničega, i zato je otpor protiv te politike dostigao takav nivo da smo mi uspeli da ga srušimo. Međutim, srednja klasa se preko nove vlasti obnovila. Osposobljena mlađa srednja generacija se udomila, delom u privatni sektor, a još više u državni preko tih silnih agencija i povećane administracije. Srednja klasa se

Divlje društvo kakvo smo stigli dande

tek snašla i ona ćuti, jer nije spremna da se buni i zato kaže: „Nemoj sada ništa da diraš, taman sam našao posao, malo mi je krenulo, a ti već pitaš šta ćemo da radimo sa ovakvom politikom“. Demokratska stranka ne gura promene i zato što je većina tog sveta zaposlena preko nje. Ista stvar je i sa radnicima. Skoro nikog ne zanima to što radnici nemaju nikakav sindikat i što su tretirani kao robovi. To užljeblijanje u sistem velikog broja ljudi oseća se kao jedna gluvoća u društvu. A ako nas bez otpora, kao neke mrtvace, opet prevuku u situaciju iz koje moramo sve da gradimo iz početka, pod parolom „biće ono što biti ne može“, onda je sve ovo do sada zaista bilo uludo trošenje energije.

Radio emisija Pešćanik, 21. septembar 2007.

Decembarska rezolucija

Pregovori o statusu Kosova počeli su 21. februara 2006. i završili se neuspelom 10. marta 2007. Plan Martija Ahtisarija, pregovarača u sporu oko statusa Kosova po mandatu UN, predložio je nadgledanu nezavisnost za Kosovo i široku lokalnu samoupravu za srpsku manjinu. Albanci su plan prihvatili, a Srbija odbacila. Već 25. maja Srbija je podnela inicijativu Generalnom sekretaru UN za nove pregovore. Mandat za nove pregovore je preuzela Trojka kontakt-grupe koju čine SAD, Rusija i EU, koju predstavlja Nemačka. Novi pregovori počeli su 10. avgusta i završili se 19. decembra 2007. I ti pregovori su završeni neuspelom.

Pre početka novih pregovora, na predlog vlade koju je tada činila koalicija DSS i DS, a premijer po drugi put bio Koštunica, Narodna skupština Srbije je donela rezoluciju (25. jula 2007) u kojoj se kaže da je Srbija spremna za novu fazu pregovora, na kojima će izložiti predlog o suštinskoj autonomiji kao osnovi za postizanje kompromisnog rešenja. Međutim, ta rezolucija je imala za cilj da obaveže državni pregovarački tim da se ni za milimetar ne sme udaljiti od pozicije koju je Srbija već zauzela, tj. da je (celo) Kosovo deo Srbije

i da svako rešenje mora od toga da pođe. Koštunica se tom rezolucijom svim silama trudio da preduhitri predlog o podeli Kosova, o kome se sve više šaputalo u javnosti. Sprečavanju ovakvih bogohulnih ideja služili su Ustav i Rezolucija koju je donela Skupština Srbije, u kojoj se kaže da svi državni predstavnici moraju da se pridržavaju Ustava i tretiraju Kosovo kao deo Srbije.

Vesna Pešić

Pitanje je zašto su Koštunica i Tadić uopšte tražili te nove pregovore kada se pozicija Srbije nije ni za jotu promenila. SAD i EU su i dalje bili za nezavisno Kosovo, a predstavnici Kosova su još manje imali razloga da u tim pregovorima učestvuju. Već su bili dobili nadgledanu nezavisnost i nisu bili zainteresovani za nove pregovore. Tek što su i ponovljeni pregovori u okviru Trojke bili završeni neuspehom, sa najavom da će zapadne sile priznati nezavisnost Kosova, Srbija opet izlazi sa zahtevom za nove pregovore. Koštunica podnosi još jednu rezoluciju i ona biva usvojena 26. decembra 2007.

Ova rezolucija je ključna zato što se prvi put otvoreno vrše pripreme za proglašenje kosovske nezavisnosti. Priprema se sastoji u tome što će se Srbija *odvojiti* od Evropske unije i tako je kazniti zbog nepravde prema Srbiji. Pošto će te zemlje podržati nezavisnost, odgovor Srbije će biti proglašenje vojne neutralnosti:

„Zbog ukupne uloge NATO pakta, od protivpravnog bombardovanja Srbije 1999. godine bez odluke Saveta bezbednosti do Aneksa 11. odbačenog Ahtisarijevog plana u kome se određuje da je NATO 'konačan organ' vlasti u 'nezavisnom Kosovu', Narodna skupština Republike Srbije donosi odluku o proglašavanju vojne neutralnosti RS u odnosu na postojeće vojne saveze do eventualnog raspisivanja referenduma na kojem bi se donela konačna odluka o tom pitanju.“

Tako je Srbija odlučila da neće ući u neprijateljski NATO.

Prema ovoj Rezoluciji: a) odbrana Kosova i Metohije kao integralnog dela Republike Srbije predstavljaće prioritet državnih institucija i

Divlje društvo kako smo stigli dovdle

svih javnih činilaca u državi sve dok ne bude usvojeno kompromisno rešenje ovog pitanja na osnovu Rezolucije SB UN 1244; b) svi akti proglašenja priznavanja nezavisnosti Kosova, kao i sve aktivnosti u međunarodnom okruženju koje bi proisticale iz ovih akata biće proglašeni ništavnim i protivnim ustavnom poretku Republike Srbije; c) vlada će doneti sveobuhvatni plan mera u svim oblastima njenih nadležnosti u slučaju protivpravnog proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije, d) vlada se obavezuje na što efikasniju primenu svojih ustavnih nadležnosti na KiM, kao i na to da pojača delovanje državnih institucija; e) i pored opiranja zapadnih zemalja, Srbija treba da nastavi napore kako bi se obnovili pregovori i pronašlo rešenje u duhu međunarodnog prava, f) međunarodni sporazumi koje RS zaključuje, uključujući i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, moraju biti u funkciji očuvanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje.

Tadić i svi poslanici njegove koalicije prihvatili su da se donese ovakva rezolucija, koja je otklonom prema NATO i Evropskoj uniji blokirala put Srbije ka evroatlantskim integracijama. Tadiću su te blokade pred izbore za predsednika odgovarale, kako bi bio na najvišem patriotskom nivou. Onom koji Koštunica propisuje. Tadić je pristao i na tajne odmazde koje su se pripremale u Koštuničinom kabinetu. Kako god bilo, DS poslanici su ovu rezoluciju izglasali bez ijednog glasa protiv.

Neizvesnost

Koštunica sprečava predsedničke izbore da bi se otezalo sa proglašenjem nezavisnosti Kosova, jer su zapadne zemlje tražile od Kosova da pričeka sa nezavisnošću dok ti izbori ne prođu. Očekivao se raspad koalicije sa DS i formiranje nove većine sa radikalima. Pominjalo se i vanredno stanje.

Sva ministarstva su dobila nalog da napišu akcione planove za slučaj proglašenja jednostrane nezavisnosti Kosova. Mi ne znamo šta piše

u tim akcionim planovima. A Vuk Jeremić i Demokratska stranka kažu: „Mi ćemo to rešiti mirnim i diplomatskim sredstvima“. Ta diplomatska sredstva znače da Srbija, recimo, kaže američkom, francuskom ili engleskom ambasadoru, koji su priznali Kosovo: „Idite napolje iz naše zemlje“. Možda neće potpuno ukinuti rad ambasada, ali to niko živi ne zna. Ljudi misle da je diplomatija nešto što je samo po sebi mirno i fino, ali to nije baš tako. Ako se posvađamo sa glavnim državama i zatvorimo njihove ambasade, mi ulazimo u izolaciju. Ali to mi se ne čini mnogo verovatnim. Pominje se i treća grupa mera – da ćemo mi blokirati Kosovo, pa će ono ostati bez vode, struje i prolaza na autoputevima. Zbog toga je važno da se raspišu predsednički izbori i da se pokaže da oni nisu povezani sa Kosovom. Bez toga mi plovimo u nepoznatom pravcu.

Vesna Pešić

Vratila bih se na pitanje neizvesnosti i uznemirenja koje se stvara svakodnevnim iščekivanjem proglašenja nezavisnosti Kosova. Dubravka Stojanović bi rekla – ponovo smo se vratili na fundamentalna pitanja koja nismo rešili u 19, 20, ali ni u 21. veku. Pitanje je zašto smo ih uopšte pokretali u 21. veku. Posle 5. oktobra novi lideri su bez potrebe preuzeli na sebe taj teret odgovornosti, kao da su stvarno oni doveli trupe na Kosovo. Pa nisu ih oni doveli. Nije Koštunica doveo trupe na Kosovo. I tada i sada sam smatrala da je bolje da iz tog zatečenog stanja izvučemo šta se izvući može. A tu nije mnogo ostalo, sem da se obezbedi srpska manjina, kulturni spomenici i uspostavi *modus vivendi*.

Drugi krupni problem je protivljenje ulasku u Evropu, koje je sve glasnije. Plašim se da, kad se sastavi onaj blok lopuža, udbaša i patriota, kao sada, tu kombinaciju ne možeš ni čekićem da razbiješ. I mi smo se ponovo vratili tamo gde smo bili, sasvim nepotrebno preuzevši odgovornost za Kosovo, ali sasvim potrebno za ovu gospodu koji imaju u tome svoje interese. Nismo spasavali što se spasiti može, pa sada i posle prevrata 5. oktobra, ponovo otvaramo staro pitanje: gde Srbija treba da ide, da li će u Evropu, ili neće? Kuda će?

Radio emisija Peščanik, 14. decembar 2007.

Paljenje ambasada i kraj Vojislava Koštunice

Dvije društvo kako smo stigli dovide

Zoran Vujović, mladić sa Kosova, prva je žrtva „događanja naroda“ u Beogradu kao reakcije na Deklaraciju o nezavisnosti Skupštine Kosova. Bilans ovih demonstracija su kamenovane ili zapaljane ambasade SAD-a, Nemačke, Velike Britanije, Turske, Hrvatske i BiH u Beogradu, demolirana predstavništva stranih firmi i pljačke u kojima su najviše stradale prodavnice obuće („Patike za Kosovo“). Liberalno demokratska partija je odbila da učestvuje na mitingu Kosovo je Srbija. Nakon protesta, kome je prisustvovalo 200 hiljada ljudi, premijer Koštunica je zatražio od Amerike da poništi svoju odluku o priznanju Kosova. Kome je zapravo ova poruka upućena?

Vrlo je teško ustanoviti logiku politike koju vodi Vojislav Koštunica. Imam utisak da je on fanatičan čovek i da u vođenju politike sve manje koristi zdrav razum. Taj način mišljenja se ne koristi logikom, sve je više iracionalan i udaljen od realnih mogućnosti.

Imate li utisak da je Deklaracija o nezavisnosti Kosova ovdje odjeknula poput bombe?

Delimično to razumem. Kao kad je neko dugo bolestan od neke teške bolesti i kada sigurno znate da će umreti, pa ipak, kada se to dogodi, njegovi najbliži plaču. Možda je nezavisnost Kosova doživljena na taj način i možda nije bilo u pitanju iznenađenje, koliko je vest da je Kosovo izgubljeno kod građana izazvala jaku emocionalnu reakciju. Problem je u tome što niko za to ne preuzima odgovornost, niti objašnjava zašto pregovori nisu uspeali.

Da li je nezavisnost Kosova poraz međunarodnog prava, kako to tvrdi Vojislav Koštunica?

Činjenica je da ovo što je izvedeno s Kosovom nije u skladu s međunarodnim pravom, pre svega zbog toga što takvu odluku

nije potvrdio SB UN-a. Međutim, i mi sami smo teško kršili to isto međunarodno pravo, a i danas ga kršimo. Šta je bilo ubijanje ljudi, proterivanje, etničko čišćenje radi ujedinjenja srpskog naroda? Ne poštujemo obaveze Međunarodnog suda pravde u Hagu. A to je sud Ujedinjenih nacija. Kršili smo međunarodno pravo i paljenjem američke i drugih ambasada, a to je zabranjeno Bečkom konvencijom. Ništa nije opasnije za mali narod nego da krši međunarodno pravo i moral. Ne možete se pozivati na pravo samo onda kada to vama odgovara. Na mitingu pre neki dan Koštunica kaže: „Kome to mi nismo pružili ruku?“ A ja se pitam: kome jesmo? Nikome! Da smo pokušali da uspostavimo veze s Albancima i da nađemo s njima zajednički jezik i da smo se pokazali sposobnima da na temeljima jednakosti svih građana integrišemo sve svoje građane, možda ishod u vezi sa statusom Kosova ne bi bio ovakav. Moglo se razgovarati i o Ahtisarijevom planu, jer je on bio nešto između.

Kosovo po tom planu ne bi dobilo neupitnu, nego kontrolisanu nezavisnost. Suverenitet Kosova bi bio ograničen međunarodnim vojnim i civilnim prisustvom bez vremenskog ograničenja, uz dodatnu obavezu visoke decentralizacije za srpsku manjinu. Na taj plan je takođe moglo da se utiče. Kakva je to samostalna država u kojoj neko može da smeni njeno rukovodstvo izabrano na demokratskim izborima? To u BiH najbolje znaju.

Zašto je onda Ahtisarijev plan odbijen?

Zato što smo mi uvek sve odbijali dok ne stignemo do totalnog poraza. Na poslednjim pregovorima su sve opcije bile otvorene, čak i podela Kosova, ali mi opet nismo ništa prihvatili. Igrali smo na sve ili ništa. I to je deo kontinuiteta politike Slobodana Miloševića, politike inata, sukoba sa svetom, izolacije i odvajanje Srbije od tokova vremena. Krajem osamdesetih, podizanjem srpskog nacionalističkog pokreta zbog „spasa“ Kosova, srušena je Jugoslavija. Upravo iz istih razloga danas je blokiran evropski put Srbije i fundamentalno se menja naša spoljna politika usmerava-

Vesna Pešić

Dvije društvo Kako smo stigli dovide

njem prema Rusiji. U tome se ogleda dvostruki krah srpske nacionalne politike za samo dvadeset godina. Sećam se da su početkom devedesetih nacionalisti na apele nas „mirovnjaka“ da se stvari ne rešavaju silom, odgovarali: „Ko je jači, taj i tlači!“ Mi smo ljudi koji ne priznaju pravo i univerzalne principe koji važe za sve ljude. Mi smo svoju nacionalnu politiku pokušavali da ostvarimo topuzom i silom, ne obazirući se na druge. Nasilje je ovde mentalno ukorenjeno, ne vide se druga sredstva, niti se drugi uvažava kao jednak. Ako se i ne upotrebi sila, onda je to zato što je ona već krahirala u prethodnim okršajima.

Koliko je danas realna podjela Kosova?

Svojevremeno sam se zalagala za „korekciju granica“ sa Kosovom, tako da se deo naseljen Srbima na severu Kosova reintegriše u Srbiju, a da južno od Ibra, u srpskim enklavama, bude primenjen deo Ahtisarijevog plana koji podrazumeva zaštitu manjina, što bi se u nekoj formi uvažilo i za Albance koji žive na jugu Srbije. Reintegracija bi tekla bez mnogo muke i uz saglasnost EU i međunarodne zajednice.

Da li je u noći kad su paljene ambasade postojala mogućnost državnog udara?

Rekla bih da je to više bio pokušaj pravljenja nekog trećeg izbornog kruga. Videli ste kako se na bini ponašao Tomislav Nikolić. On je pobednik, šef Srbije! Tadić se sve više povlači i na taj način otvara mogućnost radikalnom kandidatu da se tako ponaša. Poenta takvog ponašanja je poništavanje demokratije u Srbiji i izborne volje građana.

Da li odlazak predsednika Tadića u Rumuniju na dan održavanja mitinga, koji je prethodno zakazao sa Koštunicom i Nikolićem, tumačite kao nedostatak političke hrabrosti?

Boris Tadić je zaista išao na sastanak sa Koštunicom i Nikolićem i dogovorio datum održavanja tog mitinga. Ispostavilo se da je taj miting prekretnica na srpskoj političkoj sceni. U međuvremenu je odlučio da bi njegova pozicija bila ugrožena ako učestvuje na tom mitingu znajući šta će se tamo dešavati. Znao je da vlada sprema nasilje i napade na ambasade. Nije znao šta da radi, pa je izvršen pritisak na Rumune da ga prime u posetu koja nije bila planirana. Nakon susreta s rumunskim predsednikom, Tadić je, čekajući da se sramni događaji završe, ceo dan proveo u našoj ambasadi. Zar nije bilo logičnije da se pojavi na televiziji i kaže: „Ja se sa ovim ne slažem“? Ne! On je odlučio da se skloni i sebe sačuva.

Vesna Pešić

Mislite li da je Tadić zaista znao šta se sprema?

Naravno. Generalna proba je napravljena 17. februara.

Ko je režirao?

Vlada je režirala, a policija izvršavala i ponižavala se. Gde je bila policija u momentu kada su paljene ambasade SAD-a i Hrvatske? Kako je moguće da nisu uspeli da savladaju nekoliko stotina huligana? Gde ste videli da se takav miting organizuje noću? I u šta se on pretvorio? Sve je izgledalo kao da im je plan uspeo, sve do pljačke prodavnica po centru grada. To nije bilo planirano. Nije bilo planirano ni da onaj siromah mladić strada. Sve ostalo jeste.

BH Dani, 29. februar 2008, razgovor vodila Tamara Nikčević.

IV

PARTIJSKA DRŽAVA I KORUPCIJA⁷

Predmet ovog istraživanja je veza između karaktera države i korupcije. Prvo ćemo pokazati jačanje „partijske države“ i porast sistemске korupcije. Zatim ćemo prikazati kako funkcionise *partijski monopol nad državom* u uslovima višepartijskog sistema. Cilj nam je da otkrijemo strukturne mehanizme koje političke partije koriste da bi „zarobile“ javnu imovinu i distribuciju rukovodećih položaja u javnom sektoru (u bilo kom njegovom delu); oni omogućavaju prisvajanje (korumpiranje) države za partijske, lične i korporativne interese. Te mehanizme ćemo prikazati kako na centralnom tako i na lokalnom nivou. Takođe ćemo analizirati poziciju regulatornih institucija i ulogu pojedinih zakona, u prvom redu onog o finansiranju političkih stranaka, kao mehanizama koji omogućavaju ukrštanje i spoj biznisa i političkih struktura. Potom ćemo analizirati kako građani Srbije vide ulogu partija u „zarobljavanju“ države i u korupciji; koristićemo ispitivanja javnog mnjenja sprovedena za potrebe istraživanja partijske države u Srbiji. Potom ćemo predložiti mere koje bi trebalo preduzeti kako bi se smanjio ili neutralisao fenomen zarobljene (partijske) države kao ključni uzrok lošeg upravljanja, netransparentnosti vlasti i potiskivanja javnog interesa za račun privatnog.

⁷ Ovo istraživanje i njegovo publikovanje omogućio je Centar za praktičnu politiku (program za Međunarodne istraživače praktične politike) pri Institutu za otvoreno društvo u Budimpešti. Koristim priliku da se zahvalim kolegama koji su čitali prvu verziju ovog istraživanja i pomogli svojim sugestijama: Vladimiru Goatiju, Nemanji Nenadiću, Aleksandri Drecun, Miroljubu Labusu. Posebnu zahvalnost dugujem Michaelu Emersonu, mom mentoru, koji je izabrao moj projekat za finansiranje i podržavao me u ovom nesvakidašnjem poduhvatu. Pomenute kolege ne snose odgovornost za konačnu verziju teksta. Dugujem zahvalnost Aleksandru Radonjiću, Ivanu Kuzminoviću i dr Svetlani Logar (Stratedžik marketing) koji su prikupili i obradili podatke. Zahvaljujem se i stručnjacima i brojnim „insajderima“ sa kojima sam vodila razgovore na temu ovog istraživanja.

U ovom istraživanju razlikuje se *sistemska* korupcija od korupcijskih aktivnosti davanja i primanja mita („administrativna korupcija“)⁸. Baviću se uzrocima sistemske korupcije koji se u novijoj literaturi vezuju za pojam „zarobljene države“. Ovaj koncept omogućava razumevanje strukturnih uzroka korupcije, u koje spadaju mehanizmi pomoću kojih političke i ekonomske elite „zarobljavaju državu“⁹ razmenjujući političku moć i bogatstvo. U te mehanizme spada i kupovina zakona „zarobljavanjem parlamenta“. Kada je država zarobljena na ovaj način, „ceo pravni sistem postaje suprotan onome što bi trebalo da bude, jer radi u korist ilegalnih interesa koji su zaodenući u pravnu formu“¹⁰.

Vesna Pešić

Srbija kao zarobljena država

Za potrebe ovog istraživanja fenomen „zarobljene države“ prilagodila sam našim uslovima i nazvala ga *partijskom državom*. Ovakvo određenje mi pomaže da ustvrdim da u Srbiji *političke (partijske) elite* predstavljaju glavne uzurpatore državne vlasti, imovine i javnog sektora u celini. Višepartijski monopol nad državom po nekim svojim posledicama podseća na stari partijski monopol u komunističkom sistemu. Ali to nisu identične pojave i ne treba ih izjednačavati. Nekada je partijski monopol, koji je držala jedna partija, bio opravdavan komunističkom ideologijom i reprezentovan poretom čiji su kontrolni mehanizmi odavno prestali da važe. Sada govorimo o partijskoj državi kao o fenomenu tranzicije kroz koju prolazi današnja Srbija, u kojoj teku procesi privatizacije

8 Brojni naši autori razlikuju sistemsku i običnu korupciju. Tako, na primer, Verica Barać govori o „dva lica korupcije – dominantnoj i marginalnoj“. Uzroke prvo je ona vidi u nerazvijenom društvu, slabim institucijama, nepostojanju podele vlasti i uzajamne kontrole između zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, ali i u specifičnostima srpske tranzicije, koju karakterišu uticaji nedavne prošlosti, kao što su ratovi, pljačka i nacionalistička ideologija, koji su ukinuli gotovo svaki ozbiljniji oblik kontrole vlasti (Barać 2007).

9 Eksperti svetske banke definišu zarobljenu državu i uže – kao „zarobljavanje“ zakona u korist korporativnog biznisa preko uticajnih političkih veza u parlamentu i/ili vladi (Helman, Džons i Kaufman 2000).

10 Nemanja Nenadić, „Zarobljena država“, Politika, 12.11.2006.

državne i društvene svojine i grade se tržišne i demokratske institucije da bi se uspostavio pravni poredak po ugledu na Evropsku uniju. Pojava partijske države u takvim uslovima govori o tome da je tranzicija zapala u čorsokak sistemske korupcije. Umesto da procesi privatizacije i izgradnje novog institucionalnog sistema menjaju prethodnu strukturu funkcionalne slepljenosti podistema društva (u kojoj ekonomski i svi ostali podsystemi nemaju samostalnost i svoju unutrašnju logiku), partijska država u tranzicijskoj Srbiji *blokira* funkcionalnu diferencijaciju sistema. A to znači da partijska država blokira razvoj i modernizaciju društva i države. Ona svedoči o površinskoj demokratizaciji, koja ne dopire do vladavine prava i uspostavljanja *institucionalnih granica* između podistema društva. Izvesna nastojanja da se one uspostave postoje, ali su ona uglavnom neuspešna, jer prikriveni savezi političkih i ekonomskih elita i partijska vladavina nad javnim sektorom onemogućavaju uspostavljanje institucionalne kontrole koja bi eliminisala razmenu uticaja, moći i novca; interesne sprege u trouglu partija-država-biznis sabotiraju nove zakone tako što su oni, iako doneti, namerno deficijantni i samo delimično primenljivi u praksi ili se i ne primenjuju. Interesna povezanost je drugo ime za sveopštu *politizaciju* institucija, čija manjkavost omogućava nesmetanu razmenu političke moći i novca (tj. trgovinu njima).

Dvije društvo kako smo stigli do nje

Dominantna blokada institucija u Srbiji nalazi se u političkom sistemu koji nije uspešno demokratizovan, niti je prethodni – autokratski sistem – temeljno delegitimiran promenama koje su se događale posle pada te stare vlasti oktobra 2000. godine. Pri tom je za tranziciju karakteristična nedovoljna snaga ekonomskog sistema da apsorbuje ogromne viškove radne snage, koje stvaraju početni oblici privatizacije. Otuda pritisak na zapošljavanje u budžetskim, tj. državnim službama (javna preduzeća, škole, zdravstvo, usluge, administracija), koje su preuzele partije na vlasti kao svoje, partijsko vlasništvo („plen“ koji se deli posle izbora). Pritisak na zapošljavanje u javnim službama (tj. u „vlasti“) partije su iskoristile da ojačaju svoju moć tako što su iznutra postale au-

toritarno organizovane, a prema spolja svoj uticaj šire tamo gde im u regularnim uslovima to ne bi bilo dozvoljeno. Vrhovi političkih partija sistematski šire svoju političku i finansijsku moć tako što masovno kupuju političku podršku zapošljavanjem partijskih drugara („kronis“), rođaka i prijatelja u budžetskim ustanovama i javnoj administraciji. Na drugoj strani piramide, partijski vrhovi promovišu lične i korporativne interese ekonomskih elita¹¹ koje ih, mimo očiju javnosti, finansiraju. Da bi se postigla oba cilja – zapošljavanje partijskih ljudi, prijatelja i rođaka u javnom sektoru, i „razmena usluga“ sa tajkunskim biznisom, partijska rukovodstava su uzurpirala državne institucije i funkcije tako što ih politizuju i onemogućavaju njihovo neutralno i zakonito delovanje. Uzdrmane su i osnovne demokratske institucije, a najviše je oslabio parlament u odnosu na izvršnu vlast¹². Sociološkim rečnikom formulirano – politički sistem postao je *preopterećen* jer obavlja niz funkcija koje mu ne pripadaju, što vodi potkopavanju demokratizacije, konkurencije (političke i ekonomske), reformskog i proevropskog kursa tranzicije.

Raspodelu vlasti i moći (uključujući službe bezbednosti, delimično i institucije pravosuđa i medijske kuće) preuzele su tzv. *vladajuće partije*, tj. one koje učestvuju u upravljačkim koalicijama na nacionalnom nivou, u velikim gradovima, pokrajini i u svakoj opštini. Za razliku od „klasične“ partijske države, čiji je monopol nad državom bio zagarantovan ideološkom legitimacijom, vladajuće partije ne drže do svojih političkih ideologija nego teže ka otvorenoj kartelizaciji zajedničkih interesa u prisvajanju javnih dobara, institucija i javnih službi. Ova interesna struktura opravdava se potrebom za jedinstvom („sabornošću“) u vezi sa „državnim i nacionalnim interesima“ oko ko-

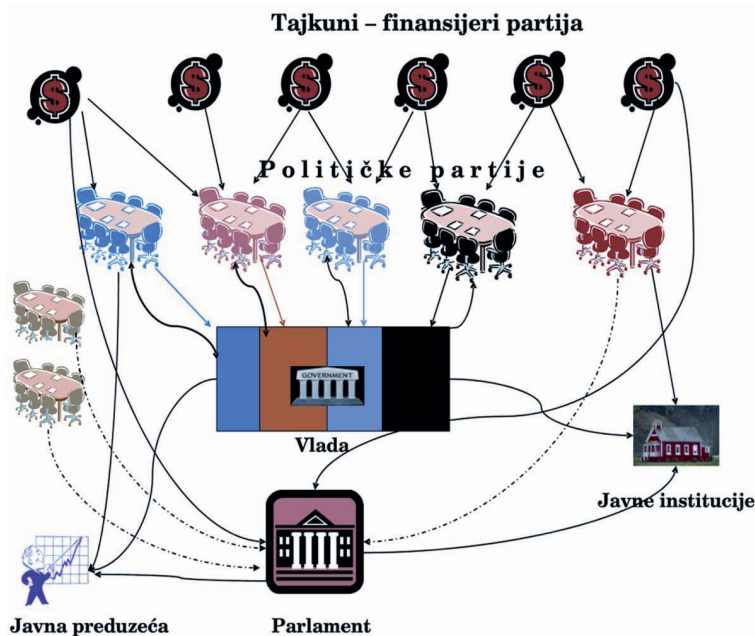
11 Istraživanje porekla današnje ekonomske elite ukazuje na to da je ona regrutovana iz socijalističkih preduzeća i Miloševićevih političkih struktura početkom 1989. Bivši direktori, eksperti i menadžeri tih preduzeća, koji su bili deo nomenklature i bliski režimu Slobodana Miloševića su današnji „tajkuni“ (Lazić 2006).

12 Novim ustavom poslanički mandati su predati u vlasništvo partijama (o čemu će biti više reči), a još ranije je došlo do redukcije uloge poslanika u skupštinskoj debati davanjem ovlašćenja šefovima poslaničkih klubova, odnosno vrhovima partija, da predstavljaju mišljenje svojih poslanika.

Divlje društvo Kako smo stigli dovdje njih, navodno, ne sme biti razlika pa se, paradoksalno, u višepartijskom sistemu, zagovara *isključivanje političke konkurencije preko nacionalnog jedinstva*. Naravno, interesne sprege, zaodenu te u nacionalističku ideologiju, potkopavaju uspostavljanje normalne ustavno-pravne države. O tome najbolje svedoči način donošenja novog ustava (novembar 2006). Prisvajanje javnog interesa i njegovo pretvaranje u partijski i privatni zasniva se na *faktičkoj moći* partijskih vrhova da raspoložu državom (policija, službe bezbednosti, tužilaštvo) i njenom imovinom, a sve to tajno *podržavaju i koriste* tajkuni. Nelegitimna partijska moć prirodno traži savezništvo u nelegitimnom *poslovanju* koje korumpira stranke, a preko njih i parlament, vladu i ostale ključne institucije društva i države. Preko tog lanca uticaja tajkunski biznis ostvaruje monopole, kupuje i sabotira zakone. Vezu političke i ekonomske moći učvršćuje i činjenica da višepartijski monopol nad državom nema sigurnost, niti može računati na dugoročan opstanak (kao što je to mogla nekadašnja partijska država). Otuda jagma da se na brzu ruku steknu bogatstvo i moći i upotreba grubih metoda „kvarenja“ države. U takve metode spada *ugrađivanje* tajkuna u državu tako što finansiraju sve relevantne stranke¹³. Glavne veze uticaja u partijskoj državi modelski smo prikazali na slici 1.

Slika pokazuje uzajamnu zavisnost između političke i poslovne elite: tajkuni održavaju svoje političke uticaje tako što finansiraju sve relevantne partije; za uzvrat, vladajuće partije štite njihove monopole, nameštaju tendere i aukcije i donose zakone koji su povoljni za tajkune. Ona takođe pokazuje kako su vlada, skupština i partije povezane sa javnim preduzećima i javnim institucijama kao sa sopstvenim delovima vlasti. Na slici smo prikazali i povratni uticaj učešća u vlasti na način funkcionisanja partija. Naime, da bi se obezbedila poslušnost u pogledu vraćanja usluga privatnom biznisu, one postaju autoritarne, strogo centralizovane i oligarhijske, s ciljem da se kontrolišu i efikasno kažnjavaju neposlušnost poslanika i svih ostalih funkcionera stranke.

13 U nedavno datom intervjuu, bivši potpredsednik vlade Miroslav Labus rekao je da „tajkuni savršeno saraduju sa svim partijama – od Radikalne do Demokratske stranke Srbije“. On tvrdi da su oni postali deo sistema (Danas, 11-12. novembar 2006).

Slika 1: Model partijske države u Srbiji

Partijska država je odgovorna za sistemsku korupciju velikih razmera, jer je sam način funkcionisanja državnih institucija – *pokvaren*, u bukvalnom smislu reči. Postavlja se pitanje kako je došlo do partijske države u Srbiji, nakon što je prva demokratski izabrana vlada u januaru 2001. godine preuzela vlast¹⁴. Za rušenje režima Slobodana Miloševića na predsedničkim izborima (24. septembra 2000) bilo je potrebno da se udruži gotovo čitava opozicija, ukupno 18 partija. Demokratska opozicija Srbije (DOS) nastupila je zajedno i na republičkim parlamentarnim izborima, na kojima je primenjen čist proporcionalni izborni sistem (Srbija kao jedna izborna jedinica, uz 5 posto dobijenih glasova kao pragom za ulazak

¹⁴ U ovom radu se ne bavim nasleđem prethodnog režima, koji je srušen oktobra 2000. godine, a čija struktura nije demontirana. Ti uticaji su dobro poznati. Ovde će biti više reči o novijim uticajima karakterističnim za srpsku tranziciju.

u parlament), koji po pravilu daje koalicione vlade više stranaka i jača partijsku moć vladajućih (koalicionih) stranaka. Nakon ubedljive pobede, sve su partije DOS-a dobile komad vlasti u prvoj vladi, a u skladu sa veličinom i poslanike u parlamentu. Podeljeni su i drugi delovi „kolača“ u privredi, javnim preduzećima, servisima, institucijama, ministarstvima itd. Ali za vreme vlade Zorana Đinđića i njegovog naslednika na mestu premijera, Zorana Živkovića, nije bio dosledno primenjen partijski kriterijum u raspoređivanju funkcija. Još uvek nije bila stvorena „partijska država“.

Vlada Zorana Živkovića je ubrzo bila primorana da, pod pritiskom političkih protivnika iz koalicije DOS pomognutih snagama staroga režima, raspíše prevmene parlamentarne izbore (decembar 2003). U drugoj, Koštuničinoj vladi, došlo je do strogo partijske podele vlasti i porasta *partijskog uticaja* na državne i privredne institucije. Od formiranja te vlade (mart 2004. godine) zapaža se rast systemske korupcije, što ne znači da je ona za vreme prve vlade bila znatno manja. Takav trend će karakterisati čitavo razdoblje Koštuničine vlade, dostižući povremeno alarmantne razmere. Povećanje korupcije potvrđeno je i u izveštaju Svetske banke o oblicima i trendovima korupcije u svim tranzicionim zemljama za period 2002–2005 (Anderson i Grej 2006). Istraživanje pokazuje da su neke zemlje u tranziciji beležile stalan napredak u borbi protiv korupcije. Gruzija, Slovačka, Rumunija, Bugarska i Hrvatska su napredovale u suzbijanju svih istraživanih oblika korupcije, dok su Moldavija, Tadžikistan, Ukrajina i Letonija napredovale samo u nekim pojedinačnim oblicima korupcije. Na drugoj strani su zemlje koje su beležile stalan porast korupcije posle 2002. godine; među tim zemljama se nalaze Srbija, Albanija, Kirgistan i Azerbejdžan. Srbija je zabeležila povećanje „male“, tj. administrativne korupcije (podmićivanje¹⁵), ali je zapažen i fenomen „zarobljene države“, što je okvalifikovano kao „upečatljiva i systemska korupcija“ ukorenjena u političkoj korupciji i nekontrolisanoj moći političke elite. Što se

¹⁵ Ovo istraživanje je pokazalo i jedan pozitivan trend: došlo je do smanjenja u procentu profita koji se daje za podmićivanje. To je bio rezultat manjih iznosa koji su traženi za podmićivanje. Iako su zahtevi postali češći, ukupan iznos mita je bio manji.

tiče „zarobljene države“, kako je definiše Svetska banka (kao kupovinu zakona u parlamentu), ona je zauzela visoko mesto Srbiji i deli isti rang sa Albanijom, Bosnom i Hercegovinom i Makedonijom.

Vesna Pešić

Percepcije građana Srbije o korupciji poklapaju se sa rezultatima istraživanja Svetske banke. Podaci ispitivanja javnog mnjenja, sprovedenog za potrebe ovog istraživanja (ispitivanje je obavljeno u julu 2006; videti Metodologija), pokazuju da građani Srbije misle da je korupcija veoma rasprostranjena i da je poslednjih godina porasla. Na pitanje o proporcijama korupcije, samo 3% ispitanika smatra da je mala, 34% je ocenjuje kao priličnu, dok 53% misli da je veoma rasprostranjena. Čak 56% ispitanika smatra da je korupcija porasla u protekle dve godine, dok samo 19% smatra da je smanjena (ostali nisu imali stav). Odgovori na pitanje u kojoj vladi je korupcija bila najveća potvrđuju našu polaznu procenu: 51% ispitanika je kazalo da je najveća korupcija bila za vreme Miloševića, 25% je reklo da je sada najveća (odnosi se na period vlade V. Koštunice), 9% smatra da je korupcija bila najviša u vreme vlade koju je vodio premijer Đinđić, dok se svega 5% građana izjasnilo da je korupcija bila najveća za vreme vlade premijera Živkovića¹⁶.

Paradoksalno je da uprkos činjenici da je Koštuničina vlada donela značajan broj antikorupcijskih zakona¹⁷ jača partijski uticaj.

16 Ovakva percepcija građana i navedeni indikatori Svetske Banke (SB) o rastu korupcije u Srbiji ne protivreče podacima Transparency International (TI) koji govore o tome da je Srbija malo popravila svoj rejting na svetskoj listi rangiranih zemalja prema dobijenim vrednostima indeksa korupcije. Najnovija publikacija TI sa indeksom percepcije korupcije za 2006. pokazuje da se Srbija popela sa 97–103. na 90–92. mesto (zajedno sa Surinamom i Gabonom) od 163 zemlje, sa indeksom 3,0 (2,7 za 2004. i 2,8 za 2005). Ovaj napredak se duguje antikorupcijskim zakonima koji su doneti tokom 2003, 2004. i 2005. godine. Da ne bi bilo zabune, treba reći da je dobijena ocena još uvek veoma niska i označava endemsku korupciju (tek ocena 5,0 označava da je korupcija još uvek visoka, ali svedena na podnošljiv nivo). Poređenje sa bivšim socijalističkim zemljama pokazuje da najbolje stoje Estonija (sa 6,7), Slovenija (6,4) i Mađarska (5,2), dok Albanija (2,6), Rusija (2,5) i Belorusija (2,1) imaju najgore pozicije. Srbija je u poslednjem delu među 20 bivših socijalističkih zemalja; ona zauzima 13. poziciju na toj listi. Njena ocena je samo nešto malo bolja od najgore i značajno gora kad se poredi sa najboljim zemljama.

17 Doneti su sledeći zakoni: Zakon o sprečavanju sukoba interesa (usvojen aprila 2004), Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja (novembar 2004), Zakon

Dvije društvo kako smo stigli donde

Politizacija svih institucija i širenje sprege sa tajkunima blokirali su uticaj donetih zakona na realnu veličinu i rasprostranjenost korupcije, bilo tako što su od svog nastanka bili „bušni“ ili se nisu primenjivali. Umesto obećanog „legalizma“, Koštuničina vlada se bavila oživljavanjem nacionalističke ideologije, guranjem u prvi plan statusa Kosova i negativnim stavom prema hapšenju optuženih za ratne zločine. Angažovanje starih kadrova i poverljivih partijskih ljudi bolje je služilo takvim ciljevima. Jačanje ovakvih trendova i faktičke moći političkih i privrednih elita odrazilo se na pravac kretanja Srbije. Posle ubistva Đinđića i smene njegove vlade (koja je bila okrenuta ubrzanom modernizaciji Srbije), sa novom vladom je došlo do promene u prioritetima, pa je i način vladanja postao sličniji starom. To se ogledalo u političko-partijskom srastanju sa policijom, bezbednosnim i obaveštajnim službama, medijima i pravosuđem, te smenjivanju Đinđićevih kadrova i vraćanju starih i poverljivih na položaje u organima bezbednosti i svim drugim državnim organima. Dok se prva, Đinđićeva vlada ambiciozno usmerila na to da omogući Srbiji da se što pre integriše u EU¹⁸, oduševljenje za proces integracije sa EU je vidno opalo po dolasku na vlast desničarske, klerikalno-nacionalističke partije kakva je Demokratska stranka Srbije sa svojim liderom Vojislavom Koštunicom. Nenaklonjena zapadnim vrednostima, ona je opredeljenje za integraciju Srbije u EU postavila na sporedan kolosek¹⁹.

Vidljive posledice opisanog jačanja partijske države, te porasta sistemske korupcije ogledaju se u korupcionaškim aferama koje su izbijale tokom Koštuničine vlade²⁰. To se ogleda i u donošenju novih

o državnoj revizorskoj instituciji (krajem 2005), Zakon o zaštiti konkurencije – „antimonopolski zakon“ (septembar 2005), dok je Zakon o ombudsmanu i Antikorupcijsku strategiju Skupština usvojila decembra 2005.

18 U srpskoj javnosti ubistvo Zorana Đinđića je shvaćeno kao otpor starih kadrova u bezbednosnim institucijama njegovoj nameri da modernizuje Srbiju i da pripremi zemlju za što brže priključivanje EU. Njegova saradnja sa Haškim tribunalom tumačena je kao pretnja da će vojska i tajna policija biti reformisane i da će biti dovedeni novi ljudi.

19 To dokazuje da je EU prekinula pregovore sa Srbijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju zbog nedostatka političke volje da se Haškom tribunalu izruče Ratko Mladić i drugi optuženi za ratne zločine.

20 Za opis korupcionaških afera videti: Okupacija u 26 meseci 2004–2006. Detaljno

dekreta, čime su se proširile diskrecione metode odlučivanja²¹. Nezavisnost regulatornih institucija je potkopavana, dok neki ključni zakoni nikada nisu stupili na snagu. Tako je, na primer, stupanje na snagu Zakona o revizorskoj državnoj instituciji i Zakona o ombudsmanu odloženo bez obrazloženja. Nacionalna antikorupcijska strategija koja je usvojena decembra 2005. još uvek nema institucionalni okvir; još uvek nisu sačinjeni nacrti konkretnih akcionih planova. Konačno, iza navedenih slabosti stajale su dugogodišnje veze između političke i poslovne elite, koje su i dalje jačale, naročito u vladi i vrhovima svih partija koje čine važne vladajuće koalicije (u Beogradu i u drugim većim gradovima). Monopoli javnih preduzeća i povlašćenih privatnih firmi nisu uzdrmani²², a privatizacija velikih javnih preduzeća nije otpočela²³. Ovakvi trendovi naveli su predsednicu Saveta za borbu protiv korupcije Vericu Barać da konstatuje da je nivo korupcije u Srbiji opet na nivou od pre 5. oktobra 2000. Ona je istakla da tokom poslednje tri godine nije bilo revizorske kontrole budžeta Republike Srbije, upozorivši javnost da je Nacionalni investicioni plan (NIP), koji je lansirao ministar finansija Mlađan Dinkić, a podržala vlada, usvojen na koruptivan način – bez zakona za njegovu primenu i kontrolu. Nepostojeće procedure za raspodelu tih sredstava dale su grupi ministara pravo na diskreciono odlučivanje o raspodeli sredstava. Ona je procenila da će korupcija u zemlji značajno porasti ukoliko se primeni NIP²⁴. I predsednik Transparentnosti Srbije Vladimir Goati, komentarišući

analizirane slučajeve korupcije prilikom privatizacije, sa jasno ocrtanim „političkim uticajima” videti u: Barać i Zlatić (2005).

21 Bivši ministar finansija Božidar Đelić kaže da je novi talas politizacije javnih ustanova doveo do povećanog diskrecionog odlučivanja od strane vlade (bez uporišta u pravu ili skupštinskoj odluci) o različitim tipovima poreza (akcize na naftu, carinske takse itd). Ovu materiju je ranije regulisao zakon. (Videti: Kada ćemo živeti bolje, Službenik glasnik, Ekonomist magazin, B92 i Blic; Beograd 2006).

22 O štetnom dejstvu naših monopola na budžet građana pokazuje eksperiment koji je izveo list Politika poređenjem cena potrošačke korpe u Srbiji i Češkoj. Ova druga je veoma dobro razvila konkurenciju među trgovačkim firmama, a u Srbiji tu vlada monopol. Rezultat je da naši građani iste proizvode plaćaju duplo skuplje.

23 Nakon značajnog pritiska Međunarodnog monetarnog fonda da se otpočne sa privatizacijom javnih preduzeća vlada Srbije je angažovala privatizacionog savetnika i odložila delimičnu privatizaciju Naftne industrije Srbije (NIS) za početak 2007.

24 Izvor: „Bori li se Vlada protiv korupcije”, b92.net, 9.10.2006.

činjenicu da su stranke potrošile više para od dozvoljenog za izbornu kampanju (parlamentarni izbori, januar 2007), ustvrdio je da je „priča o borbi protiv korupcije bušenje rupa u vodi. Ko hoće borbu protiv korupcije mora staviti pod lupu najmoćnije aktere, a to su političke stranke²⁵.”

Nedavni događaji na planu pripreme i procesa usvajanja Ustava Srbije potvrđuju moju početnu hipotezu o državi koju su „zarobile” vladajuće partijske elite. Sredinom septembra 2006. lideri četiri najveće partije²⁶ su se bukvalno preko noći dogovorili o predlogu Ustava²⁷. Bez ijednog dana javne debate, na osnovu odluke partijskih lidera, skupština je usvojila Nacrt i raspisala referendum za njegovo usvajanje. Čak ni poslanici Narodne skupštine nisu dobili Nacrt, niti su imali priliku da o njemu raspravljaju na sednici na kojoj je usvojen. Građani, nevladine i profesionalne organizacije takođe nisu imali priliku da o njemu raspravljaju. Među rešenjima u Ustavu koja cementiraju moć političkih partija da „okupiraju” državu je čl. 102, po kojem poslanički mandati pripadaju partijama. U njemu se kaže da je poslanik slobodan da „neopozivo stavi svoj mandat na raspolaganje političkoj stranci na čiji predlog je izabran za narodnog poslanika”²⁸. Proširena su i poslanička prava na imunitet. Ove i još neke ustavne norme jačaju političku moć partijske elite i njene interese i dodatno degradiraju skupštinu i odgovornost poslanika prema interesima njihovih birača²⁹.

25 Izvor: Danas, 10-11.2.2007.

26 Te četiri partije su: Demokratska stranka Srbije (DSS) Vojislava Koštunice, Demokratska stranka (DS) Borisa Tadića, koji je takođe i predsednik Srbije, Srpska radikalna stranka (SRS) Vojislava Šešelja i G17 plus Mladana Dinkića.

27 Zvanično opravdanje za tako ubrzano usvajanje novog ustava bilo je „očuvanje Kosova u sastavu Srbije”, tako što je u Ustavu „zapisano” da je Kosovo deo Srbije.

28 Predsednik Transparentnosti Srbije Vladimir Goati kaže da čl. 102 novog Ustava izdvaja Srbiju kao jedinu evropsku državu koja ima propis po kojem mandati u parlamentu pripadaju partijama. Ovakvo rešenje, tvrdi Goati, postoji samo u nekim azijskim državama (Bangladeš, Pakistan, Indija).

29 Ovakva ustavna rešenja, naročito „imperativni” partijski mandat poslanika, „narušava suštinu parlamentarnog sistema, koja se ogleda u uzajamnoj zavisnosti, kontroli i ravnoteži između parlamenta i vlade. Tako realno jača i položaj vlade koju čini koalicija stranaka parlamentarne većine. U zagrljaju vlade i vrhova vladajućih partija nema dovoljno prostora za razvoj parlamentarne demokratije, tako da Skupština, faktički,

Javnost je Ustav nazvala „funkcionerskim“. Opravdanost ovakve reputacije Ustava je demonstrirana kada se na dnevnom redu skupštine našlo donošenje Ustavnog zakona. Partije su napravile „dil“ da će glasati za taj zakon samo ako tokom prve sednice nove skupštine (posle januarskih izbora), budu smenjena dva visoka funkcionera: guverner narodne banke Srbije i poverenik za informacije od javnog značaja³⁰. Prema ocenama pojedinih stručnjaka, Ustav u pravom smislu reči omogućava *partijskim kadrovima* uzurpaciju narodnog suvereniteta³¹, ne sprečava partijski/politički uticaj na sudove, niti predviđa proceduru u pogledu civilne kontrole nad vojskom i policijom. Novi Ustav je „zakucio“ partijsko vlasništvo nad državom i, indirektno, partije su preuzele suverenitet od građana, pa u budućnosti može biti još teže da se partije spreče da koriste javne službe i imovinu za svoje privatne i partijske interese, umesto za interese birača i ostvarivanje javne dobrobiti.

Partijska država u praksi

U ovom delu studije ćemo analizirati mehanizme koji su u praksi učvrstili uticaj partijske države kao koruptivnog načina funkcionisanja javnog sektora i blokirali razvoj kontrolnih institucija. Ta blokada je tranziciju u Srbiji odvela u čorsokak oligarhijske društvene strukture zasnovane na konvertibilnosti političke i ekonomske moći.

postaje njihov izvršni organ.” (Videti: Slobodan Vučetić, Blic, 24.2.2007).

30 Mandat guvernera Narodne banke Srbije ne poklapa se s izborima ili promenama u skupštini ili vladi. Isto se odnosi na poverenika za informacije, čiji rad je postao uticajan i cenjen u javnosti. Stiče se utisak da je neko iz vlade tražio njegovo uklanjanje, jer je svoju javnu ulogu obavljao na ispravan i nezavistan način (uhvatio je ministra policije u laži, odnosno u pisanju lažne službene beleške).

31 Da bi zaštitile interese partija u kontrolisanju mandata u Skupštini Srbije tri glavne partije (Koštuničina DSS, Tadićeva DS i Šešelj-Nikolićeva SRS) odlučile su da okrnje suverenitet naroda tako što će vlasništvo nad mandatima dati partijama. Pravi korisnici suvereniteta (koji bi trebalo da potiče od građana) biće rukovodioci partija, što im omogućuje da sprovedu državni suverenitet, ako ne direktno, onda indirektno – preko vlasništva nad mandatima poslanika. (Videti: Molnar 2006, str. XXII).

Uočila sam sledećih šest mehanizama „zarobljene države“:

Partije u vladajućoj koaliciji dele vlast po vertikali tako što jedna stranka upravlja jednim delom vlasti iste sadržine u celini. U javnosti je ovakav način deobe vlasti nazvan „feudalizacijom“. Naime, pod ekskluzivnu kontrolu jedne stranke podvode se sve institucije, imovina i postavljenja koja spadaju u datu oblast upravljanja (finansije, policija, zdravstvo itd). Svako partiji u vladajućoj koaliciji data je kontrola nad delom vlasti bez ikakve kontrole, kao da je njen isključivi privatni posed. „Vertikalna podela“ vlasti koju je uvela Koštuničina vlada eliminisala je uzajamnu kontrolu koalicionih partnera, koja je karakterisala Đinđićevu i Živkovićevu vladu.

Drugi mehanizam, povezan s prvim, odnosi se na postavljanje partijskih lidera (predsednika, njihovih zamenika itd) da upravljaju „ministarstvima-feudima“, a da istovremeno *aktivno* obavljaju svoje partijske funkcije. S obzirom na to da partijski vođa – državni feudalac – ima poslanike u skupštini koji omogućavaju većinsku podršku vladi, korupcija je praktično ugrađena u način na koji vlada funkcioniše³²: ako bi ministar bio „prozvan“ za korupciju, on bi povukao svoje poslanike i vlada bi pala zbog gubitka skupštinske većine.

32 Na primer, ministar za kapitalne investicije i predsednik Nove Srbije javno je priznao da javno preduzeće Železnice Srbije, koje je pod kontrolom njegove partije (direktor preduzeća je iz njegove partije), nije poštovalo proceduru javnih nabavki kada je kupovalo vagona iz Švedske. I pored priznanja, niko nije trpeo nikakve posledice: ukoliko bi ministar ili direktor javnog preduzeća bili pozvani na odgovornost i podvrgnuti istražnom postupku, to bi moglo da izazove povlačenje podrške vladi od strane poslanika te stranke. O tome koliko su korumpirani političari zaštićeni govori činjenica da je osoba koja je obelodanila nepravilnosti uklonjena sa svog položaja. Ministar finansija se našao u sličnoj situaciji kada je u javnosti ponovo otvorena korupcionaška afera u vezi sa Nacionalnom štedionicom. Ovaj slučaj povezuje ministra sa korupcijom koja je otkrivena, a detaljno je opisuju Verica Barać i Ivan Zlatić (Barać i Zlatić 2005). Optužbe protiv ministra iznela je predsednica Saveta za borbu protiv korupcije pri vladi Srbije Verica Barać i u jednoj TV emisiji. Posledica nije bilo jer je primenjen isti sistem zaštite: uklanjanje predsednice Saveta iz sredstava javnog informisanja, uz uobičajeno ćutanje vlasti.

Degradiranje skupštine i mehanizmi za podmićivanje poslanika s ciljem da se osigura njihova lojalnost omogućavaju donošenje zakona u interesu vlasti i tajkuna. Poslušnost se postiže tako što se poslanicima nude višestruke funkcije, kao što je naimenovanje u upravne odbore javnih preduzeća ili obavljanje izvršnih funkcija u lokalnim i regionalnim vladama, što im omogućuje da imaju više izvora prihoda.

Vladajuće partije koalicije imaju ekskluzivno „pravo“ da vrše imenovanja u državnoj administraciji, javnim preduzećima, komunalnim preduzećima, institutima, agencijama, fondovima, zdravstvu, socijalnim i kulturnim centrima, studentskim domovima, veterinarskim stanicama, školama, pozorištima, bolnicama, službama za održavanje spomenika i memorijalnih parkova – što sve spada u javna dobra i finansira se iz budžeta. Menadžerski položaji se ne oglašavaju i ne dele prema sposobnostima, što dodatno krnji javni interes i uspostavlja diskriminaciju građana na osnovu partijske pripadnosti³³.

Odnos između partija (vlasti) i biznisa nije regulisan na transparentan način ni u delu koji se odnosi na finansiranje stranaka. Zakon o finansiranju političkih partija, usvojen 2003, manjkav je u pogledu kontrolnih mehanizama nad stranačkim finansijama, a i takav kakav je ne primenjuje se u praksi. Za primenu ovog zakona (kao i za druge zakone iz antikorupcijske oblasti), nedostaje „politička volja“. Među partijama postoji prećutni sporazum da se zakon ne mora primenjivati striktno³⁴. Sabotaže ovog zakona zamračuje finansijski uticaj tajkuna na odluke koje donose vladajuće političke stranke u vladi i parlamentu. Tajkuni utiču i na personalnu ras-

33 Primena novog Zakona o državnim službenicima, koji predviđa javnu kompeticiju za rukovodeće položaje u državnoj upravi započela je u julu 2006. Iako je i primena ovog zakona izigrana, o čemu će kasnije biti više reči, u novinama su objavljeni konkursi za rukovodeća mesta i položaj zamenika ministra. (Videti: Ana Trbović, Blic, 25.11.2006).

34 Samo tri partije (od oko 39 aktivnih partija i više od 400 registrovanih) na vreme su podnele Finansijskom odboru Skupštine kompletne godišnje izveštaje o svojim finansijama i aktivnostima. Ovo pokazuje da partije ne poštuju svoje zakonske obaveze. Za detalje o ovom problemu videti: Goati (2006), str. 179-204.

podelu ministarstava, s obzirom na to da nisu sve ličnosti pojednako „kooperativne“³⁵.

Politički uticaj na pravosuđe i kontrola izvršne vlasti nad skupštinom, sudovima i javnim tužilaštvom ključni je mehanizam partijske države i raširene korupcije. Partijsko „zarobljavanje“ pravosuđa je toliko obiman i važan predmet istraživanja da nije mogao biti obuhvaćen ovom analizom.

Vlada kao konfederacija partijskih feuda

Vlada Vojislava Koštunice (2004–2007) predstavlja koaliciju sastavljenu od četiri partije³⁶, a podela vlasti kao „plena“ obavljena je na sledeći način:

	Poslanici	Ministarstva	Kvote u javnim preduzećima (menadžerske funkcije)
DSS	53	10 (11)	50%
G17+	34	4 (3)	30%
SPO-NS	22	5	20%
SPS	20	–	Kvota DSS

Raspodela vlasti vrši se na bazi koalicionog sporazuma koji definiše raspodelu ministarstava i procenite funkcija u javnim preduzećima koje svaka vladajuća partija dobija srazmerno broju osvojenih mesta u skupštini. Drugi deo sporazuma doprineo je porastu korupcije tokom poslednje tri godine. Ovaj aspekt, kako smo već naglasili,

35 Neki mediji otvoreno komentarišu koji bi ministar u novoj vladi (nakon januarskih izbora 2007) bio po ukusu poznatog tajkuna (čije se ime ne sme izgovoriti), odnosno koji ministri iz prošle vlade su mu se zamerili i nemaju zeleno svetlo da isto ministarstvo ponovo dobiju. Reč je o ministarstvu za poljoprivredu i još ponekom. (Izvor: „Koštunica ima više šanse nego Đelić“, Danas, 16.2.2007).

36 Nisam ispitivala podelu unutar stranaka, te povećanje broja koalicionih partnera, jer to nije predmet mog istraživanja. Te promene ni u čemu ne menjaju način funkcionisanja vlade, pa sam dala prikaz podele vlasti kako je izgledala na početku – između tri stranke (DSS, G17 plus i koalicije SPO/NS) i Socijalističke partije, koja je podržavala ovako sastavljenu manjinsku vladu.

nije bio prisutan u prvoj post-Miloševićевой vladi³⁷. Svaka koaliciona partija dobija jedan broj ministarstava da njima suvereno upravlja i da angažuje zaposlene. Na taj način svaka vladajuća partija postaje vladar u sopstvenom „feudu“, a vlada funkcioniše kao konfederacija „feuda vlasti“. Ova „holistička“ podela vlasti³⁸ među vladajućim partijama za rezultat ima neodgovornu vladu, o čemu svedoči porast moći i ovlašćenja pojedinačnih ministara i činjenica da vlada ne funkcioniše kao tim: premijer ne preuzima odgovornost za vladu kao celinu i za svako ministarstvo, kao što je bio slučaj u prvoj vladi.

Najjača koaliciona partija (DSS) sa svega 53 poslanika kontroliše 10 ministarstava (uključujući Ministarstvo odbrane nakon razdvajanja Srbije i Crne Gore). Ova partija kontroliše postavljena u dve najmoćnije „institucije vlasti“: unutrašnjim poslovima (Ministarstvo policije i Bezbednosno-informativna agencija) i ekonomskim poslovima (dva ministarstva: jedno za nacionalnu privredu i drugo za međunarodne ekonomske odnose). Ova partija drži i Minis-

37 Prva post-Miloševićeva vlada nije izvršila „vertikalnu“ podelu ministarstava. Ta vlada (2001–2003) bila je sastavljena iz dva dela: jedan deo su činili eksperti i vanpartijske ličnosti, koji su svoje pozicije dobili prema sposobnostima, a drugi deo je bio politički, sastavljen od brojnih političkih lidera partija koje su učestvovala u velikoj koaliciji protiv Miloševićevog režima i koji su dobili pozicije potpredsednika vlade. Svako ministarstvo je bilo sastavljeno od predstavnika različitih partija, što je obezbeđivalo neposrednu kontrolu ponašanja državnih službenika.

38 Gotovo svako ministarstvo ima niz institucija po horizontali koje kontroliše na centralnom nivou, a zatim i po dubini (vertikalno), po opštinama, zahvaljujući visokoj centralizaciji Srbije. Da bi se stekao uvid koliko vlast ima ministar obrazovanja i sporta, procenjuje se da on ima ovlašćenje da imenuje više od 3.000 direktora osnovnih škola i oko 400 direktora srednjih škola u Srbiji bez Vojvodine (Božidar Đelić navodi procenu da u Srbiji ima ukupno 3.960 osnovnih i 577 srednjih škola; izvor: Kada će nam biti bolje, str. 199). Ministar za zdravlje ima ovlašćenje da vrši naimenovanja direktora bolnica, zdravstvenih centara i drugih zdravstvenih ustanova koje je osnovala vlada. I tako svako ministarstvo. Ministar finansija potpisuje imenovanja za sve šefove uprave prihoda, carine itd. u svakoj opštini. U nadležnosti vlade je 17 javnih preduzeća (tu se nalaze i najveća preduzeća u Srbiji) i veliki broj agencija, fondacija i usluga. U celini gledano, procenjuje se da u Srbiji ima oko 40.000 položaja na koje se imenuju, odnosno postavljaju funkcioneri po partijskoj liniji, od strane vladajućih partija u koalicija na svim nivoima (opština ima oko 160 i u svakoj je određen broj institucija, javnih preduzeća, škola, zdravstvenih, socijalnih i kulturnih službi, od kojih su neke opštinske/pokrajinske, a neke republičke).

tarstvo pravosuđa, Ministarstvo nauke, Ministarstvo obrazovanja i sporta, Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu, Ministarstvo vera i Ministarstvo energije. Kao najjača partija, DSS upravlja najvećim (uglavnom monopolskim) preduzećima, kao što su Telekom, JAT ervejz, PTT Srbije, JP Transport nafte, JP Službeni glasnik³⁹, Galenika, Yugoimport-SDPR⁴⁰.

G17 plus je dobio Ministarstvo finansija, Nacionalnu banku Srbije i sve finansijske institucije. Ova stranka je dobila na upravljanje još dva ministarstva – za zdravlje i poljoprivredu. Oba ministarstva imaju ogromnu vertikalnu kontrolu nad postavljenjima na lokalnom nivou širom Srbije, uključujući i veliko monopolsko preduzeće Srbija šume, koje se često opisuje kao „država u državi“. SPO je dobio Ministarstvo spoljnih poslova, Ministarstvo za dijasporu, Ministarstvo za kulturu i Ministarstvo za trgovinu i turizam, a NS Ministarstvo za kapitalne investicije. Nova Srbija kontroliše Železnice Srbije i JP Putevi Srbije, dok SPO kontroliše Beogradski sajam i ima svoje kadrove u Telekomu, NIS-u, JP Putevi Srbije itd⁴¹.

„Konfederacija feuda“ predstavlja svojevrstni sistem razmene usluga i interesa između vladajućih partija u koaliciji i njihovih skrivenih finansijera. U taj sistem je ugrađeno međusobno uceñivanje da će poslanici biti povučeni iz skupštine ako neki ministar (tj. predsednik partije) bude osumnjičen za korupciju. Ugrađena je i kontrola poslanika koji treba da izglasaju naručene „tajkunske zakone“: ministri preko kojih ide narudžbina su partijski šefovi pos-

39 Zanimljivo je da savetnik za Kosovo premijera Koštunice Slobodan Samardžić takođe ima mesto u javnom preduzeću. U ovom slučaju, reč je o Službenom glasniku. Na čelu ovog, u političkom smislu važnog, preduzeća prvo se našao Dejan Mihajlov, pa je zbog sukoba interesa tražio razrešenje; to mesto je pripalo Socijaldemokratskoj partiji (SDP, Branko Gligorić), da bi se opet vratilo DSS-u nakon raskida sa SDP. (Izvor: Politika, 24.1.2007. i Službeni glasnik).

40 Izvor: Politika, 24.1.2007. i Službeni glasnik. Podatke o stranačkom vođenju preduzeća i članovima u UO treba tretirati „modelski“, kao princip po kome je javna svojina pretvorena u stranačku, dok se raspored kadrova stalno menja, pa navodi pojedinih imena mogu biti netačni zbog fluktuacije na tim mestima.

41 Mesta u UO javnih preduzeća nisu podeljena po „feudalnom“ principu nego su članovi UO pojedinih javnih preduzeća stranački mešoviti. Sem položaja u UO dele se i menadžerske, tj. direktorske funkcije, koje omogućavaju veću koncentraciju kadrova i zapošljavanje iz stranke koja je dobila mesto generalnog direktora.

lanika i odlučuju o njihovom poslaničkom mestu⁴². Feudalizovana raspodela vlasti⁴³ korumpira i druge ključne državne ustanove: policiju, obaveštajnu službu⁴⁴, finansijske i ekonomske institucije, zdravstvo i isplate iz nacionalnog budžeta. „Šema“ omogućava i kombinovanje različitih ministarstava koja su u rukama jedne partije kako bi se uvećala njihova moć. Na primer, Ministarstvo za poljoprivredu dobilo je novo ovlašćenje da kredite daje direktno seljacima, bez transparentne procedure; s druge strane, od Ministarstva finansija (u to vreme potpredsednik G17 plus) dobilo je desetstruko veći budžet u odnosu na ono čime je Ministarstvo ranije raspolagalo. Na taj način je Ministarstvo poljoprivrede dobilo dodatne diskrecione nadležnosti koje su se mogle koristiti za kupovinu političke podrške⁴⁵. Praksa i mogućnosti koje nekontrolisana vlast u ovakvom aranžmanu omogućava dozvoljavaju zaključak da „feudalizovanu vladu“ integriše korupcija.

Vesna Pešić

Primer ministarstva obrazovanja i sporta

Ovaj prikaz pokazuje rezultate poređenja Đinđićeve (I vlada) i vlade Vojislava Koštunice (II vlada) u pogledu partijskog članstva u vrhu ministarstva, postavljenih načelnika okružnih odeljenja za obrazovanje i postavljenja u institucijama, preduzećima i odbo-

42 Verica Barać u tekstu „Parlamentarna korupcija“ (Dnevnik, 5.11.2005) kaže: „Zakoni se donose da se neko okoristi, odnosno da se uz pomoć `svojih poslanika` lični i privatni interesi stavljaju u zakon i postavljaju kao opšta stvar. Zato imamo zakone koji se namerno donose s određenim nedostacima tako da se posle ne mogu primeniti.“

43 Ovakva vlast i u jednom širem smislu dobija „feudalna obeležja“ po svojoj zaokruženosti, u šta spada naoružana pratnja. Brojni državni funkcioneri, partijski lideri i tajkuni angažuju svoje lično obezbeđenje koje ima i prestižni smisao. Danas u Srbiji ima 30.000 registrovanih naoružanih ljudi koji obavljaju poslove privatnog obezbeđenja.

44 Prema pisanju medija, obaveštajna služba je 2005. godine korišćena da špijunira poslanike u vezi s njihovim namerama o tome da li će i kako glasati po pitanju budžeta za 2006. Dvoje poslanika je preko noći izbačeno iz skupštine jer su rekli da neće glasati za budžet (Sovranije Čonjagić i Vesna Lalić).

45 Netransparentnost u odobravanju kredita seljacima od strane Ministarstva poljoprivrede u javnosti su kritikovali predstavnici Srpske radikalne stranke; seljaci su glavnina njihovog biračkog tela.

rima koji se bave obrazovanjem. Ovi podaci otkrivaju stepen do kojeg je u ministarstvima profesionalizam zamenjen partijskom selekcijom kadrova.

Dvije društvo kako smo stigli do

Položaji	I Vlada	II Vlada
Ministar	GSS	DSS
Zamenik ministra	DS	DSS
Pomoćnik ministra	Vanpartijski	DSS
Pomoćnik ministra	Vanpartijski	DSS
Pomoćnik ministra	Vanpartijski	Koalicioni partner DSS
Pomoćnik ministra	GSS	nepoznato

Sastav načelnika okružnih odeljenja za obrazovanje prema partijskoj pripadnosti⁴⁶

Okruzi	2000/Ministar/ GSS Načelnici	2004/Ministri/DSS Načelnici
Sombor	Vanpartijski	DSS
Zrenjanin	- -	DSS
Novi Sad	- -	DSS
Požarevac	GSS	DSS
Valjevo	DS	DSS
Kragujevac	Vanpartijski	DSS
Niš	GSS	DSS
Zaječar	DC	DSS
Leskovac	Vanpartijski	DSS
Beograd	GSS	DSS
Kosovo-Ranilug	Prethodni	DSS
Kosovska Mitrovica	- -	Prethodni
Čačak	-	DSS
Kruševac	-	DSS

Kada je nova vlada došla na vlast svi načelnici okružnih odeljenja za obrazovanje koji su postavljeni 2000. otpušteni su (sem jednog na Kosovu). Smena kadrova na ovoj poziciji srednjeg ranga bila je gotovo stopostotna. Svi novoimenovani načelnici odabrani su isključivo iz partije koja je dominantna u ovom „feudu“ (ministar je iz Demokratske stranke Srbije). Pošto je njihov profesionalni ugled

46 Građanski savez Srbije (GSS) bio je antiratna partija koja je okupljala intelektualce, profesionalce i eksperte, pa je u raspodeli mesta u vladi dobila nesrazmerno veći broj položaja u odnosu na jačinu stranke.

bio mnogo manji, ova smena je značila da su ljudi sa višim kvalifikacijama zamenjeni manje profesionalnima. Kadrovska promena odražavala je i promene u samom radu ministarstva, jer je započeta modernizacija obrazovanja bila potpuno obustavljena, da bi zatim bila delimično vraćena. Dok je prva vlada krenula u ambiciozne i radikalne reforme obrazovanja, i za to angažovala najpoznatije eksperte, druga vlada je obustavila reforme i najurila modernizatore, da bi oslobodila mesta „pouzdanim“ ljudima iz DSS-a⁴⁷.

Isti tip jednopartijske kontrole može se prepoznati i u svim drugim obrazovnim ustanovama. Centri koje je osnovalo ministarstvo prve vlade da bi se bavili razvojem i ocenjivanjem kvaliteta obrazovanja, profesionalnom obukom učitelja itd. bili su reorganizovani, a direktori (eksperti i ljudi van partija) otpušteni i zamenjeni manje kvalifikovanim ljudima iz DSS-a. Javna preduzeća koja je osnovalo ministarstvo, kao što je vrlo profitabilni Zavod za izdavanje udžbenika, data su DSS-u.

Ista partija (DSS) dobila je položaj predsednika skupštinskog Odbora za obrazovanje. Na nižim delovima hijerarhije, sve do direktora škola, zvanična procedura teoretski ovlašćuje školske odbore koje čini devetoro ljudi (troje roditelja, troje zaposlenih u školi, troje iz lokalne vlasti) da izaberu direktora i da odabranog kandidata pošalju ministru na odobrenje. Ali u praksi to nije tako, jer troje ljudi iz lokalne samouprave, koji su partijski kadrovi, u velikom broju slučajeva nameću izbor školskog direktora⁴⁸. Upotreba partijskih kriterijuma za nimenovanje direktora osnovnih i srednjih škola širom Srbije dovela je do sukoba između ministra i škola koje nisu želele da prihvate nametnute direktore. Tek kad su škole zapretile štrajkom zbog

47 U javnosti je poznato da je nova ministarka obrazovanja Ljiljana Čolić Darwinovu teoriju evolucije zamenila religijskim, kreacionističkim pristupom pitanju nastanka čoveka, pa je zbog negodovanja javnosti što je iz nastave „izbačen Darwin“ ministarka podnela ostavku.

48 Jednoj kandidatkinji za direktora škole u gradu Nišu prečeno je smrću ako ne povuče svoju kandidaturu. Ona je bila žrtva političke osvete, kao što je to bio slučaj i širom Srbije. Rečeno je da u svim institucijama i svim postupcima dolazi do političkih pritisaka. O navedenim pretnjama je u nekoliko mahova pisao dnevni list Danas.

političkih nimenovanja koja je nametnulo ministarstvo, uspele su da dobiju bitku za kvalifikovanije i profesionalnije direktore⁴⁹.

Analizirani model „partijskog regrutovanja“ nije karakterističan samo za Ministarstvo obrazovanja i sporta ili Ministarstvo finansija, o kojem će tek biti reči⁵⁰. Istraživanje pojedinačnih nimenovanja na mesta direktora na lokalnom nivou od strane centralne vlasti (u školama, bibliotekama, kulturnim centrima itd) govori o tome da nepartijski kandidati nemaju gotovo nikakve šanse da dobiju direktorsko mesto u institucijama na lokalnom nivou⁵¹. Analiza nekih individualnih slučajeva pokazala je da čim jedna partija „osvoji“ neko ministarstvo, lokalni partijski funkcioneri počinju da insistiraju kod partijskih štabova da dobiju vodeće pozicije u odnosu na druge kandidate na konkursu. Partijska administracija priprema predmet za predsedništvo partije kako bi ono uticalo na svoje ministre da nimenuju „naše ljude“.

Opisana i raširena praksa prema kojoj se „partijskom kandidatu“ daje gotovo apsolutna prednost za profesionalna rukovodeća mesta marginalizovala je fer konkurenciju i profesionalizam u nadmetanju za liderske pozicije. Time što se sprečava konkurencija i smanjuje profesionalizam korupcija dobija zaštitu u okviru političke/partijske hijerarhije i rukovodećih pozicija u vladi. Ovo pravilo ima opšti karakter i primenjuje se u svim ministarstvima i na svim administrativnim položajima, na okružnom nivou, zatim i u institucijama i preduzećima – sve do nivoa lokalne vlasti⁵².

49 Najupečatljiviji slučaj u kojem je pobedio školski izbor direktora bila je srednja Ekonomska škola u Čačku.

50 Podaci o oba ministarstva i njihovim partijskim postavljajima dobijeni su zahvaljujući istraživačkom novinarstvu i insajderima koji su bili na visokim položajima u ovim ministarstvima i prihvatili da saraduju na ovom projektu.

51 Slučaj se odnosi na odabir direktora biblioteka koje je osnovala Republika Srbija i čija nimenovanja su data u nadležnost Ministarstvu kulture. Direktori biblioteka u Nišu i Jagodini nimenovani su prema partijskim kriterijumima ministra i takve „partijske“ odluke nisu mogle biti promenjene i pored javne kritike. Kandidati sa većim kvalifikacijama bili su diskriminisani po partijskoj liniji. Preko ličnih kontakata sam saznala da su u mnogim slučajevima ministri dobijali obaveštenja od lokalnih partijskih odbora o tome ko bi trebalo da bude favorit za izbor i da su u 95 odsto slučajeva ti pojedinci i imenovani na položaje, bez obzira na to što su drugi kandidati imali više kvalifikacije.

52 Ministar policije je, dovodeći „svoje ljude“, smenio svih 16 okružnih policijskih

Primer ministarstva finansija

Da bih pokazala partijski način funkcionisanja ministarstava, pored Ministarstva za obrazovanje i sport, analizirala sam i Ministarstvo finansija i institucije javnih finansija. Stranka G17 plus je dobila sve položaje koji se tiču finansija. Ministar finansija je i aktivni predsednik G17 plus. Ispod svog mesta ministar je imenovao „pouzdan“ saradnike i partijske drugare. Izvršna odeljenja koja su u sklopu ministarstva, kao što su Poreska uprava, Uprava carina, Uprava za igre na sreću, Uprava za sprečavanje pranja novca itd. pod partijskom su kontrolom G17 plus (videti sliku 2). Na oko 90% svih pozicija postavljena su obavljena prema partijskim kriterijumima, tj. članstvu u G17 plus. Ista partija je rasporedila svoje partijske kadrove u najkrupnije finansijske institucije, koje bi morale da budu nezavisne od političkog i vladinog uticaja. Najvažnija među njima je Narodna banka Srbije⁵³. Isto važi za šefove Komercijalne banke, Komisije za hartije od vrednosti, Zavođa za statistiku, Nacionalne korporacije za osiguranje kredita, Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA), Agencije za privatizaciju⁵⁴ itd – svi su članovi G17 plus. U ovom, na korupciju osetljivom sektoru došlo je do isprepletenosti partijskih i državnih funkcija, kako onih izvršnog karaktera⁵⁵, tako i onih koje bi morale biti nezavisne.

načelnika i ukupno zamenio oko 700 policajaca sa višim činovima otkako je preuzeo svoj položaj. Pri tome nema revizorske kontrole ili nadzora nad budžetskim troškovima u policiji, niti civilne kontrole nad policijom i obaveštajnim službama. Javne nabavke za policiju predstavljaju „državnu tajnu“, koja je izuzeta od javnog nadzora.

53 U Srbiji se guverner Narodne banke menjao tri puta od oktobra 2000. Prvi guverner bio je Mladen Dinkić, koji je sada ministar finansija; drugi je bio vanpartijski ekspert dr Kori Udovički, koja je zamenila Dinkića zato što je kao tadašnji potpredsednik G17 plus bio preterano aktivno uključen u partijsku politiku; treći guverner Narodne banke Srbije postavljen je iz redova G17 plus, kada je ova partija postala članica vladajuće koalicije.

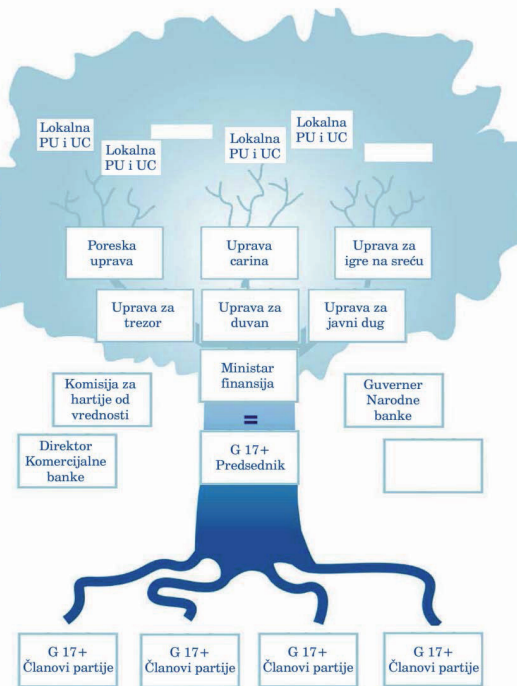
54 Kadar G17 plus na ovom položaju bio je smenjen iz javnosti skrivenih razloga, a mesto je dato Vladimiru Galiću, savetniku premijera Koštunice.

55 Na primer, direktor Poreske uprave Srbije bio je član G17 plus; napredujući politički, postao je član Izvršnog odbora G17 plus; nedavno je premešten na poziciju državnog sekretara Ministarstva finansija, a njegov položaj u Poreskoj upravi dodeljen je drugom članu iste partije.

Vesna Pešić

Divlje društvo kako smo stigli do nede

Slika 2: Stablo feuda G17 plus⁵⁶

Sem horizontalne partijske vladavine u institucijama centralne vlasti, ova partija takođe upravlja i vertikalno putem postavljenja šefova lokalnih poreskih uprava, carinskih odeljenja i drugih lokalnih administrativnih jedinica. Postupak postavljenja na lokalnom nivou uključuje predloge lokalnih partijskih organizacija. U praksi, zapošljavanje šefova lokalnih poreskih uprava, carine itd. ne objavljuju se javno i o njima se ne raspravlja zvanično. U praksi je postupak takav da lokalni partijski odbori iz svojih redova regrutuju šefove lokalnih administrativnih jedinica širom Srbije a njihova postavljenja potpisuje ministar⁵⁷. Tako se krug zatvara od vrha do

56 Na stablu zbog prostora nisu prikazane sve nezavisne institucije koje sam u tekstu navela; prazni pravougaonici označavaju da rukovodeći položaji nisu 100% partijski pokriveni, već oko 90%, kako je i navedeno.

57 Bivši ministar finansija Božidar Đelić kaže da su i na njega vršili pritisak lokalni partijski odbori koalicije DOS sa ciljem da mu „sugerišu“ ko bi trebalo da budu šefovi

dna državne hijerarhije u skladu sa partijskom pripadnošću. Oko 90% šefova administrativnih lokalnih jedinica ministarstva u poreskoj ili carinskoj upravi postavljeno je iz redova G17 plus.

Vesna Pešić

U praksi, horizontalno i vertikalno, sve finansijske branše i tokovi novca su pod kontrolom jedne partije, bez unutrašnje ili spoljašnje kontrole, i bez nadmetanja za postavljenja. Dve hijerarhije – partije i države – preklapaju se. To je način na koji funkcioniše zatvoreni sistem „feuda“.

Javna preduzeća

Oko 50% preduzeća i dalje je u vlasništvu države ili ima mešovitu državnu, „društvenu“ i privatnu imovinu. Ukupno uzev, 40% ukupne radne snage radi u nereformisanoj privredi. Najvažniji aspekt partijske države je „zaposedanje“ javnih preduzeća. Njima upravljaju isključivo partije iz vladajuće koalicije. Javna imovina je time pretvorena u „partijsku imovinu“ i njome se upravlja u partijskom interesu. A reč je o ogromnoj vrednosti koja je partijski „zarobljena“. U 17 najvećih preduzeća koje je osnovala vlada Srbije upravljaju partije koje sačinjavaju vladajuću koaliciju na nacionalnom nivou: članovi upravnih odbora, predsednici i direktori se sabiraju i prema sistemu kvota dele među partijama vladajuće koalicije, koje odlučuju o postavljenjima na upravljačke pozicije bez kontrole javnosti, kao da su kompanije u njihovom sopstvenom vlasništvu. Sva druga javna preduzeća – njih oko 500 – nalaze se u rukama vladajućih koalicija na lokalnim nivoima.⁵⁸

poreske uprave na lokalnom nivou. On se žali da je postao veoma nepopularan među lokalnim aktivistima DOS-a jer je odbio da im dozvoli da nametnu ko će voditi lokalne jedinice poreske uprave. Međutim, on procenjuje da se tokom dve poslednje godine situacija preokrenula; neki ljudi bez profesionalnih referenci dobili su položaje u Poreskoj upravi, dok su neki sa priznatom profesionalnom reputacijom izgubili svoje položaje na zahtev lokalnih partijskih odbora. (Izvor: Kada ćemo živeti bolje, str. 48).

58 Okrugli sto o javnim preduzećima u organizaciji Centra za Liberalno-demokratske studije, podaci preuzeti iz transkripta ovog skupa objavljenog na b92.net, 10.6.2006; takođe i iz teksta „Poslovanje javnih preduzeća“ (Danas, 20.7.2006).

Brojni indikatori govore o tome da se rukovodioci u javnim preduzećima ne postavljaju prema sposobnosti, iskustvu i kvalifikacijama, niti su menadžeri odgovorni za rezultate. Ukoliko vlada želi da drži cene na niskom nivou, stvarajući gubitke, menadžeri i UO koje ona postavlja moraju se toga pridržavati. To je slučaj, recimo, sa cenama struje koje su niže nego u ostatku regiona⁵⁹. Opravdanje za niske cene struje (ili druge cene) poziva se na socijalne argumente i niske plate stanovništva. Niske cene takođe služe i za prikazivanje nominalno niže inflacije. Ali niske cene koriste i interesima firmi koje su povezane s partijama, a koje prodaju struju u inostranstvu. Ovakve diskrecione odluke o cenama u javnim preduzećima mogu doneti ogroman profit tajkunima koji finansiraju partije vladajuće koalicije.

S obzirom na to da su javna preduzeća uporište političke moći vladajućih partija, ona se koriste na različite načine. Koristi za partiju uključuju upotrebu preduzeća za zapošljavanje članova partije i za nagrađivanje partijskih funkcionera za njihovu lojalnost ekstraprihodom od direktorovanja ili članstva u upravnim odborima. Partije takođe mogu dobiti direktne usluge, kao što je publicitet za svoje kampanje, objavljivanje časopisa i propagandnog materijala, davanje poklona u ime partije socijalno ugroženima i upotrebu zaposlenih u tim preduzećima za kampanju od vrata do vrata pod pritiskom otpuštanja. Javno vlasništvo služi i za kontrolisanje medija. Na primer, Elektrodistribucija Srbije je kupila 14% akcija dnevnih novina Politika koristeći javni novac kako bi vlada zadržala kon-

59 Kod podele vlasti kao partijskog „plena“ energetski sistem je najvažniji zato što u njemu ima mnogo novca; glavna vladajuća partija u koaliciji traži da dobije ministarstvo za energetiku, jer to znači ne samo upravljanje tim resornim ministarstvom, nego i partijsko „vlasništvo“ nad NIS-om i Elektrodistribucijom Srbije (bilo preko posloводства bilo preko upravnih odbora), čime se širi politička moć partije. Naročito je sada to važno jer predstoji privatizacija tih preduzeća, pa se stranke otimaju koja će dobiti taj najbogatiji deo „kolača“. „Pri tom je veoma loše“, kaže Zorana Mihajlović-Milovanović (bivša savetnica Miroslava Labusa za vreme dok je bio potpredsednik vlade), „favorizovanje ljudi iz jedne stranke kada ta stranka dobije mogućnost upravljanja“, jer je energetika veoma specifična oblast, pa nije moguće da je vode kadrovi jedne stranke. „I kada bi se svi udružili“, kaže ona, „opet bi bio deficit stručnjaka“. (O tome videti: „Ko će prodavati NIS i EPS“, Politika, 3.3.2007).

trolu nad novinama⁶⁰. Vlada ima kontrolu nad javnim preduzećem Radio televizija Srbije (RTS), iako bi ono trebalo da bude javni informativni servis⁶¹. Na nešto drugačiji način vlada kontroliše Večernje novosti, najpopularnije dnevne novine, sprečavajući nezavisnu osobu da kupi većinski paket⁶² i postavljanjem šefa vladine Kancelarije za saradnju sa medijima u UO Večernje novosti⁶³. Štaviše, Novosti su prodate tajkunima bliskim vladi i vladajućim partijama. Na lokalnom nivou vladajuće partije kontrolišu javne medije. Najskoriji drastičan slučaj bio je raspuštanje uređivačkog odbora nedeljnih novina u Zrenjaninu. To je uradila Koštuničina DSS, koja je preuzela kontrolu nad opštinom⁶⁴.

„Pravo“ na imenovanje direktora i upravnih odbora nije predmet bilo kakve javne kontrole u pogledu upotrebe sredstava iz kojih se dele plate za upravni odbor. Ne postoji ni nezavisna spoljna revizija stvarne situacije u preduzeću⁶⁵. Na pitanje o platama najviših menadžera i članova UO direktori javnih preduzeća odbijaju da daju odgovor, govoreći da je to „tajna“, čak i kada je intervenisao poverenik za informacije od javnog značaja. Istraživanje plata u javnim preduzećima pokazuje da prosečna zarada zaposlenih

60 Da bi pomogla novinama da plate svoja dugovanja (6 miliona evra) i zadrže kontrolu nad 50% akcionarskog kapitala, Elektrodistribucija je investirala novac i ima 14% vlasništva nad listom Politika.

61 Prva stvar koju je učinila Koštuničina vlada bila je da nelegalno postavi novog direktora državne televizije. Prema zakonu, građani su dužni da plaćaju pretplatu za ovaj TV servis zajedno sa računom za struju, iako RTS u stvari nije nezavisni javni servis, jer ga kontrolišu vlada i vladajuće partije.

62 Reč je o sprečavanju Vlada Divca da kupi Večernje novosti; paket deonica sa mogućnošću većinske kontrole prodat je poznatim tajkunima.

63 Reč je o Srđanu Đuriću, koji je imenovan u UO ovog lista da zastupa deo kapitala koji pripada državi.

64 Opravdanje za raspuštanje je bilo to da uvodnik napisan o Ratku Mladiću nije bio „lokalna tema“. Trebalo bi pomenuti da su te novine bile veoma uspešne u finansijskom smislu i da su ih ljudi u Zrenjaninu mnogo čitali.

65 Posle zahteva javnosti da se obelodane prihodi za članstvo u UO, kao i da se iznese informacija o javnim preduzećima koja ne uplaćuju doprinose, javna preduzeća su odbila da daju te informacije. Dok je poverenik za informacije smatrao da su preduzeća po zakonu dužna da javnosti daju te informacije, zanimljivo je da je Poreska uprava stala na stanovište da podaci o izmirivanju poreza i doprinosa javnih preduzeća ne mogu biti dostupni javnosti. (Izvor: Danas, 4.8.2006).

nije znatno veća od one u drugim preduzećima. Prihodi su mnogo veći samo za vrhove hijerarhije – upravne odbore, direktorske i savetničke funkcije; pojedinci na direktorskim funkcijama primaju više od 500.000 dinara mesečno⁶⁶. Prihodi članova upravnih odbora razlikuju se od preduzeća do preduzeća, ali mogu biti dva ili tri puta veći od prosečne plate. Treba računati da je korist od takve funkcije velika jer ona nije radno mesto, nego položaj koji se može zauzimati uz redovan posao i/ili druge položaje.

Upravni odbori koje su imenovala partije ne vrše svoju ulogu kontrole i nadzora poslovnih rezultata kompanije i rada u korist javnog interesa. Njihov je zadatak da „zažmure“ kad je reč o poslovanju javnog preduzeća. Zato se javna preduzeća mogu smatrati leglom korupcije i gubitka javnog novca. Ovo se može promeniti samo privatizacijom. MMF smatra da će prave reforme početi tek onda kada javna preduzeća (najčešće monopoli) uđu u adekvatno koncipiran i kontrolisan proces privatizacije, odnosno konkurencije.

Lokalni nivo – primer Novog Sada

Novi Sad je izabran u ovom istraživanju kao pojedinačan primer koji će pokazati vezu između partijske pobede na izborima i kadrovske promena u opštinskom/gradskom javnom sektoru. Ovaj grad je dobar primer takve veze jer je Srpska radikalna stranka pobedila na poslednjim izborima 2004. godine (sa dva koaliciona partnera – Socijalističkom partijom Srbije i Demokratskom strankom Srbije) nakon što je Demokratska stranka sa svojim koalicionim partnerima upravljala gradom prethodnih osam godina. Radikali su dobili 35 odbornika u gradskoj skupštini i sa svojim koalicionim partnerima su dobili većinu od 42 predstavnika (od ukupno 78 članova skupštine).

66 Takav je slučaj sa Galenikom, čiju upravu je preuzela država, odnosno najveća vladajuća partija u koaliciji.

Kao što je pokazano na nacionalnom nivou, „zarobljavanje“ države na svim pozicijama javnih službi je model koji se primenjuje i na lokalnom nivou. U stvari, na tom nivou je mnogo uočljivija deoba javnog sektora kao „partijskog plena“ jer se u manjim sredinama lakše vidi kako izabrani predstavnici građana dobijaju posao u javnim preduzećima i kako nepotizam funkcionise zajedno sa favorizovanjem partijskih drugara („kronizam“). Mehanizmi partijske države su lokalno uočljiviji i zato što je socijalna i ekonomska kriza veća u manjim mestima i siromašnijim opštinama. U njima dolazi do dramatične raspodele „partijskog plena“ i velike nestabilnosti usled ucena i inačenja ko će koliko dobiti. Gotovo se svakodnevno može pratiti u štampi kako u pojedinim opštinama odbornici ucenjuju dobitkom u javnom sektoru da bi prihvatili formiranje vlade, ili kako ruše opštinsku vladu i traže uvođenje privremene uprave koju sprovodi republička vlada da bi došlo do nove partijske raspodele javnog sektora.

Vesna Pešić

Struktura gradske vlasti u Novom Sadu

Vlada/sekretarijati	Gradsko veće 2004–	Gradsko veće 2000–2004
Gradonačelnik (bira se neposredno)	SRS	LSV
Gradski arhitekta/urbanizam	Kvota SRS	LSV
Gradski menadžer	SRS	–
Budžet i finansije	SRS	DS
Komunalne aktivnosti	SRS	DS
Saobraćaj	SRS	LSV
Socijalna zaštita	SRS	GSS
Sport	SRS	DS
Životna sredina	SRS	–
Kultura	SRS	LSV
Obrazovanje	SPS	Refor. par. Vojvodine
Privreda	SPS	RP/Vojvodine
Uprava i pravni poslovi	SPS	DS
Zdravstvo	Narodna dem. stranka	GSS
Informisanje	–	Socijaldemok. partija

Divlje društvo Kako smo stigli dovdle

Tabela pokazuje strukturu vlasti prema partijskoj raspodeli „ministarstava“ i pozicija u lokalnoj vlasti. Ona pokazuje da je došlo do stopostotne promene posle lokalnih izbora: jedna partija (koalicija) ulazi u lokalnu vladu i preuzima javne funkcije; posle sledećih izbora dolazi nova „armija“ da preuzme sve pozicije svojih prethodnika. To takođe pokazuje da je profesionalizacija funkcija na lokalnom nivou niska i da su gubici za građane zbog kadrovskih „igranki“ koje partije sprovode postale veoma skupe⁶⁷.

Trošak u smislu upravljačkih sposobnosti je ogroman. Čim jedna administracija stekne znanje i iskustvo u vođenju zdravstva, obrazovanja itd. biće već prvom prilikom, nakon sledećih izbora, izbačena i smenjena. Stotine ljudi koje je postavila Demokratska stranka pre poslednjih izbora morale su da nađu novi posao⁶⁸. Isto će se dogoditi i sa radikalima kada izgube izbore i nova koalicija dođe na vlast u Novom Sadu. Bez uspostavljanja profesionalnih kriterijuma u lokalnom javnom sektoru investicije i obuka lokalnih kadrova su potpuno uzaludni. Pošto su lokalna vlast i usluge najbliži potrebama građana, praksa *totalne politizacije lokalnih funkcija* je razorna za javni interes, kao da lokalne vlade postoje samo zato da bi zapošljavale partijske kolege, porodicu i prijatelje.

67 Dramatičniji primer je Užice, koje i posle prinudne uprave i ponovljenih izbora nije bilo u stanju da sastavi vladu i stabilizuje situaciju u opštinskim organima i javnom sektoru. Čim su prošli izbori smenjeni su kadrovi iz bivše opštinske koalicije, što je ponovo otvorilo pitanje šta raditi sa smenjenim direktorima javnih ustanova i preduzeća kada njihova mesta zauzmu kadrovi nove vladajuće koalicije. Do „seče kadrova“ dolazi odmah i neumitno bez obzira na dostignuća, kvalifikacije i uspehe. Rešenje je u ovom gradu nađeno u tome da se bivši direktori zapošljavaju u javnim preduzećima, zbog čega preta opasnost da u tim preduzećima bude više bivših direktora nego običnih radnika. „Ako se tome dodaju kadrovske 'ofanzive' na ova preduzeća nakon lokalnih izbora, kada se zapošljavaju stranački + 'zaslužni' kadrovi, kumovi, članovi uže ili šire porodice i prijatelji, budžet opštine služiće isključivo njima, za njihove plate, a ne za investicije koje su potrebne građanima“ (Videti: „Kadrovsko groblje ili servis građana“, Danas, 14.2.2007).

68 Nije poznat tačan broj imenovanih pozicija (radnih mesta) u Novom Sadu. Postoje samo različite procene koje idu do 1.000 pozicija na koje ljude imenuju stranke na vlasti.

Opis smene vlasti u Novom Sadu sažet je na osnovu sledećih činjenica⁶⁹:

- Od 42 izabrana člana skupštine, 24 je dobilo posao u javnim preduzećima na pozicijama direktora i na profesionalnim mestima. Tri članice gradske skupštine izabrane sa liste DS napustile su svoju partiju i pridružile se radikalnoj većini iz porodičnih razloga (da bi zaštitile svoje muževe od gubitka direktorskih položaja koje su zauzimali u prethodnoj raspodeli upravljačkih pozicija u javnim preduzećima).

- Tokom prvih 13 meseci vladavine radikala 965 ljudi iz njihove partije je zaposleno u javnim i komunalnim preduzećima (dok je DS zaposlila 654 ljudi tokom osam godina svoje vlasti). Mnoga zaposlenja bila su zasnovana na nepotizmu (porodične i prijateljske veze), što je izazvalo brojne javne skandale. Gradonačelnica Novog Sada reagovala je na skandale u vezi s nepotizmom davanjem specijalnog saopštenja „da je ona protiv nepotizma i konflikta interesa, da poziva postavljena lica da pokažu javnu svest i napuste pozicije koje su stekli na tako nemoralan način“. Ali, ništa se nije promenilo. Sve „nemoralne pozicije“ su opstale u rukama porodičnih članova, partijskih drugara, rođaka i prijatelja⁷⁰.

- Više od 30 ljudi bez potrebnih obrazovnih kvalifikacija je preko porodičnih i partijskih veza dobilo zaposlenje u gradskoj administraciji, na vodećim položajima. Radna mesta su bila u javnim i komunalnim preduzećima (ima 15 takvih preduzeća pod upravom grada i ona su u rukama vladajuće koalicije) i u institucijama kulture, urbanizmu, muzejima, školskim odborima, razna direktorska mesta itd.

- Svi radikali i njihovi koalicioni partneri (DSS i SPS) koji su među sobom podelili javna preduzeća, ignorišu prethodnu praksu da

69 Ove i druge informacije prikupili su gradski odbornik Aleksandar Radonjić iz G17 plus i Mihajlo Brkić, predsednik odborničke grupe DS u skupštini grada.

70 O rođačkim vezama, nepotizmu i reakcijama videti: „Rodak se ne pita za diplomu“, Politika, 31.3.2006.

predsednici upravnih odbora javnih preduzeća (i institucija) i predsednici nadzornih odbora moraju biti iz različitih partija. Ova praksa je omogućavala da se uspostavi elementarna interna kontrola. Sada su i predsednici upravnih odbora i predsednici nadzornih odbora iz iste partije.

- Dramatično snižavanje kvalifikacionih kriterijuma za one koji se postavljaju na funkcije u preduzećima dovelo je do ogromnih gubitaka koji moraju biti pokriveni iz gradskog budžeta. Finansijski izveštaji javnih preduzeća pokazuju da su ona stvarala sve manje i manje profita. Gradsko saobraćajno preduzeće imalo je pet puta veći gubitak nego u 2004. godini (kada su radikali došli na vlast), dok je najveće preduzeće (Sportski centar Novi Sad – SPENS) pretrpelo gubitke po prvi put u svojoj istoriji. Gradska skupština usvojila je reviziju budžeta prema kojoj je odobreno dodatnih 750 miliona dinara subvencija za gradska preduzeća. To znači da se više od polovine gradskog budžeta koristi za subvencionisanje javnih preduzeća⁷¹.

- Plate direktora javnih preduzeća povećane su do takvog nivoa da su 44 direktora javnih preduzeća i ustanova (kao i njihovi savetnici i zamenici) bili na listi milionera Novog Sada. Direktor Javnog saobraćajnog preduzeća, koje je imalo najveći deficit, ima najveću platu. Drugi na listi je direktor Instituta za građevinarstvo Novi Sad, treći je direktor Poslovnog prostora itd. Svi direktori sa najvećim platom su visoki funkcioneri SRS, a neki među njima su i poslanici u Narodnoj skupštini⁷².

Da zaključim, podaci za grad Novi Sad pokazuju da je „partijska država“, sa svojim feudalnim mehanizmima koje su instalirale vladajuće partije, radila na lokalnom nivou na vidljiviji i arogantniji način. Ona je ozbiljno korumpirala javni sektor na uštrb građana i njihovog javnog interesa.

71 Izvor: „Ogromni gubici u Novom Sadu“, b92.net, 5.7.2006.

72 Izvor: „Milioneri na čelu gubitaških firmi“, Politika, 14.7.2006.

Degradacija poslanika i parlamenta

Proporcionalni izborni sistem na republičkom i lokalnom nivou doprineo je tome da ojačaju vrhovi vladajućih partija, koji ne samo što sastavljaju liste kandidata za skupštine na svim nivoima, nego odlučuju i o tome koji će kandidati ući u skupštine. Ovo pravo partija je važan koruptivni mehanizam partijske države, koji je zakonom dozvoljen. Štaviše, oni koji su odabrani da uđu u Narodnu skupštinu obavezni su da potpišu blanko ostavke pre nego što dobiju poslanički mandat⁷³. Ovo je postalo nelegalni „izum“ partija. Blanko ostavke stoje kod partijskih lidera, koji su *istovremeno i ministri*, koji prema potrebi mogu da blanko ostavke aktiviraju, pa se postavlja pitanje kako poslanici mogu da kontrolišu i ministre, odnosno svoje partijske šefove. Ako je poslanik neloyal ili ne glasa prema instrukcijama, njemu/njoj se oduzima mandat i on/ona se izbacuje iz skupštine. Dok je potpisivanje blanko ostavki i ranije bilo praksa, one su po prvi put zaista bile primenjene u praksi tek za vreme Koštuničine manjinske vlade (Goati 2006:108–109)⁷⁴. Takva praksa je nezakonita. Ustavni sud, odgovarajući na žalbe Koštuničine Demokratske stranke Srbije, kojoj su tada bili oduzeti mandati, odlučio je 27. maja 2003. da mandat pripada pojedinačnom poslaniku, uspostavljajući time princip „nezavisnog mandata“. Ova odluka je ograničila moć partije, ali je otvorila mogućnost zloupotrebe mandata, kakva je „trgovina mandatima“. Mandati su kupovani, kada je to bilo potrebno, bilo da bi se održala vladina većina u skupštini, bilo da bi opozicija pokušala da na taj način obori vladu. Međutim, iako svi slučajevi „neposlušnosti“ ne spadaju u „trgovačku kategoriju“, nego su izražavali i samostalne procene poslanika o tome kako da glasaju za predložene zakone⁷⁵, nezakonito izbacivanje poslanika je već postalo „metod“ koji koristi vlada (u kojoj sede šefovi stranaka) da bi obezbedila svoju

73 Ova su pravila promenjena, videti fusnotu 163.

74 Goati je prikazao promenljivu praksu partijske kontrole nad mandatima u Skupštini Srbije tokom 15 godina višepartijskog sistema.

75 Reč je o nezakonitom izbacivanju iz Skupštine dva poslanika G17 plus: Sovranija Čonjagića i Vesne Lalić.

većinu i sastav skupštine. „Metod“ je sproveden posredstvom Administrativnog odbora skupštine, koji je sastavljen od predstavnika vladajućih partija⁷⁶.

Venecijanska komisija je u pogledu izbornog zakonodavstva Srbije sugerisala da ono treba da se promeni⁷⁷. Kako bi bilo jasno da (a) mandati pripadaju pojedinačnim poslanicima i da (b) partije i koalicije moraju unapred objaviti redosled kandidata na listama za poslanike, a lista mora da se zatvori tako da se redosled ne može menjati posle izbora, čime bi se oduzela mogućnost strankama da posle izbora odlučuju koji kandidati će dobiti mandate. Ali, umesto da stranke podrže predložene reforme izbornih zakona, novi Ustav je potvrdio da mandati pripadaju partijama. Tako je i Ustav otežao eliminisanje koruptivnih mehanizama iz Narodne skupštine Srbije⁷⁸.

Da bi se učvrstila njihova poslušnost, neki poslanici su korumpirani dobijanjem novca za putovanja koja nisu obavljena i za sastanke skupštinskih odbora kojima nisu prisustvovali⁷⁹. Ali glavni mehanizam podmićivanja ležao je u mogućnosti poslanika da akumulira funkcije⁸⁰. Narodni poslanici mogu istovremeno biti i gradonačelnici

76 Videti više o „solidarnom radu“ Administrativnog odbora i nezakonitom korišćenju „blanko ostavki“ u: Goati (2006), str. 109-110. U odnosu na vladine metode da stvori većinu, Goati je zaključio da se „preobrati od vlade de jure u vladu de facto, koja je održala svoje pozicije putem uzurpacije“.

77 Videti analizu Venecijanske komisije o izbornom zakonu u Srbiji (Danas, 22.6.2006).

78 Pod velikim pritiskom Evropske komisije i Venecijanske komisije, Narodna skupština Republike Srbije je 25.5.2011. godine donela izmene i dopune Zakona o izboru narodnih poslanika (i ukinula blanko ostavke i uvela zatvorene liste kandidata, čiji se redosled ne može menjati, i tako ograničila slobodu da vrh stranke odlučuje ko će sa liste ući u Skupštinu.

79 Korumpiranost poslanika ogleda se i u tome što parlament po pravilu izglasava državni budžet za jednu godinu bez usvajanja završnog računa za prethodnu, što znači da poslanici prihvataju da nemaju nikakvu kontrolu nad javnim finansijama (Verica Barać, „Vlast kriva za korupciju“, Danas, 4.8.2006).

80 Gomilanje funkcija sam prikazala samo za poslanike, a ne i za funkcionere vlade, o čemu sam pisala u listu Danas, 14. i 18. avgusta 2006. Tom prilikom sam, koristeći informacije iz Službenog glasnika, pokazala da i ministri obavljaju više funkcija, a neke se ukrštaju sa javnim preduzećima, agencijama i fondovima. Tako je, na primer, ministar Jočić raspoređen u UO Yugoimport SDPR. Isti ministar i njegove kolege Zoran Lončar

(ili predsednici opština), predsednici regionalnih vlada ili članovi lokalnih vlada i biti članovi upravnih odbora fondova ili agencija. Kao članovi skupštine oni mogu biti birani na svim drugim nivoima (grada i pokrajine). Mogu biti poslovni savetnici, rukovodioci biroa i članovi upravnih odbora, predsednici ili direktori javnih preduzeća. Jedino ograničenje koje za poslanike predviđa Zakon o sukobu interesa (usvojen aprila 2004) jeste da ne mogu držati više nego jedno mesto u UO javnih preduzeća. Prema istom zakonu, poslanici imaju izričito pravo da zadrže svoja upravljačka prava u drugim poslovnim firmama ukoliko to ne utiče na njihovu javnu funkciju i njihovo nepristrasno i nezavisno delovanje⁸¹.

Obavljanje većeg broja funkcija omogućuje poslanicima da imaju nekoliko izvora prihoda (videti grafikon 1). U grafikonu 1 vidi se da 61% poslanika ima druge funkcije, od kojih 44% ima više od jedne, a 17% obavlja dve ili više funkcija. Dobijanje najlukrativnijih funkcija u javnom preduzeću je moguće samo na osnovu odluke predsednika partije. Što bogatije javno preduzeće neko dobije, to će on/ona dobiti veći prihod članstvom u upravnom odboru.

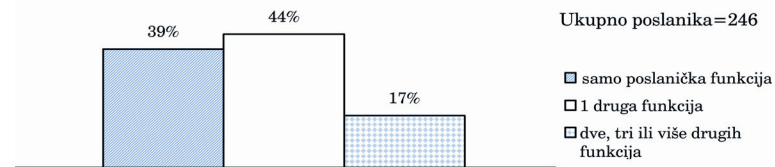
i Radimir Naumov (ministar prosvete i ministar energetike) raspoređeni su u Upravni odbor Građevinske direkcije Srbije DOO. U Fondu za razvoj, koji odlučuje o kreditima za pojedine projekte, takođe sedi veliki broj ministara. U Agenciji za osiguranje depozita, sanaciju, stečaj i likvidaciju banaka nalaze se Mladen Dinkić, ministar finansija, Vesna Džinić, pomoćnik ministra finansija, Goran Anđelić, pomoćnik ministra finansija (šef G17 plus za Vojvodinu), Dejan Simić, viceguverner NBS itd. Niz spojenih funkcija koje drže državni funkcioneri (prepletenih sa partijskim) ukazuju na koncentraciju moći u malom broju ruku.

⁸¹ Novi ustav je ograničio pravo poslanika na obavljanje većeg broja funkcija; isključio je kombinacije s izvršnim i drugim predstavničkim funkcijama, uključujući i funkciju gradonačelnika, ali je ostavljena mogućnost da poslanik bude raspoređen na mesta direktora u UO javnih preduzeća. Odvajanje poslaničkih i izvršnih funkcija nije sprovedeno u skladu sa ustavnim odredbama, pa je gradonačelnik Beograda verifikovao svoj mandat u Narodnoj skupštini Srbije dobijen na izborima 2007, jer RIK ovu kombinaciju funkcija nije smatrao nedozvoljenom. Nasuprot RIK-u, Republički odbor za sprečavanje sukoba interesa smatrao je funkciju gradonačelnika nespojivom sa poslaničkom (Videti: Danas, 14.2.2007). Ove funkcije nisu razdvojene ni kasnije, nakon izbora 2008, a ni kada je bio donet zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije (2010), koji spajanje tih funkcija izričito zabranjuje, pa ni intervencija Agencije nije uspeła da spreči takvo spajanje funkcija.

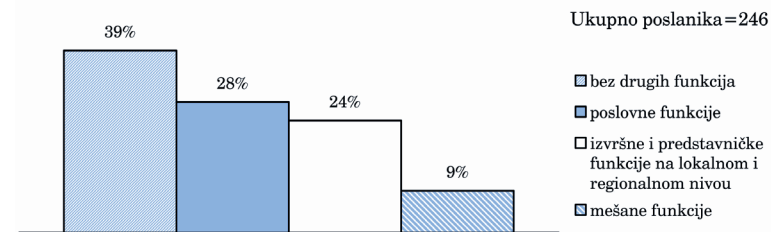
Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli do

Grafikon 1: Višestruke funkcije poslanika

Grafikon 2: Višestruke funkcije poslanika prema sadržini

Identifikovali smo 23 pojedinačna poslanika koji imaju 4 javne funkcije; 17 gradonačelnika su poslanici. Kada je nekima od partijskih lidera postavljeno pitanje o razlozima za akumulaciju funkcija odgovor je bio da gradonačelnici i predsednici opština, direktori gradskog građevinskog zemljišta i drugih ustanova žele da budu poslanici zbog uživanja imuniteta. Drugi razlog za akumulaciju funkcija potiče od oligarhijske strukture u partijama: lakše je kontrolisati mali broj ljudi nego širu grupu u slučaju disperzije funkcija. Identifikovali smo i poslanike koji vrše sve predstavničke funkcije (gradovi, pokrajine) ispod nivoa Narodne skupštine. Oslobođeni strogih ograničenja prema Zakonu o sukobu interesa (Ustav je uveo neka ograničenja, na šta smo ukazali, ali nije presekao veze poslanika i privrede), uživajući široko definisan imunitet, zaštićeni partijskim vrhom kojem su odgovorni, kao i isključivanjem individualne odgovornosti prema građanima i kontaktima s njima, poslanici u tako ustrojenom parlamentu predstavljaju važan mehanizam partijskog „zarobljavanja države“ i faktor su sistemske korupcije.

Zakon o sprečavanju sukoba interesa trebalo bi da služi sprečavanju gomilanja funkcija u rukama visokih javnih službenika, funkcionera i poslanika. U kratkom roku u kojem deluje Zakon o sprečavanju sukoba interesa (stupio je na snagu januara 2005) tek je uspešno inicirana svest o sukobu interesa, jer taj standard pri obavljanju javnih funkcija u Srbiji nije postojao. Propisi o sukobu interesa trebalo bi da služe uspostavljanju standarda za obavljanje javnih funkcija, stvaranju poverenja građana u državne institucije, kao i da sprečavaju nagomilavanje funkcija, koje po pravilu vodi koncentraciji moći u društvu i degradaciji javnog interesa. Kada javni funkcioneri nastupaju u više javnih uloga, oni ne mogu da ispune zahteve nijedne od njih, nanoseći time štetu javnom interesu (Beljanski 2006). Ipak, ovaj zakon nije ispunio svoja antikoruptivna očekivanja, najviše zbog toga što njime nisu obuhvaćene mnoge javne funkcije podložne korupciji, kao što su pozicije u sudovima, tužilaštvima, policiji, carini, poreskoj upravi, obaveštajnim i bezbednosnim organima, zatvorima, zdravstvenim i socijalnim fondovima i mnoge druge važne funkcije⁸².

Vesna Pešić

Regulatorne ustanove i antikorupcijska politika

U ovom delu studije ćemo analizirati antikorupcijsku politiku Srbije u onom njenom delu koji se odnosi na ograničavanje političke moći, proterivanje partijskog interesa iz državnih organa i razbijanje sprege između partijskih i poslovnih elita. Pozitivna antikorupcijska politika teži da uspostavi transparentnu i odgovornu vlast („dobro upravljanje“) u šta spada: 1) profesionalizacija državne administracije, koja podrazumeva raspodelu rukovodećih položaja u javnom sektoru prema sposobnosti, kvalifikaciji i jav-

⁸² Zakon ima i drugih nedostataka. On dozvoljava akumulaciju funkcija. Republički odbor za sprečavanje sukoba interesa nije profesionalizovan, niti je način njegovog rada u proceduralnom smislu precizno određen. Zakon ne sadrži sankcije za sukob interesa. Odbor može funkcionera nejavno opomenuti i potom istupiti sa javnim preporukama za ostavke ukoliko nejavno upozorenje nije dalo rezultate. Ukoliko se funkcioner ne povinuje upozorenjima, Odbor nema na raspolaganju kaznene mere. Podaci o imovini funkcionera se ne proveravaju (izuzev po prijavi) i nisu dostupni javnosti. (Videti: Beljanski (2006) za raspravu o ovom zakonu, kao i publikaciju Antikorupcijski zakoni: Iskustvo Slovenije i izazovi Srbije).

noj proceduri pri izboru državnih činovnika; 2) nezavisno revizorsko telo koje kontroliše budžetske troškove i nadzire trošenje novca poreskih obveznika (ova institucija bi trebalo da kontroliše sve javne budžete, uključujući Narodnu banku Srbije, upravljanje u javnim preduzećima i političkim partijama⁸³); 3) institucija ombudsmana i agencija za borbu protiv korupcije; 4) široka mreža regulatornih institucija i nadzornih odbora, koji jačaju sposobnost društva da spreči politizaciju državnih organa i medija i 5) nezavisno pravosuđe i civilna kontrola policije i vojske. Efektivna zakonska poboljšanja potrebna su i u oblastima slobodnog pristupa informacijama od javnog značaja, eliminaciji sukoba interesa (to sam već komentarisala), promociji slobodne konkurencije i finansiranju političkih partija. Takva poboljšanja su naročito važna u pravosuđu, čija politizacija raste jer reforme sudstva nisu započete. Isto se odnosi i na aparate vlasti (policija, bezbednosne službe, vojska) čija reforma takođe nije započela.

Dvije društvo Kako smo stigli dovdle

Srbija je počela da uspostavlja elemente *dobrog upravljanja*, ali njena politika nije bila odlučna i rezultati su više nego skromni. Prema jednom istraživanju, koje je obuhvatilo antikorupcijsko zakonodavstvo, vladavinu prava, nadzorne i kontrolne mehanizme, javnu administraciju, odgovornost svih grana vlasti, izbore, civilno društvo i medije, Srbija se među 43 zemlje, sa indeksom 64, koji označava slabu razvijenost, našla na nivou Rusije (63) i Meksika (65). Lošiji indeks imaju Crna Gora (58) i Jermenija (58), a iznad Srbije su Bugarska (80), Gruzija (78), Argentina (79) i Indija. Srbija je dobijala pozitivne ocene za sektor civilnog društva (dobro razvijeno), izborni sistem (umereno razvijeno), vladavinu prava (umereno razvijena). Loše ocene Srbija je dobila za kontrolne i nadzorne mehanizme i odgovornost svih grana vlasti (veoma slaba ocena),

⁸³ Srbija je jedina država u regionu koja nema državnu revizorsku instituciju, a to znači ni kontrolu trošenja javnih budžeta. Za neprimenjivanje donetog zakona o državnoj revizorskoj instituciji pronalaze se razni izgovori, a jedan je da domaće revizorske kuće nisu dovoljno stručne. Neke od njih pak strahuju da će, ukoliko bi se prihvatile tog posla, biti izložene političkom pritisku s kojim ne bi mogle uspešno da se nose. (Videti o tome stavove Ljubiše Stanojevića, profesora za računovodstvo i reviziju, u tekstu „Revizori na ispitu“, Politika, 20.1.2006).

a izuzetno lošu ocenu je dobila za javnu administraciju (svega 30 poena)⁸⁴.

Savremene regulatorne institucije, koje se nazivaju „četvrtom granom vlasti“ u zemljama EU, u Srbiji su stvarane s ozbiljnim namena zbog toga što se partijski interes širio i na njih. Regulatorne institucije su u Srbiji bile potrošene (odnosno politički „probušene“) od samog koncipiranja do načina njihovog funkcionisanja. Njihov ugled je od samog početka bio doveden u pitanje. Kršen je zakon već kod izbora članova regulatornih tela. Najtipičniji takav slučaj je Republička radiodifuzna agencija (RRA), čiji su članovi izabrani protivzakonito, što se odrazilo na njen rad i raspodelu nacionalnih frekvencija televizijskim kućama i radio stanicama tokom 2006. godine. Bolju sudbinu nije doživela ni Republička agencija za telekomunikacije – Ratel, o čemu je detaljno pisao list Republika. Drugi manje poznati primeri „agencijske nezavisnosti“ tiču se politike u oblasti konkurencije i „antimonopolske komisije“. Zbog ogromne dominacije monopola i nedostatka konkurencije Srbija je dobila najnižu ocenu – 1 za politiku konkurencije⁸⁵. U većini slučajeva monopole drže javna preduzeća. Privatne firme su preko političkih veza dobile privilegije kako bi izbegle tržišnu utakmicu. One su sticane kupovinom zakona, pa čak i naručenim hapšenjima preko veza u vladi⁸⁶. Da bi se zaustavili monopoli i pospešila konkurencija, prošle godine je usvojen Zakon o zaštiti konkurencije. Ali ni ovaj zakon neće biti delotvoran zbog svojih očiglednih nedostata-

84 Istraživanjem je za Srbiju rukovodio Boris Begović iz Liberalno-demokratskog centra (Danas, 16.1.2007).

85 Prema Privremenom izveštaju Evropske banke za obnovu i razvoj za 2005. samo dve bivše komunističke zemlje – Turkmenistan i Bosna i Hercegovina, dobile su tako nisku ocenu.

86 U intervjuu sa jednim poslanikom izrečena je sledeća optužba tokom skupštinske sednice koja je hitno sazvana kako bi se skinuo imunitet javnom tužiocu koji je već bio uhapšen: „Ova sednica je sazvana zato što je jedan biznismen naredio vladi da uhapsi sve njegove suparnike. Ovaj biznismen im je dao gomilu novca. Opravdanje za skidanje imuniteta tužiocu je bilo više nego smešno. Pravi razlog je što je on sprečio Merkator da kupi C Market“. Ostaviću čitaocu da nagađa kako se zove biznismen koga je zabrinula ova odluka tužioca. Komentar je dat u intervjuu „On im daje toliko para da može da im naredi da rade ono što on želi“, Skupštinska mreža, oktobar 2006, <http://www.skupstinskamreza.org.yu/index.php?ID=9&itemTypeID=31&contentID=2>.

ka: on ne kažnjava dominaciju na tržištu već samo „zloupotrebu takve pozicije na osnovu 'razumne diskrecione procene'“.

Indikativna je priča o stvaranju specijalizovane Agencije za borbu protiv korupcije, koju Srbija treba da formira u skladu sa međunarodnim konvencijama (UN i Saveta Evrope). Prvi nacrt specijalizovane agencije za borbu protiv korupcije sačinjen je 2002. godine (u saradnji sa OECD-om i Savetom Evrope), dok je tek nedavno (oktobar 2006) javnost saznala da je vlada pripremila predlog zakona o agenciji, ali predlog zakona nije stavljen na dnevni red prethodnog saziva skupštine. Dok je u javnost dopirala priča o formiranju Agencije za borbu protiv korupcije, tekla je propaganda za ukidanje dve postojeće institucije za borbu protiv korupcije – Saveta za borbu protiv korupcije pri vladi Republike Srbije i Republičkog odbora za sprečavanje sukoba interesa. Agencija nije napravljena, ali su ove dve institucije postale ugrožene.

Jedan od važnih antikorupcijskih zakona koji je nedavno stupio na snagu – Zakon o državnim službenicima, trebalo je da uvede kriterijume za profesionalizaciju državne uprave. Samo donošenje zakona i njegovo stupanje na snagu (jul 2006) jeste korak napred (zakon predviđa da mesta pomoćnika ministra postanu profesionalna rukovodeća mesta i da se moraju javno oglašavati), ali je primena zakona potpuno izigrana. Nasuprot namerama zakona, u praksi je došlo do velikog pritiska iz *partijskih centrala* da se obustavi profesionalizacija državne uprave. Na kraju mandata ove vlade, kada je bilo jasno da će izbori biti raspisani, pritisak partija iskazao se u masovnim imenovanjima na stalna rukovodeća mesta u državnoj upravi za kadrove koji su primljeni po partijskoj liniji. Tokom novembra 2006⁸⁷, u novinama su se pojavili konkursi za

87 Štampa je izveštavala o neuobičajenoj užurbanosti i gužvi u svim ministarstvima. Trebalo je organizovati po hitnom postupku državne ispite za partijske kadrove kako bi mogli biti imenovani na stalna (profesionalna) mesta u državnoj upravi. U velikoj žurbi, navrat-nanos, bili su održavani ispiti, a „protekcija“ je radila punom parom. Bilo je pojava da se partije jedna drugoj svete tako što su kolegama nameštale padanje na ispitima. Tako su registrovani slučajevi da neki ljudi sa srednjim obrazovanjem polože ispite, dok drugi sa doktoratom to nisu uspeali (Izvor: Blic, 19.12.2006).

pomoćnike ministra i druge visoke administrativne položaje⁸⁸. Namjera je bila da se sopstveni partijski kadrovi preobrate u „profesionalne državne činovnike“ i ostave u nasleđe novoj vlasti. Ova ujdurma vladajućih partija rečito govori o tome da se državna uprava smatra glavnim „partijskim plenom“. Za Veberovu „racionalnu birokratiju“, koja predstavlja temelj moderne države, očito nema mesta. Do takve promene može doći samo ako Srbija napreduje na putu evropskih integracija. Mada ni to nije garancija da će se proces profesionalizacije državne administracije uspešno završiti⁸⁹.

Vesna Pešić

Zakon o finansiranju političkih stranaka

Ovaj zakon je važan zato što bi trebalo da onemogući pozadinske veze između partijskih vrhova i tajkuna. Ova netransparentna veza je vladajuće stranke pretvorila u centre moći i korupcije. Zakon o finansiranju stranaka, usvojen 2003. godine⁹⁰, nije opravdao očekivanja, tj. nije raskinuo netransparentnu povezanost stranaka sa biznisom, koja je postala tradicija u Srbiji još od uvođenja višepartijskog sistema (1990). Vlada i partije dobijaju finansijsku podršku preko priloga velikog kapitala i dobro je znana javna „tajna“ da tajkuni finansiraju sve velike partije. Po zakonu, individualne donacije su zvanično ograničene za redovno funkcionisanje političke partije na 10 prosečnih plata za fizička lica (za kalendar-

88 U decembru 2006. godine izašlo je više brojeva Službenog glasnika koji svedoče o ovoj partijskoj diverziji; u SG od 12, 19, 22. i 26. decembra objavljena su masovna imenovanja u ministarstvima.

89 Rumunska ministarka pravde i vođa antikorupcijske kampanje Monika Makoveji upozorila je da u Rumuniji slabi politička podrška reformama posle pristupanju EU. Ona je izašla u javnost sa zabrinjavajućim informacijama da će „Rumunija, sada kada je članica EU, ograničiti borbu protiv korupcije“. Rumunski premijer Kalinu Popescu izrazio je želju „da se ne petlja u to pitanje“. Odmah posle 1. januara 2007. parlament i sudije više ne pokazuju želju za nastavak sprovođenja reformi, a iza toga stoji politička klasa kojoj ne odgovaraju duboke reforme u zemlji (Izvor: Danas, 10.1.2007).

90 Zakon o finansiranju stranaka je promenjen i nov je donet 2011. godine, koji je nešto solidniji od prethodnog. Očekuje se da će Agencija za borbu protiv korupcije, u čijoj je sada nadležnosti kontrola stranačkih finansija, imati više uspeha u obavljanju te funkcije od Odbora za finansije Narodne skupštine Srbije i Republičke izborne komisije, kako je bilo po starom zakonu.

Divlje društvo Kako smo stigli do nje

sku godinu cifra doseže 2.600 evra) i 100 prosečnih plata za organizacije (što doseže 25.000 evra). Za izborne kampanje limit za donacije je određen prema visini fondova iz budžeta (za poslednje izbore za ličnosti su donacije mogle iznositi 323.000 dinara, a za firme 1.200.000). Svaki doprinos mora biti registrovan u poslovnim knjigama partije, a anonimne donacije su zabranjene. Međutim, u praksi se zakon ne poštuje i imena donatora se ne objavljuju, iako se, prema zakonu, mora izvestiti o svakoj donaciji iznad 6.000 dinara, zajedno s imenom donatora⁹¹.

Da bi se uveo red u finansiranje stranaka trebalo bi doneti zakon o organizaciji političkih partija koji sada ne postoji. Zakon koji je sada na snazi je stari socijalistički zakon o „društveno-političkim organizacijama“. U Srbiji postoji više od 400 partija i ozbiljna namera da se kontrolišu stranačke finansije mora početi razjašnjavanjem šta čini političku partiju i njene aktivnosti, kao i kakvi treba da budu postupci za njihovo formiranje. Ali tu ne leži glavni problem, čak ni u nekim ozbiljnim nedostacima tog zakona, od kojih se najvažniji odnose na nepostojanje posebne institucije ili tela koje bi bilo zaduženo za stručnu kontrolu stranačkih finansija. Sada postoje dva kontrolna tela koja nisu povezana: Republička izborna komisija (RIK), koja je zadužena za kontrolu trošenja novca u kampanji, i Odbor za finansije Skupštine Srbije, koji treba da kontroliše redovne aktivnosti partija i njihovo finansiranje. Odbor za finansije je sastavljen od članova partija koje podnose finansijski izveštaj, i zato se nije potvrdio u praksi. Ispalo je kao da partije kontrolišu same sebe. Iako ovi organi mogu da zaposle profesionalne revizore, one se uzdržavaju da to čine iz dva razloga: prvo, nemaju političku volju da stvarno kontrolišu partijsko finansiranje; drugo, ova dva tela (Republička izborna komisija i Odbor za finansije Skupštine Srbije) nemaju budžet za plaćanje revizora. Problem ovih tela je i u tome što nemaju zakonska ovlašćenja da započnu postupke protiv

91 Odluka Republičke izborne komisije (RIK) da ne objavi imena donatora za kampanju na izborima 21. januara 2007. potvrđuje da tela zadužena za kontrolu sama skrivaju finansijere partija. Doduše, postoji mogućnost da se imena donatora objave nakon provere finansijskih izveštaja koje su stranke podnele RIK-u.

partija koje krše zakon; ona mogu samo da iniciraju proces koji moraju sprovesti drugi organi. To praktično znači da je zakonom predviđena neefikasna kontrola finansiranja partija⁹². Zakon ima i drugih nedostataka, kao što je odredba po kojoj se 20% novca iz budžeta za finansiranje partija dodeljuje partijama na početku kampanje, a ostalih 80% na kraju kampanje (prema uspehu na izborima). Ova odredba tera partije da nađu novac iz drugih izvora, jer im je potreban novac na početku kampanje. Nedoumice u zakonu, naročito slaba kontrola, utrlje su put nedisciplinovanom ponašanju partija. Većina ne poštuje zakon i ne podnosi kompletne finansijske izveštaje u datom roku⁹³. Nijedna partija nije objavila svoj finansijski izveštaj u Službenom glasniku i učinila ga dostupnim javnosti, iako zakon nalaže takvu praksu.

Ali za ovakvu situaciju u kojoj partije uspešno izbegavaju transparentnost svojih izvora finansiranja, tako što koriste (ali i blokiraju) slabe kontrolne mehanizme predviđene zakonom, nisu krivi samo nedostaci zakona. Problem je u tome što nijedan zakon, ma koliko dobro napisan, ne može da zameni volju onih koji raspolažu faktičkom moći da se zakonu podvrgnu. Ni najbolji zakon neće naterati vladajuće partije (na nacionalnom, gradskom i opštinskom nivou) da prekinu svoje veze sa privatnim firmama preko kojih stiču velika sredstva, doduše, ne sve jednako, što zavisi od uticaja pojedinih partija. Ne samo ovaj zakon već i ostali koji su doneti radi ograničavanja vlasti jednako su doživeli svoju javnu kompromitaciju u pogledu kontrole nedozvoljene razmene usluga između nosilaca političke i ekonomske moći. Zato se i postavlja pitanje kako se može prevazići partijska država. Zakoni jesu veoma važni, ali nisu dovoljni. Po svojoj prilici, moraju postojati i *eksterni pritisci* na vlast, koji dolaze iz društva, medija i/ili integrativnih procesa

92 Za više informacija o problemu kontrolnog mehanizma uspostavljenog zakonom videti monografiju: Finansiranje predsedničke izborne kampanje 2004. u Srbiji (Goati, Nenadić, Jovanović, 2004).

93 Zbog novog formulara za izveštaje o sakupljanju i trošenju novca tokom izborne kampanje januara 2007, koje je izradila nevladina organizacija Transparentnost Srbije, očekuje se da podneti izveštaji budu transparentniji, za šta treba pričekati ocene ove nevladine organizacije.

sa EU, da bi se politička elita materala da svoje interese usaglasi sa vladavinom prava.

Javno mnjenje o korupciji i partijskoj državi

Do sada smo analizirali objektivne podatke o partijski zarobljenoj državi kao okviru sistemske korupcije. Za obuzdavanje nekontrolisane moći vladajućih partija i njihovih veza sa poslovnim svetom, što se može nazvati i demokratizacijom političkog sistema, bitno je da se zna šta građani, kao glavni interesenti, misle o mehanizmima partijske države, koliko je njihovo poverenje u državne institucije, kako ocenjuju „partijska“ postavljenja na radna mesta u javnom sektoru, šta misle o višestrukim funkcijama koje obavljaju političari i šta misle o načinu borbe protiv korupcije. Podatke iz ispitivanja javnog mnjenja građana Srbije podelili smo u tri dela: (1) stepen zabrinutosti zbog korupcije i poverenje javnosti u glavne državne institucije i partijska rukovodstva; (2) ocena postojećih kriterijuma za imenovanja na rukovodeće položaje u javnim službama i šta bi trebalo da budu kriterijumi, uključujući slaganje/neslaganje s tim da političari imaju višestruke funkcije i (3) tolerancija na korupciju u javnim službama i šta građani misle o tome šta bi trebalo da budu najefikasnije strategije za borbu protiv korupcije.

Zabrinutost zbog korupcije i poverenje u institucije

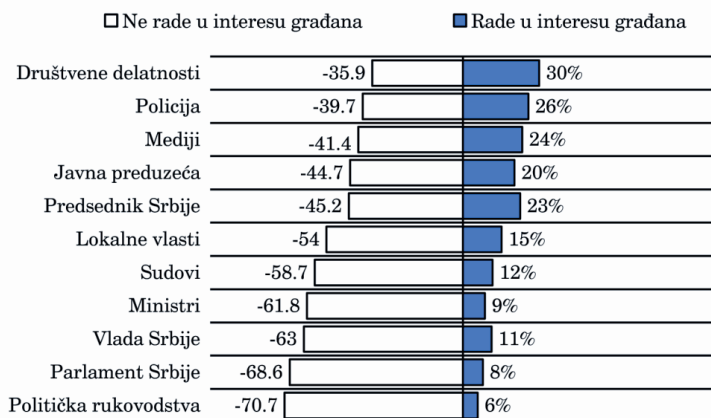
Građani Srbije misle da je korupcija jedan od četiri najvažnija problema u zemlji. Kada su građani upitani da spontano odaberu glavne probleme sa kojima se Srbija suočava, odgovori su bili sledeći: nezaposlenost (55%), nizak standard (37%), korupcija (28%) i Kosovo (23%)⁹⁴. Visoka svest o korupciji ima neposredan uticaj na

94 Viši procenat zabrinutosti zbog korupcije nego zbog Kosova proističe, verovatno, iz tekućih korupcionaskih afera koje su objavljene u javnosti dok je trajalo istraživanje. Druga istraživanja pokazuju da je zabrinutost za Kosovo veća nego za korupciju, ali to ne menja procenu da je korupcija svrstana među četiri najveća problema Srbije.

poverenje građana u glavne državne institucije. Nepoverenje u institucije i percepcija da su one skoro u potpunosti otuđene od interesa građana su alarmantni. Njihovi odgovori na pitanje koje javne institucije rade u korist interesa građana i za opšte javno dobro pokazuju ekstremno nisko poverenje u institucije: samo 6% građana smatra da politička rukovodstva rade za opšte dobro; skupština je dobila samo 8% pozitivnih glasova, ministri 9%, vlada 11%, sudovi 12%, lokalne vlade 15%, javna preduzeća 20% itd. Gotovo sve institucije ocenjene su visokim procentima nepoverenja (grafikon 3).

Vesna Pešić

Grafikon 3: Da li javne institucije služe interesima građana

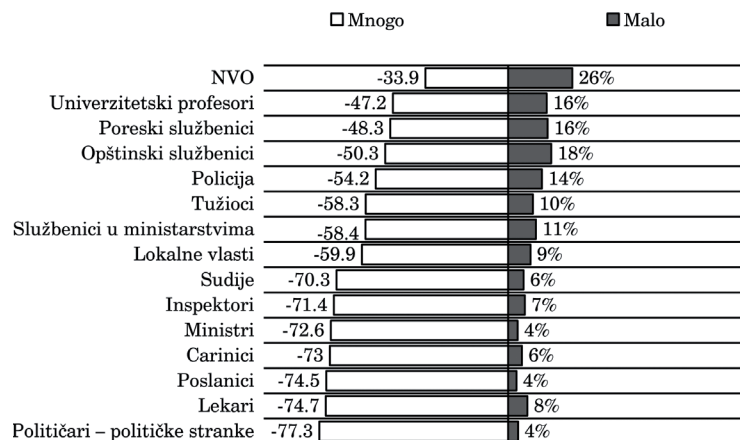
Na pitanje za čije interese ove institucije i organizacije rade (korišćena je skala od 1 do 5), velika većina ispitanih građana, ili 71%, smatra da državne službe rade za sopstvene interese, 70% kaže da one rade za svoje partije, 69% kaže da one rade za svoje rođake i prijatelje, a isti broj misli da one rade za „moćne ljude i biznismene“. Samo 13% je reklo da državne službe rade u korist interesa građana.

Prema odgovorima na direktna pitanja u kojim je javnim službama korupcija najrasprostranjenija (korišćena je skala 1–5 za svaku in-

stituciju), 77% ispitanika misli da su političke partije najkorumpiranije, a slede ih lekari i poslanici sa 75% glasova (grafikon 4).

Dvije društvo kako smo stigli donde

Grafikon 4: Koliko je rasprostranjena korupcija u sledećim organizacijama i grupama

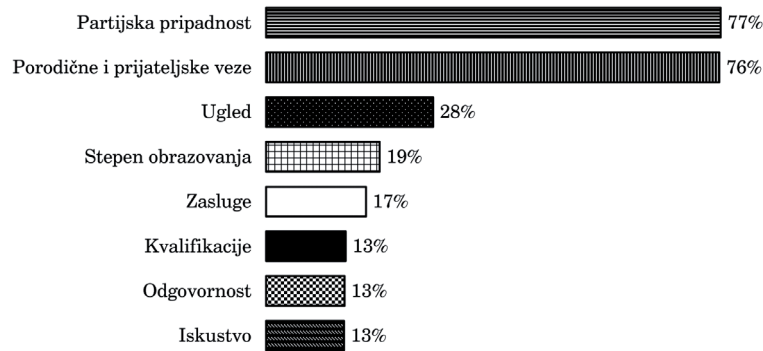
Imenovanje na javne funkcije

Građani imaju realističnu percepciju o tome kako se popunjavaju radna mesta u javnim službama, potvrđujući podatke iz mog istraživanja. Najveći procenat se opredelio za to da je u praksi partijska pripadnost glavni kriterijum (77%), zatim slede porodične i prijateljske veze (76%), dok su svi kriterijumi koji uvažavaju stručnost, iskustvo, sposobnost itd. dobili znatno manji broj glasova (grafikon 5). Na pitanje kako bi trebalo vršiti postavljenja odgovori su u potpunosti suprotni onome što se dešava u praksi. Tako ispitanici smatraju da bi naimenovanje prema sposobnosti trebalo da bude najvažniji kriterijum. Više od 90% (tačnije, 92%) ispitanika je reklo da bi to trebalo da bude najvažniji kriterijum prilikom imenovanja na rukovodeće položaje, zatim sledi odgovornost (87%), školska sprema (85%), iskustvo (80%) i ugled (60%).

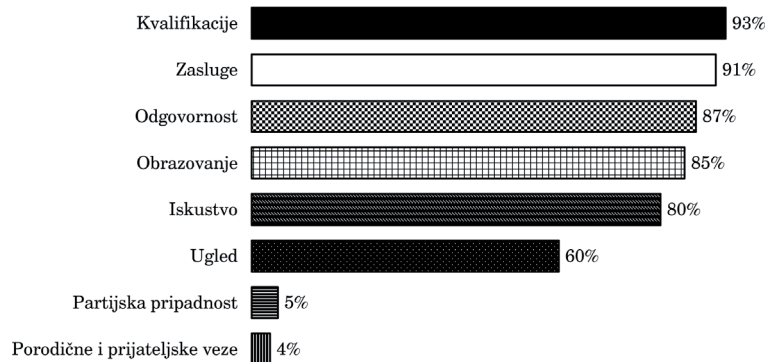
Svega 5% se odredilo za partijsku pripadnost i 4% za rođачke i prijateljske veze (grafikon 6).

Vesna Pešić

Grafikon 5: Kriterijumi za postavljenje na vodeće funkcije

Grafikon 6: Kriterijumi koje bi trebalo primenjivati prilikom postavljenja na vodeće funkcije

Percepcija o procedurama za regrutovanje za poslove u javnim službama pokazuju da 49% građana smatra da oglašavanje radnih mesta u javnim službama ne postoji i da partije samostalno dodeljuju ove položaje svojim ljudima u okviru partijskih koalicionih

sporazuma. Ukupno 40% smatra da je, kada se objave slobodna radna mesta, reč o nameštenom konkursu. Samo 8% intervjuisanih građana misli da su javno oglašena radna mesta i mogućnost da se za njih prijavi dostupni svima.

Široka javnost višestruke funkcije političara doživljava kao negativnu praksu. Preko 90% ukupnog uzorka građana imalo je takav stav. U odgovorima u pogledu višestrukih funkcija 27% je reklo da je ovaj fenomen izazvan lakomošću na novac (da se ima više izvora prihoda); 24% je reklo da je to problem jer nije moguće obavljati tako mnogo funkcija i obavljati ih na pravi način i u interesu građana; 20% procenjuje da višestruke funkcije znače koncentraciju moći u manje ruku i da to nije demokratski; 19% je procenilo da višestruke funkcije daju previše moći partijama. Samo 9% je reklo da vršenje višestrukih funkcija nije problem ukoliko je neko dovoljno sposoban da ih sve obavlja na pravi način.

Građani se, takođe, ne slažu sa praksom da visoko pozicionirani državni službenici i službenice istovremeno obavljaju aktivne uloge visokog nivoa u svojim partijama. Sa takvom praksom se ne slaže 54% ispitanika, 29% je izrazilo svoje neslaganje samo kada je reč o najvišim funkcijama (premijer, predsednik Srbije i ministri) i 15% smatra da aktivno vršenje visokih partijskih funkcija i državnih funkcija ne utiče na efikasnost njihovog rada u obe uloge.

Tolerancija prema korupciji i efikasna antikorupcijska strategija

Građani Srbije su vrlo osetljivi na korupciju i pokazuju visoku netoleranciju prema toj pojavi. Na pitanje šta bi uradili kada bi znali da je političar iz partije za koju obično glasaju korumpiran, 34% je reklo da bi otišli u partiju da ga prijave, 33% ne bi glasalo (uzdržalo bi se), 22% bi glasalo za neku drugu partiju, a 4% je reklo da bi bez obzira na korupciju glasali za svoje partije jer ni druge nisu ništa bolje.

Drugi indikatori u pogledu istog pitanja još jednom su pokazali visoku osetljivost i netoleranciju prema korupciji. Građani su tvrdili da bi odmah prijavili nekoga ko bi tražio mito. Ovakve odgovore treba uzeti s rezervom jer se u praksi retko dešava da građani prijavljuju traženje mita. U odgovoru na pitanje u kojem se tvrdilo da je politička korupcija ista u razvijenim zemljama, ali da ih to nije sprečavalo da se razvijaju, 45% je izrazilo snažno neslaganje sa takvom tvrdnjom, dok se samo 13% složilo (ostali nisu imali mišljenje).

Na pitanje zašto korupcija nije iskorenjena, 46% ispitanika je iznelo stav da država malo čini u cilju zaustavljanja korupcije zato što je korupcija locirana u državnim organima, dok je 21% smatralo da institucije kao što su sudovi, inspekcije i budžetske kontrole ne funkcionišu, a manji broj je smatrao da nema novca za borbu protiv korupcije, da je političke partije ne podržavaju dovoljno, ali i da građani nisu dovoljno aktivni.

Na pitanje o tome koja politika bi bila najefikasnija u borbi protiv korupcije, ispitivani građani su dali tri odgovora koja uživaju najveću podršku. Prvo, moraju biti uspostavljena nezavisna tela za borbu protiv korupcije kojima će to biti jedini zadatak; drugo, vladavina prava i nezavisnost sudstva moraju biti ojačani i treće, moraju biti uspostavljene unutrašnje i spoljašnje kontrole za sve javne ustanove i efikasne sankcije za one koji u javnom sektoru krše propise i standarde. Mali broj, oko 5% za svaki odgovor, pomenio je potrebu da se poveća uključenost građana, da se zabrane višestruke funkcije, uvedu obavezni standardi ponašanja za sve javne službenike i potrebu da se razvije istraživačko novinarstvo.

Zaključci i predlog mera za eliminaciju partijske države

Rezultati istraživanja o partijskoj državi i analiza stavova javnog mnjenja ukazali su na ključne probleme koje proizvodi partijska država i koji onemogućavaju uspostavljanje odgovorne i transparentne vlasti:

- interesi tajkuna i krupnog biznisa postali su deo sistema vlasti kupovinom političkog uticaja preko finansiranja stranaka i u organima vlasti, s ciljem da obezbede svoje monopole, dobiju povoljne zakone i privilegije u poslovanju; Zakon o finansiranju političkih stranaka nije obezbedio transparentnost razmene usluga između partija i biznisa, niti je uspostavljena kontrola nad sredstvima u kampanji i sredstvima za redovne aktivnosti političkih stranaka;
- tretiranje celokupnog javnog sektora kao „plena“ koji vladajuće stranke na svim nivoima dele po vertikali („feudalizacija“ vlasti), što je dovelo do jačanja diskrecionog odlučivanja, koncentracije moći u pojedinim ministarstvima i vladi i politizacije državne uprave (poreske uprave, carine, policije i drugih službi koje bi morale biti profesionalizovane i politički neutralne), stranačko posedovanje čitavog sektora, vertikalno i horizontalno, dovelo je do porasta sistemске korupcije koja je ugrađena u način funkcionisanja „feudalizovanih“ ministarstava;
- pretvaranje javnih preduzeća, usluga i institucija u partijsku svojinu i mesta za raspoređivanje partijskih kadrova na rukovodeće položaje i zapošljavanje partijskih drugara, rođaka i prijatelja;
- višestruke funkcije vladinih službenika i poslanika i nepostojanje kontrole njihove imovine, preširoko definisan imunitet za javne funkcionere i poslanike, degradacija Narodne skupštine izbacivanjem poslanika i njihovo podmićivanje mestima u upravnim odborima, i vlasništvo partija nad mandatima koje je legalizovao novi ustav;

- širenje partijskog uticaja i izvršne vlasti na regulatorne institucije, nezavisne državne institucije, antikorupcijska tela, medije i kontrolne i nadzorne mehanizme, u šta spada i odlaganje primene zakona kojima bi se takvi mehanizmi konstituisali, kao što su državna revizorska institucija za kontrolu javnih budžeta i stranačkih finansija, ombudsman, agencija za borbu protiv korupcije itd.;

- koncentracija moći u vladajućim strankama i izvršnoj vlasti, koja sistematski ograničava političku (i ekonomsku) konkurenciju i podređuje zakonodavnu i sudsku vlast; izvršni organi se oslobađaju unutrašnje i spoljašnje kontrole, pa ti organi postaju žarišta korupcije;

- pretvaranje javnih preduzeća u partijsko vlasništvo koje se koristi za različite partijske potrebe, a najviše za širenje njene moći, zapošljavanje „svojih ljudi“ i raspoređivanje visokih partijskih funkcionera na dobro plaćena mesta u upravnim odborima tih preduzeća ili na direktorske i visoke menadžerske funkcije; privatizacija ovih preduzeća nije još počela, ali treba da počne sa najbogatijim preduzećima u oblasti energetike i zato se sada, kod formiranja nove vlade, stranke otimaju za to ministarstvo;

- sve najvažnije javne institucije su izgubile poverenje građana, koji ocenjuju da one rade za sopstvene i partijske interese, a ne za interese građana i opšte dobro zajednice.

Glavni problem praktične politike odnosi se na izbor metoda delovanja kako bi se uspostavila zakonska i etička ograničenja vladajućim partijama da ne bi mogle bez kontrole da upravljaju javnim dobrima i javnim sektorom u celini. To znači da bi se morala ograničiti vlast uspostavljanjem vladavine prava. Ka tom cilju vodi više paralelnih puteva. Jedan je na *globalnom nivou* i podrazumeva ekonomski razvoj, izgradnju modernih institucija (naročito onih u pravosuđu) i odvajanje vlasti, partija i privrede (tj. eliminaciju transferisanja jedne moći u drugu i njihovo interesno povezivanje).

Reč je o promenama koje uključuju integraciju Srbije u Evropu.

Oligarhijska struktura, te sprega tajkuna i političkih stranaka jeste problem koji neće biti rešen bez otvaranja zemlje prema evropskim integracijama, koje bi dovele do političke stabilizacije, demokratizacije i vladavine prava, s jedne strane, i otvaranja tržišta, liberalizacije, stranih investicija, konkurencije i ukidanja monopola, s druge strane. Bez političke i ekonomske konkurencije i odvajanja države od privrede, uz izgradnju čvrstih institucija i kontrolnih mehanizama pod spoljašnjim pritiskom, ova sprega će se teško razvrgnuti samo donošenjem zakona, ma kako dobro bili napisani (prepisani), o čemu dosadašnja praksa o zaobilazanju Zakona o finansiranju stranaka potvrđuje. Pri tom bi značajnu ulogu morali imati slobodno i istraživačko novinarstvo, javne debate i snaga javnog pritiska, u čemu je uloga civilnog sektora i nezavisnih medija nezaobilazna. Tim putem bi trebalo stići do promene izbornog sistema koji daje preveliku moć partijama, a malu ili nikakvu odgovornost predstavnicima građana; spoljašnji pritisci i otvaranje šansi za političku alternativu trebalo bi da vode ka promeni ustava, koji je poslaničke mandate dao strankama, čime se u njima koncentriše ogromna i netransparentna moć i uzurpira suverenost građana.

Navedene globalne promene konstituišu temeljne institucije države i civilnog društva. One predstavljaju uslov efikasnosti mera na drugom nivou delovanja – u oblasti *antikorupcijskih institucija*. Sistemsko i neposredno ograničavanje partija da drže monopol na vlast moralo bi da otpočne već nakon poslednjih parlamentarnih izbora (januar 2007) i prilikom formiranja nove vlade. Predlažemo sledeće mere:

- stroga kontrola imovine državnih funkcionera i sprečavanje višestrukog obavljanja funkcija za sve funkcionere; uvođenje etičkog kodeksa sa sve javne službenike, što podrazumeva reviziju zakona o sprečavanju sukoba interesa, profesionalizaciju i proširivanje ovlašćenja i efikasnog delovanja kontrolnih tela u ovoj oblasti;

• javni dogovor o zabrani toga da stranke rukovode ministarstvima u celini i postavljaju kadrove od vrha do dna hijerarhije, i svim nezavisnim institucijama i preduzećima iz istog sektora; koalicioni sporazumi moraju biti javni i sačinjeni tako da nijedna stranka ne može funkcionisati kao zatvoren sistem, tj. „sistem povezanih lica“, niti može izvršavati bilo kakve javne poslove (recimo, izgradnja stanova za izbeglice i slično); političke funkcije u ministarstvima moraju pripasti pripadnicima različitih političkih stranaka;

• kampanja za depolitizaciju državne uprave i pretres najnovijih imenovanja pred poslednje izbore, koja su partijske kadrove pretvarala u profesionalne i stalne; smanjiti broj imenovanih pozicija u zdravstvu, obrazovanju, kulturi, javnim i komunalnim preduzećima i učiniti rukovodeće položaje dostupnim svim građanima pod jednakim uslovima u skladu sa propisima Međunarodne organizacije rada; posebnim i efikasnim reformama depolitizovati policiju i službe bezbednosti, nastavljajući javne kampanje za otvaranje policijskih dosijea i lustraciju u tim službama;

• nastaviti započete zakonodavne aktivnosti, primeniti već postojeće zakone i instalirati predviđene kontrolne institucije, kao što su državna revizorska institucija za kontrolu svih javnih budžeta, institucija ombudsmana, suzbijanje monopola jačanjem regulatornih institucija u toj oblasti, konstituisanje efikasne agencije za borbu protiv korupcije; preispitati odluke koje su donele republičke agencije za radiodifuziju i telekomunikacije; izraditi plan za privatizaciju javnih preduzeća i započeti njihovu prodaju; otvoriti drugi ciklus poboljšanja već donetih antikorupcijskih zakona koji ograničavaju moć političkih i privrednih elita (Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, Zakon o finansiranju političkih stranaka, Zakon o podsticanju konkurencije itd).

Na kraju, najvažnije: uslov svih uslova za eliminaciju partijske države, njenog monopola, sprege sa tajkunima i sistemske korupcije jeste da Srbija zaista raščisti sa zločinima, nasiljem, pljačkom,

prikriivanjem ratnih zločinaca i sa političkom policijom. Sve to održava *mistiku nacionalističke ideologije*; a ova legitimira partijsku državu, marginalizuje interese građana, sprečava modernizaciju društva i države i brani nekažnjivost zločina i pljačke.

Metodologija

Realizacija: ispitivanje javnog mnjenja je sprovedeno u periodu od 20. do 24. jula 2006.

Stanovništvo: Srbija (bez Kosova), 18+.

Veličina uzorka: 1027.

Vrsta uzorka: trostepeni reprezentativno stratifikovani slučajni uzorak.

Jedinice prve faze: teritorije centra intervjuja (*polling stations*).

Jedinice druge faze: domaćinstva (SRSWOR – slučajnom šetnjom).

Jedinice treće faze: ispitanici u okviru domaćinstava (Kišove tabele).

Lokacija istraživanja: 67 opština u Srbiji, 127 lokalnih zajednica, urbana, periferna i ruralna sredina.

Stratifikacija: pol, uzrast i region.

Greška u uzorku:

±1,23% za incidenciju 5%

±2,45% za incidenciju 25%

±2,82% za incidenciju 50% (*marginalna greška*).

*Republika, april - maj 2007; izdanje na engleskom:
State Capture and Widespread Corruption in Serbia,
CEPS Working Documents No. 262 / March 2007,
<http://dev.ceps.eu/system/files/book/1478.pdf>.*

Još jednom o partijskoj državi

Rasprava u javnosti o partijskoj raspodeli upravnih odbora u oblasti kulture povela se samo zato što je kultura mesto koje razotkriva apsurdnost takvog postupka u demokratskom i višepartijskom sistemu. Čini se da i partijska rukovodstva vide da je neobično glupo da ona predlažu gradskoj skupštini koga će izabrati u rukovodstva institucija kulture. Iz rasprave na ovu temu koja je vođena u Politici između g. Nikodijevića iz SPS-a i g. Dejana Randića iz LDP-a vidi se da oni nemaju principe kojima se u raspravi rukovode. Pravdaju se da su predloženi kandidati „stručni“ i da nisu partijski angažovane ličnosti. Pri tom jedni druge nabeđuju da su im kandidati ipak stranački i ideološki obojeni i tu se rasprava završava u plicaku. Ja mislim da se može napraviti bar nekoliko koraka više u ovakvim raspravama, u kojima se s pravom insistira na departizaciji društvenih ustanova, naročito onih u kulturi. Gradske institucije kulture su samo najsvježiji primer.

Kultura je oblast slobode, kreativnosti, ličnog angažmana i talenta, pa zaista nema nikakvog razloga da se političke organizacije toliko angažuju oko toga ko će voditi ustanove i upravne odbore u toj oblasti. Neko će reći da te ustanove troše pare građana i da su zato nadležne partije, tj. one koje sačinjavaju vladu i imaju većinu za izbor rukovodilaca kulturnih institucija. Ovakav zaključak ne stoji. Ako je država odgovorna za pare građana koje se troše u tim institucijama, to ne znači da partije treba da predlažu kandidate. Dužnost je države da u interesu građana pronađe najbolje predlagачe za institucije kulture. Bar tri razloga diskvalifikuju partije kao predlagачe. Prvi je onaj koji sam već pomenula – da partije nisu nadležne za kulturne institucije po prirodi stvari, jer partijama nije mesto u kulturi.

Drugi razlog govori o tome da se interes građana uspešnije ostvaruje ako oni koji predlažu i oni koji biraju rukovodiocе nisu od iste fele kao što je sada slučaj. Naime, partije i predlažu i biraju kan-

Vesna Pešić

Dvije društvo kako smo stigli dođe

didate u javnom sektoru. Na taj se način vrši koncentracija moći i likvidira složenost demokratskog društva. Suštinsko je, dakle, pitanje zašto su uopšte partije predlagачi za rukovodeće funkcije u kulturi? Zar ne bi bolji predlagачi bila strukovna udruženja? Zar ne bi bilo bolje da se propiše procedura za izabrane organe strukovnih (umetničkih) udruženja koji bi podnosili obrazložene predloge gradskim odbornicima? Kada se razdvoje predlagачi kandidata od onih koji ih biraju, a to su u ovom slučaju odbornici skupštine grada, onda i oni koji predstavljaju građane zaista biraju i mogu slobodno raspravljati o predlozima, što suštinski menja i njihovu ulogu: umesto da budu puki izvršiocи svojih, za javnost nevidljivih partijskih komandi i da automatski pritiskaju taster, oni postaju odgovorni predstavnici građana, čija uloga dobija smisao i logiku javne funkcije. I sa druge strane je dobit velika, jer se društvo aktivira i preuzima odgovornost, umesto da bude partijski okupirano. Ova operacija se održava tako što postaje princip: umesto da se organizacije slepljuju i svode na jednu, između njih se postavlja razmak, tj. prostor slobode koji omogućava smisljeno delovanje. Taj prostor znači da se država ne slepljuje sa partijom, niti država sa društvom, pa je svako poseban akter i subjekt delovanja. Kada se različite uloge ne bi slepljivale i tako proizvodile nejasnoće oko kriterijuma za predloge kandidata, onda ne bi moglo doći do toga da jedna kandidatkinja izrazito tradicionalističke i nacionalističke orijentacije ima bilo šta da traži oko organizacije BITEF-a, koji je simbol modernosti, otvorenosti i „mondijalizma“. Niti bi bilo koji odbornik bio prinuđen da glasa po koalicionom sporazumu o „kvotama“ za takvog kandidata i da tako sruši odgovornost prema svojoj javnoj funkciji. Svaka partija koja mora tako nakaradno da se prilagođava drugim partijama da bi se održala koalicija na vlasti, ruši svoj ugled i poverenje kod građana.

Treći razlog zašto partije ne treba da budu predlagачi kandidata odnosi se na njihovo nejasno unutrašnje funkcionisanje iz perspektive spoljašnjeg sveta, tj. društva i građana. Mi ne znamo po kojoj proceduri i koji organi partije odlučuju o tome koji će kandidati biti

predloženi za razna rukovodeća mesta, a takvih mesta ima na hiljade u Srbiji (jer je javni sektor još uvek veoma veliki). Nije poznato da partije imaju „kadrovske službe“. Ko uopšte o tome odlučuje unutar partije? Da li postoji bilo kakvo pisano obrazloženje za kandidate? Da li se vodila rasprava o njima, ko je zadužen za pisanje tih obrazloženja i ko ih potpisuje? Dakle, reč je o ogromnom diskrecionom pravu za sva imenovanja na rukovodeća mesta u javnom sektoru, što otvara veliki prostor voluntarizmu, netransparentnosti vlasti (a to je i glavni izvor korupcije, tj. „pokvarene države“), neodgovornosti i diskriminaciji građana. A vodi i ka urušavanju samih partija, jer im tolika moć u demokratskom društvu nije potrebna.

Politika, 8. juli 2009.

ČETVRTI DEO – KONTINUITET KONTINUITETA I KLIZ U PATOLOGIJU

KOHABITACIJA DUGOG TRAJANJA

Kad je krajem osamdesetih godina prošlog veka Srbijom zagospodario Milošević i odveo je u rat, izolaciju, moralnu katastrofu, ekonomsko i socijalno uništenje, dijagnoza je bila: obrukala se srpska elita – književnici, filozofi, umetnici, političari, novinari, naučnici, univerzitetski profesori, akademici i crkveni velikodostojnici. Elita nije bila u stanju da se odupre partijskim snagama realnog socijalizma koje su tražile legitimaciju za svoj opstanak na vlasti u radikalnom nacionalizmu¹. Srpska elita ne samo da nije sprečila nadolaženje katastrofe nego je svesrdno radila na totalnoj nacionalističkoj konverziji svih vrednosti, institucija, medija, prošlosti, budućnosti, obrazovanja i socijalizacije, te ukupnog pogleda na svet². Tome su se pridružile gotovo sve političke stranke koje su nastajale tokom 1989. i 1990. godine. Sve stranke, sem dve tri, prihvatile su plan o ujedinjenju srpstva i stvaranju velike Srbije.

Kako smo ranije pokazali, opozicija se konačno ujedinila u DOS 2000. godine, bez SPO-a, pod vođstvom dve demokratske stranke (DS i DSS) koje su okupljale obrazovanije članstvo i birače. Ovom širokom jedinstvu političke opozicije pridružio se deo građanske elite koja je izrastala tokom devedesetih godina na suprotstavljanju Miloševiću, ratovima i nacionalizmu. Izvestan broj novinara, umetnika, profesora univerziteta i aktivista delovao je preko nezavisnih medija i nevladinih organizacija i postao značajan faktor promene režima. Takvu ulogu je imao i pokret mladih Otpor, koji su mahom činili studenti.

1 Nebojša Popov tvrdi da su to bili kadrovi iz drugog ešalona, oni koji su se bavili praktičnom politikom i ekonomijom, odnosno „korisnim malverzacijama”, kako se onda govorilo. Iznad njih je bila stara garda koja se politikom bavila na velikim ideološkim visinama. „Korisni malverzanti” tražili su svoj legitimitet i našli ga u nacionalizmu i na njemu poskidali s vlasti stare kadrove. U tome je bila suština antibirokratske revolucije u Srbiji i Crnoj Gori (Popov 2012).

2 Ova konverzija je detaljno opisana u knjizi Srpska strana rata (Popov 1996).

Vladalo je uverenje da je srpska politička, intelektualna i građanska elita ojačala i da u njoj leži socijalni i demokratski kapital za izgradnju moderne Srbije, sposobne da nadoknadi izgubljeno vreme, pokrene razvoj u svim sferama društva i uvede Srbiju u članstvo EU. Međutim, kako smo do sada pokazali, podizanje Srbije iz ruševina koje je za sobom ostavio Milošević brzo se zaglavilo u involutivnom procesu u režiji nove vlasti, naročito posle ubistva Zorana Đinđića. Takav proces se nastavio zbog toga što je nova vlast i sama bila upetljana i odgovorna za instaliranje Miloševićeve vlasti, pa utoliko i nesposobna da demokratski donese novi ustav, utemelji vladavinu zakona i obračuna se s ideologijom nacionalizma, koja je i dalje služila za pravdanje ratova, skrivanje zločina, genocida i pljačke. Pošto legitimacijska matrica nije bila promenjena, nacionalistička ideologija je nastavila da odvlači politiku od njene primarne funkcije – rešavanja ključnih problema društva, od razvojnih do institucionalnih i strateškog pozicioniranja zemlje. Politika se i dalje bavila „spasom nacije“ od izmišljenih spoljašnjih i unutrašnjih neprijatelja, a stvarni problemi teško oštećenog društva bili su zapostavljeni. Ako se realni problemi tretiraju anahronim sredstvima, ili se uopšte ne rešavaju, oni rastu, gomilaju se i postaju gotovo nerešivi. Povratna posledica zapuštanja društva iznova tera politiku da beži od realnih problema (jer tu nema nikakvog uspeha) i ostane u sferi večnog rešavanja srpskog nacionalnog pitanja. Tako se Srbija i posle 5. oktobra ubrzo našla u zatvorenom i nefunkcionalnom sistemu, koji se oslanjao na prošlost i status quo. A onda nema napredovanja, nema evolutivnog procesa i nema stvaranja nezavisnih sfera društva i unutar njih – nezavisnih institucija i organizacija.

Proces usložnjavanja društva jeste otpočeo. Stvarane su institucije koje ranije nisu postojale, na primer, kontrolna tela kao što su ona za sprečavanje sukoba interesa i monopola (Komisija za zaštitu konkurencije, Državna revizorska institucija, Savet za borbu protiv korupcije, Agencija za privatizaciju i brojne druge). Ali, bez temelja i jasnog normativnog poretka koji bi ograničio ideološku, političku

Vesna Pešić

i finansijsku moć i saterao ih u zakonske granice, strukturno usložnjavanje društva ne vodi ka socio-kulturnoj evoluciji (Parsons 1992) i stvarnoj kompleksnosti društva. Zato proizvodnja novih institucija nije davala rezultate. Njihovo funkcionisanje se unapred sprečavalo različitim mehanizmima. Neke od njih smo već opisali u istraživanju partijske države. I u poslednjem periodu, za vreme tzv. proevropske vlade, situacija se nije promenila nabolje, nego je došlo do jačanja spoljašnjih pritisaka na sve institucije i do nekih novih oblika patološkog upravljanja društvom. Glavni mehanizam je da se novoformirane institucije (ali i neke stare) konstituišu zakonima sa unapred ugrađenom „falinkom“ – one troše sredstva iz budžeta, ali efekat izostaje jer ona „falinka“ sprečava da institucije obavljaju svoju funkciju³. Miniranje institucija je onemogućilo napredak, a slepljivanje glavnih funkcija društva (na primer: ekonomije i politike) obnovilo *involuciju*, tj. retrogradne procese koji i dalje traju.

Da je proces involucije, tj. primitivizacije društva bio na delu, prepoznaje se po tome što naše društvo nije stvaralo nikakvu svest o samom sebi, o svojoj prošlosti i budućnosti, svest o tome kako ga drugi vide i kakvu ulogu, mesto i reputaciju ima u međunarodnim odnosima. U njemu nema mesta za samorefleksiju, preispitivanje i *samoogledanje*; postoji samo sadašnjost, kao borba za vlast i novac, a sve instance odakle bi priticala spoznaja o društvu se nisu formirale; opstala su stara mesta samosvesti koja su nastala ranije, u otporu prema ratu i osudi ratnih zločina, koja su oduvek bila na margini i bez većeg uticaja na glavne tokove. Bez samosvesti, naš horizont mogućnosti se zatvorio iz istih razloga kao i ranije: smisao delovanja aktera i institucija je eksterno određen nekontrolisanim strukturama moći i opsesivnim nacionalizmom. Problemi se ne mogu tematizovati u javnim debatama, pa pošto nikakve svesti nema, nema ni korekcije i procesa socijalnog učenja kao glavne

3 Od ovog pravila ima izuzetaka. Prema rezultatima rangiranja zakonodavstva u oblasti slobodnog pristupa informacijama, naš Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja ocenjen je kao najbolji na svetu. Na temelju Modela tog zakona koji je izradio Centar za unapređenje pravnih studija (CUPS), Narodna skupština je Zakon usvojila 2004. godine. Lista rangiranih zakona dostupna je na sledećoj internet adresi: <http://www.rti-rating.org/results.html>.

pretpostavke socio-kulturne evolucije. Naše društvo već dugo vremena ne raspolaže ni onim institucionalizovanim spoznajama kao što su saznanja društvenih i političkih nauka. Te su se nauke uglavnom ugasile, jer su i same postale stvaraoци sveta u kome nema mesta za samorefleksiju, korekciju i učenje. Kada ne radi nijedna osmatračnica sistema, započinje proizvodnja ogromne količine nesistematizovanog (nerazumljivog) materijala, enormno nicanje „divljih deponija“ besmisla, koje se vraćaju kao neprekidno nadiiranje haosa (Đinđić1988b:34), čije poreklo za društvo predstavlja crnu kutiju i doživljava se kao fatum protiv koga se ne vredí boriti.

Naše društvo je posle 5. oktobra veoma brzo postalo nečujno, a znanje o njemu oskudno i zamračeno. To se naročito odnosi na svakodnevnicu i *celinu neposrednog iskustva* koje nazivamo „svetom života“. Što se tiče pokretanja krupnih promena, na primer, zamašna privatizacija koja je iz korena menjala život ljudi, nije bila konceptualno tematizovana, nisu postavljeni njeni preduslovi u liku pravne države, nije kontrolisana, a nije postala *tema* ni kada su se nagomilale teškoće i kada je uništeno na stotine hiljada ljudi. Njen koncept nije preispitan ni kada se pokazalo da su rezultati ovih promena bili suprotni postavljenim ciljevima privatizacije⁴. Loše upravljanje javnim poslovima širilo se kao bolest, poprimajući *patološke oblike*, do kojih je došlo sistemskom blokadom javnog interesa i optimalnog mobilisanja resursa kojima društvo raspolaže. Glavni oblici izobličeniog upravljanja su *partijsko-tajkunska država i lična vlast*, čije se posledice ogledaju u formiranju političke klase⁵, sistemskoj korupciji, moralnom kvarenju države i ljudi, razobručenim novčanim interesima, miniranju institucija (pa i onih osnovnih, kao što su parlament, vlada i pravosuđe) i gubitku pove-

4 U zakonu o privatizaciji koji je donet 2001. godine piše da je cilj privatizacije „stvaranje uslova za razvoj privrede i socijalnu stabilnost“. Očekivan je ubrzani ekonomski razvoj, rast društvenog bogatstva i rast zaposlenosti. Ništa se od toga nije dogodilo, ali tema privatizacije se nije otvorila ni radi korekcije, a to nije učinjeno ni sa zakonom, sem izmena da se traži poreklo novca i biografija kupca, ali onda kada je sve već bilo gotovo.

5 Termin „politička klasa“ ponekad zamenjujem terminima „politička kasta“ ili „politička klika“, kada želim posebno da naglasim zatvorenost, privilegovanost i nekažnjivost te grupacije.

renja građana u sve javne institucije. Takvo upravljanje društvom se ne može popravljati, jer mehanizmi blokade „socijalnog smisla“ i elementarne društvenosti i dalje rade punom parom. Zato se situacija u Srbiji ne može opisati pojmom krize. Ona mnogo više odgovara pojmu patologije, kao stanju u kome neprekidno opadaju sposobnosti društva da rešava svoje probleme i adekvatno reaguje na imperativne okoline⁶.

Dosad smo pokazali da je proces involucije uzeo maha za vreme Koštunićine vlade, pre svega povratkom nacionalističke ideologije, s osloncem na službe bezbednosti, crkvu, patriotske snage i oktroisani ustav u kome je zapisan *kosovski zavet*. Tome treba dodati i koruptivni nered i („huligansko“) nasilje koji su uzimali maha, ugrožavajući osnovni društveni red i sigurnost građana. Ovi devijantni fenomeni nisu privlačili pažnju, jer je to bio period u kome su pritala sredstva iz inostranstva, a prenaduvana potrošnja se pokrivala prodajom „porodične srebrnine“. Koštunica se nije mešao u ekonomiju i finansije – ta praktična pitanja njega nikada nisu zanimala – već se posvetio srpskoj metafizici, koja ga je jedino stvarno zanimala, a u čijem centru je stajalo kosovsko pitanje.

Pri tome je za Srbiju situacija na Kosovu bila već izgubljena. Suvrenitet nad Kosovom je bio izgubljen. Srbija nije uživala podršku da učini nešto više nego da Kosovo tretira kao i prethodna vlada: kao *rezidualno* pitanje, odnosno ostatak ostatka jedne izgubljene bitke tj. neposobnosti da se prevaziđe model dominacije i nasilja. Koštunica takav pristup preokreće, kao da se na Kosovu ništa nije dogodilo i kao da tamo nisu ušetale međunarodne vojne snage. Zagledan u večnost i s „neodustajnom“ verom u nemoguće, Koštunica podiže lestvicu do najvišeg nivoa: Kosovo zauvek mora biti srpsko. Ovakav stav je podupiran obnovom neprijateljstva prema SAD i Zapadu, koji su okrivljeni za otimanje srpske svete zemlje. Obnovljeno je sećanje na bombardovanje i podbadano neprijateljstvo prema

6 Detaljnije o blokadi samih mogućnosti reprodukcije društva i rešavanja problema preko blokade proizvodnje socijalnog smisla i socijalnog učenja, videti u: Đinđić (1988b).

Zapadu, posebno prema NATO, kao glavnom izvršiocu nepravde koja je Srbiji učinjena. Današnja tzv. proevropska vlast, koja se nije mnogo udaljila od Koštunice; ona nastavlja selektivno zlopamćenje prema svima koji su podržali bombardovanje, pa i danas okreće glavu od nekih zemalja i njihovih lidera koji su bombardovanje podržali⁷.

Na novom talasu nacionalizma Koštunica je uspeo da oko Kosova objedini sve političke stranke na vlasti i u opoziciji i donese Ustav 2006, čija je svrha bila upravo to – zapisati u najviši pravni akt fikciju da je Kosovo zauvek deo Srbije. Srbija se po ko zna koji put našla okovana „kosovskim zavetom“, obnovljenom u najjačem (religijskom) intenzitetu, u ideji onog *nemogućeg*, u kojoj je Kosovo suštinsko pitanje srpskog opstanka i identiteta. Sve stranke koje su tada bile u parlamentu, i one koje su se izdavale za proevropske, glasale su za ovaj ustav, tako i G17 plus i Demokratska stranka na čelu sa Borisom Tadićem kao predsednikom Srbije⁸. DS je bila saglasna sa Koštuničinim konceptom *kosovizirane Srbije*. Oko nacionalnog pitanja nije bilo spora i zato je mogla biti uspostavljena *kohabitacija* između premijera Koštunice i predsednika Tadića. Nije bilo spora ni oko drugih pitanja, kao što je narastanje partijske države i komadanje vlasti u feude koji se dele strankama po *privatnom dogovoru*, što se naziva koalicionim sporazumom. To je imalo dalekosežne posledice, jer je otvorilo vrata neformalnom, tj. ličnom odlučivanju o svim državnim pitanjima i javnim službama. Legitimacija za takvu praksu vlasti ušančila se još jednom u odbrani „državnih i nacionalnih interesa“. Kako ćemo pokazati, proevropska vlada koju je predvodio Boris Tadić, nadovezala se na ovakvo stanje i nije učinila ništa da likvidira ideološku blokadu i omogući

⁷ Najnoviji takav primer je to što predstavnici Srbije nisu prisustvovali sahrani Vaclava Havela.

⁸ Kao pretpostavku zašto su DS i Tadić prihvatili Koštuničin ustav, neki analitičari navode neformalni dogovor da će Tadić imati pravo na još dva mandata po novom Ustavu, da mu se prvi mandat neće računati jer je, navodno, bio predsednik Srbije koja je tada bila u sastavu državne zajednice Srbije i Crne Gore. Takvo mišljenje iznosi Marko Matić (u tekstu „Cesidova oda velikom vođi“, E-novine, 2.1.2012: <http://www.e-novine.com/comments/srbija/vesti/56300-Cesidova-oda-velikom-voi.html>).

brže i efikasnije rešavanje ogromnih problema u kojima se našao realni život građana. Održavajući status quo, ona je omogućila nove talase nadiranja haosa u sve sfere društva. Oni ni izbliza nisu dobili razmere koje bi se mogle uporediti sa dramatičnim vremenom Slobodana Miloševića, ali su novi *mehanizmi opstrukcije* javnog interesa i izgradnje institucija postali dominantni.

Iako je DS tada bila u opoziciji, to se nije primećivalo, pogotovu što je veliki deo Koštuničinog mandata provela u bojkotu parlamenta, zbog nekog minornog razloga (izbacivanje iz parlamenta poslanika prebeglog iz DSS u DS). Tako je sebi dala opravdanje da se ne meša u Koštuničino vođenje države. Pošto se već nije mešala u rad vlade, a još manje se bavila kritikom Koštuničine vlasti, DS je bez ikakvih dilema prihvatila saodgovornost za Kosovo i učešće u pregovorima koji su zvanično otpočeli 2006. godine. Bila je to šansa da se DS prikopča na nacionalistički voz i za sledeće izbore obezbedi „patriotske“ glasove. DS je učestvovala u svim fazama zvaničnih pregovora oko statusa Kosova i glasala za sve rezolucije koje je skupštini podnosio Koštunica, o čemu je ranije bilo reči. Ideološki šumovi, tj. neslaganja u pregovorima oko Kosova nisu se čuli. Napravljen je zajednički tim sastavljen od DS/DSS eksperata, koji su predvodili Tadić i Koštunica. Koliko je prevladavalo ideološko jedinstvo obe stranke, svedoči to što je Tadić za svog savetnika i glavnog pregovarača u zajedničkom timu imenovao Leona Koena, poznatog konzervativnog nacionalistu i rigidnog pregovarača.

Do distanciranja Tadića od Koštunice dolazi tek nakon famoznog mitinga koji je održan posle proglašenja nezavisnosti Kosova, 21. februara 2008. Miting je organizovala koaliciona vlada DS/DSS (druga vlada Vojislava Koštunice), zajedno sa svim opozicionim strankama i ekstremnim nacionalistima iz kulturnog života. Očekivalo se da će na miting pod nazivom „Kosovo je Srbija“ doći preko milion ljudi, odnosno više nego 5. oktobra, čime bi bile poništene petooktobarske ideje (u stvari Đinđićeve ideje) i vraćena dominacija srpskog nacionalnog pitanja. Cilj je bio da se ostvari

Koštuničina opsesivna namera objedinjavanja svih političkih snaga oko odbrane Kosova, odbaci evropski put Srbije i uspostavi vlast „narodnog jedinstva“, zajedno sa radikalima i socijalistima. Poseita mitingu je bila impresivna, iako nije premašila 200.000 hiljada ljudi. Pred kraj mitinga, na scenu stupa tajni dogovor da se jedan deo mitingaša, pod krinkom *huligana* pošalje u napad na američku ambasadu. Stradale su, planirano ili ne, i nemačka i hrvatska ambasada. Policijsko obezbeđenje tih objekata je bilo povučeno, kako bi „huligani“ uspešno obavili državni zadatak i srpsku odmazdu nad neprijateljem. Dok je trajao moleban za Kosovo u Hramu svetog Save – vodio ga je Amfilohije Radović, u prisustvu premijera Koštunice, članova vlade, opozicije i ostalih govornika i učesnika mitinga – gorela je američka ambasada. U požaru je jedan mladić izgubio život. U huliganskim obračunima povređeno je oko 200 ljudi. Beograd je opljačkan i razrušen. To je bilo prvi put da su huligani preuzeli ulogu u javnom životu Srbije⁹. Pretpostavlja se da njih čini grupa kriminalizovanih navijača pod zaštitom ekstremnog nacionalizma i pojedinih frakcija državne bezbednosti. Istraga o paljenju ambasada i gubitku jednog ljudskog života nije bila otvorena, a jasno je i zašto – odmazda je bila dogovorena u vrhu države. Niko od „huligana“ nije kažnjen, niti je utvrđena politička odgovornost državnih organa i njihovih rukovodilaca.

Upoznat sa scenarijom mitinga, predsednik Tadić u poslednjem trenutku rešava da se izvuče, otkazuje svoje učešće i putuje u Bukurešt. Milionsku materijalnu štetu mitinga platili su građani Srbije. Platili su je i poljuljanim kredibilitetom Srbije. Koštunica je dao ostavku, „vratio mandat narodu“ i raspisani su prevremeni iz-

⁹ Od tada su huligani korišćeni u više navrata, a najviše su došli do izražaja u napadu na Paradu ponosa koja je održana 2010. I tada je Beograd razbijan na sličan način. Viđeni su i kao publika na fudbalskoj utakmici koja je odigrana povodom Putinove posete Beogradu. Tom prilikom su iskazali svoju ljubav prema Putinu i Rusiji i mržnju prema Borisu Tadiću. Pod maskom huliganske akcije zapaljeni su prelazi između Srbije i Kosova Jarinje i Brnjak u julu 2011, što je državnom vrhu dalo mogućnost da se od nje distancira. Od tada su na prelazima postavljene barikade i otpočeo je sukob na severu Kosova. Nije poznato koje službe kontrolišu huligane i čija su oni „vojska“, baš kao što se ne zna kada država koristi za svoje akcije „huligansku“ maskaradu, a kada huligani deluju samostalno.

bori. On je na izbore izašao sa antievropskom agendom, u kojoj je bilo zapisano da se nikako ne sme potpisati Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), jer bi to bio izdajnički akt ravan potpisivanju predaje Kosova. Na talasu odbrane Kosova, on je računao na pobjedu sa radikalima i formiranje zajedničke, „nacionalne vlade“.

Tu se dogodila vododelnica i šansa za Tadića i DS. Ne treba posebno naglašavati da je Koštunica van zemlje bio izgubio podršku i bio praktično otpisan. Građani Srbije su na paljenje ambasada i razbijanje Beograda reagovali *strahom od povratka na staro*. Time su pokazali da budućnost Srbije ne može biti ponavljanje katastrofe koju su jedva preživeli, iz nje se izvukli poslednjim atomom snage i tek iskusili prve znake povratka u kakav-takav normalan život. Uplašeni od Koštuničinih „patriota“ i radikala, oni su na parlamentarnim izborima u maju 2008. podržali koaliciju „Za evropsku Srbiju“, čija je stožerna stranka bio DS, a vođa Boris Tadić. DS je za vreme kampanje, tj. pred njen kraj, prihvatio otvorenu podršku EU a, za svaki slučaj, Božidar Đelić je potpisao SSP. Glavni slogan kampanje je bio *Bolji život građana*. Evidentna podrška evropskom putu Srbije i potpisivanje SSP-a bili su garancija takvog obećanja.

Tadić je lansirao novu nacionalnu parolu – *I Kosovo i Evropa*, obećavši da *nikada* neće priznati Kosovo, te da će se jednako boriti za očuvanje Kosova i ulazak Srbije u EU. Ovim konfuznim i kontradiktornim obećanjem uspostavljen je *kontinuitet kontinuiteta* u nacionalnoj politici. Gotovo po automatizmu, to je značilo i *involucioni kontinuitet*, koji se, kako ćemo pokazati, u periodu proevropske vlade pojačao. Nacionalna politika više nije bila ona ista – „neodustajna“ i metafizička, iz koje po prirodi stvari ispada interesovanje za profanost ekonomije i uspeh javnih politika. Ona se donekle razvodnila, utoliko što je postala mehanički pandan drugom opredeljenju – evropskoj budućnosti Srbije. Ali i to drugo, evropsko opredeljenje, razvodnilo se, jer je i ono postalo mehanički balans onom prvom. Umesto da je napravljeno *smišleno* prilagođavanje ta dva cilja, tako što bi se prihvatila realnost

nezavisnog Kosova i ona odvojila od njegovog formalnog priznanja, što bi omogućilo prilagođavanje Srbije novim okolnostima, ona se našla pred novom i još ubitačnijom blokadom: nacionalistička priča je jačala (ili slabila) po potrebi politikantskih balansiranja, a izgradnja evropskih standarda je iznutra obesmišljena planskim miniranjem zakona i državnih institucija. Njihovo mesto je zauzela neformalna, lična vlast, iza koje ne stoje nikakva ideologija, nikakav plan ili ideja, već hedonističko-materijalističke strasti, koje s vremena na vreme zapadaju u paranoidni strah, baš zato što nemaju nikakve veze s realnošću i u osnovi su apolitične. Infantilna formula „i Kosovo i EU“, zaštitni znak Tadićeve politike, u praksi je značila izneveravanje volje građana koji su se izjasnili za evropski put. Ta kosovsko-evropska formula pokazala se korisnom samo u kontekstu političke borbe, jer je ideološki polivalentna. Ona je otvorila vrata Tadiću da postane poželjan partner i za nacionaliste i za evropejce. U tom polivalentnom ključu je proevropska vlada napravljena sa ozloglašenom Miloševićevom strankom – Socijalističkom partijom Srbije, koja postaje Tadićev glavni koalicioni partner i oslonac.

Vesna Pešić

BELEŠKE

Ko je pobedio na predsedničkim izborima

Najveća promena koja se desila u Srbiji je nepoštovanje izbornih rezultata. To je krenulo još od parlamentarnih izbora u januaru 2007, kada je, i posle poraza na njima, Koštunica preuzeo vlast i opet postao premijer. Sada, samo dve nedelje od predsedničkih izbora, opet se desilo isto. Nije pobedio Tadić, kako smo mislili, nego je pobedio Nikolić. On zakazuje sednice skupštine, on zakazuje i diriguje kako će izgledati miting protiv nezavisnosti Kosova, on i njegovi podstiču i organizuju razbijanje po Srbiji, ali i po Sarajevu i Crnoj Gori.

Sinoć na RTS-u, u emisiji Upitnik, Nada Kolundžija se neprekidno izvinjavala i pravdala „gubitniku“ Nikoliću. Jedva je uspevala da nešto kaže i neprekidno je uveravala kako i oni „brane Kosovo“. Prozorila je kako Srbija ne može da stane i mora „ekonomski da se razvija“. Nikolić se na nju izdirao, ućutkivao je, pa je izgledalo kao da on više nije samo „kopredsednik“ (kako reče Vojin Dimitrijević), nego da je on taj koji je na predsedničkim izborima pobedio. I sam Tadić je posle proglašenja nezavisnosti Kosova trčao da se sa Nikolićem dogovara o zasedanju skupštine i mitingu. I sa njim i sa Koštunicom. Zašto Tadić trči da se dogovara sa gubitnikom izbora, svojim protivkandidatom radikalom? Koštunica je rehabilitovao socijaliste na velika vrata, a sada je Tadić, kao Koštuničin sledbenik, rehabilitovao i ustoličio na vlasti radikale.

Dvije društvo Kako smo stigli dande

Pitanje je sada, ko je pobedio na tim izborima? Koji god da su rezultati, i kad izbore izgube, pobeđuju Koštunica i Nikolić. A više i nije toliko važan Koštunica, jer je jasno da Nikolić i Vučić diriguju šta će se u Srbiji dešavati, koje će mere biti preduzete i da li smo u vanrednom stanju. Oni će preslišavati „akcione planove“ za Kosovo, a i pisati ih, izgleda.

Nije mi namera da napadam Demokratsku stranku. Ali situacija je suviše ozbiljna, Srbija je na rubu da potone u unutrašnji rat. I zato mora da se kaže, uz sve dužno poštovanje za gospođu Nadu Kolundžiju, da šef njene stranke, Boris Tadić, mora da se bavi svojim poslom u skladu za izbornom voljom naroda. O kakvoj stabilnosti on priča kada je on sam izvor nestabilnosti. Ili će biti proevropski predsednik i podržavati vladu u kojoj DS ima većinu, ili moramo zaključiti da on priziva kaos ili se bavi nekim drugim poslovima. Da li je DS već predala vlast? Možda ta vest još nije stigla do nas.

Politički centar u Srbiji se ispraznio, a ništa nije opasnije od toga. Svi su se svrstali na jednu stranu, uz radikale, one koji hoće da zemlju najdalje odvuču u kaos, jer samo tako mogu da prežive. A cilj im nije preživljavanje, nego preuzimanje vlasti, koja se bukvalno valja ulica-

ma. Nisam prebacivala Tadiću što drži dve predsedničke funkcije – u državi i u stranci – iz čisto teorijskih ili cepidlačkih razloga, nego zato što su to dva koloseka, dve delatnosti koje se ne mogu spojati u jednu, a da se legitimna vlast ne dovede u pitanje. Ovako, pobednička DS izgleda slabo, zaplašeno i bez vođstva. Zaglavila se u ministarstva, paralizovana je strahom. Veoma brzo smo stigli do tačke da i samo pominjanje da „Srbija treba da ide u Evropu“ biva proglašeno za čin veleizdaje. A ulica i razbijači naših gradova biće oni koji sude.

Vesna Pešić

pescanik.net, 21. februar 2008.

Ćutolozi

Počela je izborna kampanja, ovoga puta s tom razlikom što dosadašnji koalicioni partneri kažu da ubuduće neće više biti u koaliciji. Koštunica se dogovorio sa Nikolićem da pravi koaliciju sa radikalima, a Boris Tadić izjavljuje da u vladi DS-a Koštunica više nikada neće biti premijer a, pretpostavlja se, ni koalicioni partner.

Sem što je DS proglasila za „izdajničku“ i nedovoljno borbenu u pogledu „odbrane Kosova i Metohije“, DSS je svoju kampanju pokrenula tako što je napala neke ministre da koriste pozicije u vladi za sticanje ličnog bogatstva. Pomenuti su Dragan Đilas i Božidar Đelić.

Dok je priča o „izdajništvu“ opšte mesto i može se podmetati do mile volje, ova druga priča o spajanju vlasti i novca dobila je očas etiketu „prljave kampanje“. Analitičari su pojasnili da naši građani ne vole kada se o nekom drugom loše govori i da takve stranke gube glasove, a najviše zbog toga što su neprincipijelne. Na taj argument se pozvao i predsednik Tadić u svom intervjuu listu Danas (subota-nedelja, 15-16. mart 2008). On kaže da afere u kampanjama često bivaju iskonstruisane; pravo je pitanje, kaže on, zašto svoja saznanja protivnici nisu ranije otkrili, ako su zloupotrebe stvarno postojale. To što sada čini DSS deo je „elementarne političke nekorektnosti“.

Problem se zaista može opisati kao politička nekorektnost. Stranke su bile u koalicionoj vladi, sve su se bavile zloupotrebama, a onda jedna izađe, kada se koalicija raspala i izbori raspisali, i kaže „evo oni tamo su zloupotrebljavali“. A pre toga su i jedni i drugi ćutali i mirno zloupotrebljavali! Ali problem nije tako jednostavan. Postavlja se pitanje: kada će se jednom obelodaniti da stranke u vladi debelo zloupotrebljavaju vlast, do te mere da su urušile javni interes i osnovne institucije ovog društva?

Divlje društvo kako smo stigli davnice

Argument „zašto se ćutalo“ nije ubedljiv. Ćutalo se zato da bi se održala koalicija. Koalicije se održavaju na sistemu razmene ćutanja. A i buduće se dogovaraju na pretpostavci ćutanja koalicionog partnera. Tako ispada da nikada nije pravo vreme da se progovori: kada se raspišu novi izbori, onda nije fer da se priča unazad, a u izgledu su i nove, slične koalicije, pa nije probitačno dirati osetljive teme. U partijskoj državi zasnovanoj na koruptivnoj kvazifeudalnoj raspodeli vlasti među strankama, tako da svaka radi šta hoće, a razmena „ćutanja“ je način vladanja i pokrića za sva vremena, nema se kada i gde o tome progovoriti, a da ne ispadneš „politički nekorektan“ ili politički glup.

Dakle, ako nije efikasno (a ni verovatno) da partneri-insajderi odjednom počnu da pričaju jedni o drugima, o zloupotrebama, onda bi jedino pomogao neko treći, tj. nekakva eksterna instanca koja bi provalila u zonu ćutanja. Tu spadaju mediji, sudovi, nezavisne institucije. A ako su i ovi eksterni faktori pod kontrolom ćutologa, onda budite sigurni da je napravljen sistem koji više ne može da se popravlja. Ne znaš odakle da počneš popravku. Može samo da se pravi novi sistem. A i to smo videli da ne uspeva. Dok se okreneš – namestio se novi sistem ćutologa. Ima li onda rešenja? Na sreću, ima, i o tome se radi na ovim izborima. Put ka EU je teorija i praksa ukidanja sistema ćutanja.

Blog LDP-a, 16. mart 2008.

Tri prsta ili nadnica za strah

U kontekstu poslednjih zbivanja oko formiranja DS-SPS vlade, opstrukcije u parlamentu, hapšenja Karadžića i nastalih „tenzija“, ima smisla postaviti pitanje o neubedljivom startu proevropske vlade. Dobijena je šansa na izborima, ali je „proevropska“ vlada do sada pokazala neodlučnost, zbunjenost i neaktivnost. Ona je naročito vidljiva na ideološkom planu, na šta je s pravom ukazao Dejan Ilić na E-novinama:

„Mi živimo u haosu, pa onda i u ideološkom haosu. Jako je teško reći da su radikali i DSS u opoziciji, jer su oni ideološki na vlasti. Meni smeta ideološka neutralnost Demokratske stranke. Podržavam Karadžićevo hapšenje i izručenje, odlično je što su to uradili, to je dakle vlada koja realizuje ono što ja vidim kao ispravno. Ali ta vlada to ne kaže, nego kaže da nema ništa s tim. Kao da ni ne znaju zašto su to uradili. Tako ostavljaju to ideološko mesto praznim, prepuštaju ga radikalima, i ta radikalna pozicija je zapravo ideološki dominantna u ovom trenutku. Znači, u formalnoj opoziciji imamo nekoga ko ima ideološku prevlast, a sa druge strane je neko ko je formalno na vlasti, a smatra da ne mora da se jasno opredeli.“

Postavlja se pitanje zašto vladajuća, proevropska koalicija nije ideološki, to jest legitimacijski eksplicitnija i odlučnija da u stare obrasce „nacionalne politike“ unese odgovarajuće promene? Ako su radikali i DSS nosioci ideološkog kontinuiteta sa Miloševićevim dobom, u smislu dominacije svesrpske politike (nasuprot interesima države Srbije i njenih građana, a takva se politika nije mogla samostalno artikulirati van velikosrpskih interesa), postavlja se pitanje zašto demokratske, tj. proevropske stranke paktiraju sa njihovom ideologijom, na kojoj je donet i ustav 2006 godine.

Konsenzus oko nacionalnih interesa odmah je zatražen i nakon formiranja nove proevropske vlade 2008. Naime, vlada je brže-

Vesna Pešić

Divlje društvo kako smo stigli davnice

bolje dostavila skupštini rezoluciju o kontinuitetu politike prema Kosovu. Proevropska vlada je toliko osetljiva na optužbe opozicije da je pristala na optužbe da je „izdala nacionalnu stvar“.

To dokazuje poslednja konferencija za novinare Borisa Tadića (3. avgust 2008). Njen cilj je bio da smiri „tenzije“ tako što će naglasiti da nema promene nacionalnog kursa. Nakon što je ritualno rekao da neće odustati od svoja dva najveća državna interesa – članstva u EU i odbrane državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta na Kosovu i Metohiji – Tadić je poručio da „ako neko misli da će ova vlada proevropske orijentacije odustati od nacionalnih interesa zbog evropskih integracija, taj se vara“.

Zatim je uredno potvrdio sve ostale nacionalne stvari: neće dozvoliti da se dovede u pitanje opstanak Republike Srpske, a obaveze prema Haškom tribunalu je podveo pod ciljeve vezane za Kosovo (mora se i u odnosu sa Hagom poštovati međunarodno pravo, jer se samo tako možemo boriti za očuvanje Kosova u sastavu Srbije). Onda se naljutio na Hrvate zato što se nisu izvinili za zločine počinjene nad Srbima tokom Oluje (Mesić tvrdi da se izvinio).

Postavlja se pitanje zašto se Tadić izvinjava nacionalističkoj opoziciji, zašto oseća potrebu da ih uverava da ni u čemu nije napustio nacionalnu stvar? Pokušaj Tadića da se takmiči sa nacionalistima (sada su postali tendenciozno ekstremni, da bi produbili jaz u Srbiji i još dublje je podelili), stavlja ga u inferiornu poziciju, jer niko iz Demokratske stranke, pa ni Tadić, nikada ne može da se meri sa nacionalizmom Šešeljeve i Koštuničine stranke. Zašto se on toliko naseljava na njihovom terenu, kao da nema svoj na kome bi pokazao da može da igra drugačije, proevropskije, brže i efikasnije?

Neće se radikali smekšati. Oni i DSS su rešili da po svaku cenu dođu na vlast. Oni su sada zaigrali tu igru. Za nju im baš dobro dođe nadvikivanje u patriotizmu, jer ih tu niko neće nadvikati. Tadić tako

samo stvara ideološku konfuziju o kojoj govori Dejan Ilić, ali i više od toga. Tako otvara vrata novim nestabilnostima. Ako se dozvoli da opozicija ideološki vlada, a da proevropska i reformrska Srbija čuti i tako nastavi da se skriva, to vodi ka poništenju izborne volje građana na majskim izborima.

Ako se na kraju zapitamo zašto je Tadićeva vlast tako mlitava i neubedljiva, mislim da nećemo pogrešiti ako kažemo jednu prostu stvar. On se uplašio. Možda s razlogom, ali razlozi za taj strah neće nestati tako što će predsednik Tadić pozdraviti naše sportiste na Olimpijadi sa „namerno naglašeno“ podignuta tri prsta. Kako sâm objašnjava, to je namerno naglašeno uradio jer je Sveto trojstvo „naša ideja za koju se borimo“. Takvi gestovi neće odobrovoljiti DSS-radikalnu opoziciju, niti će takav efekat imati pozivanje na „kontinuitet“ sa njom. Pri tome se još biva toliko kompromisan da se ne obavlja nijedan zadatak koji je nova vlast stavila na dnevni red.

Takva malodušnost vlasti i dečačko „puvakanje“ Predsednika Republike da je on neustrašivi Srbenda sa podignuta tri prsta pred očima Džordža Buša, preti novim trzavicama, ali i novim usporavanjem Srbije. Izgleda da ćemo morati da sačekamo da dobije 90 odsto podrške, pa da savlada svoje strahove i da tek onda i on i DS skupe hrabrost da krenu obećanim putem.

pescanik.net, 11. avgust 2008.

Ambis ili realne šanse

Milošević je legitimirao svoju vlast skokom u ambis Kosova. Koštunica je uradio isto, s dramatičnim usklikom da nema legitimacije vlasti u Srbiji ako ne slavi kosovski ambis. Sada izgleda da to isto hoće da uradi i Boris Tadić. I njega magično privlači taj

Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli dovdle

ponor. Posle tri uzastopna skoka u isti ambis, s pravom se može zaključiti da je politika kosovskog ambisa politika dugog trajanja i s dugoročnim posledicama.

Više je nego jasno da ta logika dugog trajanja stvara i logiku permanentnog gubitništva u našoj sopstvenoj režiji. Svaki put kad je moguće krenuti drugim putem, taj se put gotovo automatski odbaci da bi se slepo krenulo utabanim stazama koje nikuda ne vode. Nekako se bez razmišljanja izabere „deveti krug pakla“. Kao da bez tog pakla nijedna vlast ne može da računa na opstanak. Nesreća je što je kosovski ambis popio mozak istrošenoj Srbiji, narodu na rubu egzistencije, u kojem kao da je prevladao samoubilački identitet, usud gubitnika, koji mu je oduzeo i snagu i volju da zaviri u sopstvenu budućnost.

I ovoga puta, ni odluka Međunarodnog suda pravde da kosovska Deklaracija o nezavisnosti nije prekršila međunarodno pravo (pitanje o legalnosti te deklaracije je postavila sama Srbija), nije vodila ka otrežnjenju i realnijem sagledavanju mogućnosti pred kojima se Srbija danas nalazi. Gubitak utakmice koju smo sami izmislili, pa je čak forsirali protiv volje svih drugih igrača, ne osvešćuje činjenicu da smo mi kreatori i utakmice i gubitništva, nego se „teška odluka“ suda po Srbiju uzima samo kao novi zamah za nove izgubljene bitke.

Verovatno bez osnova, ali nadala sam se da je sada momenat da udahnemo vazduh i da se upitamo možemo li drugačije, sem da i dalje skačemo u jedan te isti ambis. Momenat mogućnosti se pojavio sada, kada smo opet mogli da biramo sopstveni put, baš nakon saslušane odluke Međunarodnog suda pravde. Pošto smo čuli mišljenje MSP-a, neka očekivanja su brzo morala biti stavljena *ad acta*, a buduće delovanje usmereno prema mogućnostima koje razrešavaju naše probleme dugog trajanja.

Ali tako izgleda neće biti.

To je zato što se i najbanalnije činjenice ne uzimaju u obzir. Da li je našim liderima poznato da Sjedinjene Američke Države odlučuju o tome kakav će biti ishod „kosovskog čvora“, kao i to da su u poslednjoj rundi kavaljerski gledali na junačenje u vezi sa postavljanjem pitanja MSP-u. Da li naši lideri znaju da izgledaju arogantno kada konstatuju da im se odgovor MSP-a ne sviđa (a pitanje su sami postavili) i kad ga dezavuišu tako što se prave ludi da su pitali nešto drugo, pa će sada nastaviti da pitaju to drugo, sve do poslednje kapi naše krvi i poslednje pare. Da li znaju da vode izgublenu bitku? Da li znaju da će ih nova pitanja, sada Generalnoj skupštini UN, voditi novim potvrdama da su bitku izgubili, ali da će tako izgubiti i neke preostale, ne tako male mogućnosti, koje se sada nude, a sutra više neće. Pri tome totalno zaboravljaju svoju „situaciju“.

Kada govorimo o toj „situaciji“, pada u oči da Srbiju danas niko ne gleda kao novu i demokratsku državu, koja nikakve veze nema sa Miloševićem i devedesetim godinama, i kojoj, tako preporođenoj, nekakvi zlikovci otimaju teritorije. A ne daj bože da i sama krši međunarodno pravo! Da do novog rađanja neke pametnije i demokratske Srbije nije došlo, vidi se i po tome što je vlast posle 5. oktobra skočila u isti ambis kao i Milošević. Situacija danas je samo ponavljanje one stare u drugim okolnostima. Obrazac je isti: guraj do kraja, do ambisa, a pred mogućnostima zatvaraj oči. Kao da se opet čuje isti zloslutni poklič: ne uvažavaj ništa što ti kaže Amerika (a svi znamo da ona odlučuje), ali ni šta ti kažu Engleska, Nemačka, Francuska, EU, ni to da će nas podržati da ostvarimo svoju bolju budućnost. Kao da se opet ori: ne, ne i ne!

Treba sve njih u kompletu tužiti, izvesti pred sud (to smo već uradili i dobili batine; ali sada ćemo protiv njih povesti rat u Generalnoj skupštini UN). Pa, kao što Milošević i njegovi nisu videli šansu Z4 za Srbe u Hrvatskoj, sadašnje vođe ne vide da Amerikanci nude sve što možemo da smislimo za najbolji mogući položaj Srba na Kosovu, od specijalnog statusa za Sever do Ahtisarijevog plana za Jug, i da tu leži sijaset mogućnosti koje bi oz-

Vesna Pešić

Divlje društvo kako smo stigli dovide

biljno trebalo razraditi i ostvariti. Sutra ih više neće biti, kao što je nestao i Z4, na veliku sreću Hrvatske. Tako će sutra biti na sreću ovih drugih. Pri tome, Srbija hoće novi „diplomatski rat“ protiv najmoćnijih sa slabim, ili nikakvim argumentima. I sa reputacijom dojučerašnjeg „otpadnika“, čijim se generalima u 21. veku izriču presude za genocid.

Umesto ovakvih, provereno loših planova, predlažem da strpljivo vodimo politiku vraćanja u „normalni svet“, politiku pomirenja sa susedima i velikim silama. Predlažem da ozbiljno razmotrimo najbolje šanse za bolji položaj Srba na Kosovu. Predlažem da se manemo utabanih staza na kojima smo već sve bitke izgubili. Predlažem da kosovski ambis više ne legitimira vlast u Srbiji. Predlažem da napustimo tu neshvatljivu aroganciju ratovanja za nepravedne ciljeve koji nas vode u sukob s najmoćnijim i najrazvijenijim zemljama sveta. Predlažem da taj sukob odmah obustavimo. Predlažem da ne jurimo sa pismom predsednika Tadića po svim kontinentima sveta kako bismo angažovali afričke i azijske zemlje koje bi, navodno, stale iza Srbije u globalnom ratu protiv SAD, EU i razvijenog sveta. Predlažem da obustavimo te ratove i pogledamo realni svet oko sebe i već jednom pronađemo za sebe realno mesto na kome bi vredelo živeti.

pescanik.net, 23. jul 2010.

Nežno i s ljubavlju

Pre nedelju dana je uhapšen Ratko Mladić i sada se nalazi u zatvoru Haškog tribunala. To je dobra vest koju smo dugo čekali. Bolje ikad nego nikad, a zaista je moglo i nikad. Pa ipak, ima toliko neprijatnog i toliko nelagode. Možda zato što je Mladićev odlazak u Hag bio jedna velika parada. Sem na Pešćaniku, zvanična Srbija je ostala bez ijedne ozbiljno izgovorene reči. Novine su preplavili tekstovi koje su službe ispisale. Toliko su očigledno nelogični, s

ciljem da se lako zatvori krug. Tako služba piše gluposti, a onda se službenik Vekarić čudi kako novine svašta pišu, pa i to da je Mladić bio građevinski radnik. Da, novinari su izmislili da Mladić od jutra do sutra rinta na građevini za 1.300 dinara. Pri tome ga niko nije primetio, a uopšte se nije skrivao. Ni brade ni brkova, nego on sam, samo dosta ostario, ali potpuno svoj, sa „plavim očima koje još uvek plamte“. Pa da, novinari su smislili i bizarnu priču da se Mladić zove Milorad Komadić. A tako se zvao, kažu novine, zato da bi lakše zapamtio svoje ime: kada se odbiju prva četiri slova od imena, a ostala tri spoje sa prva dva slova prezimena, dobije se ime Ratko Mladić. Pa to su zaista neviđene gluposti. One vesele samo službenike dok izmišljaju šta će građani Srbije čuti. Koliko li je bilo veselja dok su smišljali priču da su Mladić i njegov „teča“, u pet ujutro, baš pred hapšenje, pekli picu. U veliku predstavu su upleteni ruska literatura i ruski lekari. Najveće Srbe, one koji odlaze u Hag, po definiciji pregledaju prijateljski ruski lekari. Velika predstava nije mogla da prođe bez Rusije, mada jeste neobično kako su se odjednom pojavili ruski lekari – kad su stigli? I Obama je uleteo u priču. Baš kako je američki predsednik pratio hvatanje Bin Laden, tako je i naš lično nadgledao hapšenje Mladića.

Nelagodu je stvarala prerežirana predstava. Mnogo je bilo zatam-njenih mesta o važnim stvarima, a mnogo istinitih i nepristoj-nih detalja koji su izazivali mučninu. To nepristojno detaljisanje o Mladićevom zdravlju, jadnom i ostarelom izgledu, jagodama i jelovniku (šta za ručak, a šta za večeru), priče onog seoskog advo-kata, sina Darka, biografa Ljiljane Bulatović, tu je i obavezna patri-otkinja Smilja Avramov. Pa onda Zoran Stanković i Slavica Đukić-Dejanović, dva lekara-političara, odlaze da pod okriljem lekarske tajne ćaskaju s Mladićem. Onako, da bi čorba bila gušća. Vrhunac nežnosti prema ostarelom i zapuštenom ratniku je njegova ljubav prema ćerki i odlazak na njen grob. On nikoga nije ubio, mi smo izabrali Miloševića, to jest mi smo krivi, a ne on, uzeli smo mu penziju i pokvarili poslove. Ta se nepravda mora odmah ispraviti,

Vesna Pešić

Divlje društvo kako smo stigli dande

a on, osetljiv, najviše voli decu, jer je naprosto human po prirodi. I vlast se držala isto – humano i s ljubavlju. Za velike stvari koje je Mladić učinio za srpski narod, Srbiju i Republiku Srpsku, koje bez Mladića ne bi bilo, moraju ponekad da se učine i zločini i prekrši međunarodno pravo. Tako se pričalo po televizijama. A za to se mora u Hag. I šta sad, šta da se radi, pa mi smo sve uradili da ne ode.

Naivni su poverovali da je humani scenario potopio mit o srp-skom heroju, kako ga zamišlja Miroslav Lazanski. Naš general i heroj morao se iz dva pištolja ubiti pred kamerama, ili bar u uni-formi, nabildovan, u plen-paradi, prkosno dočekati izdajničku vlast. Možda tako rade nemački generali, ali to nije srpski. Srbin je heroj-mučenik, kome pripada večna ljubav i zahvalnost. Pa valj-da Koštunica to zna najbolje. On je predao 15 optuženih veličina, baš tako, u skladu sa srpskim pravilima. Država mora da zadovolji ogavnu evropsku aždaju, ali i da sačuva ljubav i poštovanje za srp-ske mučenike. Tadić je najbolji Koštuničin đak, samo bolje meša sopstvene, srpske i evropske karte. Poslao je „mučenika“ u Hag kad mu je stolica dogorela, kad je gubitak vlasti izgledao neumitno. Onda je napravio predstavu koju smo gledali. Mladić mora da ode i da bi se lično za Tadića žrtvovao, jer ko bi ga drugi predao, takvog nema u nedogled. Ali će zato otići s ljubavlju i nežno.

Pošto je Mladić spasao Tadića, vlast je morala lagati kako usta otvori. Eto, našli su ga kod „teče“, što bi rekla Biljana Srbljanović. Ništa ne kažu ko ga je tamo locirao i kada. Neki pišu da je kod rođaka već pet godina, to jest od kad mu se izgubio svaki trag. Kod rođaka je morao biti zato što mu je „presečen dotok novca“, pa više nije imao para da plaća zaštitu i bolje objekte, ostali mu samo siromašni rođaci, da se kod njih, na selu, uporno krije. A tu ga baš niko nikada nije video. U listovima Danas i Politika, na sam dan odlaska u Hag, opširni članci o tome kako se Mladić skrivao. Sve tu piše bez potpisa, do kada je bio u vojnim objektima, a od kada nikako više nije u njima (od 2002. godine), od kada je po crkvenim i rođaćkim zbogovima i od kada mu

se gubi svaki trag. To jest, od kada je kod rođaka. Naravno, najveći je bezobrazluk i pomisliti da su Boris Tadić i ostala vlast sve vreme znali gde kriju Mladića. A ja gajim baš tu bogohulnu misao. Ja sam ta koja veruje da ta glupost traje sve vreme. U to vreme ubrajam i osam godina Tadićeve vlasti: godinu dana kao ministra odbrane i sedam godina kao predsednika države. Pametni ljudi su oduvek znali da država skriva Mladića. Prosto je bilo nemoguće da ne mogu da ga nađu: ili je država totalno nesposobna, ili ga krije. Trećeg nije bilo. Išlo se tako, sve dok Bramerc nije zategao konopac, toliko da je i sam Tadić morao da pukne, jer je Srbiji obećao kandidaturu za članstvo u EU. I tako se stvar završila.

Sve u svemu, bila je to velika stvar i velika predstava. Predstava je s pravom dobila brojne komplimente, a i sve je zaista dobro funkcionisalo, ništa se nije omaklo, sem jedne male, nezgodne stvari. Onako, tek usput, pomenut je zločin u Topčideru, ubistvo dva vojnika za koje se veruje da su stradali zbog Mladića. Ta sumnja nije otklonjena. U opštoj gunguli, kao nečista savest, pomenuto je da će se o tome pitati sam Mladić. Ali to nije stiglo na red, pa će ga to pitati u Hagu. Šteta što je to odloženo, pored tolikih uzaludnih razgovora sa Slavicom, Zoranom, sinom, ženom, Vekarićem, advokatom, unucima, Smiljom Avramov, Rusima, s kim sve ne. Za vojnike nije bilo vremena. Sada Tadić, Malović, Homen, Vekarić itd. u glas viču kako će se istražiti ko je skrivao Mladića. I za vojnike će pitati Mladića. Kad svi u glas kažu „istražićemo“, znam da neće. Jer nikada ništa nisu istražili što se ne vidi golim okom. Ali će neko za te vojnike pitati, kao što se za svaki zločin uvek i neprestano pita. Mladić je otišao, a sve srpske istine su preživjele. Srbi su pod Miloševićem i Mladićem vodili pravedne ratove za odbranu Srba u Hrvatskoj i Bosni. Zločini su činjeni, da, ali na svim stranama; svi slave svoje zločince isto kao što i Srbi slave svoje. Nacija je sačuvala svoj moralni lik i čist obraz, naročito sada, kada su njeni zvaničnici, posle punih šesnaest godina, predali krvnika iz Srebrenice. Nema veze što su toliko čekali, ovde su pravda i moral jako rastegljivije kategorije. Rastezali su ih dok su mogli. Važno je da su sve istine

Vesna Pešić

prebrodile već otupele hridi morala i pravde. Zato je i život ovde ostao isti, baš tup, i u njemu se običan čovek nema čemu nadati.

pescanik.net, 2. jun 2011.

Zašto Tadić i DS prete Evropi

Dragan Đilas je u svom intervjuu tabloidu Press (nedelja, 14. avgust 2011) izjavio kako za Srbiju Evropska unija nije smisao života, ali jeste garant za bolji život građana. Otkud ovaj iznenadni otklon Demokratske stranke od Evropske unije? Do juče, bilo je pitanje opstanka da Srbija na jesen dobije status kandidata i, sa više skepse, datum početka pregovora. To je bila gotovo jedina karta. Optimizam se širio na svakom koraku, kao da smo već pred kapijama EU. Odjednom, eto, EU više nije naš smisao života.

Istine radi, Evropa nikada nije bila srpski smisao života. Da je to bila, valjda bi Srbija požurila da tamo stigne. To je stara istina i zna se da Srbija ne pati od ljubavi prema Zapadu. Preveliku ljubav ni sam predsednik Tadić nije obećavao. Rusiji je jeftino dao NIS i ono malo nafte koje imamo, što nije bilo za prodaju i trampu. Hvalio se s ona četiri stuba naše spoljne politike, od kojih je samo jedan bila EU. Nije to baš bilo pucanje prsluka zbog Evrope. Zar nismo u Ujedinjenim nacijama glasali protiv rezolucije EU kojom je tražena osuda kršenja ljudskih prava u Iranu? Zna se zašto smo tako postupali. Zašto nam je propala reforma pravosuđa, a i ona je uslov za EU? I tu smo na permanentnom popravnom ispitu, za šta je najodgovornija DS. Đilas mora biti poznato da je DS pred izbore 2008. razgovetno rekla da sem EU Srbija ima još jedan smisao života. To je Kosovo. Mora se sećati da je DS na izbore 2008. izašla sa dvostrukim smislom života: *i Evropa i Kosovo*. I to je upalilo kod lakovernih građana: em idemo u EU zbog boljeg života, em ćemo se širiti po našem Kosovu i uživati u našim manastirima. Bog-te-video, pa ne može biti lepše!

Divlje društvo kako smo stigli dande

Da li najnovije izjave Dragana Đilasa treba razumeti tako da se Tadić razočarao u EU i da se vraća na onaj provereni životni smisao – na Kosovo? Pogledajmo na šta se Đilas požalio, a šta je prečutao, a Rasim Ljajić kazao, pa da vidimo šta je hteo Tadić da poruči i kome.

Vesna Pešić

Đilas je ljut na EU, čini se s pravom. Kaže da nas EU tretira kao najlošije đake u školi za EU; stalno nam drži lekcije, a ponaša se nefer: propituje nas iz gradiva koje nije predviđeno školskim programom i nema ga u udžbenicima. EU je nepravedna jer primenjuje dvostruke aršine i diskriminiše Srbiju. Eto, nas je terala da održimo gej paradu, a mnoge članice EU je nikada nisu organizovale. Traži se da Romima damo stanove i radna mesta samo zato što su Romi, a nijedna članica EU to ne čini. Ali, Srbi i to moraju. Još je luđe to što Jadranka Kosor mrtva hladna prilikom obeležavanja godišnjice Oluje pozdravlja generale Gotovinu i Markača, iako je ovu dvojicu Haški tribunal osudio za ratne zločine. A ipak su Hrvati pred vratima Evrope, jer su tobože prihvatili evropske vrednosti. A našem premijeru ni na pamet ne bi palo da čestita srpskim generalima u Hagu, koji su branili zemlju od NATO bombardovanja. I ne može da se prećuti da nam je NATO, *by the way*, srušio mostove, a posle nam niko nije dao pare da ih ponovo izgradimo. Morali smo to da uradimo sami. I uradili smo. Eto, imamo najlepši most u Evropi, građani su ga videli i hodali po njemu. Mi ćemo tako u EU, kaže Đilas, s najlepšim mostovima. Dodao je još i to da ne treba da se zahvaljujemo EU za to što nas je oslobodila viza, jer nam sloboda kretanja pripada sama po sebi, jer smo i mi evropejci. Ovo poslednje ipak čudi, jer se DS do sada najviše hvalila viznom liberalizacijom. Đilas je sve lepo rekao, u svom poznatom inženjerskom stilu, bliskom mozgu našeg naroda. Jer otkud to ludilo da mi dajemo Ciganima stanove i radna mesta? Normalan čovek pomišlja da su oni u EU totalno poludeli. Ali očigledno da odnos prema Romima nije bio Đilasova meta. Teško je poverovati da će Srbija zatezati odnose sa EU zbog gej parade i romskog pitanja. Da bismo razumeli šta to DS žulja, treba čuti druge Tadićeve glasnogovornike. Pre neki dan čulo se kako Rasim Ljajić, ministar i šef famoznog Nacionalnog saveta

Divlje društvo kako smo stigli dande

za saradnju sa Haškim tribunalom, u duge avgustovske dane filozofira na teme Haškog suda i Kosova. Kaže Rasim kako je sada jasno da je Haški tribunal bio samo paravan Evropskoj uniji da od Srbije traži Kosovo kao uslov za ulazak. Izgleda čak i za status kandidata. Umesto da nas nagrade još kad smo predali Radovana Karadžića, vajka se Rasim, oni su se pravili ludi i ništa nam nisu dali. Onda smo zarad tog statusa kandidata predali Mladića i Hadžića, i šta se pokazalo? Aplauza nije bilo, samo tapšanja po ramenima. Posle Mladića, odmah su tražili Hadžića, a posle Hadžića su rekli da moramo da sredimo to sa Kosovom, jer su granice na Balkanu povučene. Ma, bitange jedne, samo što ne kaže Rasim, lagali su za haški uslov, a to je bio samo paravan za Kosovo!

Sad je jasno da se zaplet odnosi na Kosovo, a da nema veze s gej paradom i Romima. Htela se poslati poruka EU da ćemo i mi malo zategnuti. Po svemu sudeći situacija je krajnje ozbiljna. Tadić je u velikom problemu, jer od njegovih obećanja nema ništa. Izgleda da nam ne daju ni Evropu ni Kosovo. Ni mrvice boljeg života, a ni delić Kosova. Pri tome, u ovo zlo doba, stiže drugi talas krize, o čemu nesnosno zavijaju svi mediji. Već se tobože pripremaju sve požarne službe da preduprede najgore na vreme, a omaklo im se, izgovorili su, da se posledice drugog talasa već znaju. Kažu, već na jesen novih 190.000 radnika gubi posao. Da li će drugog talasa biti ili neće, još se u svetu ne zna tačno, ali kod nas će ga sigurno biti. Neodoljiv je utisak da je DS u panici. I Dinkić smišlja nove fore, pa umesto upravnih odbora traži da se pod hitno uvedu nadzorni odbori. A postoje nadzorni odbori. Samo još on fali da sedne na kičmu zabrinutom Tadiću. Jedva je preživeo prolećni napad URS-a, a sada je Dinkić smislio drugi talas.

U stvari, panika je zavladała, jer u Srbiju dolazi Angela Merkel krajem ovog meseca, s namerom da nas pritisne oko Kosova, da se mirno reše preostali problemi na Kosovu. Priprema se ponuda da Sever dobije specijalni status. A čulo se i šta ministar Vestervele ima da kaže – granice se neće menjati. Važna je poseta Merkelove jer Nemci

sada vuku poteze. Oni su jedini ostali prisebni da rešavaju i takve probleme. Drugi su utonuli u sopstvene muke i za balkanska pitanja nemaju ni volje ni vremena. Naši najveći prijatelji su propali ili su na ivici propasti – Grčka, Italija, Španija... Po svoj prilici Tadić namerava da zaplaši Merkelovu i još jednom pokuša da objasni da bi trebalo da se EU i Nemci smire oko Kosova, jer ako neće, ovde će opet prevladati stare antievropske snage, koje će izazvati mnogo veći belaj zbog svete zemlje. On ne može da preživi i bez statusa kandidata i bez Kosova i sa drugim talasom krize. Negde moraju da popuste i nešto moraju da mu daju.

Eto to je priča, ali samo onaj njen deo koji se odnosi na posledice politike Borisa Tadića. A kako su Tadić i Srbija stigli do ovog škripca, dugačka je priča. Omča se stezala i zbog otezanja da se završi sa Haškim tribunalom, a to je bilo obećano. Svima je bilo jasno da, sve dok ne mora, vlast neće predati Mladića i Hadžića. Tu je Srbija izgubila kredibilitet, jer je lagala kako politička volja postoji, ali eto, ne mogu službe da nađu optužene. Konačno, kada Tadić ulazi u sve veće probleme oko Kosova i kada mu dobijanje kandidature za članstvo Srbije u EU i datum početka pregovora postaju „biti ili ne biti“, on rešava da preda Mladića i Hadžića. Ali nema odjeka, nema očekivane nagrade, kako dobro primećuje Rasim Ljajić, jer je baš sama predaja belodano pokazala da je obojicu krila država i sve vreme pravila komediju od Serža Bramerca i EU. Ne prašta se lako ako od onih od kojih zavisiš i u čije redove hoćeš da uđeš praviš budale. Velike sile su zato stalno ljute na Srbiju, zbog te prevarantske politike, a kad je nedavno zagustilo na severu Kosova, lepo se videlo i da je veliki srpski saveznik – Rusija, spasilac Kosova, digla ruke od Srbije i od Kosova i pravi se da ne čuje svoje srpske obožavaoce, koji joj pišu pismo i traže pomoć od majčice Rusije.

Muk posle predaje optuženih je bio veliki udarac, koji nije mirisao na dobro. Pre toga pozicija Srbije se naglo pogoršala nakon dobijanja negativnog odgovora Međunarodnog suda pravde, koji je na naše pitanje, prihvaćeno od Ujedinjenih nacija, odgovorio da

Vesna Pešić

proglašenje kosovske nezavisnosti nije kršenje međunarodnog prava. A taj pravni teren, to pitanje, bila je ključna strategija Srbije prema Kosovu – i ona je propala. Umesto da postanemo moralni heroji, desilo se suprotno, postali smo gubitnici na sopstvenu inicijativu. Srbija opet reaguje neadekvatno, opet vara EU da će zajednički s njom napisati Rezoluciju o Kosovu i podneti je Ujedinjenim nacijama. Ali Srbija ne drži obećanje nego svoju rezoluciju, bez saglasnosti EU, šalje u Ujedinjene nacije. Na to su velike sile oštro reagovala; odmah je nemački ministar došao u Beograd i rekao da su granice na Balkanu povučene i da, ako se Srbija ne povuče korak unazad i ne prihvati zajedničku rezoluciju, od Evrope nema ništa. Tadić pomera Jeremića na marginu, on i njegov kabinet počinju da vode spoljnu politiku, a ministarstvo spoljnih poslova uglavnom sedi besposleno.

Tadić je posle tih lomova morao da prihvati dijalog Beograda i Prištine o rešavanju praktičnih pitanja, kako bi se uspostavili funkcionalni i podnošljivi odnosi između Srbije i Kosova, bez traženja da Srbija formalno prizna Kosovo. Beograd i Priština nevoljno učestvuju u tim pregovorima, sporo se dolazi do nekih rezultata. Pregovori se praktično raspadaju, a Tadić za domaću javnost taj dijalog prikazuje kao da će on otvoriti pitanje statusa i da će Srbija izvući nešto (odnosno sever Kosova), mada takva koncepcija oficijelno ne postoji. Ali on tu ceduljicu o podeli Kosova stalno protura ispod stola, iako nikada otvoreno kao svoju politiku. Pa kako bi to uopšte moglo da se dogodi? Tako što će Srbija toliko uspešno blokirati Kosovo da neće on, Tadić, tražiti podelu Kosova, nego će to učini EU i Amerikanci. Oni će tražiti tu podelu i tako će se konačno rešiti problem i otkloniti srpska blokada Kosova.

Ali ništa se od toga nije dogodilo, nego je Srbiji stalno ponavljano da EU neće dozvoliti blokadu Kosova i odlaganje njegovog ulaska u EU. Velike sile su rešile da zatvore pitanje severnog Kosova na miran način, tako što neće dozvoliti Albancima da na silu preuzmu vlast, ali neće ni Srbima dozvoliti da nasilno pripoje sever Kosova Srbiji.

Dvije društvo kako smo stigli do tde

Poslednji događaji pokazuju da su Nemci i saveznici rešili da srede pitanje severa Kosova i izbiju Tadiću ideju podele iz glave, jer Evropa neće prihvatiti prekranje granica. Na pregovaračkom stolu će se verovatno naći ponuda da sever Kosova dobije specijalni status i da se tako dopuni Ahtisarijev plan. Ako to Tadić prihvati, a bilo bi dobro da to uradi, Srbija ne bi ispustila praktično poslednju ponudu i jedini mogući dobitak (setimo se onog plana Z4 za autonomiju Srba u Hrvatskoj). To bi bio konačni izlazak iz ambisa Kosova, posle vekova opsesivnog samouništanja i uništavanja i Albanaca i ostalih naroda, jer nije pogrešna pretpostavka da je Jugoslavija slomljena na Kosovu i da je ludački plan o stvaranju velike Srbije bio zamišljen kao kompenzacija za izgubljenu „svetu zemlju“.

Sada je potrebno da udarimo ovu priču na velika zvana i da se probije medijska blokada. Potrebno je iz sve snage dati podršku uplašenom Tadiću da prihvati poslednju šansu, umesto da ovako beslovesno, izokola, preti preko Đilasa i Ljajića kako ulazak u EU za Srbiju nije smisao života i kako nas Evropa vara i diskriminiše! Po svoj prilici, Tadić se neće usuditi da prelomi, po istoj logici po kojoj je bio odbijen plan Z4 u Hrvatskoj. Jer prihvatanje specijalnog statusa značilo bi priznavanje Kosova. Ali izgleda da je Tadić rešio da pripreti EU i spreči rasplet na Kosovu. Tako se verovatno neće izbeći da nam stigne ceh uvek iste glupe srpske politike: nećemo dobiti ni članstvo u EU, a od Kosova neće biti baš ništa dobijeno. Onda ostaju samo kuknjava i gusle.

pescanik.net, 15. avgust 2011.

II POMIRENJE

Zašto je proevropska koalicija napravljena posle majskih izbora morala da ima taj dodatak u vidu nacionalnog pomirenja DS-a i SPS-a? Zašto tolika ljubav između ovih stranaka? Čemu tolika emocija? Zar nije dovoljno koaliciju praviti zbog stvaranja parlamentarne većine i sprečavanja da antievropske stranke naprave vladu? Konačno, zar nije bilo dovoljno da se usmeno proglašeno pomirenje, umesto što smo dobili napismeno – deklaraciju o pomirenju ove dve stranke na šest stranica.

Na prvi pogled stiže se utisak da je cilj pomirenja bio da se ukinu razlike koje su delile društvo u prošlosti i da se one stave *ad acta*. Iz teksta deklaracije se vidi da su se DS i SPS sporazumele da njihova buduća saradnja „bude utemeljena na zajedničkoj platformi prevazilaženja sukoba iz prošlosti ... i stvaranja uslova za nacionalno i političko pomirenje kao osnove za socijalni i ekonomski napredak“. Svima je upućen poziv da se *vrednosne podele* u društvu prevaziđu, jer ga one nepotrebno dele na krivce i pravednike, na nacionaliste i antinacionaliste, na proevropske i antievropske snage, na prvu i drugu Srbiju...

Ideja da Srbiji nisu potrebne podele i sukobi već saradnja i prevazilaženje podela, spada u političko *Vjeruju* Borisa Tadić. On je kao političar dizajniran na toj ideji: on nikoga neće iritirati, on nikoga neće isključivati, on može sa svim političkim felama, grupama i moćnim pojedincima. On veruje da su podele i sukobi štetni za društvo. On je čovek koji može lepo da se slaže i sa najbližim saradnicima Miloševića i sa savetnicima Koštunice. Ova averzija prema podelama i sukobima imala je veliki praktičan značaj u dizajniranju politike DS.

Tadić je nastojao da olabavi tvrde ideološke granice između građanskih i nacionalističkih stranaka. One su onemogućavale da DS zagazi u tuđe (tj. nacionalističko) biračko telo, a baš se to moralo učiniti da bi se dobili glasovi. Zašto bi radikali dobijali tolike glasove samo zato što su srpski nacionalisti, kada je i Tadić dobar Srbin, pa i on na tom terenu može da uđe u konkurenciju. Ne tako što bi i on sam postao radikal, nego što bi se srpski nacionalizam u rukama Tadića *normalizovao* i postao *identitet* („bez koga nećemo u Evropu“), opšta vrednost i opredeljenje za sve, a nikako linija koja deli Srbiju.

Vesna Pešić

U stvari, pomirenje sa svim partijama može biti korisna stvar. Otvaranje što šireg ideološkog prostora daje šansu strankama da se *ušeme* i uđu u igru. Kombinacije se mogu unapred dogovarati, baš kako su to uradili Putin i Medvedev, mada su zbog dogovora o razmeni svojih položaja, prilično razljutili Rusiju. Računica Tadićeve ekipe je bila da Demokratska stranka bude stožerna na duži rok, kao i sam njen predsednik, koji bi sebi obezbedio tri mandata, mada se jasno vidi da je pravni osnov za treći mandat dobijen nagodbom sa Koštunicom oko izglasavanja Ustava. U tom kontekstu treba razumeti formulu „i Kosovo i EU“. DS i Tadić će inkasirati glasove mlitavijih nacionalista i korumpiranih evropejaca, hibridnih demokrata-radikala, te svakakvog mutljaga, jer se niko nije dosetio da drži srpsko Kosovo u savezu sa Evropom. Da nije bilo Angele Merkel da se s nemačkom preciznošću na tu formulu okomi, ona bi bila nepobediva na duži rok. DS bi bio stožer, a Tadić birao svoje koalicione partnere, odavde do večnosti. Ako, pak, ne bude tako, crvene linije prema Nikoliću se mogu izbrisati i nove deklaracije o pomirenju pisati. Jer, kako drugačije razumeti prepotentnost da se dogovor dve stranke proglasi pomirenjem, pa čak i *nacionalnim pomirenjem*, pozivanjem svih stranaka da mu se pridruže. „Naš politički sporazum ima za cilj očuvanje punog integriteta Srbije i njeno učlanjenje u EU“. Svako je dobrodošao.

Pomirenje je podrazumevalo vrednosnu neutralnost, te relativizaciju prošlosti. Obe stranke, i DS i SPS, stradale su jer su izgubile svoje

Divlje društvo Kako smo stigli dovdle

predsednike. Svaka ima pravo da svoje lidere žali i oplakuje. Kako će se ko opredeliti jeste relativno i zavisi od afiniteta: jedni vole Miloševića i plaču za njim, a drugi vole i oplakuju Zorana Đinđića. Obe ljubavi i tuge su legitimne. Prošlost nas više ne određuje, a i ne zanima, jer smo pred svetlom budućnošću svi jednaki, pomireni i udruženi. U deklaraciji baš tako i piše: sporazum o „izgradnji pravne države oslobođen je priziva ili poricanja prošlosti i bez okrivljavanja ili obeskrivljavanja pojedinaca na osnovu njihove političke pripadnosti ... i sporazum o objedinjavanju svih političkih snaga oko zajedničke evropske budućnosti je stoga otvoren za sve političke stranke koje iskreno žele da mu pristupe“. Na prošlost je stavljena tačka. Nema ni reči o katastrofalnim greškama Miloševićeve politike, o odgovornosti za ratove, o zločinima i žrtvama, materijalnom i moralnom uništenju Srbije. Pošto se DS pomirio sa najgorima, tj. sa Miloševićevim naslednicima, morao bi biti svestan da je zastrašivanje Srbije Nikolićem i SNS-om izgubilo legitimitet.

Kad je počelo raspoređivanje Miloševićevih starih i omiljenih kadrova na državne i javne funkcije, krenulo je zgražanje javnosti na određene ličnosti, ali ne i na kadrovski monopol partija i zlatno pravilo: nema mešanja u kadrovsku politiku. Tu bi intervencija javnosti bila dragocena. Prošlost se vratila, nekako bukvalno, imenom i prezimenom. Vratio se pisac Miloševićevog ustava i njegov visoki funkcioner – Ratko Marković (sam odustao od funkcije); pojavio se i onaj Aleksandar Nikačević, koji sada vodi Auto-moto savez, a upadao je u Studio B; tu je i Ivana Žigon, kao predsednica upravnog odbora Bitefa... A šta ćemo sa Mrkonjićem, Škundrićem, Miletom Ilićem, Zoranom Bakijem Anđelkovićem, Dušanom Bajatovićem i desetinama drugih? Niko od njih da izgovori nijednu jedinu reč na račun bivšeg šefa.

Šta stoji iza ove farse o nacionalnom pomirenju? Kako bi se ono moglo dešifrovati? Neki su se opredelili za realistični pristup iz vizure partijske države. Deklaracija je maska, ram za sliku o podeli plena. Te su se stranke pomirile mnogo pre donošenja deklaracije, odnosno čim su se dogovorile oko podele vlasti i javnih preduzeća.

Fotelje su ih pomirile, kaže Corax u svojoj karikaturi: paralelno stoji dva reda fotelja, izdvojene samo dve, jedna plava a druga žuta, na jednoj sedi Dačić, na drugoj sedi Tadić, i njihove se fotelje zagrlile.

Vesna Pešić

Neki drugi, mahom pripadnici građanske Srbije su u pomirenju DS-a i SPS-a videli povratak u prošlost, čiji je učinak vodio do odricanja od Evropske unije. Tako misli Vesna Rakić-Vodinić. Štetnost tog čina ona poredi sa donošenjem Ustava: „Mislim da je prvi korak bilo usvajanje Ustava iz 2006. godine ... Druga vrlo važna pravno-politička činjenica bilo je stvaranje koalicije Demokratske stranke i SPS-a. Ja ne bih imala, kao građanka ove zemlje, ništa protiv da je ta koalicija stvorena na jednoj hladnoj ugovornoj osnovi, jer ono što je bilo sa druge strane je izgledalo mnogo gore nego ova koalicija. Tu nije stvorena samo jedna politička koalicija. Tu je došlo do pomirenja vrhova tih političkih stranaka, navodno u naše ime ... Te dve bitne činjenice, dakle, recikliranje prošlosti, Miloševićevog doba, kroz Socijalističku partiju Srbije, pa onda recikliranje nekakve autoritarne moći kroz način na koji je donesen taj Ustav, obojio je dalje sve naše institucije, obojio je legislativni proces koji se shvata kao mašina za mlevenje mesa. Dakle, što pre ispustiš određeni sadržaj, bez obzira na njegov kvalitet, to ćeš napraviti više kobasica i te ćeš kobasice, kao, prodati tamo nekoj Evropskoj uniji, kao gotov proizvod¹⁰.“

Komedijašenje predsednika Tadića više daje za pravo „zagrljenim foteljama“ i ciničnim komentarima. Jer, kako drugačije razumeti *nonsense* prilikom potpisivanja deklaracije: „Kada sam na svom Glavnom odboru rekao da ću praviti koaliciju sa Socijalističkom partijom Srbije dinar je odmah ojačao za dva dinara prema evru“. Zatim je Tadić izbacio još jednu „istorijsku“ misao: da potpisivanje deklaracije može da ojača čitavu ekonomiju. Ni manje ni više. Pomirenje je, čini se, ipak jedna predstava, jedno zamlaćivanje naroda i takvim ludorijama da dinar prema evru ojača čim Tadić na svom Glavnom odboru izdiktira s kim će u koaliciju.

¹⁰ Pešćanik, transkript radio emisije, 14.10.2011.

Divlje društvo kako smo stigli davnice

Ali baš to zamlaćivanje treba odgonetnuti, jer tolike ludorije ipak nešto skrivaju. Nije to bila samo podela plena, koja je već bila etablirana procedura. Skrivala se tu jedna ozbiljna stvar koju je dobro naslutila Vesna Rakić-Vodinić i odnosila se na pravni sistem. Moja je pretpostavka da je iza tog pomirenja i silnih fraza o nacionalnim interesima i putovanju za Evropu, stajao dogovor da će porodica Milošević-Marković, Marko i Mira, biti zaštićena od krivičnog gonjenja. Dogovor je obuhvatao i ljude iz službe, stare i isprobane kadrove, protiv kojih su tekli usporeni, nikada završeni postupci za atentat na Vuka Draškovića. Taj se dogovor poštovao. Gledali smo otezanje, pa i zastarevanje svih sudskih procesa u kojima se tražila odgovornost Mirjane Marković i Marka Miloševića. A videli smo da nijedna istraga o *nalagodavcima* za zločine na Ibarskoj magistrali ili ubistava Ivana Stambolića¹¹ i Slavka Ćuruvije nije otvorena. Svim ovim zločinima je rukovodila tajna policija i njen šef Radomir Marković, pa nije teško pretpostaviti ko su bili njegovi nalogodavci. Do dana današnjeg ti zločini služe za spinovanje javnosti i prepucavanje sukobljenih frakcija državne bezbednosti.

Tako se tretiraju i nalogodavci atentata na premijera Đinđića, i oni su zaštićeni. Zato ništa nije urađeno. Svaki čas se slikaju tužioci koji nam pobedonosno poručuju: „Evo odmah ćemo, samo što nismo, već smo otvorili pretkrivični postupak“. I ministarka Malović onako đaćki suflira: „Ko god krši zakon, odgovaraće, nema zaštićenih“. Dogovor je bio baš o tome – *biće zaštićenih*. To se odnosilo i na samog Dačića, sa koga je skinuta odgovornost za aferu Kofer. Ali ne samo na njega, stare kadrove službe i SPS-ovce, nego mnogo šire, na kadrove DS-a i njenih saveznika i tajkunske kliku finansijera njihovih stranaka. Imajući u vidu fingiranu i propalu reformu pravosuđa, ova pretpostavka o zaštićenima se potvrdila u praksi, kako u radu samog pravosuđa tako i u sve tvrdim klasnim interesima jedne privilegovane društvene grupe i njenih interesa.

¹¹ U završnoj reči u procesu za ubistvo Ivana Stambolića, tužilac Mioljub Vitorović je rekao da je Slobodan Milošević bio nalogodavac tog ubistva, ali je zbog toga bio degradiran, s obrazloženjem da je iznosio mišljenje koje nije zasnovano na činjenicama do kojih je došla istraga (prema tekstu Tatajane Tagirov „Smene u senci politike“, Vreme, br. 810, 13.7.2006).

Predsednik bez šminke

U Srbiji se za vladare uvek nađu nekakvi izgovori. Bolji su u prirodi nego na ekranu. Nekada se govorilo – eh, kad bi Tito znao za ovo, nego ne zna, pa zato stvari idu loše. O Miloševiću se govorilo da je za sve kriva njegova žena. Dinkić za Tadića kaže da je tako dobar da ni „cvet ne bi zgazio“. Ako poneki cvetić i zgazi, najčešće se krivica baca na preterani marketing. Neko ga je prešminkao. A mora se, pragmatična politika svašta traži od vođe koji pravi proevropsku vladu.

Pravljenje vlade je pragmatična stvar, pa je „šminka“ potrebna samo u onoj meri u kojoj je potrebno obaviti pristojne razgovore s partijom koja je upropastila zemlju tokom devedesetih godina. Shvatamo za toliko. Znamo da treba da se nude i kule i gradovi. To je već uobičajena stvar kod podele plena, to jest kada se pravi vlast. Ali izgleda da se ne radi o tome o čemu smo mislili da se radi. Predsednik ne obavlja tu uobičajenu i pragmatičnu stvar. Kada kaže „stegnite ruku onima s kojima ste se sukobljavali devedesetih godina i nađite zajedničko rešenje za bolju budućnost“, stvar je samo malo preglumljena. Ali kada kaže da su „DS i SPS suočeni sa činjenicom da lideri tih stranaka nisu među njima i da obe imaju svoj bol, ali da moraju u budućnosti da pokažu spremnost i nađu bolju šansu za svakog građanina Srbije“, to ne može biti šminka, nešto čisto pragmatično, nego namera da se sačuva i obodri ono što je bila suština devedesetih godina.

Tadić neće da ta prošlost bude mrtva. Pretražaće tako što će se Milošević izjednačiti sa Đinđićem. Za stvaranje vlade sa SPS-om nije potrebno iskazati poštovanje prema Slobodanu Miloševiću. Još manje se za taj posao traži da se smrt diktatora i masovnog ubice izjednači sa ubistvom prvog demokratskog premijera Srbije Zorana

Đinđića. Posle ove spontanosti, više nema mesta Tadićevoj rečenici da je dobijena „istorijska pobeda“.

Građani na izborima jesu rekli da neće devedesete i za to su glasali. Ali Tadić ima problem, ne zato što će praviti koaliciju s jednom malom strankom preostalom od Miloševića nego zato što on sa glavnom temom tih devedesetih nije raskrstio. Izgleda da se ne radi samo o famoznoj matematici, koja ga tera u jednu neobičnu koaliciju da bi spasao proevropsku vladu. Matematika mu dobro dođe da spase srpski nacionalizam od poraza koji se dogodio na majskim izborima.

pescanik.net, 8. jun 2008.

Spinovanje zločina

Retke su zemlje u kojima se javnost spinuje zločinima. Teško je razumeti šta bi mogao biti razlog za to. Jedno vreme je, gotovo neprekidno, spinovana žvaka ko je ubio Čuruviju. Posle svakog novog spina pojavljivala se u uglovima novina, kao da odnegde viri, velika glava Zagorke Dolovac ili Miljka Radisavljevića (oboje tužioc), da javnost umiri: „Istražićemo, sve će se istražiti“. Tu su još i Malović i Homen, mlada garda, čiji su mozgovi sveži i dobro se sećaju šta piše u udžbeniku. Da, da, sve će se istražiti, ko god krši zakon biće kažnjen. Jer niko nije jači od države, kaže mlada garda.

Kad je Čuruvija dosadio, spinovala se Dada Vujasinović. Kao i kod Čuruvije, odmah se takmičarski upliću i dva novinarska udruženja, koliko da još neko uđe u igru i da čorba bude gušća. Da, da, stvarno, ko je ubio Dadu? Nećemo odustati, nećemo se predati dok se ubistvo Dade ne rasvetli. Opet se pojave one glave i obećaju kako će i to biti istraženo i kako je istraga već pokrenuta. Čuveni pretkrivični postupak je pokrenut, a svi znamo da tu 'leba nema, od tog posla ništa biti neće. Ali nije u tome stvar. Nekome je pos-

lata poruka. Ako pitaš za Ćuruviju, i gađaš me na to mesto (a zna se koje je to mesto), ja ću tebe gađati za Dadu, a i tu se zna koje je mesto. Onaj nesretnik Milan Pantić iz Jagodine pao je u zaborav, jer nikoga nije gađao, i kad se pomene, nikakve poruke nema. Da bi se otresli tog nepotrebnog imena, na kraju je ministar Jočić, za Koštuničinog vakt, objasnio stvar i rekao da je Pantić ubijen greškom. Niko više ništa nije pitao, zašto greška, kakva greška. Ma, nema veze. Greška.

Spinovanje zločina nema neko naročito objašnjenje, sem da se naše podzemlje svađa i deli na ove i one grupe, a ponekad ulete u neki klinč i tad kreće dovikivanje preko novina: ako si rešio da me daviš Ćuruvijom, ja ću tebe malo opaliti Dadom. To isto rade i ministar spoljnih poslova i predsednik države lično. Dok ti mene Kosovom, videćeš ti kad te opalim baronicom Ešton.

Glupo je pitati otkud toliki zločini bez kazne, jer svi znaju da toga ima ko pleve. Niko nije kažnjen za pljačku, ni za one silne afere, ni za ubistva, ni za ratne zločine (svaka čast Hagu!). U političkom podzemlju najviše se gađaju zločinima, ne vole mnogo da pominju pljačke. Pare su pare, u to ne diraj. Toga je toliko da ljudi skloni filozofiji veruju da ovo realno zamešateljstvo zločina i pljačke ima metafizičke razmere. Kao kod Dostojevskog, kad ono nesvesno proradi savest, pa Raskoljnikov zvući na vrata, i to više puta, a zna da se vrata neće otvoriti, jer je on ubio i opljačkao babu koja tu živi. Uzmimo poslednje spinovanje o političkoj pozadini ubistva premijera Zorana Đinđića. Srđa Popović, advokat porodice Đinđić, već duže vreme insistira da se pozadina istraži, pa je krajem prošle godine u ime porodice podneo krivičnu prijavu protiv određenih lica za koja se sumnja da su umešana u pobunu Crvenih beretki (novembar 2001) kao prvog čina atentata. Rečeno je da je krenuo pretkrivični postupak. Ministarka Malović dala je velika obećanja, pisane su peticije za spas Koštunice, za koga je advokat Popović naveo da ga treba saslušati na neke okolnosti. Digla se i sva nacionalistička kuka i motika, na čelu sa Dobricom Ćosićem. Tek,

Vesna Pešić

prodoše meseci, a ono ništa. Niko nije saslušan i izgledalo je kao da je stvar legla, duhovi se smirili, i sve je opet bilo lepo i po starom.

Kad odjednom, Blic obaveštava kako je Miloš Simović, kad je prešao granicu i bio uhvaćen, pre godinu dana, u istrazi „napisao na parčetu papira“ ime nalogodavca za ubistvo premijera! Učinio je to pred tužiocem Miljkom Radisavljevićem, koji taj papir ima i danas. Šta je pričao Simović o pozadini ubistva premijera nekako je stiglo samo u Blic, i pre neki dan čitamo kako je Simović rekao da je Ćoravi, odnosno Ćoki, hteo da bude premijer, i da je on dao nalog da se Đinđić likvidira, a o tome su znali Borisav Mikelić, Aco Tomić, Rade Bulatović, Vojislav Koštunica, Šešelji i Dragan Todorović. A na parčetu papira je napisao pravo ime Ćoravog Ćokija. Svako ko je to pročitao morao je glasno da uzvikne: „E, pa Ćoki je Nebojša Ćović!“

E sad, zašto je pušten Simovićev iskaz u formi spina? Kome se šalje poruka? Očigledno je da neko treba da bude sateran u ćošak i da na sledećim izborima ne pređe cenzus. Ali na koga se cilja i zašto? Pa evo: Ko je stigao do zida na Kosovu? A nema kontrolu nad Srbima, onima sa severa i na barikadama, koji su takođe povezani u klupko kriminala i imaju svoje političke lidere i stranke u Beogradu. Ko se trenutno uopšte ne čuje na temu Kosova, nego sedi i gleda Dejvis kup? Kome oni dole mnogo smetaju? Pa jasno je, smetaju našem predsedniku. Njihovi beogradski stranački lideri (mahom iz DSS-a i SRS-a) stavljeni su na Simovićevu listu onih koji su znali za atentat na premijera Đinđića, ne da bi nalogodavci zločina bili otkriveni, nego da bi po potrebi njihova imena bila puštana u javnost, pa neka se uzmu u pamet vođe tih stranaka koje dole, na severu Kosova, prave nered.

Igre su krenule, poruke samo lete, spin zločini su glavno oružje (a šta bi drugo bilo), kao da tu postoje neke političke ideje. Zato će i dalje prve stranice svih novina juriti neistražene zločine. Pa kom obojci, a kom opanci.

pescanik.net, 21. septembar 2011.

Svi za jednog, jedan za sve

Skoro nisam videla bolju političku priču od one u stripu lista Danas. Svi junaci obučeni su u srednjovekovne odežde s mačevima u rukama, spremni za boj. Preko odežde na njima benkica sa zvezdicama Evropske unije. Prvo ide lepi lik Borisa Tadića. On kaže SVI ZA JEDNOGA! U drugoj sceni Tadić okružen Čedom Jovanovićem, Vukom Draškovićem i još jednim likom. Svi ukrstili mačeve i Tadić obećava JEDAN ZA SVE!

Slika i prilika evropske politike u Srbiji. Pao dogovor kako da se dobiju izbori – tako što će se svi, ama baš svi, opet ugurati u vlast. I to, ni manje ni više nego u evropejsku, u onu koja funkcioniše najmodernije: *BlackBerry* SMS porukama. U čemu je stvar? Jedni će krenuti u predizbornu koaliciju sa Tadićem, na primer Čanak, Ljajić i još poneko, kao unutrašnja pomoć; a drugi će biti tobože samostalni jahači apokalipse koji mu spolja čuvaju evropska leđa. Dogovor kuću gradi, a i para vredi. Na DS ljuti građani okrenuće se prema malima – revolucionarnom pokretu-preokretu, e da bi se osvetili Borisu Tadiću. Ali, evo im mućak! Evropejci ne bi bili evropejci kad se ne bi dosetili da ih baš tu sačekaju. Jer tu dolazi ono glavno: presipanje malih glasova u velike. Pa eto i Danice kao šefice Instituta za bezbednost.

I ne zaboravite da je glavna konkurencija baš među Malima. Zašto? Zato što je čisto proporcionalni izborni sistem (cela zemlja, grad, opština jedna jedinica) stvoren za oligarhijsku vladavinu (partokratsko-tajkunsku), i on ne može ni bez velikih ni bez malih, zato ga svi brane. U takvom sistemu izbori se ne mogu dobiti ako Veliki ne kontrolišu Male, odnosno sve političke retorike te ukupni politički spektar. Te retorike su kao neki mali resori bez kojih postizborne većine nema. Moj resor su Draža i četnici, njihova rehabilitacija kao „drugog antifašističkog pokreta“, a kraljevi „građani“ odavno bi bili u Evropi da nije ostataka komunizma. Okej, dobro, malo si zaostao, jer u mom resoru su liberalizam,

Vesna Pešić

Divlje društvo kako smo stigli davnice

ekstra evropejstvo, antinacionalizam, antifašisti partizanskog tipa, vrednosni preokret za dobrobit naše (a naročito moje) žene i dece i ljuta „kritika“ sporača kakav je DS. Jer, naš Zoran bio je bolji, a mi smo njegovi i on je naš. Dobro, kaže Dačić, ja jesam socijalista i volim i socijaldemokrate – i Rasima i Žarka, ali volim i Kosovo i Mrku, i ništa ružno o bivšem šefu neću reći, pa se u mom resoru uvažavaju i Evropa, i socijala, i penzioneri, i Milošević i Kosovo. Konačno, tu su i stručnjaci opšte prakse, doduše malo neomiljeni kod glavnog šefa, jer su se preigrali, ali izgleda propasti neće. Pronašli su rupu u saksiji da izigravaju i vlast i opoziciju i taj izum raselili po regionima. Ali, Dinkić je Dinkić, taj je specijalizirao malu stranku za veliku vlast, pronaći će i on put iz Nedodijje, u koju je igrom loše računice zapao.

A računica izgleda ovako. Stožerna stranka loše stoji, a bez nje Mali ne mogu da se udenu u vlast, a bez Malih, Stožerno Biće Borisovo ne bi imalo s kim da nakupi većinu. Tako je napravljen dalekosežni plan, prvo s ljubimcima, a onda i šire: SVI ZA JEDNOGA, JEDAN ZA SVE. Mali su se organizovali u pokret-preokret, sa sve nestranačkim ličnostima na čelu, s ciljem da se glumata tuča Malih i Velikih. A zašto? Pa da namame građane da glasaju za Male, a oni će, kako sami kažu, pomoći Borisu Tadiću i Stožernoj stranci. Kako? Pa tako što će glasove prodati Tadiću. Cena je ogromna, ali šta da se radi. Naravno, iz krajnje humanih razloga, zbog Evrope. Zato su se, kako sami kažu, i organizovali u pokret-preokret. Eh, kad mi ne bismo živeli u Srbiji i kad ne bismo znali šta sledi, sve bi to bilo lepo i krasno. A sledi – lova do krova! I ne pitaj ništa, i nemoj da tamo neki list piše gluposti i laži o Malima, a o Velikom to ne dolazi u obzir. On sve medije drži u svom džepu. Za to smo glasali. Pisaće ponešto kad se Mali obezobrazu, koliko da ih prođe volja.

Svaka čast srpski domaćini, dobro ste to smislili. Tadić je optimista i traži i od nas optimizam. Gde god baciš pogled – njegove trupe. Glasajte pravilno, kaže on, imate izbora: bacite glas za svoju evropsku koaliciju koja malo voli Evropu, malo i Kosovo, ali ako ste

na nju ljuti, bacite glas onom antinacionalističkom evropskom pokretu-preokretu, koji voli samo Evropu, a ne i Kosovo. I to vam je dobar izbor, jer i Kosovo i Evropa, zajedno ili razdvojeno, totalno je svejedno, idu u istu kasu.

Vesna Pešić

I kada se pogleda malo bolje, Aleksandar i Tomislav nemaju ama baš nikakve šanse. Samo im to još niko nije javio. Gde su njima male, para vredne stranke? Jer ne misle valjda da će sami osvojiti većinu, što je kod nas strogo zabranjeno, a i nemoguće. Na ono što je od malih stranaka ostalo s njihove desne strane, bolje i da ne pomišljaju, one bi raznele samog Miloševića, koji je, uzgred budi rečeno, prvi smislio ovaj bal pod maskama. Setite se Nove demokratije, koja je sa Draškovićevim aminom dala većinu Miloševiću one grozne 1994. godine. A posle su samo širili model, pa osnovali JUL, igrali igranku sa radikalima, pa malo i sa Draškovićem, pa opet sa radikalima. Eh, da su Tomi i Aci prvo predsednički izbori, pa da se imaju čemu nadati, ali ovaj redosled im baš nikako ne odgovara. Nudili su oni trampu, pustićemo šefa na predsedničkim, a vi s nama na parlamentarnim, ali od nagodbe izgleda ništa nije bilo.

A nemaju ni program, kaže gospođa Trivan, imaju samo naš, a korupcija je konstanta, pa što da oni prevare narod, koji jeste zalutao čim ima i lošu vlast i lošu opoziciju, kad to opet možemo mi. Jer uvek je bolje kad si već vlast. Pa molim vas, kaže Tadić, ko to tamo peva da se poništavaju glasački listići? Sram ih bilo i kakva glupost. Tolikog izbora nigde na svetu nema. Prvi izbor - i Kosovo i Evropa, drugi - Evropa bez Kosova, treći - Kosovo bez Evrope, i četvrti - ni Kosovo ni Evropa. I sada to tamo nekim ludacima nije dovoljno. Naša vlast je savršena, jer sve ima: revolucionarno evropsko krilo (pokret-preokret), evropsku nostalgiju za Miloševićem (SPS-PUPS i Jedinstvena Srbija), a ako ovi baš omanu, tu su Dinkićeви stručni regionalisti, kojima smo silne pare dali da bi opstali i budžet ispraznili. Glasajte za našu evropsku revoluciju, za naša demokratska i miroljubiva sredstva, za nostalgiju devedesetih, za stručnjake i njihove regione, za penzionere koji će jesti meso trećim zubom,

za Jagodinu, tu obećanu zemlju u kojoj nema gejeva. Lepo ćete se na kraju zabavljati. Svi ćemo biti na istoj igranci, na najvećem balu pod maskama svih vremena.

I nemoj da neko više prosipa pesimizam. I tako nema nijedne retorike koja nije dobro pokrivena. Mesta za novitete nema, a nema ni para. Gonite se!

pescanik.net, 1. novembar 2011.

Divlje društvo Kako smo stigli davnice

O predlogu zakona o dijaspori

Poštovani ministre, poštovane kolege poslanici, volela bih ako biste moju diskusiju shvatili krajnje dobronamerno. Imam dosta važnih pitanja da postavim. Mislim da će to biti pitanja koja zaista zadiru u prave probleme. Prvo je pitanje zašto donosimo ovaj zakon. Mi danas donosimo još jedan probni zakon, kakvih smo se u ovoj skupštini nadonosili, a ovaj će sasvim sigurno doneti više problema nego koristi. Vi ste se, gospodine ministre, pozvali u obrazloženju ovog zakona na to da su i neke druge države donele slične zakone o dijaspori i naveli ste i koje su to države. Ali, nigde nismo videli, a ni vi niste rekli, da li te države imaju Ministarstvo za dijasporu.

Odmah da se izjasnim. Smatram da ovakav zakon, kakav je sada ovde predložen, nije potreban, a nije potrebno ni Ministarstvo za dijasporu, o čemu sam i ranije govorila u Skupštini. To naročito naglašavam u kontekstu krize i nedostatka sredstava. U poslednjem članu ovog zakona kaže se da za njegovu primenu nisu potrebna dodatna finansijska sredstva. To jednostavno nije tačno. U članu 5. stoji da se „sredstva za očuvanje i jačanje veza matične države i dijaspore, kao i matične države i Srba u regionu obezbeđuju u budžetu Republike Srbije“. Vidi se da će se praviti neki fondovi, da će se finansirati nekakvi projekti, a to će se sve finansirati iz budžeta. Jasno je da će proširivanje aktivnosti ministarstva značiti povećanje broja službenika, a u čl. 6 stoji da će se raspisivati konkursi, dodeljivati sredstva za projekte, koji će biti selekcionirani i nadzirani, a za sve je to potrebno instalirati i jedno široko i veliko ministarstvo, da bi se svi ti poslovi obavili. Na kraju zakona se spominje čak i nekakvo evidentiranje. Kako će neko evidentirati nešto bez novih službenika?

Ako bi zakon i mogao da prođe, ne vidim zašto je potrebno i Ministarstvo koje nigde ne postoji. Pri tome, ovaj zakon, kako sam rekla, dolazi u veliko nevreme. Da li pratite koliki je deficit budžeta? Godina 2010. Srbiji ništa dobro neće doneti, a vi donosite jedan nepotreban zakon. Pokazaću i zbog čega. On je prepun nelogičnosti i bacanja sredstava. obraćam se vladajućoj većini u ovoj Skupštini i predlažem da, umesto što spava i ne čita ovakve zakone, pogleda kakve obaveze uzima na sebe i koliko će novih sredstava Srbija primenom ovog zakona preuzeti.

Ovaj zakon treba da reguliše odnose Srbije sa Srbima koji ne žive u Srbiji. Veoma je čudno da Srbija kao država uspostavlja odnose sa nekakvim grupama koje su fluidne i koje su u zakonu veoma neprecizno definisane. U zakonu se govori o nekakvim iseljenicima koji su se odavno iselili, koji nisu naši državljani, oni se čak nisu iselili samo iz Srbije, nego iz svih država u regionu, ili ko zna odakle. Doduše, oni se veoma malo u zakonu pominju. Ali i ti nedefinisan iseljenici spadaju u definiciju dijaspore. Druga kategorija je zaista prava dijaspora, odnosno to su državljani Srbije koji žive u rasejanju i, konačno, u treću kategoriju spadaju Srbi iz regiona koji „oduvek“ žive u okolnim državama kao manjine.

Kada kažete šta obuhvata pojam dijaspore, po vama, pojam dijaspore obuhvata državljane Republike Srbije koji žive u inostranstvu. Molim vas, gospodo, da se razumemo, u naše državljane u rasejanju spadaju Romi, Albanci, Bošnjaci i druge manjine, ali se nigde u zakonu ne govori o *svim državljanima*, nego samo o Srbima. Govori se o očuvanju srpskog jezika, o ćirilicom pismu, o verskim vezama. Očigledno je da nećete pružati navedene usluge državljanima Srbije, nego Srbima. Molim vas da ovde obratite pažnju da u zakonu piše da dijasporu čine državljani Srbije, a u stvari se radi samo o Srbima.

Doduše, tu spadaju i oni iseljenici za koje ne znam kako ste ih identifikovali. Pominjete ih samo u članu 4, a posle i oni nestaju.

U zakonu piše da Republika Srbija može preduzeti mere radi ostvarivanja veza sa iseljenicima sa teritorije Republike Srbije i njihovim potomcima koji nisu obuhvaćeni članom 2. ovog zakona, ako postoji zajednička svest o potrebi očuvanja tradicionalnih odnosa i istorijskih veza. Molim vas, kako ustanovljavate postojanje te svesti? Koji su to iseljenici i kako se ta svest uopšte uspostavlja? Ovo kažem kao sociolog i kao istraživač. Sve je to nejasno i nepotrebno. Ali dobro, ova kategorija je tu nekako pilepljena, pa ako ima takvih, pretpostavljam da će biti ubačeni u sve Srbe sveta.

Vidite, sve te kategorije nemaju veze jedna s drugom: prvo su tu nebulozni iseljenici, pa dijaspora koju tobože čine naši državljani, a u stvari Srbi, a tu su i famozni Srbi iz regiona kao treća kategorija. Nijedna od tih kategorija nema nikakve veze jedna s drugom, među njima nema ničeg zajedničkog, sem što ne žive u Srbiji. Šta će tu uopšte Srbi iz regiona? Oni spadaju u srpske manjine u susednim državama. Dobro, shvatam da svaka država brine u kakvom je položaju njena manjina u susednim državama, ali to pitanje je jako osetljivo, a njegovo mesto nikako ne vidim u nekakvom zakonu o dijaspori, jer manjine nisu u pravom smislu dijaspora. Na primer, Mađari su uvek živeli tu gde sada žive, pretežno na severu Vojvodine, a postali su manjina tako što su se granice menjale. Kada je reč o našim manjinama u Rumuniji, ili recimo, u Hrvatskoj, one treba da budu shvaćene na sličan način kako to pitanje rešava Zakon o savetima nacionalnih manjina, koji smo upravo doneli. Reč je o međunarodnim standardima i dokumentima. Sve nama susedne zemlje, koje su sada članice EU, ili nisu, treba da troše sredstva za očuvanje identiteta manjina, pa tako i srpske. Zato ne vidim nikakav razlog zašto bi se bilo kakva sredstva izdvajala za srpske manjine u susednim državama, što je isto kao kad kažem da ne vidim zašto bi o mađarskoj manjini brinula Mađarska, tj. trošila sredstva za održavanje njihovog identiteta. U mirnodopsko vreme to je deo državne politike o dobrosusedskim odnosima i mislim da to treba da bude i osnovno – održavanje veza sa susedima, a ne da se mešamo u unutrašnje poslove drugih država i da naša država nešto

Vesna Pešić

daje i investira u njihove manjine. To je, dakle, obaveza država u kojima te manjine žive.

Pored toga, ono što još veću zabunu izaziva u obrazloženju jeste to što ste posebno naglasili da je državi Srbiji izuzetno stalo da održava veze sa Srbima u Bosni. Postavljam vam pitanje zašto su te veze izdvojene. To pitanje je rešeno Dejtonskim mirovnim sporazumom, postoje međunarodni mirovni ugovori, postoje specijalni odnosi između Srbije i Republike Srpske, a vi sada ovim zakonom dodajete još nekakve posebne veze, još i neko ministarstvo koje tretira te veze. Da li smatrate da kada je neko konstitutivan narod, kao što su Srbi u Bosni i Hercegovini, koji slobodno i preterano slobodno odlučuje o svojim pravima, vi još imate nešto da dodate Srbima u Bosni?

Pa zar niste ratovali zbog njih tamo? Zar nisu onoliki zločini izvršeni u Bosni? Zar im Srbija nije onoliko pomogla, i mnogo više nego što treba? Ovde se još više naduvava nacionalistički identitet Srba u Bosni – pa čemu to uopšte služi? Podsetiću vas i na Sonju Karadžić, ćerku Radovana Karadžića. Ne znam da li se sećate kada je ona rekla da su Srbi iz Srbije degenerici, a da je cvet srpstva na Palama. Kad su Srbi u Bosni u pitanju, ne vidim šta treba tamo sa tim cvetom da radite, da vi njima kao Ministarstvo još nešto od tog srpstva dodajete. Zaista ne vidim zašto se Srbi, koji su konstitutivni narod u Bosni i Hercegovini, imaju takoreći svoju državu, sada uvlače u nekakav zakon o dijaspori.

Do sada sam pokazala da se ove kategorije ili preklapaju ili problemski ne idu zajedno. Da li je ideja da se svi Srbi sveta skupe na jednom mestu, pa vam se to nekako učinilo zgodno da se sve ove kategorije povežu u nekakvu skupštinu kao glavni organ svih tih Srba? Mislim da ste to imali u vidu. Pošto je problematika raznih Srba potpuno različita, ona ne traži nikakvo sazivanje svih Srba na gomilu. Moram da kažem i to da, kada je reč o definicijama, najproblematičnija je ona koja se odnosi na matičnu državu. Pojam matične države je isključivo etnička konstrukcija i ne podrazumeva

Divlje društvo Kako smo stigli dovdle

nikakav individualni koncept, niti koncept građanske države. Srbija ne može biti matična država Srba u Rumuniji, Srba u Albaniji ili Sloveniji, ako su to ljudi koji su rođeni tamo i žive i rade kao državljani tih zemalja. To su njihove matične države, gospodine ministre, i to je isto kao što Albanija nije matična država Albanaca u Preševu, nego je to Srbija, čiji su oni državljani. Taj pojam je krajnje problematičan, on izaziva nedoumice i može da dovede do veoma opasnih posledica (do tzv. iredentizma), a trebalo bi prekogranične veze sa pripadnicima istog naroda koji su manjine u drugim zemljama koristiti kao most saradnje, a nikako kao upaljač za sukobe.

Vesna Pešić

S obzirom na to da smo te sukobe imali u bliskoj prošlosti, ovakvi vidovi saradnje sa matičnom državom koje ste vi predvideli, dovode do toga da sada sve manjine treba da imaju neku svoju drugu, tj. matičnu državu, a ne državu gde su rođeni i u kojoj žive i čiji su državljani. Smatram da taj pojam zaista ne odgovara jednom modernom vremenu. Trebalo bi da bude izbačen i iz ustava i iz ovog zakona.

Htela bih da kažem nešto o organizacijama za dijasporu koje se zakonom predviđaju. Već sam rekla da skupština, kao organizacija koja okuplja sve Srbe sveta, ne obuhvata one kategorije koje ste nabrojali u zakonskoj definiciji, nego obuhvata i najviše funkcionere i same države Srbije – od premijera, jedno desetak ministara, do crkve, akademije nauka, svih mogućih, pa čak ste predvideli i da, što je malo neukusno, predsednik Republike Srbije bude počasni gost prilikom održavanja te svesrpske skupštine.

Mene mnogo više zabrinjavaju saveti. Sem saveta Srba koji sačinjavaju skupštinu svih Srba sveta, zakon predviđa i savet za dijasporu, ali imate i savet za Srbe u regionu, koji stvara velike probleme¹². Taj savet za Srbe u regionu nije sastavljen od Srba u regionu, nego je *to institucija države Srbije*. Kad budem pročitala

12 Tokom 2011. godine održana su dva sastanka Saveta Srba u regionu, kojima je predsedavao predsednik Tadić. Oba skupa su izazvala uznemirenje u Crnoj Gori, Hrvatskoj i BiH. Prvi sastanak se odnosio na donošenje strategije o Srbima u regionu, a zvanični demarš na strategiju su vladi Srbije uputile vlade Crne Gore i Hrvatske.

šta je sastav tog saveta mnogi će se zapanjiti, jer ove zakone, vi gospodo iz većine, ne čitate. Sastav ovog saveta čine naše državne ustanove – pa o čemu se ovde radi? O nekakvom anšlusu? Savet Srba u regionu čine sledeći predstavnici naše države: predsednik Republike Srbije, predsednik vlade, ministar nadležan za spoljne poslove, ministar nadležan za dijasporu, ministar nadležan za prosvetu, ministar nadležan za kulturu, ministar nadležan za vere, ministar nadležan za finansije, predsednik Izvršnog veća AP Vojvodine, predstavnik SPC i komesar Komesarijata za izbeglice. I sami kažete da je taj savet organ naše države koji okuplja Srbe u regionu.

Divlje društvo kakvo smo stigli dovdle

Kada pogledate šta taj naš državni savet radi sa Srbima u regionu, tu ima nekih veoma čudnih stvari. Tačka 10. zaista mora da zabrine, mada znam da mnoge ovde uopšte nije briga šta tu piše. U tački 10. se kaže da savet razmatra načine poboljšavanja uslova ostvarivanja biračkog prava državljana Republike Srbije koji žive u regionu. Da li se to odnosi na moguće biračko pravo Srba iz regiona koji imaju državljanstvo Srbije da učestvuju na ovdašnjim izborima? Može se to i tako razumeti, i toga ljudi ovde nisu svesni. O tome treba da se otvori velika rasprava. Ako se ovako budu usvajale ove nebuloze koje postoje u ovom zakonu – to je zaista krajnje neprihvatljivo.

Dalje, Savet za dijasporu, koji se takođe osniva, predstavlja one ljude zbog kojih bi zakon imao smisla, tj. odnosi se na pravu dijasporu – na naše državljane u rasejanju. To su ljudi koji zaista čine dijasporu, bez ovih Srba u regionu koji su napravili neviđenu gužvu. Savet za pravu dijasporu bi trebalo da postoji umesto ovog ministarstva. Svakako dolazi u obzir i neka finansijska pomoć, zbog onih koji šalju novčane doznake i koji godinama pomažu ovoj državi da finansijski opstane. Ali istine radi, treba naglasiti da je sve njihove administrativne potrebe rešavalo Ministarstvo spoljnih poslova, sem ovoga što se odnosi na identitet, veru, kulturu i opismenjavanje. Tu bi eventualno mogla da se izdvoje sredstva za određene projekte za podršku, dakle, za stvarnu dijasporu, a nikako za srpske manjine o čijim sredstvima za održavanje identiteta treba da brinu njihove države.

Da li ste namerno napravili terminološku i pojmovnu zbrku, i da li vas je vodila ideja o svim Srbima kao o nekakvom organizmu, u kome na početku pomenuti državljani logično nemaju mesto? U tom organizmu ne štimaju „državljeni“, pa ih više zakon i ne pominje, jer biste morali da brinete o mnogima koji nisu Srbi. I njima bi trebalo, u inostranstvu, omogućavati vezu sa svojom državom. Ali to nas ne zanima, pošto nisu Srbi.

Moram da kažem da ima i nekih komičnih stvari. A i nekih dirljivih. Tako se jedna nagrada zove „Majka Srbija“, pa „Car Dušan“... Umesto ove „Majke“, neko je predložio da je bolje da u zakon stavite „Majčica Srbija“.

Redigovani govor iz Narodne skupštine Srbije, 8. oktobar 2009.

Još uvek je komanda – Stoj!

Verovalo se da će ova ekonomska kriza, težak život građana i totalni haos i bezidejnost koji vladaju u državi, odvući pažnju od isušenih ideja o svesrpstvu. To se nije dogodilo, jer za to uvek ima nadležnih. Svesrpstvo se danas obuklo u priču o Srbiji kao matičnoj državi svih Srba u regionu, kako to sadašnji Zakon o dijaspori naziva, pokušavajući da smireno, u skladu sa politikom „mirnih i diplomatskih sredstava“, preimenuje Miloševićeve ambicije o ujedinjenju svih Srba u jednu državu. Crkva i dalje ne krije da su Miloševićeve ideje i njene „zavetne misli“ jednako žive i zdrave kao nekad. Samo su se državne „misli“ prikriale i skromnije odenule, donošenjem nacionalističkog zakona o dijaspori, po kome se uvodi Savet svih Srba u regionu i kome predsedava niko drugi do sam predsednik Tadić. Upravo je ovih dana održan Savet svih Srba iz regiona u kabinetu kod predsednika.

Ali okupljanje Saveta svih Srba iz regiona kod Tadića nije slučajno održano baš u ovom trenutku, jer je bilo krajnje vreme da se u

akciju krene. Ideja je da se Srbi pripreme za popise stanovništva koji će se u aprilu dogoditi u susednim državama. Taj događaj je za vrh naše vlasti naročito važan u Crnoj Gori. Tamo crkveni i državni vrh Srbije već uveliko vodi kampanju da se građani u Crnoj Gori u što većem broju izjasne kao Srbi, u nadi da će tako nestati i ta „veštačka“ država bez nacije, koju je, navodno, izmislio Milovan Đilas da napakosti Srbima. Ako se neko pita šta će u budžetu Srbije 57 milijardi dinara za specijalne namene (prošle godine je potrošeno nešto manje, oko 42 milijarde), a da nikome nije jasno šta se pod time podrazumeva, eto, sada znamo: te pare troše se i na političko-crkvenu kampanju pred popis stanovništva u Crnoj Gori. Srbija plaća kako će se upisivati Crnogorci, ne bi li tamo srpstvo oživelo.

I sasvim konkretno. Kampanju u samoj Podgorici vodi Mladen Đorđević, važan čovek iz kabineta predsednika Tadića, kome se poveravaju najdelikatniji zadaci. Priča se da će deset dana pre popisa stanovništva naš predsednik skoknuti do Crne Gore da bi prisustvovao otvaranju našeg konzulata u Herceg Novom. Šta će naš šef države na otvaranju jednog konzulata, makar i znali šta je zakulisna zamisao? Gotovo da nije pristojno da predsednik jedne države ide u drugu državu zbog tako bednog povoda kao što je konzulat, a da iza toga stoji tako krupna stvar kao što je cvetanje Srba u Crnoj Gori. Izgovor za posetu je ponižavajući, a korist od kampanje biće nikakva (sem podsećanja na „puste snove srpske“). Jer Crnogorci će se nacionalno izjašnjavati kako oni hoće. Samo zapušteni mozak može da smisli ovaj pakleni plan – da se u Crnoj Gori proizvede što više Srba. A ovde u Srbiji, baš ih briga za Srbe: eksere u ruke zabijaju, seku prste, od gladi i besposlice pocrkaše, ali bože moj, hajde malo da komšiji crkne krava i da u Crnoj Gori bude više Srba nego ikad. Nek ide život, jer kad već ne mogu u Srbiji, bar će u Crnoj Gori Srbi procvetati.

Ako je neko mislio da su vrhovi države i crkve i pozadinski nacionalni radnici digli ruke od „uništavajućih“ svesrpskih ideja i

da se za njih više ne pišu pozamašne stavke u budžetu, onda se ljuto prevario. Oni se nikada nisu uspavali, to dežurstvo uvek traje. Ponekad zadremaju, a mi se ponadamo da smo krenuli napred. Kad se trgnu iz dremeža, opet viču „Stoj!“.

Vesna Pešić

pescanik.net, 10. februar 2011.

IV

KRIZA, AROGANCIA I UŽIVANCIA

Čekajte ljudi, pa vi niste normalni!

Vlada mora da dobije pozajmicu od MMF-a, ali pre toga mora da skreše javnu potrošnju, koju je prošle godine neopravdano podigla. U decembru prošle godine desio se potrošački bum, penzije su podignute 10%. Da bi se to korigovalo, ministri su se dogovorili da se uvede porez na plate i penzije, ali su posle samo dva dana odustali zbog negodovanja građana. Naša politička elita nema više moralnog kredita da dodatno optereti građane, ali do smanjenja potrošnje mora doći zbog svetske krize, koja je i nas pogodila: rast je presahnuo i vrti se oko nule, budžetski deficit raste, raste i zaduživanje, preduzeća se zatvaraju, nelikvidnost je ogromna, nezaposlenost nezadrživo raste. A investicija ni od korova. Vlast više ne može da se poziva na Miloševićevo nasleđe, mada će ono, u opštoj slici Srbije, biti negativna konstanta koja će trajati godinama. Kad vlast kaže da su današnje muke loše nasleđe, ljudi kažu: pa čekaj, znamo za to nasleđe i nemoj više da se iza njega skrivaš. Vi ste napravili još jednu kataklizmu – slupali ste milijarde koje smo dobili, a narod je na prosjačkom štapu. Svu profitabilnu imovinu, tipa Mobtela, ste slupali i sve ste to u guzice, s oproštenjem, strpali. Ova kriza je samo ogolila činjenicu da vlast ništa zdravo i temeljno nije napravila. Da smo onda, kada je curelo, uštedeli jednu milijardu evra, drugačija bi se pesma danas pevala. A ovako, u krizu smo ušli goli k'o pištolj i još pride s lošim upravljanjem koga se vlast ne odriče. Čujemo kako vlast kaže: i u Hrvatskoj je kriza. Pa jeste, ali je Hrvatska napravila autoputeve i blizu je ulaska u EU, a mi nemamo autoputeve, a i daleko smo od EU. Malo smo iščukali pločnike i ulice po Beogradu, malo su prefarbane zgrade, tu i tamo po nešto pospremljeno, ali važne stvari su upropašćene, eto, na primer, institucije je direktno opstruisao vrh vlasti.

Boris Tadić je svoju vladavinu i uspeh bazirao na reakcijama javnog mnjenja. Čim vidi da javno mnjenje nešto loše prima, on gleda da to zataška i skloni. Ali tako više ne može. Nama treba remont, i to totalni remont, ama baš u svemu. Vlast se sada uplašila, jer vidi da se sprema ogromna oluja koja će možda i nju odneti. Došla je kriza za koju niko ne zna ni koliko će trajati, ni ko će je preživeti. Prosto se oseća ta panika i da bi sada trebalo napraviti duboke rezove. Građani kažu: hoćemo da vidimo da i vi nešto platite. Hajde prvo vi otpustite to vaše činovništvo, imate 28.000 duša na državnom hlebu samo u administraciji. Smanjite broj ministarstava, umesto 25 neka ih bude 15, ali tako da nam pokažete da ste činovnike zaista otpustili. Neko je gostujući na televiziji rekao: „ali mnogo ljudi će ostati bez posla“, a jedan radnik mu je odgovorio: „pa i mi smo ostali bez posla“. Kada su prodate fabrike, mnogo ljudi je isterano napolje, pa neka sada i partijski izabranici nešto plate. Problem je što vlast ne može da otpusti svoje činovnike, ona ne može da povuče taj potez, jer su napravili sopstveni srednji sloj koji im je neophodan za opstanak na vlasti. Kada je usvajan ovaj poslednji budžet ja sam videla, čisto sociološki, upravo preko strukture tog budžeta, da vlast gradi jedan novi sloj, a taj sloj se sastoji od nje same.

Neki iz vlasti su se dosetili. Šta je sa partijskim finansijerima, tajkunima, tim glavnim dobitnicima tranzicije, da li bi oni sada mogli da se ispruže i pokažu solidarnost i izgrade neki most, kako reče predsednik Tadić? To je zaista zvučalo komično. Ispostavilo da su tajkuni prvi stali u red za pomoć države. Prete da će otpustiti radnike ako im se ne pomogne. To su oni koji su već nekoliko puta opljačkali državu, a sada su ponovo došli na državne jaslje. Pokupovali su pola Srbije, a sad nemaju odakle da vraćaju kredite. Međutim, partijske vrhuške ne mogu da srede tajkune i postave ih na mesto, u okviru zakona. *Oni su postali jedna ista grupacija.* Kad kažem elita, mislim na političko-tajkunsku klasu, jer to je sad jedna grupa. Ona direktno radi protiv građana. Setimo se samo onog neviđenog skandala kad je državni sekretar Nebojša Čirić iz Ministarstva za ekonomiju i regionalni razvoj poslao pismo poštaru Ho-

Vesna Pešić

Divlje društvo kako smo stigli davnje

menu u Ministarstvo pravde. Homen je kao izvršna vlast mrtvav hladan pismo prosledio poštarici Nati Mesarević, predsednici Vrhovnog suda, koja je ministarsku poštu, lepo i poslušno, prosledila svim sudovima. Očigledno je da su im tajkuni signalizirali: čekaj, obustavlja suđenja, nemoj da plaćam sudske troškove, nemoj da isplaćujem radnicima odštete, totalno ću propasti. Na ovom slučaju se videlo da tajkuni isporučuju svoje želje svojim omiljenim ministrima, a onda oni to proslede sudovima. Ispostavilo se da oni preko sudova zaista mogu da oderu tu sirotinju¹³.

Ljude najviše pogađa to što vlast neće da preuzme nikakvu odgovornost i neće da promeni ništa u načinu upravljanja da bi se teška situacija ublažila. Neće da podrže institucije, neće da ukinu ovaj način finansiranja stranaka, neće da likvidiraju nakaznu partijsku državu, neće da se odreknu svojih mnogobrojnih funkcija, neće da promene neodgovorne ministre, nikoga ne daju, kažu: svi su oni naši. Moraju i neke njihove glave da padnu. Daj sada nekoga, žrtvuj nekog svog igrača, nekog svog najboljeg druga, pokaži da hoćeš drugačije. Veoma je loše da su svi na vlasti preživeli i pored neviđenih skandala koje je imalo Ministarstvo pravde, a i druga ministarstva. Vladajuća koalicija je osmislila Visoki savet sudstva, a na kraju nisu uspeali da izaberu tri člana. Da vidimo ko je odgovoran za to. Gospođa Malović i taj Homen. Ko su to dvoje? Otkud oni tu, na tim visokim položajima? Oni nemaju nikakav politički legitimitet, nisu funkcioneri Demokratske stranke, Malović čak nije ni član te stranke, a nemaju ni stručnu reputaciju. Da li su oni nekakva privatna vojska? Pri tom svi znamo da Homenova porodica ima poslovnu imperiju. Ni jedno ni drugo nemaju nikakvo sudsko iskustvo, a žare i pale po pravosudnoj reformi. Kad ih nešto pitaš, oni kažu: „Odabij!“. Recimo, danas nam državni sekretar Homen i zamenik javnog tužioca Srbije radosno saopštavaju vest da smo dali samo 900.000 dolara za Miladina Kovačevića, to je onaj što je pretukao nekog studenta i pobegao iz Amerike. Kažu da moramo biti jako zadovoljni što smo

¹³ Ova se pretnja ostvarila, jer je vlada 22. marta 2012. donela odluku da se izvršenje presuda u korist radnika obustavi. Detaljnije o tome Tatjana Tagirov, „Vladina suspenzija sudstva“, Novosti, 07.04.2012.

dobili šansu da Kovačeviću sudimo u Beogradu. To je, kažu, veliko priznanje našem pravosudnom sistemu i potvrda dobrih odnosa Srbije i Amerike. Komplimenti su podeljeni i Jeremiću, ministru spoljnih poslova, što je sve tako dobro ispalo, a ne pominje se da on treba da odgovara što je došlo do tog skandala. Gledaš i ne možeš da veruješ. Em što niko ne polaže nikakav račun, nego ih je zahvatilo i nekakvo veselje. Smeju nam se u lice. Homen nas uverava da je ovo sa Kovačevićem ispalo odlično, javni tužilac kaže da je to sjajno. Čekajte, ljudi, pa vi niste normalni!

Ako uopšte misli da nešto promeni, Boris Tadić bi morao da pogleda svoju šahovsku tablu na kojoj njegove figure loše stoje. Morao bi da promeni neke ministre i napravi rezove. Ako mu je Jeremić drug i učenik, neka ostanu prijatelji, ali mora da mu kaže: „Izvini, ti i tvoj Borko, šef kabineta, odgovorni ste za ovo sa Miladinom Kovačevićem. Ne zanimaju me konzul i vicekonzul, dva šrafa kojima je neko javio telefonom šta treba da urade. Izvini Jeremiću, ali moraš da platiš nekakav ceh, ne možeš više da budeš ministar“. Malovička ne može više da bude ministarka, Homen ne može više da bude državni sekretar. Mislim da je to jedino što bi sada moglo konstruktivno uraditi – pokazati da neki ljudi moraju da odu, jer nisu dobro radili. Međutim, od toga nema ništa i uzalud se rezovi od Tadića očekuju. Utisak je da njemu to ni na pamet ne pada. Odgovor je uvek isti: ne damo naše ljude, naše činovnike, ne damo naše tajkune, ne damo naše ministre, ne damo naše partijske drugove, đake i prijatelje.

Ova vlast neće da se odrekne ni Miloševićeve nacionalne politike. Ona ne samo da se ne odriče svoje korumpirane družine – tajkuna i ministara, nego hoće da zadrži i staru ideologiju, da im čuva leđa, zlu ne trebalo. A i kakva druga bi ideologija pasovala toj družini? Kad je bilo obeležavanje 10 godina bombardovanja, govorilo se samo o nepravdi koja je Srbiji naneta, o žrtvama koje se ne smeju zaboraviti, a Srbija, naravno, ni za šta nije kriva. Nije pomenuto da je rat izgubljen, a sa njim i Kosovo. Velikosrpska priča još uvek traje, kao nekakva zvečka, pa kad ustreba – ona krene da ječi. I ova vlast, baš kao i prethodna, ne dozvoljava da se sredi Bosna i

Vesna Pešić

Hercegovina. Čim se to pomene, kažu da odstupanja nema kad je reč o Republici Srpskoj. Ni makac od Dejtonskog sporazuma. To pokazuje da mi nemamo nikakvu realnu predstavu o samima sebi, već kao kvočka sedimo na gomili neizlečivih laži. Na tim lažima ne može da iznikne nikakav normalan, realan plan za budućnost, može samo da se nastavi da se tumara i taljiga, odavde do večnosti.

To se najbolje vidi u spoljnoj politici. Tu ništa konstruktivno nije urađeno, sem ponešto u regionalnim odnosima. Evropske integracije su praktično zaustavljene 2008. godine i taj prekid je trajao dok zbog krize nije rešeno da Srbija podnese kandidaturu za članstvo. Ministar spoljnih poslova se ni malo ne oseća odgovornim što nismo napredovali ka EU, nego i dalje priča samo o Kosovu i juri po svetu kao lud, seli se iz aviona u avion, trošeći sirotinjske pare da bi što manji broj zemalja priznao Kosovo. Ista stvar je priča o Mladiću. Njega nema, nikako ga nema, a mi dadosmo sve od sebe da ga nađemo. Neprekidno ide to zavlacenje, umesto da pokažemo da smo se u nečemu opametili. Ali ni u čemu se nismo opametili, nikakvu pouku nismo izvukli, sem ako ne računamo to što Tadić i Jeremić stalno ponavljaju da se Srbija za svoje nacionalne interese sada bori mirnim i diplomatskim sredstvima. Hoće da kažu – više ne ratuje. Eh kad bi mogla ratovati, otkud znamo šta bi bilo.

Kriza je samo osvetlila gubitak kredibiliteta dosadašnje politike. Vladajuća koalicija nije ni pokušala da podigne upravljačke i institucionalne performanse Srbije. Ona nije uspela da uspostavi ravnotežu između teškoća u koje su zapali građani i sopstvene korekcije tako što bi podigla nivo svoje odgovornosti i otpočela veliko spremanje ove zapuštene zemlje. Na kriznu situaciju nije reagovala podnošenjem računa, nego i dalje viče: „Odabij i ne pitaj ništa!“ Mislim da im to neće proći. Mislim da može lako da se desi da Tadićeva vlada ne opstane.

Radio emisija Pešćanik, 3. april 2009.

Pažljivo sam osmatrala Putina kada je bio u poseti Beogradu. Do sada smo imali prilike da gledamo njegove slike, kako lovi, peca, jaše konja, i kako polugo demonstrira svoje mišiće i muškost. Kad je bio ovde, meni je izgledao reducirano i nemušto. Videla se nekakva dosada na njegovom licu. Tadić je pokušao da ga animira, te naše zastave su slične, naš jezik je sličan, crkva nam je slična, sve nas to povezuje... Ali Putin je na to ostajao hladan. Nisam čula da je izgovorio bilo kakvu jasnu i koherentnu političku misao. On je neprekidno insistirao na tome da je došao radi biznisa. A onda je otišao na fudbalsku utakmicu. Tu se sastao sa *bajkerima*, snažnim ljudeškarama koji se bave svojim strastima – kolektivnim noćnim vožnjama. Povezuje ih ljubav prema naciji i veri. S njima je Putin sedeo u istoj loži sve vreme utakmice, koja se odigravala na njegov lični zahtev. Na tribinama ste imali one huligane koji su razbijali gej paradu i Beograd. Dvadeset hiljada navijača je pozdravilo Putina s obožavanjem i vredno ispisanim parolama ljubavi na ruskom. Hteli su da mu pokažu da bi Putin ne samo pobedio na našim izborima nego da je u stvari on naš pravi predsednik. Sreća da je u loži pored Putina sedeo Mirko Cvetković, kolega premijer, a ne predsednik Tadić.

Putin je prilikom posete parlamentu rekao da kod nas ima mnogo stranaka, da oni nikada ništa ne bi uradili da ih imaju toliko mnogo. Iako imaju malo stranaka, ipak nisu ništa uradili da od Rusije naprave modernu državu. Svoju stranku, Jedinствену Rusiju, nije pominjao. Niko živi ne zna kakva je ta njegova stranka, koju političku ideologiju zastupa. Ništa vredno nije izgovorio, sem ako se ne računa pretnja da bi se Srbija zamerila Rusiji ako bi ušla u NATO.

Ovih dana sam naišla na tekst jednog dobrog političkog naučnika, Ivana Krasteva¹⁴. On kaže da u današnjoj Rusiji više nema nikakve

14 Videti: Krastev (2011).

ideologije. Svako ko bi pomislio da tamo još uvek postoji onaj stari autoritarizam baziran na velikim idejama i idealima, teško bi se prevario. Nekada se verovalo da samo velike ideologije održavaju autoritarne sisteme, kakav je bio sovjetski. Te ideologije više nema u Rusiji, a ovo što sada postoji Krastev naziva apsolutizmom 2.0, ili novim autoritarizmom. On kaže da je otpor Putinovom režimu težak baš zbog te ideološke ispražnjenosti. „Nedostatak bilo kakve stvarne ideologije među novim autoritarnim režimima objašnjava njihovu tendenciju da sebe doživljavaju kao korporacije“. Suština je da ovi režimi pokušavaju da iskorene i samu ideju javnog interesa. Krastev kaže da „ako javni interes nije ništa drugo do nenameravni ishod napora miliona pojedinaca da slede svoje lične interese, strasti i uživanja, onda je svaka žrtva u ime javnog interesa uzaludna“. Danas više nema sukoba između slobodnog sveta i sveta ideološkog autoritarizma, zaključuje Krastev, već se radi o konfliktu slobodnog sveta i sveta bez pokrića.

Neodoljivo se nameće utisak da i Srbija spada u taj svet „bez pokrića“, da se i kod nas zapatio taj novi *hedonistički autoritarizam*. I kod nas nema nikakve ideologije. Vrednosti su nejasne i moral nepotreban. Javni interes se ne može više formulisati, a tačno je da ima mnogo ličnih interesa koji se svi vrte oko novca, vlasti i uživancije. Kada se prisetimo gde je još otišao Putin dok je bio u poseti, videćemo da je otišao u hram Svetog Save. Neko bi mogao primetiti kako tvrdnja da živimo u svetu bez pokrića, bez legitimirajuće ideologije i usmeravajućih vrednosti, nije tačna. Jer, nesporno je da se Putin i bajkeri zaklinju u pravoslavlje i ljubav prema naciji, a to jeste nekakav ideološki okvir. Ali nije tako. Kao bivši KGB-ovac, kakav je Putin vernik da bi trčao u crkvu? Uzvišenost nacije i vere je dovoljno daleko i dovoljno okamenjena, pa se na taj okvir najlakše kalemi novi autoritarizam. A sigurno joj ne odgovaraju univerzalne vrednosti slobode i pravde, u koji teže prodiru novac, politika, vera ili nacija. Asocijalnost i narcisoidni nacionalizam lepo se slažu sa hedonističkim autoritarizmom, a i tako nacionalizam služi samo za *paradu* da se ne

bi primetilo ono najvažnije – skriveno carstvo čistog uživanja. Konačno, inherentni afinitet između nacionalizma, uživanja, zločina i pljačke imali smo prilike da gledamo tokom ratova devedesetih godina. Taj afinitet nije razvrgnut, on i dalje traje, preneo se i u mirnodopsko vreme.

Vesna Pešić

Prema novom autoritarizmu, kaže Krastev, Zapad ne ume da zauzme stav. On nije više nije izvozni artikal kao što je to bio komunistički autoritarizam, kada je Zapad morao da se brani od njega. Iznutra gledano, novi autoritarizam ne stvara disidente kao onaj stari. I u odnosu na šta bi bili disidenti? Golu moć novca? Crkvu i naciju? Hedonizam? Na šta da udare nezadovoljni građani? Kakva bi borba bila efikasna? Krastev smatra da je „budućnost disfunkcionalnih autoritarnih režima, kao što je ovaj danas u Rusiji, pre u njihovom propadanju, nego u demokratizaciji“. Meni se to čini tačnim. Korumpirani režimi koji to ne kriju, nego se razmeću nelegitimno stečenim bogatstvom, ne mogu se popraviti maršem kroz institucije. To bi bio marš kroz živo blato. Srbija ima šansu da njen hedonistički autoritarizam propadne, jer ona, srećom, još uvek ima evropsku šansu, a i kakve-takve izbore koji još uvek postoje.

Ali i tu nailazimo na barikade. Mnogi će reći „ja sam za Evropu“, ali će sve suprotno raditi kad treba opstruisati reformu pravosuđa, ili bilo šta drugo što im sreću kvari. Barikade postavljaju i srpske vertikale – nacija i crkva. One služe da se narod uvek iznova potpali spoljašnjom pretnjom o uništenju srpstva i otimanju Kosova. Oponenata mentalnim barikadama je sve manje, mogu gotovo na prste da se prebroje. Pošto suviše dugo opstaje dilema kom će se carstvu Srbija privoleti, na glavnom su dobitku uživaoci novog autoritarizma. A oni drugi, koji su obrazovani i mladi, kojima je stalo do demokratije i mogu da biraju, prilično brzo stižu do računice da je lakše otići u Nemačku, kako kaže Krastev, nego praviti od Rusije (Srbije) Nemačku.

Radio emisija Pešćanik, 8. april 2011.

BELEŠKE

Divlje društvo kako smo stigli dande

Pa da, pesimizam je kriv

Naš predsednik je hiperaktivan, pa mu nije zameriti kad ponešto „odvali“ i ostane živ. To sam pomislila posle njegove opaske o narodnom „pesimizmu“. Predsednik je baš ostao živ rekavši da nikako nije dobro što su se građani prepustili apatiji. Moraju verovati u državu, kaže on, da je sposobna da prevaziđe krizu, jer bez optimizma nema boljeg života, ni boljeg sutra. Ispalo je da su građani sami krivi što im neće biti bolje, sem ako se ne predomisle i ne udare brigu na veselje. A za tako nešto se pobrinuo sam predsednik. On je lično narodu podario strategiju razvoja 2020, u kojoj lepo piše kako će život biti mnogo bolji. Neka se samo malo strpe, da se strategija po planu ostvaruje. Umesto da uče napamet strategiju, i s puno nade i optimizma gledaju u budućnost 2020, oni su se bacili u bedak, u neke crne misli i ne veruju u vlast. Sramota!

Pošto sam optimista, prvo sam pomislila da je predsednik to onako, bezveze rekao. Ne može ni njegova svaka da bude zlatna. Strepnja me je obuzela kad sam čula premijera. Cvetković je kao ekonomista, od koga se najviše očekuje da radi na boljem životu, ponovio one iste predsednikove reči! Krivi su pesimisti. U novogodišnjoj poruci naciji obrušio se i on na pesimizam građana kao glavni uzrok što boljeg života nema, a neće ga ni biti. Gospodo, kaže premijer, bez optimizma nema ničeg, bez vere u vlast dobićete bolji život povećan za dva posto. Za njim je krenuo ešalon osvedočenih optimista da potvrde da se može kad se hoće: Boža Đelić vredno popunjava Upitnik, komandirica Trivan na svaku sumnju u velikog vođu oštro odgovara, neumorni Dulić nastavlja sa stanogradnjom i bespravnom gradnjom, Saša Dragin trošiće još više iz budžeta, Malovička se rešila gnjavatora iz Ustavnog suda. I tako redom.

Ali, kad se u Blicu pojavila Sonja Liht, stvar je postala ozbiljna. Uključio se i nevladin sektor u horsko optuživanje narodnog pesimizma: „Povodom nekih negativnih reakcija na novogodišnje poruke predsednika i premijera Srbije, Borisa Tadića i Mirka Cvetkovića, da se građani ne smeju prepustiti apatiji i da moraju verovati u mogućnost da država prevaziđe krizu, predsednica Beogradskog fonda za političku izuzetnost Sonja Liht izjavila je da bez vere u bolju budućnost ne može biti ni napretka“. Konačno shvatam da je optimizam naređenje sa najvišeg mesta. Sa ispruženim kažiprstom učiteljice, ona podučava da moramo da „razvijamo potrebu da ovo društvo izvučemo iz krize, da moramo da učinimo sve da nam bude bolje“. I sama u neverici, Sonja se pita da li je moguće da smo do te mere izgubili nadu. Ako je tako, onda to znači da nam spasa nema. Ja u to apsolutno ne verujem, zaključuje ona.

Apsolutno ni ja u to ne verujem. Apsolutno nije tačno da građani nemaju potrebu da izvuku društvo iz krize, niti da su izgubili nadu da će im biti bolje. Oni samo apsolutno ne veruju u glupe i naručene kampanje koje smišlja neka predsednikova budala, a onda ih propagandno ponavljaju premijer Cvetković, ministri i Sonja Liht. Zar predsednik i njegova svita nemaju ništa realno i optimistično da poruče građanima o njihovoj sutrašnjici, već naredbom traže da građani ne budu pesimisti nego optimisti? Zar su sve ispucali, pa se pogled baca još samo prema nebu? Da građani slepo poveruju da su sami krivi što ne veruju u vlast? I da ih pesimizam sprečava da veruju u Trivanku, Dulića, Dragina, Malovičku, Homena?

Marketinška ekipa našeg predsednika je baš odlepila. A i sam predsednik, kad naređuje nadu u bolje sutra, a da sam ne čini ama baš ništa što se tiče one ekipe koja gazduje Srbijom. Da li je Boris Tadić svestan da je kampanja optimizma užasno pesimistična? Takva kampanja je samo jedan korak do blaženog mira. Ja sam Bog otac: sa pet vekni hleba i dve ribe nahraniću pet hiljada gladnih usta. Amen.

pescanik.net, 9. januar 2010.

Vesna Pešić

Nova transparentnost

Divlje društvo kako smo stigli dande

Ušli smo u fazu gotovo potpune transparentnosti. Tražili smo da vlast bude transparentna, da od nas ništa ne sakriva. I dobili smo šta smo tražili. Ona više ništa ne krije i na miru može da uživa. Ne moramo više da nagađamo da li su ministri i državni službenici korumpirani, da li su u sukobu interesa, da li mrtvi 'ladni imaju svoje privatne firme i bogate se dok su na funkcijama, da li su spojeni kao sijamski blizanci sa nekoliko tajkuna koji ih plaćaju na ruke, a oni njima obilato vraćaju. Sada znamo i bez pitanja od koga su zavisna nezavisna tela. Ni „nezavisni“ se više ne skrivaju, nego nam голу istinu sipaju u oči. I njima je dosta glume.

Tako se razgolitila direktorka Agencije za borbu protiv korupcije Zorana Marković. Oliver Dulić, otvoreno uhvaćen u sukobu interesa, inače, već uveliko imućan od korišćenja sukoba interesa, nije se mnogo potresao što se javnost zabrinula. Čim su ga prozvali neki marginalci, a mediji malko pojurili, samouvereno je izgovorio funkcionersko-profitersku mantru: „Sve je po zakonu“. Iako je više nego očigledno da ono što on čini nije bilo u skladu sa zakonom, pojavljuje se lično direktorka Agencije za borbu protiv korupcije, koja javnosti saopštava da je „sve u skladu sa zakonom“. Kaže da je Agencija bila u stalnom kontaktu sa ministrom i da su, zajednički i u dogovoru, stvari sređene. Neke male formalnosti su naknadno obavljene, tako da ministar može i dalje da radi šta hoće. A onda je dobio potvrdu i od svog šefa stranke da mu je život u raju obezbeđen. Baš zato što je bio iskren i demonstrirao svoje super nezakonito ponašanje, izabran je u najuži krug partijskih funkcionera, u predsedništvo stranke. Nemamo šta da krijemo! Da, jeste, tako je. I šta nam možete? Mi smo jedina evropska stranka, nemate nikog drugog, niti ćete imati. To je kraj priče.

Da li bi nam bilo lakše da su se ljudi iz agencije potrudili da javnosti podnesu izveštaj o onih 70 ugovora koje je Dulićeva firma sklopila sa državnim organima i firmama? Da potroše koju reč više i da pod-

nesu izveštaj? Da, bilo bi nam lakše, umesto što smo dobili ono lenjo i arogantno „sve je po zakonu“. Već koliko sutra, ova Agencija treba da kontroliše finansiranje stranaka. A ništa neće postići, ako Agencija ne zasuče rukave i ne izgovori više od tih nekoliko reči „sve je u skladu sa zakonom“.

Šefovi nezavisnih institucija, kao zarazna bolest, jedan za drugim izlaze pred javnost da garantuju „da je sve u skladu sa zakonom“, ili da nam kažu ko laže, a ko govori istinu. Tako, bez pitanja, republički tužilac za organizovani kriminal tvrdi da Stanko Subotić laže u emisiji B92. Istog dana kada je dat intervju, on to već zna. Nata Mesarević, i pored krupnih primedbi naše javnosti i Evropske komisije na reformu pravosuđa, izlazi pred poslanike Narodne skupštine da bi rekla da je Visoki savet sudstva radio „sve u skladu sa ustavom i zakonom“ i da je „njen sin unapređen jer je to zaslužio“. Toliko.

I šta sad kad sve znamo i kad nam se lepo kaže da ih ostavimo na miru da bez gnjavaže stiču svoja bogatstva i moć? I šta sad sa iskrenošću javnih funkcionera da neće vršiti svoju dužnost? I šta kad su zakonom neki od njih omogućili sebi da upišu platu koliko hoće? I šta sad kad je ustavni sud rekao da je zakon o informisanju neustavan? I šta sada, kada nam sve kažu u lice, i nema više tajni? Pa ništa, sem da tolika istina ne prođe bez reči.

pescanik net, 20. decembar 2010.

Žalopojke vlasti

Veoma čudno zvuči kada se predsednik Tadić žali da se Srbija nije dovoljno demokratizovala. Rekao je da Srbija još nije prešla tu kritičnu granicu, koju treba da pređe u najskorije vreme, koja bi osnažila proces demokratizacije, institucionalizacije i modernizacije, granicu koja bi označila da od tada možemo da idemo samo uzlazno. Uvek postoji opasnost da se Srbija u političkom,

Vesna Pešić

ekonomskom i socijalnom smislu vrati unazad, dok se ne dostigne ta kritična granica. Tu tačku koja bi označila da više nema nazad, Tadić vidi u precizno određenom roku ulaska Srbije u Evropsku uniju.

Šta stvara osećanje neprijatnosti kada se ova izjava pročita? Rekla bih da je neprijatno to što se vrh formalne i neformalne moći u zemlji žali na to da se Srbija nije dovoljno demokratizovala. Pa od koga to zavisi ako ne od njega, od njegove stranke, od njegove koalicije na vlasti? Ispada kao da je neko drugi kriv, ili da je to prosto tako. Po njegovim rečima demokratizacija zavisi od stepena približavanja Srbije EU. Pa jeste, to je donekle tačno. Ali postavlja se pitanje za koje je opet i on odgovoran – zašto nismo odmakli više na tom putu, zašto trčimo za susedima i u tom pogledu? Da li je i sam Predsednik sprečavao ili bar učestvovao u kočenju oba procesa? Po mom mišljenju, jeste. A preko žalopojki se takvo delovanje predstavlja kao viša sila, nešto objektivno, kao da o tome ne govori funkcioner koji je odgovoran za te procese, već nekakav „nezavisni analitičar“.

Pre neki dan se žali i ministarka Malović. Pokušava da zametne trag da se sama izlanula u javnosti da je Visoki savet sudstva koristio podatke BIA prilikom izbora sudija. Ona je to rekla, a sada poriče. U redu, ali ne mora zato da napada druge i da koristi onaj misteriozan govor o podzemnim silama. Ona kaže da, eto, od trenutka kada je objavljeno ko je izabran za sudije i tužioce, postoje razni modeli napada ili pokušaji degradacije celog procesa. Ona taj napad vidi, između ostalog, i u plasiranju teze da su mišljenja o kandidatima pribavljena od BIA, što je netačno. Da bi potvrdila kako je to netačno, poziva svakog ko može da nam ukaže na konkretan slučaj gde postoji sumnja da je to učinjeno. Sigurna sam da neće moći da navedu nijedan primer, kaže ona. Pa naravno da neće moći, jer kako to može da uradi neko drugi nego ona sama ili neko iz Visokog saveta sudstva. Iako se ovako uspešno odbranila od „plasiranih teza“, ona nastavlja da opisuje pojavu „raznih

Divlje društvo Kako smo stigli davnice

modela napada“, konstatujući da su udari na reformu pravosuđa u najvećem delu potekli od ljudi koji su tesno povezani sa organizovanim kriminalom, naročito sa trgovinom narkoticima, čije su imperije na ovaj način ugrožene.

Vesna Pešić

Kako nismo čuli ni za kakve udare na reformu, sem kritike u Skupštini Srbije (što se valjda ne računa u organizovani kriminal), a zatim i od stručne javnosti koja je ukazala na ozbiljne manjkavosti prilikom izbora sudija i tužilaca, ispada da su ti kritičari (pošto drugih nije bilo), u koje spada i moja malenkost, bogme stavljeni u kontekst teških nepodopština, kakvi su organizovani kriminal i trgovanje drogom.

Zato molim vlast, predsednika i ministre da nam se više ne žale na stvari koje su u njihovoj nadležnosti. I to malo kritike koja još uspeva da preživi na margini, žalosno je nazivati *plasiranjem teza*, misterioznim *napadima iz podzemlja*, ili napadima *antievropskih snaga*, tim izlizanim frazama.

pescanik.net, 27. januar 2010.

PARADOKSI PROEVROPSKE VLADE

Opstrukcija kontrolnih tela – vlast bez nadzora

Nakon parlamentarnih izbora 2008. antievropske stranke – DSS i SRS više nisu imale uticaja na rad vlade. Celokupnu vlast je preuzela Demokratska stranka i njena „proevropska“ vlada. Podršku je vladi iz opozicije davao i LDP, kad je ustrebalo. Proevropska vlada je dočekana sa velikim olakšanjem. Nije joj se gledalo u zube. Sumnje su se povlačile pred očekivanjima, pa i radošću, da je Srbija uspela da napravi proevropsku vladu. Naročito se u građanskim krugovima naglašavala važnost i takve, tanke pobeđe proevropskih stranaka, kao prelomnog iskoraka ka evropskoj budućnosti Srbije. Prešlo se i preko neprijatne činjenice da je Miloševićeva stranka postala glavni koalicioni partner, a stari kadrovi se razmireli po ključnim funkcijama države i privrede. Uverenju javnosti da su proevropske snage pobedile doprineo je slom Srpske radikalne stranke. Odvajanjem Nikolića i Vučića i formiranjem Srpske napredne stranke pojavila se još jedna velika stranka koja se opredeljuje za ulazak Srbije u EU. Ona se u stvari uklopila u već etabliranu dvosmislenost Tadićeve nacionalne politike, pomogavši joj da očuva birače Radikalne stranke. I njoj je dobro došlo da igra na dve karte: evropsku i nacionalističku. I pored ogromnog nepoverenja prema evropejstvu bivših radikala, njihova brojčanost je potvrđivala da je u biračkom telu prevladalo proevropsko raspoloženje. Tačnije je reći da se na antievropejstvu, tj. bez orijentacije na članstvo Srbije u EU više nije mogla osvojiti vlast. To su shvatile i bivše vođe Radikalne stranke.

Međutim, takvo – formalno i površinsko – opredeljenje za EU krasilo je i samu proevropsku vladu. Ona jeste težila da zadovolji Evropsku komisiju donošenjem određenih zakona koji bi potvrđivali napre-

dovanje Srbije ka evropskim standarima. Ali bilo je to štancovanje zakona¹⁵, donesenih na brzinu, često po hitnom postupku bez osnova, bez javne rasprave i „probušenih“ interesima tajkuna, države, partijskih vrhova i drugih faktora¹⁶. Proevropska vlada je i takve, „hitne“ i probušene zakone sabotirala. Od 700 zakona i 200 drugih akata, koliko ih je usvojio poslednji skupštinski saziv, jedna trećina se ne primenjuje¹⁷.

Poseban trud proevropska vlast je uložila u blokiranje rada kontrolnih (regulatornih) tela, kao što su, Agencija za borbu protiv korupcije, Komisija za zaštitu konkurencije, Zaštitnik građana i Državna revizorska institucija. Ovoj poslednjoj je trebalo pet godina da počne da radi i to i sada čini ograničeno, jer nema dovoljno revizora za 9.000 budžetskih ustanova. Gotovo da nema dana, a da se ne pojavi uznemirujuća vest da se pripremaju izmene i dopune zakona čiji je cilj da se onemogući samostalan rad institucija¹⁸. Sem što se to postiže izmenama i dopunama zakona

15 Ogromna produkcija zakona je bila omogućena spajanjem važnih zakona u jednu tačku dnevnog reda, što je radikalno smanjilo mogućnost temeljnije rasprave o zakonima i ojačalo ulogu vlade (tj. partija) i njenog nametanja zakona skupštini. Ona je bila moguća i tako što je pravilnik o načinu rada Skupštine promenjen, pa narodni poslanici nisu mogli više slobodno da otvaraju rasprave. Od tada je opalo interesovanje građana da prate rad Narodne skupštine.

16 Primer „bušenja“ unapred je predlog zakona koji treba da omogući rad jedne nezavisne institucije, kao što je Banka za razvoj, koja bi trebalo da zameni parazitske i rasipničke institucije, tako što će plasirati novac isključivo preko poslovnih banaka, sem u pojedinim slučajevima, kada će ona direktno „finansirati određene korisnike u ime i za račun Republike Srbije“ (Danica Popović, „Jeste banka za razvoj – ali korupcije“, Politika, 18.1.2012). Još gori slučaj je već doneti Zakon o parničnom postupku koji štiti i privileguje državu kao tuženu stranku, bilo da je u pitanju republika, pokrajina, grad ili opština. U istom zakonu se uvode i cenzorske mogućnosti da se tuže udruženja građana zbog iznetih stavova. Sud takvim udruženjima može narediti da začute ili da plate visoke naknade. O tome govori Vesna Rakić-Vodinić u novinskom tekstu „Od pravne države ostali su samo otpaci“, Blic, 29.1.2012.

17 Zakoni se ne primenjuju zato što vlada kasni sa donošenjem podzakonskih akata, ili ih uopšte ne donosi. Rok za usvajanje podzakonskih akata uglavnom iznosi 30, 60 ili 90 dana, a u našoj stvarnosti njihovo usvajanje kasni čak 436 dana (Nataša Latković, „Trećina donetih propisa ne može da se primeni“, Blic, 1.11.2011).

18 U javnost je procurila vest da će donošenjem novog zakona o javnim nabavkama biti ukinuta Uprava za javne nabavke, koja je sada samostalna institucija, da bi postala deo ministarstva finansija. A to je oblast gde državni budžet svake godine gubi oko milijardu evra zbog korupcije.

i onemogućavanjem rada, kao u slučaju DRI, uobičajeni metod je da se za rukovodioce tih tela i institucija postavljaju ljudi koji su već pod kontrolom stranaka. Još jedan metod je vredan pomena, jer dobro funkcioniše. Odluke tih institucija se jednostavno ignorišu. Ignorišu ih političari, ministri i uticajni pojedinci, a to isto čine i državni organi koji bi trebalo da reaguju. Po prekršajnim i krivičnim prijavama nezavisnih institucija pravosudni organi najčešće uopšte ne postupaju. Na primer, Savet za borbu protiv korupcije je podneo brojne krivične prijave u vezi sa nelegalnim privatizacijama, a tužilaštvo se nije osvrnulo ni na jednu. Agencija za borbu protiv korupcije je takođe podnosila prekršajne i krivične prijave, ali postupci nisu pokretani¹⁹, a i kada jesu, na odluku suda se čeka dugo, a i sama presuda ne znači ništa²⁰. Antimonopolska komisija nije uspela da na sudu dobije nijednu presudu u svoju korist. To joj se uzimalo kao minus i ocenjivalo kao loš rad, što je u najmanju ruku cinično, ako znamo kako rade pravosudni organi i pod čijom su kontrolom. Taj isti cinizam se primenjuje i na rad Saveta za borbu protiv korupcije²¹.

Opstrukcijom kontrolnih institucija²², proevropska vlada je uspostavila „sistem“ u kome nad njom nema nikakve kontrole (ni

19 Za dve godine rada, Agencija je podnela 18 prijava, od toga samo dve krivične. Tužilaštvo je obe odbacilo pod čudnim okolnostima. Na primer, Agencija je podnela prijavu protiv Igora Pavličića i 12 članova Gradskog veća u Novom Sadu da su grad oštetili za 100 miliona evra, a tužilaštvo je ekspresno, za nedelju dana, donelo odluku i odbacilo optužnicu Agencije koja je pripremana dve godine. Sumnje da je tužilaštvo radilo pod pritiskom su ostale ne samo zato što je odluka doneta nevidenom brzinom, nego i zato što nije poznato da se istraga vodi prema nekim drugim licima za tako ogromnu štetu. Zbog te tužbe, direktorki Agencije Zorani Marković je prečeno, izvređana je, a Pavličić je tražio da podnese ostavku (Politika, 8. i 9.2.2012).

20 Dosad je Agencija dobila samo jednu odluku suda, a „kazna“ koju je prekršilac zakona dobio bila je – opomena (Blic, 31.1.2012, Intervju sa direktorkom agencije Zoranom Marković).

21 Kad je nedeljnik Vreme organizovao raspravu o Izveštaju o pritiscima na medije i njihovoj kontroli, koji je izradio Savet za borbu protiv korupcije, argument protiv Saveta je bio: da je ista vredno u krivičnim prijavama Verice Barać, tužilac bi reagovao (Vreme br. 1091, 1.12.2011, Dosije – korupcija u medijima, priredila Tamara Skrozza).

22 Glavna kontrolna institucija kojoj bi vlada morala redovno da polaže račune bi trebalo da bude parlament i njegovi odbori specijalizovani za kontrolu pojedinih aktivnosti vlade, posebno trošenja budžeta. Kod nas parlament ne vrši tu funkciju, iako je ona suštinska u parlamentarnim demokratijama.

unutrašnje ni spoljašnje), bilo da je reč o državnim institucijama i ministrima ili o javnim preduzećima i svim ustanovama, čije rukovodioce postavljaju vlada, odnosno stranke. Ona može da radi šta hoće, jer je sebe stavila iznad zakona i obezbedila status *nekažnjivosti*. Kada su ministri, direktori i drugi rukovodioci javnih službi uhvaćeni u nezakonitim radnjama, bilo da je reč o korupciji, sukobu interesa ili nelegalnom trošenju budžetskog novca, to pokazuje da unutrašnje kontrole trošenja nema i da se kršenje zakona ne može sprečiti unutrašnjim mehanizmima. A kada je nelegalno ponašanje uhvaćeno spolja, sankcija uglavnom nema ili su toliko beznačajne da ne predstavljaju nikakvu pretnju. Prekršioci zakona ne trpe nikakav pritisak, ni nadređenih ni partijskih šefova, niti javnosti, što se najbolje vidi na primeru dramatičnog razbacivanja budžetskih sredstava²³. Razobručenost vlasti postignuta je kontrolom medija i uništavanjem treće grane vlasti – sudstva, posebno prilikom reizbora sudija i tužilaca u okviru zamašne reforme pravosuđa. Reizbor sudija je izvršen netransparentno, aljkavo i pod političkim uplivom izvršne vlasti²⁴.

Vesna Pešić

23 Za 2010. godinu DRI je utvrdila dramatično kršenje budžetske discipline. Od ukupno 47 budžetskih korisnika koje je tokom te godine kontrolisala Državna revizorska institucija, samo je u dva slučaja dato mišljenje da je poslovanje bilo zakonito, i to kod Narodne banke Srbije i kod Uprave carina. Za 39 subjekata dato je „mišljenje sa rezervom”, a u šest slučajeva – kod Železnica, Jat erveja, Resavskih rudnika, Puteva Srbije i Fonda za razvoj „nije bilo mišljenja”, jer „revizori nisu mogli da prikupe dovoljno informacija zbog nepouzdanih podataka i nepoštovanja računovodstvenih pravila”. Nijedan ministar, nijedan direktor javnog preduzeća nije se oglasio zbog toga što je uhvaćen u razbacivanju novca građana, niti je neko zbog takvih nezakonitih radnji smenjen. DRI je podnela prekršajne i krivične prijave, ali to nema nikakvog uticaja na ponašanje funkcionera (Izvor: M. N. Stevanović, „Tri krivične prijave i 18 prekršajnih – za sada”, Danas, 29.12.2011).

24 Vesna Rakić-Vodinec pokazuje da ministarka pravde nije samo članica Visokog saveta sudstva po funkciji, nego se ponaša kao da mu je nadređena i to činjenicama dokazuje (intervju „Od pravne države ostali su samo otpaci”, Blic, 29.1.2012). Sličnu ulogu Ministarstva pravde kao sudstvu nadređene institucije vidi i Dragana Boljević, predsednica Društva sudija Srbije (Dragana Boljević, „Kako je zaokruženo pravosuđe u Srbiji”, Politika, 1.2.2012).

Zatajili evropski standardi

Dvije društvo Kako smo stigli do tude

Posle skoro četiri godine Tadićeve proevropske vlade, njene slabosti i katastrofalni rezultati se više nisu mogli sakriti. I pored kontrole medija, koja je u poslednje vreme znatno porasla²⁵, *blamaža* DS-a i njenih koalicionih partnera je izbijala na svakom koraku. Informacije o arbitrarnom i selektivnom radu tužilaštva i sudova, nezakonitom trošenju budžetskog novca, javašluku i korupciji u javnim preduzećima, metastazama partijske diktature, na čijem vrhu se nalazi lična vlast predsednika Republike – curile su u javnost jer je to postao način života. Pri tome, ne samo da nije došlo do približavanja EU nego je usledio krah dvosmislene kosovsko-evropske politike koju je Tadić vodio. Kandidatura Srbije za članstvo u EU, koja je podneta 2009. godine, dve godine kasnije je *odbijena* (odnosno odložena) zbog sukoba na severu Kosova i sabotiranja dijaloga sa Prištinom. Po starom običaju, za sopstvene promašaje tražilo se opravdanje u svetskoj, ovog puta nemačkoj mržnji prema Srbima.

Kako razumeti paradoks da proevropska koalicija, izabrana na protivstavu Koštunici i kosovskom sunovratu, zataji baš na približavanju EU i izgradnji evropskih standarda i institucija? Šta se zapravo dogodilo?

Dvosmislena nacionalna politika Borisa Tadića, kojom *dominira nacionalizam* velikosrpske opsesije o teritorijama i nacionalnom ujedinjenju, nije mogla biti *vrednosni oslonac* zadataka koji su stajali pred Demokratskom strankom i njenim saveznicima. Ona je u tome našla čvrst oslonac u SPS-u, koji je glavni ideološki nosilac velikosrpske ideologije i antizapadnog stanovišta. DS (i SPS) je prihvatila Koštuničin ustav koji je minirao sam pojam konstitucionalnosti i vladavine zakona, dajući prednost nacionalnoj ideologiji. Pokušaj Tadićeve vlade da takvoj poziciji doda opredeljenje za članstvo u EU, makar ono bilo i najiskrenije, nije imao izgleda na uspeh. *Dvostruki kolosek* koji bi da očuva srpske na-

25 Videti: Izveštaj o pritiscima i kontroli medija, dokument Saveta za borbu protiv korupcije, septembar 2011, www.antikorupcija-savet.gov.rs.

cionalne interese (i korumpiranu srpsku tranziciju) i nastavi kretanje ka članstvu u EU, jednostavno ne postoji. On je inherentno protivrečan jer se, kako smo već ranije pokazali, poimanje srpskih nacionalnih interesa ne može usaglasiti sa vrednostima ustavnopravne države. Pokušaj da se kompromis pronade u odustajanju Srbije od radikalnih, tj. *ratnih* etnocentričnih i klerikalnih aspiracija o srpskom ujedinjenju iz devedesetih godina, uz očuvanje nekakvog mirnodopskog korpusa nacionalnih interesa koji bi srpski narod imao pravo da brani²⁶ – nije održiv. Na pitanju Kosova pokazalo se da takav kompromis ne postoji. Ratna prošlost i zločini koji su počinjeni na Kosovu (i na drugim prostorima bivše Jugoslavije, naročito u Bosni i Hercegovini) imaju svoju cenu koja se ne može poništiti. Jer postoje *žrtve* koje stare srpske interese prepakovane u novu ambalažu ne prihvataju. Pri tome, nacionalna politika Srbije nije redefinisana; u javnost se nije izašlo ni sa jednom novom idejom za rešavanje preostalih sporova. Kad je Kosovo u pitanju, Tadić je ostao na poziciji da se ono ne može priznati ni eksplicitno, ni implicitno, ali jeste činio neke ustupke isključivo pod spoljnim pritiskom zbog zatražene kandidature za članstvo u EU. Kontinuitet srpskih nacionalnih interesa, koji su transferisani u „mirnu i diplomatsku“ formu, potvrđuje da Srbija nije svesna koja je cena plaćena za srpske nacionalne interese u radikalnoj formi i da za njih nema sluha ni kad su u nekoj drugoj, mirnijoj formi. Zato se od Srbije traži da redefiniše nacionalne interese bar do nivoa realnog, tj. implicitnog priznavanja Kosova i njihovog usklađivanja sa principima dobrosusedskih odnosa i evropskim načelima spoljne politike i bezbednosti.

Bez nove vrednosne orijentacije i nesvesna posledica nedavne prošlosti, Demokratska stranka nije uspela da obavi zadatak pred kojim se našla: da politika počne da se bavi problemima građana, ekonomskim uslovima za „bolji život“, da pravno uredi zemlju i učvrsti univerzalni sistem vrednosti o jednakosti svih građana, njihovoj sigurnosti i nediskriminaciji. Pravni i institucionalni red podra-

26 Ovakvo stanovište je izgovoreno na proslavi dvadesetogodišnjice postojanja Republike Srpske, 8. januara 2012. u Banjaluci.

Divlje društvo Kako smo stigli dande

zumeva samostalno funkcionisanje u uzajamnu kontrolu tri grane vlasti: izvršne, zakonodavne i sudske. Podrazumeva i samostalno funkcionisanje osnovnih elemenata društvenog sistema: ekonomije, politike, normativnog poretka i vrednosti, kao i to da se u svakom podsistemu omogući isti proces diferencijacije i usložnjavanja institucija i njihovog samostalnog funkcionisanja, na primer, diferencijacija u podsistemu politike između političkih partija i državno-birokratske uprave. Jednom rečju, njen je osnovni zadatak bio da se okrene evolutivnom procesu rasta *kompleksnosti* društva, u svim njegovim segmentima, što je drugi naziv za njegovu modernizaciju.

Ništa od toga se nije dogodilo. Institucije vlasti – vlada, parlament i pravosuđe – minirane su zbog nelegalnog prodora *moći i novca* u sve tri grane vlasti. Vlada je najviše stradala i gotovo se potpuno rastočila. Činjenica da je vlada telefonski razmatrala hiljadu tačaka dnevnog reda na telefonskim sednicama²⁷, govori o tome da je ta ključna institucija postala fantomska i da se njena uloga odavno preselila na neko drugo mesto. Postavlja se pitanje šta rade ministri, čime su zauzeti ako nemaju vremena da učestvuju u radu vlade? Vlada je, izgleda, propala još od samog početka, od kako je formirana, zbog fingiranog i neubedljivog vođstva njenog predsednika Mirka Cvetkovića. Iznudenom i besmislenom rekonstrukcijom vlade marta 2011, stanje se samo pogoršalo, jer je Mirko Cvetković ne samo ostao premijer nego postao i ministar finansija! To je gotovo nepoznat slučaj u političkoj praksi da premijer, bez ikakvog razloga, preuzme i funkciju ministra finansija. Ovakvu odluku nije lako razumeti, sem pomoću onog što znamo: što primitivniji način funkcionisanja, to lakše podrivanje institucija. Jedina interpretacija na koju sam naišla jeste ona koju je izneo ekonomista Boško Mijatović. On smatra da je odluka da Srbija nema ministra finansija trebalo da olakša predizborno rasturanje budžeta. Premijer Cvetković (odnosno predsednik Tadić – primedba moja) nije hteo da postavi novog ministra finansija (umesto Diane Dragutinović) „kako mu se ovo ministarstvo ne bi izvuklo iz potpune kontrole, pa je Cvetković postavio sebe za v.d.

27 Videti: tekst: B. Baković, „Vlada telefonski razmatrala hiljadu tačaka dnevnog reda“, Politika, 1.2.2012.

ministra finansija“. Pošto ne može da obavlja dve tako krupne funkcije, on je postavio svog dugogodišnjeg saradnika Dušana Nikezića za poverenika koji operativno vodi Ministarstvo finansija, iako ne raspolaže kvalifikacijama za taj posao. Zato ne treba da čudi „što se poslovi loše obavljaju i što je taj sektor državne uprave, a s njim i ostali, zapao u krizu“. Pri tome premijer Cvetković, iako v.d. šefa tog ministarstva, nije odgovoran za njegov rad, što je, kako kaže Mijatović, svetsko čudo, jer toga nigde nema da niko nije odgovoran za rad Ministarstva finansija. Naime, prošlogodišnjim promenama zakona o budžetskom sistemu, izbrisana je odgovornost ministra finansija za izvršenje državnog budžeta. A to je osnovni posao ministra finansija. Tako je ispalo da je „budžet Srbije Alajbegova slama, sa kojim svako može da radi šta hoće, a bez posledica“²⁸.

Ovakve brljotine u upravljanju javnim poslovima široko su otvorile vrata haosu koji se teško može empirijski opisati, jer se prosto nalazi svuda: od krađa na železničkim prugama zbog kojih vozovi stoje, do blokade vlade koja se više ne sastaje, nego se glasovi ministara o najvažnijim zakonskim predlozima prikupljaju telefonom²⁹. Proevropska vlada je u stvari *likvidirala normalan rad vlade* i umesto njega učvrstila patološke oblike upravljanja u liku partijski feudalizovane države (partokratije) i lične vlasti. I ovog puta se potvrdilo pravilo da kad ima mnogo partijske države, države zapravo nema.

DS i njeni partneri su se okrenuli interesima novca, uživanja i vlasti³⁰, zaturivši javni interes. On je nestao u interesima političko-tajkunske klike, čiji je stožer vrh Demokratske stranke; srazmerno uticaju koje imaju, to isto odnosi se i na vrhove koalicionih partija. Interesi te klike delovali su još za vreme Miloševića, kao i partij-

28 Boško Mijatović, „Razbijanje državnog budžeta“, Politika, 13.7.2011.

29 Videti: Mirjana R. Milenković, „Kako se odlučuje u Nemanjinoj 11“, Danas, 22.12.2011. U članku se navodi da se odlučivanje o najvažnijim državnim i ekonomskim pitanjima svelo na telefonsko izjašnjavanje ministara. Od 185 sednica vlade u 2011, 142 su bile telefonske. Vlada se sreća svega 43 puta. Mehanizam odlučivanja je pojedinačno izjašnjavanje ministara, što očito pokazuje da rasprava oko važnih pitanja nije praksa Cvetkovićeve vlade.

30 Nikola Tomić, „Anatomija vrha Demokratske stranke“, Danas, 18.12.2011.

ska diktatura, ali su se posle 5. oktobra partokratija i uticaj tajkuna proširili u dubinu društva i institucija zbog većeg broja igrača i jer je takvo ponašanje percipirano kao nelegitimno. Autoritarni mehanizmi upravljanja se ne skrivaju, jer je kritika javnosti slaba, uprkos katastrofalnim rezultatima po društvo i građane. Toliki stepen neosetljivosti govori o tome da je partijsko-tajkunska diktatura normalizovana i postala način vladanja: stranke vladajuće koalicije privatizuju državu i sve javne resurse kao da su njihova lična svojina, dele ih na komade po „koalicionom sporazumu“ i iznose na tajno tržište na kome se razmenjuju i ujedinjuju politički uticaji i novac. U ovom periodu, koruptivni mehanizmi su eskalirali i dobili i novu formu zbog intenziviranja involutivnih procesa. Tajkuni više nisu samo finansijeri stranaka, kojima se vraćaju dugovi prilagođavanjem zakona i odluka vlade. Sada tajkuni naseljavaju same stranke. To su stranački tajkuni, koji su istovremeno i funkcioneri stranaka. Neki od njih su raspoređeni na javne funkcije koje se direktno spajaju sa privatnim biznisom i stranačkim ulogama. Stranački tajkuni su kupili medije, skrivajući svoj identitet, o čemu govori Verica Barać u već pomenutom Izveštaju o medijima. Pojedini politički lideri su u ovom periodu postali tajkuni, a pojedini ministri vodili i svoj biznis³¹. Takva karijera je moguća kada stranka postane poslovna investicija. Lider stranke trguje svojom „kadrovskom kvotom“ i pojedina mesta na kojima se dobijaju razne dozvole prodaju se tajkunima. Trguje se i uticajem na sud i tužilaštvo. Novo je i to da su stranke same za sebe izglasale dvostruko veća davanja iz budžeta, kako za redovne aktivnosti stranke, tako i za izbornu kampanju³². Pri tome je mogućnost kontrole trošenja sredstava pod velikim znakom pitanja i verovatno će se odvijati selektivno³³.

31 Jovo Bakić, „Značenje 'Evrope' u javnosti Srbije“, Politika, 29.11.2011.

32 Po novom zakonu kampanja za 2012. koštaće 844.028.190 dinara, dok bi po starom zakonu troškovi iznosili 466 miliona. Finansiranje redovnih aktivnosti stranaka će u idućoj godini iznositi 926.973.810 dinara, što je duplo više nego što su stranke dobijale po starom zakonu (Blic, 21.12.2011). Jedno osvojeno poslaničko mesto pokrivaće troškove izborne kampanje od oko 2,7 miliona, što je duplo više nego na poslednjim izborima (Danas, 28.12.2011).

33 Uspех kontrole zavisi od toga da li će pravosudni organi uvažavati krivične prijave Agencije, što se do sada nije činilo. Na to se neprekidno žali direktorka Agencije Zorana Marković, ali to ništa ne pomaže (Politika, 5.1.2012).

Posebno važan fenomen za razumevanje kraha proevropske vlade predstavlja ešalon ministara i visokih državnih funkcionera koji nemaju nikakvog osnova da se nađu na visokim funkcijama. Oni nemaju ni stručnu ni političku legitimaciju. Međutim, takve visoke položaje u vladi dobijaju kao poverljive ličnosti u službi Predsednika Republike, koji se nelegalno meša u rad vlade. Ovaj fenomen se vezuje za *institucionalni defekt* koji Predsedniku Republike dozvoljava da zadrži funkciju predsednika stranke³⁴. U slučaju kada Predsednik Republike ima iza sebe parlamentarnu većinu, on uspeva da se meša u formiranje i sprovođenje javnih politika, što spada u isključivu nadležnost vlade. To mešanje ima negativne efekte, jer sprečava „efikasnu alokaciju resursa, vodi do suboptimalnih politika i ne omogućava verno otkrivanje društvenih preferencija“ (Pavlović i Stanojević 2010:67). Upravo preko *partijske funkcije* on se meša u rad vlade i narušava njenu efikasnost, ali i krši ustav, po kome je uloga Predsednika Republike pretežno reprezentativna. To se dogodilo u drugom mandatu Borisa Tadića, u kome je DS postala vladajuća stranka (s manjim koalicionim partnerima) u parlamentu i vladi. Postavljanjem ministara i državnih funkcionera bez ikakvog ugleda i s unapred dobijenom dozvolom da se mogu baviti svojim privatnim poslovima sve dok su lojalni i slušaju naređenja svog šefa, Tadić se do detalja meša u rad vlade³⁵, čime je minirao rad izvršne vlasti. Preko istog mehanizma minirao je i parlament. Zato je glupo kritikovati vladu, čije odluke donosi njen neformalni lider – predsednik republike, a da ne snosi formalnu odgovornost. Izbor Cvetkovića je posledica namere predsednika Tadića da postavi poslušnog premijera. Po prvobitnoj nameri na to mesto je trebalo da dođe neko iz njegovog kabineta, bliski prijatelj i ljubimac s njegovog dvora. Do toga nije došlo jer se pobunila stranka (Boarov 2011a:246). Da bi izbegao sukob oko premijerskog mesta, ali i konkurenciju koja bi se mogla pojaviti ukoliko

34 Opširnije o ovom fenomenu videti u: Pavlović i Stanojević (2010), str 68.

35 U šta se on sve umešao i koje je funkcije preuzeo, a ne pripadaju mu, videti opširnije u Pavlović i Stojanović (2010).

bi premijer bio ličnost iz stranke na koju bi se teže uticalo, on je za predsednika vlade postavio čoveka koji nema nikakve leaderske sposobnosti i ambicije i koji je veoma dobro razumeo kakva je njegova uloga³⁶. Cvetkovićevo uloga, kao i uloga arogantnih ešalona ministara i državnih sekretara, direktno su podređene Predsedniku Republike. Problem se dodatno komplikovao lagodnim položajem samoga Predsednika Republike, koji se čas meša, a čas ne meša u rad vlade – prema tome kako njemu odgovara³⁷. A formalno nikada ne snosi odgovornost.

Ovakvo izvitoperenje vlade glavni je razlog što je za poslednje četiri godine došlo do dodatnog institucionalnog haosa u zemlji te dramatičnog pada efikasnosti vlade, koja je po ustavu zadužena za vođenje državnih (javnih) poslova. Njeno funkcionisanje je i onako bilo slabo zbog „feudalizacije“ vlasti, koju je uveo Koštunica. Umesto da proevropska vlada izmeni takvo stanje i učvrsti demokratske institucije, ona ih je dalje podrila i odbacila. Pri tome se udar na institucije dogodio u najtežoj situaciji, kada je krenula svetska ekonomska kriza, i kada je bila potrebna maksimalna efikasnost rada svih državnih institucija. Vladavinom iza paravana i neformalnim širenjem lične vlasti Predsednika Republike³⁸, slabe

36 Pre nego što je Boris Tadić imenovao Cvetkovića za predsednika vlade, on je bio ministar finansija. Iz njegove biografije se vidi da je on i ranije bio na visokim državnim funkcijama. Bio je zamenik ministra za privatizaciju, što je mesto na koje ga je postavio Aleksandar Vlahović, tadašnji ministar za privredu i privatizaciju. S tog položaja ga je Vlahović postavio na mesto direktora Agencije za privatizaciju, na kome je ostao sve do formiranja kabineta Vojislava Koštunice. Veza sa Vlahovićem je uspostavljena još u Ekonomskom institutu, početkom devedesetih godina prošlog veka, kada je Vlahović bio Cvetkovićevo asistent i svog starijeg kolegu smatrao za mentora u konsultantskim poslovima. Za taj Institut uvek su radili ljudi „koji su davali softver svim srpskim vladama poslednjih nekoliko decenija“ i sami ulazili u vlast, a neki od njih postali su najbogatiji ljudi Srbije (Vlahović i Đunić). Privatizacija je, na primer, gotovo u celini bila u njihovim rukama (Boarov 2011a:245–255).

37 Na ovu komociju Predsednika Republike ukazuju Pavlović i Stanojević (Pavlović i Stanojević 2010:69).

38 Tadić je neprekidno širio i gomilao državne funkcije koje su mu ustavom zabranjene i u koje ne sme da se meša. Tako je, na primer, preuzeo funkciju predsednika Saveta za nacionalnu bezbednost i kontrolu nad službama bezbednosti; njegovom odlukom je formiran Nacionalni savet za infrastrukturu, čiji je takođe postao predsednik, imajući priliku da odlučuje, između ostalog, i o tome kolika će se budžetska sredstva izdvojiti za

i porodne demokratske institucije su takve i ostale, a najveća šteta je učinjena reformi pravosuđa koju su vodili Tadićevi službenici iz ministarstva pravde. Pitanje njihove odgovornosti se ne postavlja, jer su i sami bili pod diktatom lične vlasti predsednika i partijsko-tajkunske klike. Direktna povezanost sa Predsednikom Republike, objašnjava zapanjujuću aroganciju premijera, ministara i državnih sekretara te nemogućnost da se pozovu na odgovornost i kada su javno uhvaćeni u korupciji, sukobu interesa i parazitizmu³⁹. Tako je vaskrslo *jedinstvo vlasti*. Izvršna, zakonodavna i sudska vlast su se ujedinile u ličnosti Predsednika Republike. Otuda i nepogrešiv instinkt građana da je politika postala marketinška *gluma* i nekakva nepotrebna delatnost koja ničemu ne služi.

Po svom poreklu, ovakvo neformalno vršenje vlasti nema nikakvo legitimacijsko uporište. Lični odnosi predsednika u kojima dominira *vernost vladaru i prijatelju*, a ne službena obaveza, uspostavili su neformalne odnose koji su čitavu državu pretvorili u neformalnu mrežu koja se sporazumeva sopstvenim, a ne službenim kanalima. Ta neformalna mreža je konsolidovala nedozvoljene partijsko-tajkunske saveze, kontrolu nad pravosuđem i službama bezbednosti. Da bi se legitimacijski pokrila, ona čas pokušava da se pokrije evropskim integracijama te zloupotrebom vekovnih težnji Srbije da se evropeizuje, čas to čini ekscesivnom nacionalističkom retorikom u kontekstu „odbrane Kosova“. Legitimacijska praznina i relativizacija svih vrednosti i pravila ponašanja dovele su društvo

izgradnju saobraćajnica, mostova i planova izgradnje infrastrukturnih objekata (Pavlović i Stanojević 2010:69).

39 Politički parazitizam je pustio duboke korene. Na primer, opšte je poznata činjenica da ministar za rad i socijalnu zaštitu Rasim Ljajić mesecima, izgleda i godinama, ne ulazi u svoje ministarstvo, što znači da se poslovima ministarstva veoma malo bavi, sem ako mu se u rad ne uračuna to što se u medijima reklamira kao „sirotinjska majka“. Pri tom je on od 5. oktobra stalno na vlasti, a da rezultati njegovog rada nisu poznati, sem što je dosta uspešno bacao dimne zavese na saradnju sa Haškim tribunalom. Valjda je zato što ne radi ništa veoma poželjan koalicioni partner, pa je za naredne izbore već sklopio predizbornu koaliciju, ali i ugovor sa DS-om i tako već dobio sedam mandata u skupštini Srbije i isto toliko u skupštini grada Beograda. A glavni plen u vlasti i preduzećima ga tek čeka na tacni, jer on ne mora da ima ni onih 5 posto da bi dobio velike komade vlasti. Naravno, nisu samo Ljajić i njegovi politički paraziti, nego i mnogi drugi, jer je reč o fenomenu, a ne o pojedinačnim slučajevima.

Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli do nje

u stanje *anomije*, pod kojim se podrazumeva bezakonje, moralna beda i cinizam. Iz takvih patoloških stanja se teško izlazi. Društvo zapada u depresiju i gubi sposobnost da pruži organizovani otpor kao jedini način da se vlast dozove u realnost, zakonske okvire i natera da se menja i koriguje. Umesto da radi svoj posao i rešava nagomilane probleme građana, ona postaje sve udaljenija od realnosti, skrivajući se iza kosovskog pitanja i starih imperijalnih ambicija Srbije. I ta se priča u stvari ispraznila, u nju malo ko veruje, ali još uvek služi za sluđivanje dezorijentisanog naroda.

Pasivni građanski otpor – Beli glas

Kada nedozvoljeno ponašanje vladajuće oligarhije postane *nekažnjivo* na neskriven način, a otpor društva nije u stanju da se mobilise, socijalni poredak je doveden u pitanje u onom elementarnom smislu reči. Nada da će se izlaz naći u evropskom putu Srbije nije više tako čvrsta. Paradoks da modernu Srbiju onemogućavaju proevropske snage, ponajviše Demokratska stranka, predstavlja onaj krajnji i poražavajući moment koji vodi u očajanje. I ono se pojavilo u formi *pasivnog otpora* građanske Srbije. DS nije izneverila svoja obećanja samo iskliznućem u lične interese sopstvene partijske vrhuške, nego i davanjem istih benefita svojim sadašnjim (i potencijalnim) koalicionim partnerima. Ona je time otišla i korak dalje i temeljno ograničila šanse da se pojavi alternativa⁴⁰. Građanska Srbija se oglasila revoltom, predlažući da se na sledećim izborima ubaci prazan listić, s ciljem da se naglasi deficit legitimnosti glavnih političkih partija⁴¹.

Ovakav protesni stav je formulisala Srbijanka Turajlić, profesorka i građanska aktivistkinja. U intervjuu u nedeljniku Vreme pod

40 Vladimir Pavićević govori o izbornom zakonu i zakonu za registraciju stranka kao preprekama da se nove stranke probiju do parlamenta (radio emisija Peščanik, 9.11.2011).

41 Ovu ideju je prva lansirala Vesna Rakić-Vodinić, na skupu „Da li je Srbija odustala od evropskih integracija“, koji je održan 11. oktobra 2011. u organizaciji Fonda za humanitarno pravo.

nazivom „Ne dam im glas za nastavak korupcije“⁴², ona je rekla da se ideja o „belim glasovima“ pojavila kao posledica dubokog razočaranja glasača Demokratske stranke, ali i drugih reformskih partija, koji su prvi put shvatili da teorija „manjeg zla“, odnosno „glasajte za nas da ne bi došli gori“ vodi zemlju u totalnu propast. Prema njenim rečima, „ponovno glasanje za Demokratsku stranku i neke druge partije znači davanje *carte blanche* za dalji rast korupcije, razgradnju institucija, nove obmane i stvaranje još većeg haosa u zemlji, a birači ove stranke, kako nemaju druge stranke za koju bi glasali, odlučili su da izađu na birališta i precrtaju svoj glasački listić“. Odgovarajući na konstataciju da je akcija poništavanja listića beskrajno morbidna, ona je odgovorila da je „beskrajno morbidno sedeti na vlasti i razgrađivati državu. Morbidno je da imate parlament, a da u zemlji nema parlamentarne demokratije, tako da svakodnevno gledate autokratiju, bahatost i osionost“. Rasulo kakvo je u vladi, ona vidi i u pravosuđu: „Sudije su u sukobu interesa, sude bez rešenja o imenovanju, Visoki savet sudstva radi i ne radi, a građani gube nadu da će neko zaštititi njihova prava. Ne postoji institucija koja nije devastirana. Ova vlast ostvarila je najgore postpetooktobarske more.“

Beli glas kao građanska politička akcija⁴³, koju su otpočele Srbi-janka Turajlić i Vesna Rakić-Vodinić, izazvao je gotovo opsesivnu reakciju političke mafije. Pogodila ju je u živac. Da su „beli glasači“ objavili osnivanje stranke i izlazak na izbore, što im se neprekidno sugeriše, sačekao bi ih aplauz. Zašto? Pa zato što bi se tako uključili u sistem. Čak i kada bi prošli na izborima, postali bi samo još jedan igrač koji bi se *ugradio* ili, ako to i ne bi učinio, u rukama bi imao pet dasaka s kojima ništa ne može da se uradi. Kampanja za beli glas, kao akcija protiv političke korupcije i akt građanske neposlušnosti, to treba i da ostane: poruka da je postojeći način funkcionisanja vlasti u Srbiji nelegitiman, neefikasan i nepravedan.

42 Vreme, br. 103, 15.12.2011, autor Slobodan Kostić.

43 Vladimir Milutinović, filozofija.info, 25.12.2011.

Gde je izlaz

Moramo biti svesni da ovako razbijene „vladajuće koalicije“, koje čine stranke bez programa, plana i međusobne komunikacije, i bez ikakve veze sa građanima, same po sebi znače nestabilnost, rasulo i patološko stanje društva. Stranke se ne mogu svoditi samo na borbu za opstanak radi novca i otimačine javnih resursa, pa i čiste pljačke građana. Društvo je ostavljeno na cedilu, kao da je ovde stigao neki kolonizator, pa ga baš briga za plemena koja tu žive.

Treba uraditi nekoliko elementarnih stvari. Prva je da se složimo oko toga šta su to koalicione vlade. Koaliciona vlada treba da znači koaliciju programa i jedinstvenu politiku kojom rukovodi predsednik vlade, koji svoju vladu treba i personalno da formira. Ne može da opstane vlada u kojoj se kaže „ne smeš da mi se mešaš u kadrovsku politiku“. To znači da takva vlada nema mandatara, nema konsenzus oko programa i ljudi, odgovornosti i efikasnosti, pa će vrlo brzo postati raspuštena družina u kojoj svako radi po svom čefu i interesu. Hajde da se dogovorimo o još dve stvari. Prvo, niko ne može da bude u vladajućoj koaliciji i ne može dobiti ni komad vlasti, a da na izborima nije ostvario najmanje pet posto glasova. I drugo, stranke ništa od javnih resursa i službi ne smeju da dele kao svoje vlasništvo, sem da, kad deo njihovog programa dobije mesto u zajedničkoj politici vlade, postave ministre koji smeju da dovedu samo po dva svoja pomoćnika. A sve ostalo je stalna, stručna administracija. Ako se ne ukine to da stranke prisvajaju državu, odnosno uvlače u sebe državne i javne institucije, privredu, preduzeća itd. kao delove sopstvene stranke, od nas neće biti ništa, a o Evropi i da ne govorim.

Priča o rekonstrukciji vlade je čisto zamlaćivanje, jer prethodno nismo utvrdili zašto vlada i ostale ključne institucije ne funkcionišu. U tome imate ulogu i vi novinari. Ne kažem to zato što ne razumem da od nečega mora da se živi. Ali mora i nešto da se reskira. Vi dobijete spin teme čisto da nam prođe vreme, čemu spinovanje i služi.

Tako je krenula i priča o rekonstrukciji vlade, a da joj nije prethodilo jasno saznanje šta nije funkcionisalo i šta mora da se promeni pod hitno kako bi novi izbori imali smisla. Bez tih promena sve će biti isto, ili još gore, jer u takvim situacijama vreme ne donosi ništa. A do rešenja ne može da se stigne ako svi ćute i gledaju gde da se uglave, ako se rasprava ne otvori na svim punktovima: u vladajućim strankama, u opoziciji, između vlasti i opozicije, u nevladinom sektoru koji ćuti i ne nudi nikakve predloge. Ovoliki mediji, a nigde ozbiljne rasprave! Otvaranje društvenih kanala komunikacije značilo bi promenu atmosfere. Ta sloboda da se traže rešenja je izvor energije koje nema, a ne zapovesti predsednika koji od građana traži da budu optimisti. Ozbiljni politički akteri bi veoma brzo izašli sa programima i politikom. Jer danas politike nema. Ima samo ličnih interesa i nemoći građana koji tamo negde crkavaju.

Rečeno je da će biti reformisan Miloševićev sistem i da će mnoge, pre svega tržišne i ekonomske reforme biti veoma bolne za naše društvo, ali da se moraju obaviti ako hoćemo da ozdravimo. Društvo je pristalo da krene kroz tog „toplog zeca“, jer je verovalo da postoji plan koji će dovesti do poboljšanja. Ali plana nije bilo. Zato je ono što se zaista događalo bilo mnogo bolnije za stanovništvo nego što je trebalo da bude. Privreda je uništena, institucije ne funkcionišu, sve je prah i pepeo. E sad, jedino je izlečenje u tome da tu bezobraznu partijsku kliku jako zaboli – na njih je red za teške bolove. Jer one reforme koje su morale i njih da bole i da ih drže pod kontrolom, nisu se dogodile, sprečavali su ih. Mi živimo u duboko nepravednom društvu, u kome ljudi nemaju ni približno slične životne šanse, niti uživaju jednakost pred zakonom, što je elementarno pitanje pravednosti. Pravde može biti samo ako imate vladavinu zakona, dobro pravosuđe, dobru poslovnu klimu i posao za ljude, eliminaciju korupcije, dobre usluge, obrazovanje i zdravstvo. A gde nam je sve to? Uropašćivanje naroda amoralnim ponašanjem može da se popravi samo tako što bi sada za to platili naši neodgovorni i korumpirani vladari. Sada bol treba sa naše

Vesna Pešić

da pređe na njihovu stranu. Pogledajte, meni se čini da je to, na primer, u Hrvatskoj već počelo.

Ako me pitate šta bih preduzela – krenula bih od svih prijava Verice Barać i svih drugih koji su istraživali korupciju, kršenje zakona i arčenje narodnih para. Tražila bih da se rasvetle sve afere, uključujući i političku pozadinu ubistva premijera Zorana Đinđića. Mora da se otvori istraga o trošenju para po ministarstvima, uvela bih zabranu da ministri direktno dele i troše novac po diskrecionom pravu, otvorila bih afere o kojima su javljali mediji i one o kojima nisu javljali, ali bi se morala staviti na tapet i ova tragična reforma pravosuđa. Moramo da postanemo društvo socijalne kohezije i elementarne pravde. Ljudi hoće da se žrtvuju ako postoji pravda i ako postoji neki plan. Ima li Srbija i njena današnja elita nekakav plan? Nema. To znači da ta elita mora da se skloni. Ali to znači i da društvo mora da stvori alternativu, da je prepoznata i snažno podrži.

Dinkić se sad setio da ispriča priču o tome ko odlučuje u Srbiji. Morao bi mnogo da priča i o sebi. Učestvovao je u sprečavanju nastanka institucija slobodnog tržišta jer imamo ovolike monopole. Nisam čula da mu je smetala ogromna diskreciona vlast kojom raspolaže i on i drugi ministri. Svi idu okolo kao Božić Bata i dele pare, i van budžeta koji su prethodno sami krojili. On je insistirao na katastrofalnom zakonu o informisanju i preko tog zakona sticao novac za kupovinu novog stana, po sopstvenom priznanju. Taj zakon je uništio slobodu govora i slobodu štampe. Nažalost, i moja stranka je glasala za taj zakon. Uvedena je autocenzura, partijski tajkuni su kupili tabloide i ucenjuju elektronske medije, a vlada može da smeni glavnog urednika bilo kog medija dok kažeš „keks“. Ali hajde da budemo široki i da kažemo: u redu, svako može da se prizove pameti i da kaže da mu je dosta ovog beznađa. Ali to se nije dogodilo.

Ovom zemljom vladaju ti kozaci, taj interesni konglomerat (više) partijske diktature ili, još bolje: u Srbiji vlada interesni ekstremizam koji se svrstao u nekoliko klika koje čine privilegovanu klasu. Sve su

Dvije društvo Kako smo stigli dande

stranke u tom kolu, samo neka sa više, a neka sa manje akcija. Svi su onemogućavali institucije, od pravosuđa do medija i novih regulatornih tela. Naravno, ne znamo o toj vladavini sve detalje, kao što nismo znali detalje o Kolubari, ali to je model funkcionisanja svih javnih preduzeća. Ali znamo da će i ta tema, Kolubara, uskoro da se utiša. Navodno su otvorene istrage, a onda se sve slegne i opet čujemo „eto, još jedna afera“. Sada smo već stigli dotle da naši brojni vladari i ne kriju šta rade, nego baš ih briga: znamo da ministri imaju svoja preduzeća koja su povlašćena, znamo da poreska uprava ne može da utera porez od tih glavonja, pa se uvode neki neverovatni nameti na imovinu, znamo da se muzu javna preduzeća, da su monopoli na sve strane, znamo da su tu glavna uporišta korupcije, znamo da su ministri i partijski vrhovi povezani sa tajkunima, znamo da mnogi funkcioneri vrše višestruke funkcije, da oni ni za šta ne odgovaraju, a teret prebacuju na građane, znamo da nijedna dosadašnja vlast nije htela da razjuri službe državne bezbednosti, jer ako nisi njihov dizajn, nemaš šta da tražiš u vlasti. Sve to znamo, i zato nije mogla da se napravi dobra poslovna klima, koja bi pomogla da se građani brže zapošljavaju i ne žive ovako mizerno. Niti je mogla privatizacija da bude sprovedena bez ogromne korupcije i kriminala, što je opet najviše pogodilo običan narod.

Ako smo od Dinkića morali da saznamo da je predsednik vlade, gospodin Cvetković, glumac kabineta Predsednika Republike, mi smo zaista velike budale. Kao, mi ne znamo da se za sve i svašta pita kabinet. Pa svi znamo da je Predsednik Republike istovremeno i predsednik svoje partije i da je tako napravljen krupan defekt koji razara parlamentarni sistem i vladu. Predsednik hoće da vlada iza paravana, iz svoga kabineta a nije se oročio, ne kaže nam dokle se namerio da tako vlada Srbijom, kad smeru da nešto tu promeni. Mislim pre svega na njegove političke ciljeve i planove. Na početku prvog mandata, LDP je mnogo kritikovao praksu da predsednik zadržava partijsku funkciju. Vladajuća koalicija je rekla da to nije javna funkcija i dozvolila je diktat i koncentraciju moći koja sedi u zasedi i subverzivna je za sve institucije, a najbolja je u svojoj

Vesna Pešić

reprezentativnoj funkciji, kako bi i trebalo da bude, u susedskoj politici. A i to delimično, dok ne stignemo do Bosne i Crne Gore.

Da bi se nešto pokrenulo, mora da postoji nekakva organizacija koja će izražavati to osećanje nezadovoljstva. Naše partije više to ne mogu zato što su se uklopile u kozačko kolo i otimačinu. Partija može da ostane van tog kola, ali pitanje je koliko dugo, jer je tada izložena stalnoj demonizaciji. Ta pozicija je jako teška. To bi morala da bude stranka koja bi, kad bi je neko zvao u vlast, rekla: „Ne, ja neću da uđem u takvu vlast, prvo ćemo javno dogovoriti promene“.

NIN, 24. februar 2011, razgovor vodila Vera Didanović.

Mrtvo more

Sistem političkih institucija je urušen, što se najbolje vidi po tome što vlada, kao ključni politički organ koji bi trebalo da vodi politiku države, ne vodi spoljnu politiku, već vrši uslužne delatnosti za kabinet Predsednika Republike. Tako nam sada ne funkcionišu ni vlada ni premijer niti parlament, a političkom scenom, na kojoj nikada nije ustanovljen stvarni politički pluralizam, vlada udvorištvo oko budućih koalicija, odnosno raspodele komada vlasti po strankama. Demokratska stranka je zavela jednu vrstu većinskog apsolutizma i niko im se ne protivi, niko ne sme da ih zbog toga kritikuje jer se svi nadaju da će biti njene 'udavače' i ići s njima u koaliciju.

Politika koju vladajuća koalicija na čelu sa DS-om sprovodi je poje-la sve, dnevno se guše nezavisne institucije, nema podele vlasti, nema demokratske javnosti, nema pluralizma, pa zato nema ni društvene dinamike. Zbog toga situacija izgleda okamenjeno, kao mrtvo more. Srbija nije uspela ni u ekonomskoj ni u političkoj tranziciji. DS danas više nema relevantnu opoziciju koja može da je kazni za pogrešnu politiku, pa tako nema ni efikasnog kontrolora

Divlje društvo Kako smo stigli dande

vlasti. SNS se dosetio da kaže: i mi smo isto što i DS, i mi smo *i za Kosovo i EU*, i tu je procvetala nova ljubav. Zato se vlast raskomotila i svakodnevno buši institucije i zavodi institucionalni haos.

Vesna Pešić

Podvala sa amandmanom Vladana Batića o duplim funkcijama nam poručuje da je vladajuća koalicija, inače zadužena za javne poslove, prevashodno koncentrisana na održavanje vlasti i zato po svaku cenu hoće da održi gomilanje funkcija svojih političara, koje im obezbeđuju neformalnu moć i finansijske interese. Govori nam i to da je vlast gotovo alergična na nezavisne institucije i gleda da ih potkopa koliko god može. A može mnogo, gotovo su sve potkopane. U ovom slučaju se radilo o potkopavanju Agencije za borbu protiv korupcije. Uspešno su obavili posao.

Ogroman broj zakona vlade koji prođu u skupštini završava na Ustavnom sudu, uz obrazloženje da je njima legalizovana korupcija, zato što se kroz zakone proturaju interesi političke klase, koja se često pogrešno naziva „elitom“. Ta privilegovana klasa (klika) se osilila, jer nema nikakvu kontrolu, ugušila je javnost i proglasila se nezamenjivom. Zakone kroji kako odgovara njoj i njenim finansijerima, pa i neformalnim društvancima i prijateljima s kojima se druži. Građani su im dosadni i služe samo za glasove koji se već uveliko kupuju. Kad se vlast raspojasa, ona ne sluša upozorenja da pojedine odredbe u zakonima koje predlaže skupštini krše ustav. Pošto se to radi namerno, a institucije i društvo nemaju snage da to spreče, onda nema druge nego da se svaki čas stigne do Ustavnog suda.

Skupština je deo korumpiranog funkcionisanja čitavog sistema vlasti. Ona je tu poslednja i najmanje uticajna karika. Ali bez njenog glasanja se ne može. Pošto ona bira rukovodioce nezavisnih institucija, možete zapaziti da su iz vladajuće većine postavljeni „snajperisti“ za bušenje nezavisnih institucija. Glavni „snajperista“ je već famozni Boško Ristić, predsednik Odbora za pravosuđe i funkcioner DS, sa najmanje pet javnih funkcija. On vam je na osnovu

te funkcije svuda namešten da razmešta mine nezavisnim telima, uključujući reformu pravosuđa. Nažalost, skupština se u javnosti ne napada zbog Ristića, nego zbog popijenih kafa i tobožnjih enormnih zarada.

Sa ovakvim „probušenim“ institucijama i zakonima, s utihnulim medijima, s korumpiranom tranzicijom i gubljenjem poštovanja za običnog čoveka, Srbija će se dugo probijati kroz te svoje močvare ka EU. Ali sama ta mogućnost – da postoji ta šansa za Srbiju, jeste nekakva sreća za koju se možemo uhvatiti i uporno je gurati. To guranje valjda neće presušiti, iako je danas usahlo.

Blic, 8. avgust 2010, razgovor vodila Irena Radisavljević.

BELEŠKE

Kraj istorije

Činilo se da smo ispekli zanat kritike vlasti tokom poslednjih dvadeset godina. Pa ipak, gotovo da nema sumnje, to teško stečeno znanje se istopilo. I najoštrij kritičari su nekako ublažili ton, kao da imaju druga i važnija posla. Da podsetim na opasne koalicije nekolicine nevladinih stranaka koje su „razbijale“ svojim kritičkim akcijama. Zašto su se učutale? O načinu vršenja vlasti i ostvarivanju postavljenih ciljeva, umesto analize i kritike, uvrežila se sprdnja sa skupštinom, vesele priče o kupovini glasova šporetima i farmerkama, ponešto se mumla o blanko ostavkama i, evo, i sam predsednik opominje neozbiljne političare da se upristoje. Ponašanje medija najviše liči na filovanje torte: red Kosova – red Evrope – red Srebrenice – red Mladića – red nacionalističkih svađa sa komšijama – red finog susreta Tadića i Josipovića. I tako sve u krug. Kao da neki nevidljivi kuvar priprema medijski jelovnik.

Partijski teror se širi, pa ipak nema relevantne kritike. Planirani muk prekidaju naručene kampanje. Tu i tamo, više na margini, može se ponešto pročitati na Peščaniku, u Republici, E-novinama. Ponešto promakne u Danasu. Poneka nevladina organizacija iznenadi svojom akcijom, kao onim grafitom ispred skupštine o Srebrenici. Ima i samostalnih nastupa pojedinaca. Pred očima mi je primer Verice Barać. Ona tera svoje, iako je adresanti ignorišu već godinama. Takvih primeraka ima još, a gotovo svi su uspešno „institucionalizovani“ kao Verica Barać. Reč je o jednoj novoj instituciji koja okuplja organizacije i pojedince za koje se kaže „ko ih šiša“. Njih niko ne dira, u stilu „pusti ludake“.

Za ostale ne važi ovako nežan tretman. Bolje ti je da se uklopiš u nove trendove. U to spada i osvetoljubivost vlasti. Ako malo jače zucneš, kazna odmah stiže u vidu gubitka položaja, nameštaljke, premeštaja u instituciju „ko te šiša“, ili stavljanja na crnu listu, gde ćeš kad-tad biti sačekan.

Ovi trendovi nisu ni spontani ni stihijski. U njima ima sistema. Ko hoće da vidi, može lako zapaziti da su se dogodile važne ideološke promene. Odnose se na shvatanje vlasti u njenom sadašnjem izdanju. Predvodi ih Demokratska stranka. Njena glavna poruka je „čuvajte našu vlast“. Ona je u vašem interesu jer svi ostali su mnogo gori od nas. Mi nismo „najmanje zlo“, naprotiv, mi smo vaše jedino dobro.

Srž ove ideološke poruke ogleda se u novoj percepciji Srbije. Njoj više nije potrebna kritika sistema upravljanja. Dovoljne su lake opravke. Nisu više potrebni rezovi, smene vlasti i radikalna kritika. Nova filozofija vlasti govori o postepenosti, o tome da Srbija stalno napreduje, doduše sitnim koracima, ali to je zbog velikih i specifičnih problema koje ona ima u pogledu svojih nacionalnih ciljeva. I za te, samo njene probleme, treba imati razumevanja. A i tu Srbija napreduje: više ne ratuje nego vodi diplomatske ofanzive za ostvarenje neostvarivog. Slabo se pri tom zapaža da u neos-

Vesna Pešić

tvarivim nacionalnim planovima i dalje leži potreba za kritikom. Neostvarivost je zapisana u Ustav Srbije, a valjda je on nekakav odraz sistema.

Uprkos tome, systemska kritika se smatra u najmanju ruku neodgovornom. Ona ne uzima u obzir neverovatnu činjenicu da Srbija ipak ide ka Evropi. Kaže se da i loše urađene stvari guraju u dobrom pravcu. Deklaracija o Srebrenici nije idealna, ne pominje genocid, ali ona je početak našeg suočavanja sa prošlošću. Za početak – dobra je. Pa zar nije bolje to što je doneta i takva, makar početnička deklaracija, nego da nije doneta nikakva? Biće bolje, napravićemo još tih deklaracija. Loše sprovedena reforma pravosuđa je tek još jedan uspeli početak, a ne kraj priče. Izgradnja Koridora 10 je po definiciji na početku, kao i svi mostovi, zaobilaznice, decentralizacija, državna revizija, borba protiv korupcije itd. Sve te važne stvari dobro napreduju, samo su još na početku. Ne može se od početaka tražiti nešto mnogo bolje. U datim okolnostima, ovo je maksimum.

Napredak od dobrog početka moguć je samo pod jednim uslovom: da opstane sadašnja vlast. Ona je i sama izraz napretka i zato je bolja od svih drugih. I tu je kraj priče. Vlast je zavela „kraj istorije“.

Zar zaista ova vlast nije bolja od svih drugih? Zar stvari zaista ne stoje tako? I gde je tu onda greška? U tome što demokratija ne služi tome da opstanu „bolji“, nego da šanse budu otvorene. Otvorenost jeste rizik da na vlast dođu gori. Ali taj rizik znači i to da se mogu kazniti oni koji lažu i pljačkaju građane i ne isporučuju obećano. To znači da se i tzv. *bolji* mogu poslati na popravni ispit. Što bi se inače trudili da se poprave i Srbiju mrdnu dalje od početka, ako takvi kakvi su mogu da vladaju dok im je volja.

peSCANIK.net, 11. april 2010.

Slučaj Sretena Ugričića

Slučaj Sretena Ugričića je veliki. Granica je pređena. Izbačen je iz službe čovek velikih kvaliteta i velikih rezultata, filozof, pisac, intelektualac i upravnik Narodne biblioteke Srbije. Čovek koji je radeći svoj posao unapredio jednu važnu nacionalnu instituciju do evropskog nivoa. Ugričića je na mesto upravnika postavio Zoran Đinđić, očigledno ne po partijskoj liniji, nego po onoj po kojoj bi svi upravnici trebalo da rade: kreativno i pedantno unapređujući instituciju za koju su zaduženje prihvatili. Više je od simbolike to da takvog čoveka trpa u zatvor i izbacuje iz službe Ivica Dačić. Portparol i desna ruka Slobodana Miloševića. Ali to je samo simbolika, ili putokaz kako da razumemo stvarnost. A ona je mnogo gora, zato što se sa Sretenom Ugričićem nije obračunao simbol bivšeg režima, nego stvarni vođa današnje Srbije, Boris Tadić. On se obračunao i sa Đinđićem i sa Sretenom Ugričićem. Ne znam da li je svestan da je time prešao onu granicu koju nije smeo da pređe. To će ga koštati. Objavio je rat društvu. Ono nema kud nego da mu uzvрати borbom, za koju smo verovali da je završena padom zločinačkog režima Slobodana Miloševića. E, ta granica je pređena, da to ustanovimo kao početnu dijagnozu. Neće mu proći Sreten Ugričić. I makar koliko se Borisu Tadiću čini da je bitku već dobio, ona se jednostavno ne može dobiti. Što više takvih bitaka vodi, to mu je kraj bliži.

Jer kad se društvo pokrene, ono će koristiti ne samo bele listiće, nego i mnogo jača sredstva. U pitanju su stare muke ovog društva. Generacije su stradale u toj borbi – za slobodnu reč. A eto, opet se pojavio vladar koji bi da bude vrhovni arbitar. Ako mu ovo oćutimo, i pustimo Borisa Tadića da mu prođe izbacivanje iz službe jednog od najboljih ljudi koje Srbija ima, onda su svi naši životi ugroženi. Neka se ne zavarava da je ta Srbija pokopana i pobeđena. To što on hoće prosto ne može. I on to zna, ali da ga ipak podsetim. Ne možemo ga pustiti, jer je sledeće pitanje – ko će sutra doći na red.

Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli do nje

Slučaj Sretena Ugričića mi je postao jasan tek pošto sam čula šta je on imao da kaže. Zaista se nije razumelo u čemu je problem, a još manje zašto je on smenjen i ko ga je smenio. U ovom sukobu leži suštinska stvar: radi se o dva potpuno različita pogleda na svet. Za jedan ne postoji istina koja je unapred data, jer se takav svet davno raspao. On je postojao onda kada je u društvenim stvarima, u svetu ljudi, postojao jedan i apsolutni interpretator istine. A zna se ko to može biti. Takav interpretator može biti samo bog. Srednjovekovni, božiji poredak se raspao i povukao u crkve i manastire. Od tada, u društvenim stvarima nije više glavno pitanje šta je istina, nego ko odlučuje, kako se odlučuje i šta su posledice donetih odluka. Pa ipak, drugi pogled na svet – zatvoren za interpretaciju – ne odustaje, nego uvek iznova oblači božiju odeždu. U liku lične vladavine, koja nema više nikakav legitimitet, ti nebeski vladari ne uspevaju ništa da urade u ovostranom, u našem svetu, nego ga neštedimice i neodgovorno uništavaju, ostavljajući ga u ruševinama, i to ne samo onim materijalnim, nimalo nevažnim, nego idu i preko toga: ubiti i svaku mogućnost života bez njihove „božije“ vladavine, pa i sećanje da možemo bolje. Sreten Ugričić ne prihvata taj zatvoreni svet. On u svojim radovima traži otvoreni horizont interpretacije. Traži odgovornost za posledice i ne prihvata vlast nad uverenjima, kritikujući ono nemoguće, na čemu se zasniva porobljavajuća ideologija srpstva. Baš tako, i sve veoma jasno.

Ja sam tako razumela pogled na svet Sretena Ugričića. Onaj koji je rešio da naš mozak i zdrav razum okupira već poznatim sredstvima zatvaranja alternativa, nije se slučajno nameračio da mu čista meta, a naizgled i iz čistog mira, postane Sreten Ugričić. On je nepogrešivo detektovan. To se vidi i po tome što se svi ti silni novinari koji se ponašaju kao policijski istražitelji, prave da ne znaju o čemu je reč. Njima nije ubedljiva odbrana koju je u svoje ime izrekao Sreten Ugričić. Oni uglas viču: „A šta piše, a šta piše“. A Sreten Ugričić smatra da on prvo treba da pročita šta piše da bi to znao, i ne pristaje da mu neko ponudi već interpretirani tekst. I to je sve što hoće. On insistira na tome da je petipis na peticiju

stavio zato što je tekst Nikolaidisa morao biti prvo objavljen u celini, dakle pre hajke, tj. pre nego što je doneta odluka o tome šta u tom tekstu piše. Prvo nam dozvoli da pročitamo sami tekst, svako za sebe, pre nego što vlast pokrene kampanju okupacije mozga, čije važenje ne prolazi, jer traje već 600 godina. Sreten Ugričić je digao glas protiv toga da se „istina“ nameće kao gotova stvar, samo zato što neko ima moć interpretacije, pa može i da otvori medijsku hajku protiv potpisivača peticije koja je upravo to tražila – slobodu interpretacije. To je methodski bitno, jer kao na dlanu pokazuje u kom svetlu mi živimo. Pošto je istina prethodno monopolizovana, kao da sâm bog u našim stvarima odlučuje, onda je ispalo da je Sreten Ugričić smenjen zato što podržava terorizam, i to terorizam koji dolazi iz neprijateljske države Crne Gore, i to ne kao običan čovek, već kao državni funkcioner! U slučaju Sretena Ugričića onda nemamo posla samo s nekim generalno terorističkim opredeljenjem, nego sa opredeljenjem za konkretni akt terorizma protiv njegove države i njenih najviših funkcionera, koji je trebalo da budu likvidirani u konkretnom, planiranom atentatu. A ti isti, za čiju se likvidaciju založio, postavili su ga na državnu funkciju (a nisu oni nego Đinđić), pa šta onda hoće, mora ekspresno mutna Marica da ga odnese, sve dok kao „srpski funkcioner“ ne nauči srpsku teoriju vladanja.

A nije sva priča ni u tome, ima još jedna, ona pozadinska, koja je prećutana, i o kojoj ne sme da se govori. Sav taj pozadinski mulj mora da plati Sreten Ugričić. Mora da plati ceh izmišljenog atentata na srpsko rukovodstvo i pokrije infantilne fantazije službe bezbednosti, na čije se budalaštine oslanja Tadić u izbornoj kampanji. Apsurd je nad apsurdima da se nepostojeći, izmišljeni atentat brani teroristima kojih u onoj sportskoj sali u Banjaluci nije bilo, nego su identifikovani kao potpisnici jedne peticije za slobodu mišljenja. Pošto peticije po pravilu potpisuju nekakvi slobodni umetnici, onda su se iskalili na Sretenu Ugričiću, da on plati za njihove zloupotrebe državne službe u najniže politikantske svrhe. Pri tome se koristi vlada, takođe nepostojeća i zloupotrebljena institucija, koja se „sastaje“

Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli dođe

na fantomskim telefonskim sednicama, a da ni narod ni političari ne pitaju kako je to moguće i ko vodi takvu vladu, bez živih ljudi, nego rade samo žice. Ova afera prikriva glavnog okupatora. Jer se ni ovog puta nije postavilo pitanje ko u stvari odlučuje i kako se u Srbiji donose odluke, da li su one legalne, ako ih ne vrši vlada, nego Predsednik Republike. U onoj sinočnoj emisiji (Utisak nedelje) rekoše da se ne pravimo ludi da je Dačić doneo odluku o Ugričiću, jer svi znamo da je odluku o izbacivanju iz službe doneo Tadić. To kažu, ali se ne pitaju u čemu je onda krivica Ugričića, ako u Srbiji postoji jedna sve okrutnija lična vlast, koja gazi ustav i progoni ljude krijući se iza vlade i svih institucija – Predsednik Republike, imenom i prezimenom. I kako to da se u takvim poslovima kao što je uzurpacija vlasti, on s Miloševićevim kadrovima najbolje razume.

pescanik.net, 23. januar 2012.

Malo i veliko zlo, opet?

Vraćam se na pitanje da li treba glasati za manje zlo. Razloga da se vratimo tom pitanju ima dosta. Jedan je taj što se pojavila inicijativa da se glasa protestno zbog nedostatka dobre alternative i protiv korupcije u koju su sve stranke umešane. To je poziv na tzv. beli glas. Najjači argument protiv belog glasa je upravo mogućnost da se glasa za manje zlo. Na taj način se, navodno, preuzima odgovornost za budućnost, što odbijanje da se glasa ne čini. Takav argument je iznela Latinka Perović, rekavši u intervjuu za Blic da treba glasati za manje zlo. Tako glasati znači biti realističan i ne živeti u mitovima o ovom društvu i znači sprečiti da idemo unazad, jer bi za povratak trebalo mnogo energije, koje baš i nemamo. Ona misli da treba glasati jer su svi naši izbori istorijski, tj. bira se pravac kretanja zemlje. Društvo je već u anarhiji, pa opcija da se ne podrži nijedna stranka doprinosi da se ona poveća. Iako to ne kaže otvoreno, ona se opredelila da podržava LDP u vladi sa Demokratskom strankom i ostalima.

Moj cilj nije da presudim šta treba činiti na izborima, niti da namećem šta je bolje u ovom momentu – birati manje zlo ili protestni glas. Najubedljiviji argument „za manje zlo“ je da treba biti realističan, ne treba gajiti mitove o ovom društvu, niti očekivati nekog svemoćnog pojedinca koji će sve promeniti. Drugim rečima, treba biti svestan da je Srbija jedno zaostalo društvo, bez demokratske tradicije, da je dugo živela u jednopartijskom sistemu, da se danas nalazi u veoma teškoj ekonomskoj i socijalnoj situaciji, mladi napuštaju zemlju, anarhija uzima maha, nemamo međunarodni kredibilitet itd. I šta sad tu hoće nekakvi intelektualci, kojima realnost nije jača strana.

Meni se čini da glasanje za manje zlo, pozivanjem na realpolitiku, u našem slučaju ne stoji. Da bih to pokazala podsetiću na argumente protiv manjeg zla koje je naveo Srđa Popović pre četiri godine. Nije uvek lako proceniti šta je manje, a šta veće zlo. Treba glasati samo za ono što prema sopstvenoj savesti smatramo dobrim. Glas za manje zlo ipak je glas za zlo, a to znači kapitulaciju pred svojom savešću i pred okolnostima koje treba menjati. Za manje zlo se mora preuzeti odgovornost jer – „nemoj posle da se žališ“, reklamacije se ne primaju.

Posle četiri godine, situacija se ponovila. Sada izgleda da je najjači Popovićev argument protiv glasanja za manje zlo to što takvo glasanje perpetuira istu situaciju i što se pokazalo tačnim da ćemo na sledećim izborima opet biti ucenjeni strahom od „većeg zla“. U suštini, izbor manjeg zla se završava u lošoj beskonačnosti, koja je po definiciji suprotna realpolitici na koju se poziva filozofija „manjeg zla“. To se dogodilo i na ovim izborima, jer nas Demokratska stranka (i njeni sledbenici među manjim strankama koje idu s njom u paketu), sada spasava od bivših radikala, a pre četiri godine je to činila sa onim pravim radikalima. Ako ne glasamo za DS, opet je tu pretnja da ćemo ići unazad, pa je poruka opet ista: glasajte za manje zlo, tj. da ostanemo na istom zlu kao i do sada, jer i ono je bolje od apsolutnog zla koje nam, eto, opet preti.

Vesna Pešić

Očigledno je da u toj logici od realpolitike nema ništa. Da ima, glasanje za manje zlo bi dalo neke rezultate i ne bismo bili u identičnoj situaciji kao pre četiri godine. Meni se čini i u mnogo goroj, jer smo sada svesni da je malo zlo stvarno zlo i da nikuda ne vodi. A ucena je ostala ista i ne zna se koliko joj još vremena treba da pobedi veliko zlo. Koliko još treba da sedi na vlasti? Taj koji nas ucenjuje se proglasio za naše večito manje zlo, od koga nam spasa nema. Ponuda se pretvorila u religijsku zamku: ili ćemo birati večito manje zlo ili večito zlo, ali izlaza nema, niti će ga biti.

Zar ne bi pomoglo da se zapitamo kako smo se uklještili između dva zla? Da li bi vredelo da rizikujemo i pustimo da se dva zla tuku bez nas? Da li bi bilo najzdravije da fantazam većeg zla postane realnost i da ga se tako otarasimo, klasično, frojdistički? Realpolitika bi se vratila, a s njom valjda i neki izlaz, ali to bi značilo da smo promenili metod i pogled na svet. Ako bismo rekli da izbori nisu istorijski nego samo obični izbori, i da na vlast dolaze čas jedni čas drugi, ako bismo istresli to što imamo i što nas guši, možda bi nas to spustilo u realnost i isteralo na čistac? Ako smo stalno u istoriji, to mi se čini da nikako ne valja. Jer istorija u sadašnjosti ne postoji. Prihvatajući politiku umesto istorije, možda bismo napravili veliki korak unapred već samim napuštanjem te statične slike o samima sebi, koju do besvesti obnavljamo tom pričom o životu u istoriji. Kakva je to istorija ova izborna tuča za голу vlast između Borisa Tadića i Tome Nikolića? A možda će to biti i totalna prevara, ako se njih dvojica ujedine protiv svih ostalih, kako Dačić sumnja i čega se plaši, jer brine za svoju zadnjicu.

Čim politika postane toliko rigidna, moramo znati da s njom nešto nije u redu. Ona mora da je zapala u čeljusti nekih gvozdених ideologija i/ili interesa, koji s nama koji živimo ovde u Srbiji veze nemaju. Da li moramo lupati glavom o zid da bi se pobedili malo i veliko zlo, a ona se čas spajaju, čas razdvajaju, a bogami i mire na velika zvona? Ili mora da se napravi neka finta, da se mantra o istoriji zaobiđe, tako što mi više nećemo obavljati spasilačku ulogu

Divlje društvo Kako smo stigli dovdle

koju su nam zajedničkim snagama nametnuli malo i veliko zlo. Oni su na istoj strani – a protiv nas. DS svaki čas redefiniše ko je veće, a ko manje zlo, prema svojim interesima, a mi treba da se ubijamo od podrške manjem zlu, u koje je na velika vrata odavno ušlo veliko zlo: Koštunica, Dačić, Dragan Marković Palma (feudalac iz Jagodine), Krkobabići kao stari sledbenici Miloševića, a za prebacivanje u malo zlo se spremio i Tomislav Nikolić. Još je jedino Šešelj ostao veliko zlo, a i tu se stvari mute. Manje zlo, kako reče Srđa Popović, ima tendenciju da briše razlike između sebe i „većeg zla“. Inače, da nije tako, pitajte se odakle DS-u i Borisu Tadiću toliki glasovi? I kako će opet stići na vlast, a za četiri godine – opet ista pesma, o istoriji, o malom i velikom zlu. Aman!

pescanik.net, 21. mart 2012.

VI METASTAZE

Rast birokratije

Poražava činjenica da ova vlada nije ni pokušala da ozbiljno reformiše javni sektor i napravi profesionalnu administraciju, što bi, po prirodi stvari, počistilo prekobrojne partijske kadrove iz administracije. Ako zbog krize nije bila moguća privatizacija javnih preduzeća, mogle su se podići performanse upravljanja, da je vladajuća koalicija htela da uvede profesionalno upravljanje u javna preduzeća i javne službe⁴⁴. Pri tome trenutno stavljamo u zagradu činjenicu da privatizacija u brojnim slučajevima nije unapredila upravljanje u preduzećima, što je poseban problem. Do profesionalnog upravljanja, odnosno profesionalne državne administracije nije došlo iz razloga na koje smo već skrenuli pažnju: oba segmenta – javna preduzeća i administracija, te brojne agencije i druga paradržavna tela zapravo su partijski plen, koga vlast, proevropska ili antievropska, neće da se odrekne. Naprotiv, strast da se plen uvećava neprekidno raste.

I pored jasnih sugestija Međunarodnog monetarnog fonda da Srbija mora smanjiti državnu potrošnju, i isto tako jasnih poruka domaćih privrednika da je predimenzionirana birokratija preteška za nejak pleća srpske privrede, do toga nije došlo. Skoro dve godine su ministri obećavali da će smanjiti administraciju i broj agencija, ali se rast birokratije nastavio. Setimo se samo obećanja ministra za državnu upravu, Milana Markovića, koji je tvrdio da će se

⁴⁴ Dušan Bajatović, potpredsednik SPS-a i direktor Srbijagasa kaže da stranke niko ne sprečava da se uvede korporativno upravljanje preduzećima, ali bi se problem pojavio na drugoj strani. Ne bi se niko bavio politikom! „Ako političari ne treba da budu u javnim preduzećima, upravnim i nadzornim odborima i nekim drugim telima, ko će se uopšte baviti politikom i ko će učestvovati u stranačkom radu?“ (Politika, 16.8.2011, intervju vodio B. Baković).

više uštedeti smanjenjem broja zaposlenih nego svođenjem vlade na 15 resora⁴⁵. Ništa nije bilo ni od jednog ni od drugog. Rekonstrukcija vlade, koja je na jedvite jade bila izvedena, bila je prava farsa, koja nikome nije mogla zamazati oči. Ona jeste smanjila broj ministarstava tako što ih je mehanički spajala, ali nije došlo do smanjenja broja zaposlenih. U stvari, rekonstrukcija vlade je bila iznuđena političkim borbama partijskih klanova za pozicioniranje u osvajanju vlasti na sledećim izborima, a ne brigom za oskudne resurse građana.

Uprkos krizi, umnožavala se administracija izvan ministarstava i javnih preduzeća – u agencijama, komisijama, fondovima, direkcijama, zavodima. U bivšoj SFRJ sve administrativne poslove su obavljala nadležna ministarstva, a kompletna administracija države od šest republika i dve pokrajine brojala je 28.134 zaposlena. Danas je samo u državnoj upravi Srbije zaposleno 29.834 ljudi. U poređeno posmatrano, u 18 zemalja članica Evropske unije „većinu sličnih poslova obavljaju ministarstva i nadležne institucije pri ministarstvima, dok se agencije formiraju samo za specifične oblasti poput nuklearne energije ili kontrole bezbednosti hrane, koje zahtevaju visoko stručno znanje. Srbija je krenula suprotnim putem, pa se danas suočava sa viškom od oko 150.000 zaposlenih u javnom sektoru. Ideja državnih agencija je zloupotrebljena, pa je umesto do smanjenja broja došlo do dupliranja institucija i drastičnog uvećanja birokratskog aparata⁴⁶“.

U Srbiji ima više od 130 agencija, a zajedno sa raznim zavodima, institutima, fondovima, direkcijama i upravama ima oko 250 takvih organizacija, uglavnom nepotrebnih, čiji zaposleni zarađuju 2,4 puta više od proseka u privredi. Plate direktora tih agencija kreću se između 100.000 i 500.000 dinara. U narednoj godini budžetom je predviđeno 820 miliona evra za finansiranje agencija i sličnih in-

45 Izvor: „Vlada i dalje planira milijarde za agencije“, Blic, 17.12.2011.

46 Prema rečima Dragoljuba Rajića, šefa Sektora za privredu Unije poslodavaca Srbije (Mirjana Stevanović, „Sigurna kuća za nezbrinute partijske kadrove“, Danas, 26.12.2011).

stitucija. Ovaj proces širenja agencija se nastavlja do apsurdna. Ove, 2011. godine, vlada je osnovala Agenciju za upravljanje lukama, za koju je predviđeno 20 miliona dinara iz budžeta. Gotovo je neverovatan podatak da je u zemlji koja nema more formirana Agencija za pomorsku plovidbu. Nije uobičajeno da pored Ministarstva za životnu sredinu postoje još tri organizacije koje se bave istim poslom: Agencija za zaštitu životne sredine, Fond za zaštitu životne sredine i Zavod za zaštitu prirode Srbije. Isto ministarstvo, kojim rukovodi Oliver Dulić, otvara i Agenciju za socijalno stanovanje, mada se ne zna šta jedna socijalna ustanova radi pri tom ministarstvu⁴⁷.

Rast ovih organizacija neće stati, jer je uzrok njihovog rasta u bolesnoj državi i propaloj privredi koja nije u stanju da zaposli stanovništvo. Kako smo već istakli, reč je o zapuštanju privrede i patološkom rastu *moći političkih stranaka*. Nenormalan rast agencija predstavlja metastaze obolele države i njene upravljačke klase. Pljačka građana i rasipanje resursa će se nastaviti, iako će se to događati u najtežoj svetskoj ekonomskoj krizi posle Velike depresije 1929. Da je reč o metastazama partijske države i jedne izvitoperene socijalne strukture pokazuju poređenja ovog fenomena u Srbiji sa zemljama u okruženju i Evropskoj uniji. U Hrvatskoj ima 47 agencija, s tim da se najavljuje njihovo kresanje. U Nemačkoj je registrovano 6, u Engleskoj 6 i u Finskoj 10 agencija. Odstupanje siromašne Srbije najbolje pokazuje podatak da u javnom sektoru Nemačke radi 10,3 posto ukupnog broja zaposlenih, a u Srbiji taj procenat dostiže neverovanih 38 posto, ili skoro četiri puta više.

I ovog puta, sudeći po donetom budžetu, vlada je prekršila svoja obećanja o smanjenju birokratije. Budžet za 2012. godinu praktično je prepisan iz prethodne godine, s tim da su cifre za ove troškove i uvećane. Neki politički komentatori su očekivali da će vladajuće partije bar iz populističkih razloga i zbog predizborne kampanje skresati troškove za administraciju i ove parazitske institucije. Do pogrešne procene i očekivanja je došlo zato što nisu razumeli

47 Podaci iz teksta Mirjane Stevanović „Sigurna kuća za nezbrinute partijske kadrove“, Danas, 26.12.2011.

prirodu ove državne izrasline. Kada se agencijama i sličnim institucijama dodaju javna preduzeća u kojima se takođe zapošljavaju partijski ešaloni, to je ogromna vojska koju će partije koristiti u predizbornoj kampanji kao besplatnu radnu snagu, kao izvor prihoda i biračku mašineriju. Komentatori iz privrede su se pokazali znatno realističnijim i bolje su razumeli prirodu problema. Tako, na primer, Milan Knežević, potpredsednik Asocijacije malih i srednjih preduzeća Srbije, iznosi tri ključne opservacije, koje pogađaju u metu. Prvo, on ukazuje na to da niko ne kontroliše rad agencija (trebalo bi da ih kontrolišu ministarstva, ali to ne čine). Drugo, nema obrazloženja ekonomske opravdanosti njihovog formiranja. I treće, i najvažnije: agencije su tvorevine za alokaciju budžetskih sredstava za partijske interese. Da nije tako, budžetske stavke za agencije, uz još neke (javne nabavke i fondove, uz ukidanje sive ekonomije), mogle bi pokriti budžetski deficit. Sama činjenica da u Srbiji ima deset puta više agencija nego bilo gde u EU, govori sama za sebe čemu te agencije služe. „Imam utisak“, kaže Knežević, „da se članovi vlade ponašaju prema budžetu kao da su do tih sredstava došli ostavinskom raspravom, pa ne čudi što se procenat privrednika koji bojkotuju izmirivanje obaveza prema državi povećava i kreće se oko 52 odsto⁴⁸“. Neizmirivanjem obaveza prema državi, poslodavci joj se „svete“ zbog preskupe administracije. Naime, oko 50 hiljada poslodavaca nije obračunalo i uplatilo poreze i doprinose u skladu sa zakonom, a od toga 20.000 preduzetnika i 30.000 pravnih lica⁴⁹.

Preporuke koje je na ovu temu dao Savet stranih investitora u tzv. Beloj knjizi za 2011. identične su sa preporukama koje je Savet dao i za prethodnu godinu. Jednostavno, ništa se nije promenilo. Ovogodišnje i prošlogodišnje preporuke upućene vladi odnose se

48 Citat prema tekstu Mirjane Stevanović „Sigurna kuća za nezbrinute partijske kadrove“, Danas, 26.12.2011.

49 Prema podacima finansijske uprave postoje neizmireni socijalni doprinosi u oko 10.000 preduzeća, koja su u međuvremenu zbog nesolventnosti izbrisana iz privrednog registra. Ukupan iznos ovih, zapravo nenaplativih, potraživanja iznosi oko tri milijarde evra (Izvor: B. Stamenković, „Doprinosi ne uplaćuje 50.000 poslodavaca“, Blic, 24.12.2011).

na preduzimanje odlučnih reformi u javnom sektoru, smanjenje birokratije, borbu protiv korupcije, sprovođenje „Giljotine propisa“ i efikasniji sudski sistem. Ako to Srbija ne učini brže, ili bar onoliko brzo koliko i njeni konkurenti, ona se odriče novih investicija i nastaviće da pada na eminentnim rang listama, što će dalje pogoršavati njene performanse⁵⁰.

To se pogoršanje već dogodilo.

Pad Srbije na rang listama

Slabost institucija, zloupotrebe i bezakonje koje smo dosada analizirali, odrazili su se na nisko rangiranje Srbije na eminentnim svetskim rang listama, a na nekima je došlo i do pada postignutog rejtinga. Pad već dostignutih nivoa na rang listama govori o tome da je Srbija obustavila ionako slabašan proces evropeizacije. Dosadašnja iskustva pokazuju da se s približavanjem neke zemlju članstvu u EU i napredovanjem procesa njene evropeizacije, rangovi popravljaju i približavaju evropskom proseku.

Nikoga ne treba da čudi to što se korupcija u Srbiji povećala. Na godišnjoj listi Transparency International-a (TI), indeks percepcije korupcije pao je sa prošlogodišnjih 3,5 na 3,3, što našu zemlju stavlja na 86. mesto od ukupno 183 zemlje. Prošle godine Srbija je bila na 78. mestu. Među zemljama bivše Jugoslavije veći stepen korupcije od Srbije ima samo Bosna i Hercegovina, koja se nalazi na 91. mestu, dok su ostale bivše jugoslovenske republike daleko ispred naše zemlje. Kosovo je u ovom izveštaju ocenjeno kao samostalna država i ima najveći indeks korupcije u regionu i nalazi se na 112. mestu.

Od zemalja regiona, Bugarska ima identičan indeks korupcije kao Srbija – 3,3, a jedina lošije rangirana zemlja je Albanija. Mađarska

50 Prema tekstu: „Reforme su imperativ“, intervju Jelene Stjepanović sa Goranom Pitićem, b92.net, 3.11.2011, http://www.b92.net/biz/fokus/intervju.php?yyyy=2011&mm=11&nav_id=554622.

i Rumunija nalaze se na 54, odnosno 75. mestu. Grčka, kao zemlja koja je najviše pogođena dužničkom krizom, našla se na 80. mestu sa indeksom korupcije od 3,4.

Vesna Pešić

Vladimir Goati, predsednik Transparentnosti Srbija, istakao je da su glavni razlozi za visok nivo korupcije u našoj zemlji spora reforma pravosudnog sistema uz mnogo grešaka, slabljenje institucija, i političke partije koje predstavljaju „generator korupcije“. Prema njegovim rečima, sve zemlje koje imaju indeks korupcije manji od pet smatraju se državama sa „endemskom korupcijom“⁵¹.

Srbija je na 95. mestu na listi od 139 zemalja rangiranih po konkurentnosti. Taj pregled daje Svetski ekonomski forum. Ovakvo nisko mesto Srbije govori da je njena privreda u veoma lošem stanju, da je poslovni ambijent nestimulativan i nekompatibilan sa evropskim sistemom, da nema moderne ekonomske zakone, a ako ih ima, ne primenjuje ih⁵². Navedeni opis stanja u Srbiji potvrđuje pad Srbije za 4 mesta na svetskoj rang listi poslovne klime (uslovi poslovanja). Ona je pala na 92. mesto, od ukupno 184 rangirane zemlje. Od susednih zemalja ispred nas su Hrvatska, Albanija, Rumunija i Slovenija. Najbolje rangirana zemlja regiona je Makdonija, koja se našla na 32. mestu. I Crna Gora je solidno rangirana, našla se na 56. mestu. Iza nas je samo Bosna i Hercegovina koja je zauzela 125. poziciju⁵³. Kada se pogledaju pojedinačne stavke koje čine ovaj indeks, vidi se da je Srbija najgora u pogledu dobijanja građevinske dozvole i da je za to potrebno 179 dana. Pošto se i po ovom pitanju prave rang liste, Srbija se, prema oceni Svetske banke, našla na 175. mestu od 183 rangirane zemlje⁵⁴. Zanimljivo je podsećanje ekonomiste Miroslava Zdravkovića da je Srbija 2005. godine bila u prvih deset zemalja po uslovima poslovanja i da smo

51 Izvor: M. D. Milikić, „Glavni uzrok slabe institucije i partije“, Danas, 2.12.2011.

52 Izvor: Mirjana N. Stevanović, „Dok je svet napredovao mi smo jurili unatrag“, Danas, 23.12.2011.

53 Izvor: A. Telesković, „Uslovi poslovanja još gori“, Politika, 21.10.2011.

54 Iako je Svetska banka u detalje objasnila zašto je Srbija ovako nisko rangirana i potvrdila da je takvo mesto zaslužila, Dulićevo ministarstvo za prostorno planiranje je najavilo da će uložiti protest Svetskoj banci (Politika, 21.10.2011).

se od onda srozali i napravili veliki zastoj. Druge zemlje su pretekle Srbiju, jer su uradile mnogo više.

Međutim, najveći pad je zabeležen na Forbsovoj rang listi koja govori da se Srbija po klimi pogodnoj za investiranje našla na 93. mestu među 134 rangirane zemlje. Loše je to što je na toj rang listi pala za čitavih 12 mesta. Posebno je neprijatno što su na toj rang listi sve zemlje u okruženju ispred Srbije, čak i Albanija, a iza Srbije je jedino Bosna i Hercegovina. I po ekonomskim slobodama Srbija stoji loše, pa se prema indeksu fondacije *Heritage* našla na 101. mestu, od ispitivanih 179 država, gde se našla u kategoriji „uglavnom neslobodne“, zajedno sa Zambijom, Egiptom, Marokom, Mongolijom, Ganom, Nikaragvom, Hondurasom i Tunisom. Makdonija je na 55. mestu, Slovenija na 66, Crna Gora na 76, a Hrvatska na 82. mestu (Samardžić 2011:8). Od ekonomskih pokazatelja dodajmo još i taj da se po investicijama u Srbiju naša zemlja našla na 101. mestu od 149 država, a pretekli su nas Jamajka, Kambodža i Malavi. Srbija je negativni rekorder po inflaciji, po navodnjavanju zemljišta, a treća u svetu po odlivu mozгова⁵⁵.

Dvije društvo kako smo stigli dande

Takozvana reforma pravosuđa⁵⁶

Dame i gospodo narodni poslanici, gospođo Mesarević, gospodine tužioče, dobro je što se uvode promene u sudstvo. Svi smo se složili da naše pravosuđe ne radi kako treba, da ima ogromne probleme i

55 Izvor: „Mračni rekordi Srbije“, E-novine, 4.11.2011, <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/52819-Mrani-rekordi-Srbije.html>.

56 Videti detaljne argumente o propustima reizbora sudija, kao i sve podvale u tretiranju žalbi neizabranih sudija, načinu izbora i funkcionisanja Visokog saveta sudstva i, posebno, izigravanju preporuka Evropske komisije o načinu revizije, tj. preispitivanju žalbi neizabranih sudija u radovima Vesne Rakić-Vodinić. Svi članci su objavljeni na sajtu Peščanika sledećim redosledom: „Novo sudstvo u najnovijoj Srbiji – niti iz jajeta, niti iz pene, već iz skarednog fingiranja pravne države“, 18.12.2009; „Reč na skupštini Društva sudija Srbije“, 23.12.2009; „Veliki brat nas posmatra“, 21.1.2010; „Reforma sudstva – privlačnost jedne himere“, 25.4.2010; „Čas anatomije: anatomija razaranja treće državne vlasti“, 10.5.2010; „Godinu dana posle – kako reformisati reformisano pravosuđe“, „Uzroci kraha reforme – arogancija i neznanje“, 15.12.2010; „Gerrymandering u Visokom savetu sudstva“, 5.3.2011.

da je krajnje vreme da se oni rešavaju. Kada su prošle godine doneti zakoni na osnovu kojih se obavila ova reforma (pre bih rekla promena nego reforma, zato što mi reforma suviše pozitivno zvuči), iznete su sumnje da je ona stvarno i osmišljena. To se sada pokazuje kao glavni problem, na koji sam ukazala prošle godine⁵⁷.

Vesna Pešić

Ova izvršna vlast je na sebe preuzela jedan ogroman zadatak – da krene od nulte tačke pravosuđa, a to znači da u jednom momentu raspusti sve sudije i tužioce, s namerom da se obavi novi izbor (ili reizbor, svejedno) i da se čitav sistem postavi od početka. Ovako opsežnoj i dalekosežnoj reformi trebalo je da prethodi istraživanje, i to veoma detaljno, kako bi se napravila tačna dijagnoza osnovnih problema u našem pravosuđu. Takav ozbiljan pristup bi pokazao kako reforma treba da bude dizajnirana da bi se otklonili suštinski problemi u ovoj ključnoj grani vlasti.

Evo zašto to kažem. Kažem zbog toga što bi istraživanje pomoglo preciziranju kriterijuma za reizbor sudija i tužilaca. Jedan od kriterijuma je dostojnost sudija, dostojnost tužilaca. To je svakako važan kriterijum. Međutim, mi ne znamo šta su glavni problemi našeg pravosuđa, da li je glavni problem to što sudije i tužioci nisu dostojni, što nisu efikasni ili što su nestručni? Svaki od ovih problema morao bi da se rešava na poseban način, a kriterijumi za izbor morali bi da se postave sasvim precizno. Ako je glavni problem bila dostojnost sudija, onda smo morali da vidimo na koji način su oni nedostojni. Da li je dostojnost problematična zbog toga što su sudije korumpirane i zato što bi možda primale novac? Lično smatram da je u pravosuđu bio najmanji broj onih koji su primali novac da bi doneli ovakvu ili onakvu presudu. Da li su trpeli političke pritiske i pred njima popuštali? Da li je to bio problem, da se neko sa strane meša u rad sudske vlasti i vrši pritiske? Da li je bio problem to što postoje bračne i srodničke veze, tj. nepotizam, pa je preko

57 Prilikom rasprave o setu zakona o reformi sudstva u sali Skupštine Srbije, upitala sam ministarku Malović šta će se dogoditi ako neutemeljena reforma pravosuđa propadne. Ona je odgovorila da će podneti ostavku. Nije to učinila, iako se pokazalo da je čitav poduhvat bio fingiran.

Dvije društvo Kako smo stigli dovd

toga išao pritisak na sudstvo? Da li ste vi ikad ustanovili šta je od toga glavni problem, ako se vrši ovakva pretumbacija pravosuđa neviđenih razmera? Moram da kažem da ni autoritarni režim Josifa Visarionoviča Staljina nije odlučio da u jednom momentu (re)izabere sve sudije i sve tužioce.

Ako, dakle, ne znamo šta se u sudovima radilo, ili o tome javnost nije bila obavestena, onda se ovaj poduhvat koji je pred nama može razumeti kao volontaristički čin i provizorijum. Takve sumnje u javnosti i postoje. Da je reforma ozbiljno shvaćena, i da je današnja tema u Skupštini ozbiljno shvaćena, vi kao predsednica Visokog saveta sudstva, i vi kao predsednik Državnog veća tužilaca, morali biste biti prvi koji bi već danas otvorili raspravu o svim sumnjama koje su se u javnosti pojavile. A jesu se pojavile. Umesto toga, oboje izlazite za govornicu sa jednim papirom, napisanim na pola stranice, kako to rade i ministri, da pročitate „obrazloženje“. To je kao kada nastavnici drže predavanje čitajući sopstveni udžbenik. I sami možemo da pročitamo obrazloženje.

Kad stanete za ovu govornicu, morali biste da se obratite poslanicima i građanima i da svojim rečima objasnite kako ste radili reizbor sudija i tužilaca, da objasnite čitavu metodologiju rada Visokog saveta sudstva, da odagnate i najmanju sumnju da su izbori vršeni pod pritiscima. To se takođe odnosi i na Veće tužilaca. To je trebalo danas da se dogodi, da vi objasnite šta ste i kako radili, a ne da čitate taj list papira sa nekoliko fraza. To je za mene zapanjujuće. To da niste smatrali za potrebno da poslanicima u Skupštini Srbije i celoj javnosti bilo šta od tog velikog poduhvata objasnite, opravdate i da demonstrirate vaš rad.

Postaviću pitanje. Recimo, ako imate metodologiju sa tri kriterijuma: osposobljenost, stručnost i dostojnost, kako ste kombinovali ta tri kriterijuma? Da li su oni koji su izabrani ispunjavali sva tri kriterijuma ili možda jedan ili dva? Da li je, recimo, dostojnost sudija apsolutno nužan uslov, jer onaj koji možda nije osposobljen,

osposobiće se, ako ne zadovoljava stručno, naučiće, ali ako nije dostojan, kako može biti izabran? Bilo bi strašno važno da čujemo kako ste se opredeljivali i donosili odluke. Kako ste definisali taj kriterijum dostojnosti i kako ste ga primenjivali.

Vesna Pešić

Druga dva kriterijuma – stručnost i efikasnost, trebalo je definisati objektivnim pokazateljima i primenjivati ih prema verodostojnim podacima. Ako neko ima puno zaostalih predmeta, tj. nema potrebnu efikasnost, ako nema određenu stručnost, te mu je viši sud dao negativnu preporuku, ti kriterijumi su se mogli kvantifikovati. Pored toga, ne zna se da li ste svakog kandidata ocenjivali u plenumu, da li su svi članovi uvek bili prisutni, ili su postojale neke radne grupe. Koliko ste vremena trošili po svakom kandidatu? Da li ste trošili bar pet minuta? I, konačno, da li ste mogli to sve javno da radite i da vodite raspravu sa kandidatima na svima vidljiv način? Ništa od toga nismo saznali. Ne znamo ni to zašto se nije radilo javno.

Zašto se vraćam na pitanje dostojnosti? Zato što mislim da taj kriterijum nije definisan u javnosti i da je to izazvalo ogromne probleme. Evo zbog čega. Očigledno je da ste vi u taj kriterijum ubrajali i pitanje sukoba interesa, pa ste rešili da je sukob interesa, recimo, bračna veza sudije i advokata. Na to pitanje niste odgovorili. Niste rekli da li je to uzimano u obzir, kad jeste i kad nije. Da biste otklonili i najmanju sumnju u arbitrarnost odlučivanja, na ta pitanja je trebalo ovde i danas dati odgovore. Da li ste uzimali u obzir sukob interesa i kako ste ga definisali? Imate sudije koji imaju vrlo visoku reputaciju a koji su muž i žena. Recimo, Nevenka Važić ima odličnu reputaciju i Siniša Važić takođe. Oboje su ostali u pravosuđu. Da li ste pokušali da učinite ovaj kriterijum transparentnim? Glavni problem reizbora je transparentnost postupka. Time što niste objasnili metodologiju i način rada, time što ništa unutrašnje iz tog rada niste pokazali, izazvali ste veliko nepoverenje, jer transparentnosti nema.

Dvije društvo Kako smo stigli do tde

Vi niste odgovorili na pitanje da li ste se izuzeli kada je biran vaš sin? Sigurno da to nije zgodno. Ako ste se izuzeli, mora da postoji zapisnik o tome, da mi to možemo da proverimo. Morali ste se izuzeti. Izvinite, vi sada mašete rukom, ali izuzeće je bilo zaista potrebno jer se radi o sukobu interesa. Gospođo Mesarević, molim vas da mirno saslušate ovakve primedbe.

A sada da pređem na današnji posao Skupštine, koja treba da izabere sudije koji se prvi put biraju na taj položaj u trajanju od tri godine. Vi ste kod ovog prvog izbora sudija dostavili spisak od 876 kandidata. Taj materijal je stigao u Skupštinu u petak uveče (a danas je ponedeljak), pa se pitam kako smo mi kao poslanici mogli da se upoznamo sa ogromnim materijalom, napravimo analizu i utvrdimo koji su kriterijumi i kako primenjivani. U ovom slučaju, imali ste objektivne kriterijume – uspeh na studijama, dužina studiranja, dobijana ocena u kolektivu, i naravno, dostojnost.

Budući da za sve te kriterijume postoje kvantifikovani pokazatelji, svaki kandidat je mogao imati određenu ocenu. Kad ste na sajt stavljali tih 876 predloga za izbor sudija, da li ste mogli da priložite i tu ocenu, da vidimo kakve su ocene dobili kandidati? Zar niste mogli da ih poređate po redosledu prema dobijenoj oceni? Da li je bio problem da se to uradi i stvar obavi na pregledan i jasan način? Za javnost znači da nam to pokažete. Vidite, evo šta sam ja uspela da istražim. Predložen je kandidat Đurić Aleksandar, majka Olga Đurić, sudija Upravnog suda, ranije sudija Vrhovnog suda Srbije, prosek ocene 7,20, dužina studiranja šest godina. Dalje, Dejan Stefanović, majka Margita Stefanović, sudija Apelacionog suda u Beogradu, prosek 7,8, dužina studiranja šest godina. Ana Trifunović, otac Predrag Trifunović, sudija Vrhovnog suda, prosek ocena 7,85, dužina studiranja četiri godine. Nataša Petrićević-Milosavljević, majka Nada Petrićević, neizabrani sudija Vrhovnog suda Srbije, prosek 8,6. Maja Peković-Savić, otac Novica Peković, neizabrani sudija Vrhovnog suda, prosečna ocena studija 8,6. Pošto niste stavljali na sajt podatke o svakom kandidatu, ni ukup-

nu ocenu i dali redosled kandidata, morala sam da tražam sama, da izračunavam zbrojeve na brzinu, jer ste taj neobrađeni materijal dostavili praktično u subotu, i to dva dana pred ovu raspravu.

Vesna Pešić

Prelazim na pitanje nepristrasnosti i pritisaka na izbor pojedinih sudija. Da li je dostojnost sudija, gospođo predsednice Visokog saveta sudstva, ako je neki sudija klečao pred politikom ili ako je donosio presude pod uticajem političkih odluka? Da li to spada u dostojnost ili nedostojnost? Mislim da bi to bio red da nam objasnite, zato što po onome što sam istražila mogla sam da utvrdim, a i vi ste morali biti upoznati sa tim, da ste izabrali sudije koje su primenjivale političke kriterijume u donošenju sudskih odluka, pod vidom primene prava, a naročito u izbornim sporovima 1996, 1997. i 2000. godine. U tim sporovima su kao stranke učestvovala političke partije, a i to su bili postupci u kojima su kršena ljudska prava (npr. protivpravno pritvaranje), a i među izabranim sudijama ima onih koji su razvlačenjem postupka doveli do zastarelosti određenih predmeta kako bi se izbegla odgovornost političkih ličnosti.

Sada, da ne bi bilo da govorim napamet o sudijama koje su donosile presude pod političkim uticajem, a vi znate da je 1996/97 bilo sporova u 67 opština i u svim beogradskim opštinama, i da su sudovi donosili odluke kojima su kršili izbornu volju građana. Takve sudije vi ste smatrali dostojnim. To su: Ana Popović, Vesna Obradović, Smiljka Nigarac-Ničiforović, Miroslav Vučetić, Jasna Belović, Bojana Paunović, Milomir Nikolić, Danijela Nikolić, Jasminka Obućina. Nažalost. Ovaj spisak nije potpun jer nismo imali vremena da progradimo sve slučajeve.

Na toj istoj izornoj listi ima takođe i onih poput, na primer, Vesne Mitrović, Okružni sud Požarevac, koja je potpisala zahtev za pokretanje istrage i odredila dvomesečni pritvor pripadnicima Otpora: Veljkoviću, Lukoviću i Sokoloviću. Zaista, bilo bi jako dobro da ste nam objasnili šta je dostojnost i na ovim primerima. Onaj sudija

koji prihvata i trpi politički pritisak, pa tu ne može biti govora o dostojnosti. Očigledno je da taj kriterijum kako ste ga vi koristili i primenjivali, jednostavno nije funkcionisao.

I na kraju, obratila bih se, kad je reč o tužiocima, gospodinu Radovanoviću. Lično sam dobila predstavku koji su potpisali građani Zrenjanina u kojoj se pitaju i negoduju zašto zamenik javnog tužioca, mislim da se zove Zoran Đuran, nije izabran, iako o njemu o javnost ima visoko mišljenje?

I jedni i drugo telo koje je vršilo reizbor, treba da odgovori sudijama i tužiocima zašto nisu (re)izabrani. Sve ove sumnje koje su ovde iznete, bilo bi dobro da ste unapred otklonili i pokazali kako je vođen postupak za izbor ovih sudija i tužilaca.

Redigovani govor iz Narodne skupštine Srbije, 23. decembar 2009, objavljen na blogu LDP-a.

post scriptum: *Poslednja informacija koja je procurila o postupku po tužbama neizabranih sudija i tužilaca pokazuje da je taj postupak u potpunosti izigran. U izveštaju grupe stručnjaka komisije EU, koja je boravila u Beogradu od 4. jula do 28. avgusta (2011) radi nadziranja reizbora sudija, te toga da li postupak teče u skladu sa dogovorenim pravnim procedurama, došlo se do poraznog zaključka: „Srpska reforma pravosudnog sistema puna je nedoslednosti, netransparentna je i podložna političkom pritisku“, navodi se u izveštaju koji je potpuno suprotan zvaničnoj i pozitivnijoj proceni Evropske unije o stanju pravosuđa u Srbiji⁵⁸. U izveštaju se kaže da je „čitav proces revizije sproveden samo da bi se zadovoljila forma i predstavlja školski primer travestije pravde“. Isti ljudi koji su donosili prvobitne odluke o izboru sudija, učestvovali su i u procesu revizije. Pri tome „žalioci nisu blagovremeno obavesteni o početku ročišta, dok je komisija koristila lažne dokaze, prikupljene u zadnji*

58 Videti: Honor Mahony, EU Observer, 22.12.2011, prevod na sajtu Pešćanika: <http://pecanik.net/2011/12/pravi-izvestaj/>, 25.12.2011.

čas. Pokušaji sudija da ospore takve dokaze komisije sprečavani su tehničkim i administrativnim razlozima“.

Vesna Pešić

Zvaničnih reakcija vlade Srbije na ovaj izveštaj nije bilo. Čute Visoki savet sudstva (VSS), Državno veće tužilaca (DVT), Vlada Srbije i Ministarstvo pravde⁵⁹. Sada više nema nikakve sumnje da je reforma pravosuđa bila fingirana i pod pritiscima centara moći i novca, a EU zavarana da Srbija preduzima ozbiljne reforme u ključnom domenu kao što je pravosuđe. Izvođači ove predstave su Ministarstvo pravde, Narodna skupština Srbije (preko Boška Ristića, predsednika Odbora za pravosuđe), Nata Mesarević, predsednica Vrhovnog suda Srbije i Slobodan Radovanović, zamenik Republičkog tužioca Srbije. Najveću odgovornost snose vlada i sve tzv. proevropske stranke koje su fingiranu reformu podržale u parlamentu. Ogromna šteta je napravljena, a da više niko ne zna kako bi se sudska vlast mogla postaviti na svoje noge.

Povodom „procurelog“ Izveštaja o stvarnom stanju u srpskom pravosuđu objavio se samo šef misije Evropske unije u Srbiji, Vensan Dežer, tražeći od predsednice VSS, Nate Mesarević, da ovaj organ na izvesno vreme zaledi reviziju izbora sudija, dok se ne preduzmu odgovarajuće korektivne mere.

post scriptum 2: Dobra vest je da je jedan član VSS progovorio i obavestio javnost šta se događalo iza zatvorenih vrata Visokog saveta sudstva. Sudija Milimir Lukić je dao ostavku na mesto člana Visokog saveta sudstva zato što je, kako kaže, uloga članova ovog tela svedena na čistu formu, dekor i protokol. Sudija Milimir Lukić u tekstu ostavke navodi da VSS u novom sazivu „nije izradio niti usvojio nijedan zapisnik, sa bilo koje od održanih sednica“. Na

59 Do javnosti se probila vest da je sin Nate Mesarović, koji je pre tri godine u reizboru sudija avanzovao od opštinskog do višeg suda, u međuvremenu još jednom unapređen i izabran za sudiju Specijalnog suda, bez ikakvih dokaza da takvo mesto zalužuje (E-novine, 14.1.2012: <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/57006-Stavi-pravu-stvar-pravo-mjesto.html>).

ostavku se odlučio zbog „odsustva elementarne odgovornosti za izrečeni sud i mišljenje pojedinih članova VSS-a“. On ne želi da bude u istom telu sa neodgovornim ljudima jer „pojedini članovi VSS-a, posle održanih ročišta na Komisiji VSS, iznose jedno mišljenje i sud, na bazi koga se glasa i donosi predlog odluke koji se prosleđuje Visokom savetu sudstva, a na sednici VSS-a na kojoj se odlučuje o tom istom predlogu, isti taj član se izjašnjava potpuno drugačije, a da se pri tome činjenično stanje ničim nije promenilo“. On dodaje još i to da je najnovijim izmenama i dopunama Zakona o visokom savetu sudstva položaj izabranih članova VSS-a doveden u takvu situaciju da mogu biti razrešeni i udaljeni gotovo u svakom trenutku. Inače, ovaj sudija je na izborima za članove VSS dobio najveći broj glasova⁶⁰.

Divlje društvo Kako smo stigli do tde

post scriptum 3 – službena beleška: U emisiji Insajder TV B92 otkriveno je da je Miljko Radisavljević, tužilac za organizovani kriminal, tražio od policije da se nekoliko ljudi izostavi iz krivične prijave za zloupotrebe prilikom nabavke vakcina za grip i da o tome postoji službena beleška. Umesto da se istraži ko je naredio tužiocu da prikriva pojedine osobe osumnjičene za korupciju, pokrenuta je odbrana tužioca po svaku cenu. Ministar policije Ivica Dačić je negirao da zna za pritiske na policiju, dok na kraju nije priznao da zna za službenu belešku i šta u njoj piše⁶¹. Nije se dugo čekalo da se pojavi Zagorka Dolovac, republički tužilac, da bi podržala Miljka Radisavljevića, rekavši da su „pritisci na njegov rad nedopustivi i ugrožavaju samostalnost jednog od najrespektabilnijih tužilaštava u Srbiji“. Nastavila je pohvalama za velika dela „napadnutog tužioca⁶²“. Dan pre toga sam Radisavljević se u Blicu branio na isti način: hajka je krenula na njega da bio sprečen u svom savesnom radu. U njegovu odbranu se uključila Politika⁶³ i dodala

60 Izvor: tekst „Lukić: Ne sedim sa neodgovornim ljudima“, Politika, 24.12.2011; autori M. Derikonjić i A. Petrović.

61 Izvor: „Nisam pominjao pritiske“, Tanjug, 24.12.2011.

62 Izvor: „Radisavljević na meti pritisaka“, Novosti, 26.12.2011.

63 „Ne štimujemo korupciju u zdravstvu“, Politika, 24.12.2011.

šlag na tortu, tvrdeći kako službena beleška u kojoj piše da je na zahtev Radislavljevića skinuto 8 lica sa krivične prijave, nema ama baš nikakvog uticaja na ishod krivičnog postupka. Pre toga, na istu temu (korupcija oko nabavke vakcine), izbio je skandal na samom RTS-u. U jutarnjem programu Ljubiša Milanović (savetnik ministra zdravlja Zorana Stankovića) veoma razgovetno je ustvrdio da se istrage o korupciji obustavljaju po direktnom nalogu državnih organa, vlade i ministarstva i kabineta predsednika Tadića⁶⁴. Iako se video sa Milanovićevom izjavom vrteo na mnogim sajtovima, usledilo je „peglanje“ u Politici i falsifikovana je izjava Milanovića: on je, u stvari, optužio kabinet direktora policije Milorada Veljovića⁶⁵. Priča se završila tako što je Milanović otpušten; on kaže, na insistiranje Tadićevog kabineta i Dinkića.

Vesna Pešić

Sudije ustavnog suda: bruka

Sigurna sam da ne znate za blamažu koja se dogodila 1. jula 2010. godine u Narodnoj skupštini Srbije. U listu Danas (možda još ponegde) izašla je štura vest, 2. jula 2010, da je Sabahudin Tahirović izabran za sudiju Ustavnog suda Srbije (USS). U njoj se kaže da ga je predložio predsednik Tadić i da će biti sudija Ustavnog suda umesto Stanke Milanović koja je razrešena te funkcije na lični zahtev. Sem što se još kaže kada je i gde rođen, navodi se i čime se bavio. Umesto da vam prepričavam Danasovu kratku vest, prilažem CV koji je izabrani kandidat za USS dostavio narodnim poslanicima.

Сабахудин Тахировић, рођен 1963. године у Новој Вароши; дипломирао на Правном факултету у Сарајеву 1988. године; правосудни испит положио је 1997. године. Био је директор Омладинске задруге Нова Варош и заступник ДДОР Нови Сад све до 2001. године када је примљен на послове стручног сарадника у Општинском суду у Новој Вароши. За судију Општинског суда

64 „Ko pomaže korupciju”, prenet video i optužba Ljubiše Milanovića na RTS-u, o tome da nadležni državni organi, pre svega Specijalno tužilaštvo, BIA i Ministarstvo pravde, ali i kabinet predsednika Tadića, opstruišu borbu protiv korupcije (E-novine, 14.12.2011).

65 Politika, 14.12.2011.

у Новој Вароши изабран је 2003. године. Одлуком Високог савета судства изабран је за судију Вишег суда у Новом Саду.

Dvije dnuštvo Kako smo stigli donde

To je sve. Ni reči više. Iz ovih nekoliko redaka ove bedne biografije, vidi se da je ove godine, prilikom reizbora, izabran za sudiju Višeg suda u Novom Sadu, što je samo jedan stepen iznad osnovnog (najnižeg) suda. Dotični Tahirović kaže u svojoj izjavi o saglasnosti za prihvatanje kandidature (prilažem original) da je svojim radom i rezultatima rada, naročito u pravnoj struci, dostojan odgovorne dužnosti za koju ga je Predsednik republike predložio. Vladajuća većina ga je bez problema izabrala za tu odgovornu dužnost. Vapaji poslanika (mahom LDP) da se takvi kandidati ne biraju za Ustavni sud, nisu doprli do taster-poslanika.

САГЛАСНОСТ ЗА ПРИХВАТАЊЕ КАНДИДАТУРЕ

Прихватам кандидатуру за упражњено место судије Уставног суда, који се бира са листе коју предлаже председник Републике и сматрам да сам својим досадашњим радним резултатима и резултатима у правној струци достојан одговорне дужности судије Уставног суда и да ћу оправдати поверење које ми је својим предлогом председник Републике указао.

Predsednik Tadić je Skupštini dostavio dva kandidata. Valjda da bi sve izgledalo demokratski. A oba su ispod svakog zamislivog nivoa. Drugi kanadidat predsednika Tadića, Enver Nikšić, nikada u životu nije bio sudija, ni proš'о pored suda. Prilažem njegov CV, nešto opširniji, ali još upečatljiviji nego prvi.

ЕНВЕР НИКШИЋ - РАДНА БИОГРАФИЈА (ЦВ)

Образовање

Рођен сам у Новом Пазару 27.10.1953. године где сам завршио основну и средњу школу. Правни факултет сам завршио у Приштини 1977. године (за четири године) са просечном оценом 8,03. Оспособљен сам за рад на рачунару (завршен основни и напредни курс).

Радно ангажовање

Досадашњи радни стаж од 30 година стекао сам радећи у следећим организацијама и институцијама:

1. Фабрика обуће “Рас” Нови Пазар (1977-1978)

Као једини правник међу 750 запослених, одмах сам обављао послове

секретара ове фабрике (нормативни послови, послови секретара органа управљања, дисциплинска и материјална одговорност, заступање пред судовима).

2. Самоуправна интересна заједница основног образовања и васпитања, културе, физичке културе и информисања општине Нови Пазар (1979-1990) С обзиром да сам био једини правник, обављао сам све послове везане за рад институција у овим областима (послови у вези са радом органа управљања, нормативна делатност, оснивање и регистровање институција у овим областима, заступање пред судовима, радни односи, дисциплинска и материјална одговорност).

3. Општинска управа општине Нови Пазар (1990-2006)

3.1. Шеф Одсека за општу управу

Послови су се односили на: послове матичне службе, правне помоћи; послове у вези са личним статусом грађана, бирачким списковима, оверама преписа, издавањем радних књижица; рад месних канцеларија. Истовремено сам обављао и послове шефа Службе за борачко-инвалидску заштиту, као поверени посао тадашњег Министарства за рад, борачка и социјална питања, спроводећи прописе из те области, а посебно Закон о општем управном поступку. На тим пословима сам радио осам година.

3.2. Начелник Одељења за скупштинске и заједничке послове (2001-2006)

Послови су се односили на: нормативну делатност, рад Скупштине општине, председника општине и Општинског већа, као и њихових радних тела. У оквиру Одељења обављали су се и послови писарнице и архиве, радних односа, рачуноводства, другостепеног управног поступка у оквиру изворних надлежности Општинске управе, као и послови у вези са издавањем службеног гласила чији сам био главни и одговорни уредник.

I na kraju, dužna sam vam objašnjenje o čemu se radi kad se biraju sudije Ustavnog suda u Srbiji. Pošto je Sulejman Ugljanin dobio svog sudiju USS, Rasim Ljajić je tražio da i on dobije svog sudiju USS. Otuda dva bošnjačka imena, mada ste mogli pomisliti da je reč o „pozitivnoj diskriminaciji“ manjina. Ne, ni govora o tome! Partije vladajuće koalicije traže da imaju svaka svog sudiju. Sve je uvek ista pozadina. Tadić je postao lider partijske države, a naša država je postala „zarobljena“ višepartijskom diktaturom i primitivizmom.

pescanik.net, 02.07.2010.

Osvrt na apokalipsu privatizacije

Glavni izvor moći partija je njihova apsolutna vlast nad ukupnim državnim kapitalom, budžetom, javnim preduzećima i javnim sektorom u celini. Tome smo posvetili veliki deo dosadašnjih analiza. Kontrolu javnih resursa treba dodati i vlast partija nad procesom privatizacije, a to je bilo važno mesto susreta i povezivanja politike i biznisa. U tom procesu je napravljena sprega političara i tajkuna, a odatle se njihov savez raširio do kontrole svih važnih institucija državne vlasti i njenih kontrolnih tela. Pošto je država (odnosno partije) postala prodavac ogromnog društvenog kapitala i imovine, a prethodno država nije bila pravno uređena, kupci i prodavci preduzeća su sjedinili svoje interese bez ikakvih prepreka. To *nedozvoljeno ujedinjavanje* je omogućilo privilegovano sticanje ogromne imovine i novca za izabrane poslovne ljude i političare. Preko države se pljačka društvene imovine sređivala tako što su zakoni krojeni da odgovaraju interesima *nove klase*, a pošto pravosuđe ne funkcioniše, jer je i ono pod istom partijsko-tajkunskom kontrolom, privatizacija nije bila faktor nove, efikasnije i liberalne privrede nego je, velikim delom, korišćena kao mehanizam širenja korupcije, kriminala i nezakonitog bogaćenja.

Iza odluke da se izvede *brza* privatizacija nije stajao jasan koncept privrednog razvoja zemlje, niti je napravljen plan kako da se prevaziđe suštinski problem naše ekonomije – to da se troši više nego što se proizvodi, odnosno da naša ekonomija ne može da izdrži javne potrebe ovog društva, obezbedi zapošljavanje i održiv rast proizvodnje. Nedostatak koncepcije se ogledao u odnosu prema industrijskoj proizvodnji: od 2000. Srbija beleži stagnaciju u industrijskoj proizvodnji, dok su zemlje koje su ušle pre nas u tranziciju i bile uspešne, imale rast industrije između tri i četiri posto. Prema oceni ekonomiste Miroslava Zdravkovića, od 40 zemalja Evrope samo je nekoliko imalo gore rezultate od Srbije. Sličnu ocenu iznosi i ekonomistkinja Danica Popović, koja kaže da su „Mađari doveli Simens, Nokiju, Elektroluks, dok smo mi prodali

naše kompanije domaćim ili stranim tajkunima, koji su ih potom opljačkali i zatvorili“. Ona tvrdi da se kod nas dogodila nakaradna tranzicija, jer je bila svedena samo na prodaju preduzeća privatnim vlasnicima i stavljanjem novca u budžet, a da se nije stvarala nova ekonomska klima koja bi dovela do pritanja novog kapitala. Tome treba dodati da brojne privatizacije nisu bile rukovođene preduzetništvom i razvojem proizvodnje, nego su preduzeća kupovana (naročito od 2004) kao unosne *nekretnine* za male pare, s ciljem da se u pogodnom trenutku dobro preprodaju i ostvari velika dobit. Tako je, bez obzira na to da li bi bila uspešna ili ne, proizvodnja gašena, a radnici oterani⁶⁶, jer je kupljena nekretnina, a ne preduzeće.

Interesna povezanost partija, države i poslovnih ljudi, počela je za vreme Miloševića i nije se promenila posle pada njegovog režima. Ona se, naprotiv, *povećala*, jer se posle 5. oktobra, privatizacija razmahala u kontekstu legitimne tranzicije te transformacije socijalističke privrede u kapitalističku. Nakon odlaska Miloševića, koji je tek naćeo proces privatizacije (Zakon o privatizaciji je donet 1997) i otvorio njenu tajkunizaciju prepuštanjem nekih društvenih preduzeća svojim omiljenim privrednicima koji su činili usluge pod sankcijama, privatizacija je posle 5. oktobra postala fundamentalni proces preoblikovanja društva pod palicom vladajućih koalicija demokratskih stranaka. Te partije, u koalicionim savezima, u toj velikoj transformaciji dobile su priliku da postanu prodavci ogromnog *kompleksa društvenih preduzeća*. Radilo se o približno 60 posto ukupnih privrednih resursa. Zajedno sa tajkunima i kriminalcima, one su u velikoj meri orobile ta preduzeća, u jednoj od najprljavijih privatizacija u jugoistočnoj Evropi⁶⁷. Zbog odgovornosti stranaka koje su posle 5. oktobra bile na vlasti, prjlava privatizacija u Srbiji je još uvek tabu tema, danas uglavnom otpisana pod parolom „šta je bilo – bilo je“. I kada bi se o privatizaciji povelala reć, prvo bi se isprićala prića o totalnoj privrednoj propasti za vreme Miloševića,

66 Prema studiji o privatizaciji koju je uradio Ekonomski savet.

67 Podaci i citati preuzeti iz teksta Zorana Lukovića „Bez posla ostavili 500.000 radnika“, *Danas*, 11.2.2012.

što je nesporno. Ali se nikako ne stiže do drugog dela priće: umesto razvoja i modernizacije srpske privrede, došlo je do novog horora – korumpirane, kriminalne i nemarne privatizacije, koja nije zbrisala samo industriju i radnu snagu⁶⁸ nego je uništila i ćitave delove Srbije i ćitave grane industrijske proizvodnje⁶⁹.

U smišljenom poduhvatu politićko-tajkunsko-konsultanskog saveza, glavnu ulogu je dobila Agencija za privatizaciju. Pod uticajem ovog saveza, ona je dobila pravo da sama kreira, sprovodi i kontroliše privatizaciju, najviše u prvom delu – prodaji, najćešće nameštanjem tendera, dok za izvršenje ugovornih obaveza nije bila zainteresovana, sve dok ne bi došlo do totalnog sloma preduzeća, iako su Agenciji po pravilu na vreme i gotovo neprekidno stizale brojne prijave unesrećenih radnika⁷⁰. Po slovu zakona, Agencija nije bila dužna da ispituje poreklo novca i biografiju kupca, odnosno to da li je bio osuđivan. Provere nije vršila nijedna institucija, što je otvorilo vrata kriminalcima i prljavom novcu da kupuju preduzeća i zemljište, što najbolje dokazuje slućaj famoznog Darka Šarića, o ćijim se kupovinama po Srbiji sada naširoko raspređa u medijima, ali se niko ne priseća da Šarić nije bio nepoznat vlastima kao veliki kupac svega i svaćega⁷¹. Kad prljav novac jednom uđe u privredno

68 Šta se događalo s radnom snagom posebna je i nedovoljno istražena tema. Poznati su samo fragmenti, kao na primer da je u preradićavćkoj industriji na kraju 2000. bilo zaposleno 614.000, a u septembru 2011. svega 294.000 ljudi. Hvale koje se izriću pojedinim privatizovanim preduzećima jer su ostvarila znatno veću produktivnost rada i ukupnu efikasnost, ne govore o tome da je to postignuto isključivo otpuštanjem zaposlenih, što se dešavalo u poljoprivredno-prehrambenim preduzećima i preradićavćkom sektoru, a da su pri tom obe delatnosti stagnirale (Izvor: Jovana Rabrenović, „Gorki plodovi privatizacije“, *Politika*, 26.2.2012).

69 Izvor: Tanja Nikolić-Ćaković, „Privatizacija: Oglođana Srbija“, *NIN*, 20.5.2011, preuzeto sa sajta b92, http://www.b92.net/biz/fokus/analiza.php?yyyy=2011&mm=05&nav_id=513647.

70 Tu je stradanje industrije i radnika i u velikim gradovima – Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu. Samo u Nišu je pre dve decenije radilo oko 200.000 industrijskih radnika, a sada ih je jedva 15.000 (Izvor: Mirjana Stevanović, „Dok je svet napredovao mi smo jurili unatrag“, *Danas*, 23.12.2011). Još gora sudbina je zadesila srednje gradove, kao što je na primer Subotica, koja je od lepo uređenog i prosperitetnog grada postala ruina; ćak je i njeno ćuveno pozorište srušeno.

71 Videti: Aleksandra Isakov, „Dosije 'Politike': „Lice i naliće privatizacije“, sedmi nastavak „Nestale ćitave industrijske grane“, 16.8.2011.

tivo, on ga razara, jer mu nije cilj proizvodnja nego samo pranje novca, tj. njegovo ubacivanje u legalne tokove⁷².

Vesna Pešić

Ključnu ulogu u sistemskom ceđenju kapitala i imovine imalo je nekoliko konsultantskih kuća koje su bile spona između tajkuna i državnih institucija. To su Ces Mekon, Citadela, Dilojt i Tuš i Ekonomski institut, koji je bio alfa i omega srpske tranzicije, firma koja je dobijala najveće konsultantske poslove⁷³. Vodeći ljudi tih firmi bili su dobro umreženi i povezani sa tajkunima i sa državom, službama i sa fudbalskim klubovima. Grupa konsultantskih eksperata, gotovo svi iz Ekonomskog instituta, šetala se od svojih konsultantskih firmi do visokih državnih pozicija. To je slučaj sa karijerom Danka Đunića, koji je upravljao Ekonomskim institutom, bio potpredsednik savezne vlade za vreme Miloševića, ali od tog vremena je poslovno znatno napredovao, nikada ne raskidajući veze sa politikom i službama. Tu je i karijera Mirka Cvetkovića, koji sa konsultantskog položaja postaje zamenik ministra za privredu i privatizaciju na poziv Aleksandra Vlahovića kao ministra, odakle preuzima mesto direktora Agencije za privatizaciju⁷⁴, a odatle se ponovo seli na mesto savetnika u CEO Intercon Consalting - Ces Mecon. Sa pozicije savetnika prelazi na položaj ministra finansija u drugoj Koštuničinoj vladi, na predlog Demokratske stranke. Koštunica je odobrio nelegalnu prodaju C marketa, postavio kontroverznog ministra ekonomije Predraga Bubala i još nekolicinu, koji su nestali iz politike pošto su se prethodno dobro obezbedili. Zanimljivo je da se tom šetkanju od pozicija u privatnim konsultantskim kućama do visokih državnih funkcija, i to baš u oblasti privatizacije, nije postavljalo pitanje sukoba interesa. Isti tip šetkanja je vidljiv i u kari-

72 Mnogi nezadovoljni bivši radnici i mali akcionari mnogih privatizovanih preduzeća, na javnom saslušanju o problemima privatizacije u Odboru Skupštine Srbije za predstavljanje i predloge, rekli su da Agencija nije poštovala zakon i da je radila suprotno interesima radnika, kao i da su oni Agenciju obavestavali o nezakonitostima, ali se ona nije obazirala (Izvor: Agencija Beta; sa sajta B92, 13.12.2011: http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2011&mm=12&dd=13&nav_id=565459).

73 Marko Matić, „Tadićev režim štiti Šariće”, E-novine, 20.1.2012, <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/57406-Tadiev-reim-titio-arie.html>.

74 „Korupcija i razorena privreda glavna prepreka na putu ka EU”, Danas, 18-19 jun. 2011.

Dvije društvo Kako smo stigli dovdje
jeri Aleksandra Vlahovića, koji je počeo u famoznom Ekonomskom institutu, a zatim direktno iz konsultantske kuće Dilojt i Tuš, u kojoj je radio, došao na mesto ministra za privatizaciju u Đinđićevoj vladi. Ponovo se vratio na isto mesto, proširio svoje poslove, ali se nije odvajao ni od tajkunske klike ni od politike kao visoki funkcioner Demokratske stranke i narodni poslanik. On je i predsednik Društva ekonomista Srbije i predsednik Crvene zvezde, kao i vlasnik (zajedno sa Dankom Đunićem) firme Eki Investments, koja se takođe bavi širokim spektrom poslova. Dok je on bio ministar obavljene su najuspešnije privatizacije⁷⁵, mada i u tim slučajevima zakon nije poštovan⁷⁶. Uloga konsultantskih kuća je bila tako velika da se slobodno može reći da su u pojedinim slučajevima one sprovodile privatizaciju: radile su izveštaje i davale procene vrednosti kapitala, dok su istovremeno njihovi ljudi radili i za zainteresovane kupce⁷⁷. Ta povezanost je omogućavala onima koji su ih angažovali da izbace konkurenciju. Kao jedna od glavnih karika u procesu privatizacije, u „sistem“ je bio uključen Privredni sud i stavljen pod političko-tajkunsku kontrolu.

U potpunoj zakonskoj slobodi, privatizacija u Srbiji je izvršena korumpirano, kriminalno, netransparentno i aljkavo⁷⁸. Njeni kreatori i glavni korisnici uspešno su iscedili kapital i imovinu iz Srbije i uništili na stotine hiljada radnika koji su ostali bez posla, ali nisu bili sposobni da naprave novu privredu u kojoj bi se radna snaga zaposlila. Od 2001. godine privatizacijom je izgubljeno između 400.000 i 500.000 radnih mesta⁷⁹. Ogromna nezaposlenost postala

75 Prema tekstu Tanje Nikolić- Đaković „Privatizacija: Oglodana Srbija”, NIN, 20.5.2011.

76 U tekstu „Privatizacija: Oglodana Srbija” tvrdi se da je zadržao i mesto izvršnog direktora u konsultantskoj kući Ces Mekon.

77 Te uspešne privatizacije na samom početku odnose se na prodaje najzdravijih firmi koje smo imali (cementare, duvanska industrija, Knjaz Miloš itd), koje su dobro radile i kao društvena preduzeća. Od tog početka kada je trebalo pokazati kako privatizacija dobro funkcioniše, potpuno se razlikuje period posle 2004. kada su njeni rezultati neuporedivo lošiji (Izvor: „Gorki plodovi privatizacije”, Politika, 26.2.2012).

78 Analizu tih prvih privatizacija i u njih ucertanih političkih uticaja videti u: Barać i Zlatić (2005).

79 Prema tekstu „Privatizacija: Oglodana Srbija”.

je simbol neuspešnosti tranzicije u Srbiji. Ona se već duže vreme kreće oko 20 posto, s tendencijom stalnog povećanja, a danas dostiže već 25 posto. Tu je nastala ključna neravnoteža. Privreda je ostala nerazvijena i oslonjena na zaostalu poljoprivredu, industrija nije obnavljana, kako smo već rekli⁸⁰, već su se aktivnosti selile u trgovinu, usluge, uvoz, bankarstvo i javni sektor. Monopoli, loša poslovna klima, ogromna birokratija, neefikasne institucije i visok rizik za investicije odbijali su strane investitore. Nije bila retkost da su oni prvo morali dobiti dozvolu od tajkuna da uđu u biznis u Srbiji, a redak je kapital koji ulazi na takva „tržišta“. Mala i srednja preduzeća nisu podržana i sve vreme se nalaze na vetrometini, boreći se sa crnom i sivom ekonomijom, raznim vrstama poreza, skupim kredima, nenaplativim uslugama i sudstvom preko koga se šteta ne može nadoknaditi⁸¹.

Kada se izbliza pogledaju podaci o privatizaciji slika je porazna⁸². Posle jedanaest godina nakon promena, na nivou Srbije je prodato oko 2.402 preduzeća, a poništeno oko 640 privatizacija, tj. svaka četvrta⁸³. U preduzećima je radilo 83.000 radnika, a prodajna vred-

80 Na primer, u Poljskoj je situacija bila drugačija. Država nije žurila sa privatizacijom. U periodu od dve decenije tokom tranzicije iz komunizma u kapitalizam, Varšava je razvijala sistem fokusiran na iskorenjivanje korupcije i organizovanog kriminala. Kžištof Valenčak, zamenik ministra u ministarstvu finansija, koje je nadležno za kontrolu procesa privatizacije, kaže da je ministarstvo ulagalo velike napore da pronade solidne investitore (Stevan Dojčinović, „Udeo podzemlja u srbijanskoj ekonomiji“, E-novine, 4.11.2011).

81 Na sastanku Borisa Tadića sa sindikatima iz Kragujevca predsedniku je rečeno da je privatizacija bila kriminalna i da su njene posledice katastrofalne, posebno u industriji u metalnom kompleksu. Sindikalci su istakli da je aktuelni ekonomsko-privredni sistem, zasnovan na sumnjivom kapitalu i gubitku pola miliona radnih mesta – neodrživ. Predsednik je odgovorio da je „vlast pravila greške ali da su, uprkos svemu, oni najbolji, misleći na Demokratsku stranku“ (Z. Radovanović, „Neodrživ je sistem zasnovan na kriminalnoj privatizaciji“, Danas, 24.1.2012).

82 Pošto su tokom tranzicije ljudi uglavnom proterani iz industrije, ona sada iznosi tek nešto preko 50 odsto nivoa proizvodnje iz 1990 (Boarov 2011b).

83 Koliko je potcenjen razvoj malih i srednjih preduzeća vidi se i u Zakonu o parničnom postupku, koji je donet septembra 2011. Zakon predviđa skraćenu i nepovoljnu proceduru za privredne sporove male vrednosti, tj. one čija vrednost ne prelazi 30.000 evra. Takve sporove po pravilu vode mala i srednja preduzeća. Srbija od svih država u regionu odstupa po tome što je postavila visoku lestvicu za „male sporove“ i tako oštetila mala i srednja preduzeća. U BiH je mali spor do 3.000 evra, Crnoj Gori 5.000, u Hrvatskoj

nost iznosila je jednu milijardu evra.⁸⁴ Ostvareni prihod od privatizacije je mizeran – svega 2670 miliona evra, što je manje od dotacije koja je morala biti obezbeđena za pokriće deficita za penzije 1,7 miliona penzionera (Boarov 2011b). Posebno zabrinjava podatak da je 65 posto privatizovanih firmi ugašeno ili su pred postupkom likvidacije. Samo 35 posto još uvek posluje, a zarade se redovno isplaćuju radnicima u tek 20 od tih preživelih firmi.⁸⁵ Tri četvrtine, tj. 75 posto zaposlenih izgubilo je posao.⁸⁶ O ovako lošim rezultatima u javnosti nije otvorena rasprava, nije preispitivan model privatizacije (zakon o privatizaciji je promenjen utoliko što se traži poreklo novca i biografija kupca), nisu otklonjene greške, a još je manje postavljeno pitanje odgovornosti.

Privatizacije su mahom propadale zbog toga što novi vlasnici nisu imali nameru da nastave proizvodnju. Bavili su se ispumpavanjem kapitala i njegovim prenošenjem na druge svoje firme, rasprodajom imovine i uskraćivanjem plata radnicima. Takvo ponašanje je, između ostalih manjkavosti, bilo omogućeno i plaćanjem na rate. Novi vlasnici su imali dovoljno vremena da rasprodaju imovinu i pre nego što su okončali kupovinu. Kada jednom dođu do novca, a to je upravo moment izvlačenja kapitala iz kupljenog preduzeća, oni gotovo redovno ne isplate ostatak cene. I šta se onda dešava? Država je primorana da uzme nazad praktično bezvrednu ljušturu koja je preostala od preduzeća⁸⁷.

7.500, u Sloveniji 2.100, u Makedoniji 3.250 evra.

84 Volfgang Kloc, predsednik fondacije Hajnrih Bel za Balkan, sledećim je rečima prokomentarisao ove podatke: „Koji to problemi muče društvo, u kojem je opstalo još svega 35% svih preduzeća privatizovanih između 2002. i 2011. godine, u kojem je 75% radnika u privatnim firmama ostalo bez posla, u kojem je prosečna plata 380 evra, dok se godina studija na državnim fakultetima plaća 1.000 evra, a na privatnim višestruko više?“ („Egzegeza na srpski način“, pescanik.net, 20.12.2011).

85 Poređenja radi, privatizacija u najuspešnijim zemljama u tranziciji zabeležila je oko 10-15 odsto raskinutih ugovora, dok je u Srbiji poništena svaka četvrta, a u industriji svaka treća privatizacija (Zoran Luković, „Bez posla ostavili 500.000 radnika“, Danas, 11.2.2012).

86 „Firme prodali, radnici na ulice“, b92.net, 30.11.2011, Tanjug: http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2011&mm=11&dd=30&nav_id=562044.

87 „Bez posla ostavili 500.000 radnika“, Danas, 11.2.2012.

Prljava i neuspešna privatizacija je harala po unutrašnjosti Srbije kao cunami, pretvarajući gradove u pustinje u kojima više ničega nije bilo⁸⁸. Mlađa i obrazovanija radna snaga koja nije htela da dobije etiketu „gubitnika tranzicije“, počela je da vrši pritisak na partije, tj. na državu da ih zapošljava kao svoju partijsku vojsku. Tako su partije postale ne samo vlasnici državnog kapitala i prodavci društvene imovine nego su postale i glavni *poslodavci*. Otuda one silne agencije, fondovi, direkcije, kancelarije, administracija, kako na republičkom tako i na lokalnim nivou. Partije i država su postali jedno te isto preduzeće, koje neprekidno zapošljava na račun budžeta, baš kao što iz njega isplaćuje sve veći procenat penzija, jer je penzijski fond (polu)prazan. Kada se sve sabere, ispada da je neuspešna tranzicija, veliki deo radne snage prebacila na državu, odnosno u partijske ruke, davanjem otpremnine (u srećnim slučajevima) i teranjem u ranu penziju, razmeštanjem po javnim preduzećima i društvenim službama, koje same neefikasno rade jer ih vode partijski funkcioneri umesto profesionalni menadžeri.

Privatizovana preduzeća se u poslednjih godinu dana sve češće vraćaju državi; takav slučaj su paraćinska staklara, Agroživ, Azotara i dr. Tome se sada pridružila Železara Smederevo, pošto ju je napustila američka firma U.S. Steel. Privatizacija preostalih društvenih preduzeća je stala, već privatizovana i propala preuzima država, pa se postavlja pitanje u kom začaranom krugu živi ovo društvo. U predizborno vreme, a ono traje sve duže, upadljivo jača javni sektor, uvećavanjem javne svojine, koja se tretira kao partijsko vlasništvo, i to ne samo novim podržavljenjem preduzeća, nego i permanentnim zaduživanjem zemlje zbog reanimiranja javnih preduzeća i održavanjem birokratije kao partijske srednje klase. Ovaj proces je usmeren na očuvanje kakve-takve zaposlenosti pred izbore, a, s druge strane, izraz je nečijeg političkog interesa da se zaduživanjem održe neka javna preduzeća, na primer Srbijagas, za koje je država budžetom za 2012. godinu predvidela ogromne

88 „Firme prodali, radnici na ulice”, b92.net, 30.11.2011.

garancije⁸⁹. Da li se Srbija opet vraća na početak, napravivši čitav krug, da bi se vratila na isto mesto odakle je pošla?

Verica Barać i njen Savet za borbu protiv korupcije jedini su se redovno bavili korumpiranom i kriminalizovanom privatizacijom. Savet je obrađivao sve njene faze posle 5. oktobra, od prve faze do druge – kada se prešlo na otimanje akcija malih akcionara. Zajedno sa listom Republika, aktivno je pomagao malim akcionarima da odbrane svoje vlasništvo, kao u slučaju Jugoremedije iz Zrenjanina. Izgleda da napad na svojinu malih akcionara nije završen. Tvrdi se da je novi zakon o tržištu kapitala i privrednim društvima, usvojen u novembru prošle godine, u interesu krupnog kapitala i konsultanata, a ne zaštite malih akcionara, kako se taj zakon predstavljao. Mali akcionari će biti još manje zaštićeni, a kako tvrdi bivši predsednik Komisije za hartije od vrednosti, a sada njen član, Milko Štimac, taj zakon je „prilika da se pretežni vlasnik preduzeća reši malih akcionara i kupi njihove akcije po niskoj ceni⁹⁰.”

Uporna Verica Barać je od početka isticala da je privatizacija tako naštimentovana da omogućiti tajkunima i kriminalcima da formalnom kupovinom kompanija dođu u posed ogromne imovine. Na isti način je uporno branila vlasništvo malih akcionara. Redovno je podnosila krivične prijave tužilaštvu, ali nijedna nije procesuirana. Ona smatra da je ipak najveći nedostatak sistema to što nije postojala nikakva spoljašnja kontrola procesa privatizacije: „Agencija za privatizaciju je državno telo oslobođeno svake odgovornosti. Oni kreiraju, sprovođe i kontrolišu proces privatizacije, a njih niko ne kontrolišu⁹¹.”

89 Isto.

90 Regionalni koordinator Privredne komore za Pčinjski okrug kaže da je loša privatizacija tom kraju nanela veću štetu nego bombardovanje. Većina preduzeća skoro da je obustavila proizvodnju, a hiljade radnika je izgubilo posao. Loša privatizacija dovela je do toga da u većini opština u Pčinjskom okrugu ima više zaposlenih u državnim ustanovama i javnim preduzećima nego u privredi. Nijedno društveno preduzeće koje je u Pčinjskom okrugu privatizovano ne ispunjava sve uslove dobre privatizacije – da radi i isplaćuje plate, da je povećalo proizvodnju i da je povećalo ili zadržalo isti broj zaposlenih” (Danas, 7.11.2011, Beta).

91 O jačanju javnog sektora zaduživanjem države zbog javnih preduzeća videti: Saša Đogović, „Reanimiranje srpske privrede”, Danas, 27.2.2012.

U jednom momentu, sredinom 2011, kroz medije je prošla vest da će Evropska komisija tražiti preispitivanje 20 najkorumpiranijih privatizacija, upravo onih koje su istražili Verica Barać i njen Savet za borbu protiv korupcije. Tvrdilo se da je takav zahtev stigao pismom. Onda se opet sve utišalo, jer je rečeno da to pismo ne postoji. Ali problem privatizacije je opet izbio u javnost. U Rezoluciji o Srbiji koju je doneo Odbor za spoljne poslove Evropskog parlamenta o napredovanju Srbije kaže se da vlast mora da reši problem 24 firme sa sumnjivom privatizacijom. Izgleda da je pismo ipak stiglo, samo je ostalo u nečijem džepu⁹².

Vesna Pešić

92 Perica Đaković, „Nevinost bez zaštite”, NIN, br. 3179, 1.12.2011.

Divlje društvo Kako smo stigli do nje

VII TAČKA

Nema nikog

Šta vredi što je partokratija raskrinkana i što svi govore da partijske vrhuške, zajedno sa tajkunima, drže sve u svojim rukama, kada se ništa ne menja. Privilegije i sistemska korupcija sve više izjedaju društveno tkivo, a to kao da naše vladare nimalo ne uznemirava. Umesto da se razvija pravna država – jača ova partijska. Vrhovi stranaka su zarobili državu, privatizovali je za lične interese i uživanje i ona više ne služi potrebama građana. Sadašnji vlastodršci u koje ubrajam i tajkune, jer je to jedna te ista grupa, rade šta hoće, pošto su sve institucije, uključujući i pravosuđe, stavili pod svoju kontrolu. Zato ih zovem 'političkom mafijom'. Oni su zabavljeni svojim interesima i hedonističkim strastima, a javni poslovi ih slabo zanimaju. Zbog veoma lošeg upravljanja, zemlja sve više zaostaje na svim važnim rangiranjima i nalazi se na samom dnu, među nerazvijenim zemljama trećeg sveta. Još gore je što ovu vladajuću grupu možemo da 'raskrinkavamo' do preksutra, to nema efekta. Ona postaje sve arogantnija, što širi depresiju u čitavom društvu, ljudi ne vide izlaz, besperspektivnost je jedan od ključnih problema.“

Tu grupu čine oni koji su postali nekažnjivi šta god radili, koliko god kršili pravila, zakone i rasipali sredstava iz budžeta. Nema pozivanja na odgovornost. Nema smenjivanja. Protiv njih nema krivičnih prijava. Ako se neko nezavisno telo i usudi da ih podnese, tužilaštvo ih ignoriše, ili odbacuje kao neosnovane. Kada Državna revizorska institucija izvesti javnost o dramatičnom kršenju pravila o trošenju budžetskih sredstava, na šta sve pare bacaju ministri i direktori javnih preduzeća, i koliko para ode na korupciju u javnim nabavkama, šta se dešava?

Ništa, naravno, možda se dogode samo neke prekršajne prijave, koje stižu posle dve godine, ako uopšte dođu do prekršioca. Da li ste čuli da je neko smenjen zbog toga? Niste. Ako nekažnjivost obeležava granice te grupe, nju sadržinski čine visoki partijski funkcioneri raspoređeni na državne i javne funkcije, koji veoma često obavljaju i više takvih dužnosti, a osim toga imaju i svoj privatni biznis. Ta političko-poslovna grupa ima ogromnu moć i predstavlja glavnu prepreku napredovanju Srbije. Partijski lideri su moćniji od države, oni su državu likvidirali. Ona im nije ni važna jer imaju naciju, pa šta će im i država. Predsednik Boris Tadić je preko svog kabineta i nelegalnog mešanja u sve grane vlasti, posebno u izvršnu, postao faktor koji podriva stvaranje institucija.

Vesna Pešić

Ima li u toj vrsti ponašanja razlika između vlasti i opozicije?

Koliko smo dosada mogli videti – sve stranke su se izjednačile po tome što ih najviše interesuju vlast i novac. Postoje razlike u tome ko je za nezavisno Kosovo, a ko smatra da je Kosovo zauvek u Srbiji, ko više voli Moskvu, a ko Brisel. Većina stranaka je nacionalistička, retki su izuzeci, ima ih nekoliko. Osim toga sve partije su nedemokratske i autoritarne. Neke govore da su za ulazak Srbije u EU, a u praksi se ponašaju potpuno suprotno tom cilju, jer sprečavaju da se uspostavi vladavina prava, mada i oni koji su protiv Evropske unije ništa nisu učinili da se Srbija uredi kao pravna država.

Mislite da je jedini cilj tzv. stranaka demokratskog bloka da se nakon izbora svi zajedno nađu na vlasti?

Pa to je sasvim evidentno, mada se sada svađaju, na primer SPO i DS, a ko je kriv to uopšte nije važno, jer će se na kraju svi zajedno naći u vladajućoj koaliciji. Ima dosta svađa i zađevica među budućim partnerima, ali ozbiljne rasprave o važnim pitanjima nema. Važnije je podela uloga. Svako na svom frontu treba da privuče glasače, ali je plan da se na kraju svi ti „frontovi“ ujedine u vladajuću koaliciju, da bi nastavili po starom.

DS sebe dugoročno vidi kao stožernu stranku vladajućih koalicija, uz pomoć manjih stranaka. U krajnjem slučaju, ako u tome ne bi uspeła, što nije mnogo verovatno, ona će se opredeliti za koaliciju sa Srpskom naprednom strankom. Problem je u tome što se DS obrukao, jer se na njega računalo da će insistirati na pravnoj državi, sređivanju zemlje i otklonu prema nacionalizmu. Socijalističku partiju Srbije neću ni pominjati, jer od nje ništa nisam očekivala, njene kadrove znamo od ranije. Zbog toga što je DS loše upravljao Srbijom za poslednje četiri godine, trebalo bi da bude kažnjen gutbitkom izbora.

Divlje društvo Kako smo stigli dovide

A šta je druga mogućnost, da na vlast dođu naprednjaci?

Tako svi dreknu kada kažem da DS treba da bude kažnjen. Naravno da ne bi trebalo da na vlast dođe SNS, ali politika ima neka svoja pravila. Kada po ovom kijametu odete na pijacu, videćete da su sve tezge prekrivene snegom i da nigde nikoga nema. Tako vam je i u našoj politici. Sve je prekriveno debelim snegom i još se ne vidi kraj. Problem je u tome što je sistematski zatirana alternativa.

Mislite da nema alternative?

Otkud uopšte uverenje da uvek mora biti alternative? Bilo bi dobro da je tako, ali, nažalost, nije jer postoje svesni naponi da se one zatiru. Naravno da mi ne pada na pamet da je SNS alternativa. Ako bi izgubili izbore oni koji su sada na vlasti, mogla bi da se pokrene nova dinamika i da se dogode nova okupljanja. Možda ne umemo da se organizujemo protiv Demokratske stranke, ali bismo sigurno umeli protiv SNS. Izbori ne služe samo tome da dođu bolji, jer se to unapred i ne zna baš tačno, sem u ekstremnim situacijama, nego da se kazne oni koji su loše upravljali i naneli štetu društvu. To je put da stignu drugi, bolji, a ne tako što će na vlasti da sede jedni te isti. Ne bi bilo dobro da ostanu oni koji su sada na vlasti, jer bi se još više osilili.

Ako smo dozvolili da se zatvore alternative, u tom smislu – da, neka dođe on ako dobije većinu i uspe da formira vladu. Nema nam druge, jer je to demokratsko pravilo. I Koštunica je vladao četiri godine i bio u kohabitaciji sa DS-om. Ja to nisam podržavala, ali je posle pada prve vlade i ubistva Đinđića on u tome uspeo. Trenutno ne postoji neko ko bi doveo do promena, tako da se taj neko sada može pojaviti zaobilaznim putem. To znači da DS treba da izgubi izbore i da sadašnje rukovodstvo na čelu sa Tadićem treba da odgovori svojoj stranci i javnosti zašto su izgubili poverenje građana i zašto su loše upravljali društvom. Ta stranka mora da se preispita, uvidi greške, izabere novo rukovodstvo i krene novim putem. Tadić vlada već osam godina, pa valjda je bilo dosta. On je napravio trampu da DS glasa za Koštuničin ustav, ali da mu ovaj obezbedi još jedan, odnosno treći mandat. Ja mislim da takvi dogovori nisu legitimni. U Ustavu piše da jedno lice može biti birano dva puta na mesto predsednika Srbije. I šta sad? Opet će se menjati ustav, kako se već uveliko govori, a da bi se to desilo, možda mora opet da se napravi slična trampa.

Neki stručnjaci za ustavno pravo tvrde da Tadić ima pravo da se ponovo kandiduje jer je promenjen ustav?

Nisam shvatila da stručnjaci tvrde da kad god se promeni ustav, to omogućava kršenje samog tog ustava koji propisuje dva mandata za predsednika države. Dva mandata su uobičajena. Možda nisam u pravu, ali ja nisam čula da je sebi neko izdejstvovao treći mandat. A eto, kod nas padaju i takvi dogovori. Toga više nema ni u državama Latinske Amerike. Iako veoma uspešan, bivši brazilski predsednik Lula da Silva je morao da ode jer je ispunio dva mandata. Jedini primer koga mogu da se setim se dogodio u Hondurasu, gde je predsednik hteo da izvrda pravilo i dobije još jedan mandat, u čemu nije uspeo. A mi izvrdamo to pravilo ko od šale. To je taj legalizam, legalno jeste, ali nije legitimno.

Pokret za preokret nastoji da Srbija ostane na putu ka EU i da se problem Kosova reši priznanjem njegovog realnog postojanja. Ja se s time slažem, i to jeste veoma važno, ali je njihov problem u tome što nisu imali malo više strpljenja, da se ne juri u vlast po svaku cenu, da se stranka očuva kao prava alternativa. Sada bi imali 20 odsto, da nisu pali na uobičajene srpske strasti. Glasali su za ozloglašeni Zakon o informisanju i politizovanu reformu pravosuđa. Mislim da je fingirana reforma sudstva bila neoprostiva greška za sve proevropske stranke. Šta se kunu u Evropu, kada miniraju sudstvo. Proevropske stranke, bilo u vlasti ili opoziciji, nisu smele da dozvole da propadne još jedna reforma sudstva. Temelj liberalne i demokratske države leži u pravdi i vladavini zakona.

Najvažnije je da naša politička elita zaključi da je i za nju i celo društvo bitno da se donese pravi ustav, a da se ovaj oktroisani odbaci, da se na stvarnom konstitucionalizmu i zakonima vrši vlast, i da se samo tako može napraviti onaj ključni pomak bez kojeg nema civilizovanog društva. Evropa može da pomogne, ali mi moramo da pokažemo da smo sposobni da sredimo svoju državu. Uzaludna su nadanja da će to uraditi neko drugi umesto nas. Ako nismo u stanju da sami tako nešto učinimo, da se upristojimo i da institucije, a naročito pravosuđe, počnu da funkcionišu, nikada nećemo stići u Evropu. Ranije sam mislila, „eh, još samo da predamo optužene Haškom tribunalu“, „e, da nam je da sredimo odnose sa Crnom Gorom, pa de se okrenemo Srbiji i njenoj budućnosti“. Ali to nikako nije dolazilo na dnevni red. Uvek je bilo na tapetu novo nacionalno pitanje, a država se sve više i više raspadala i udaljavala. Tako sam i došla do zaključka da je prioritet da sredimo državu, a ne da se pokrивamo mantrama, bilo kosovskim zavetima, bilo evropskim. Onda će nas primiti u EU, a i nama samima će život imati više smisla.

Pa dobro, loša je vlast, ne valja opozicija, šta je rešenje, beli listići?

Vesna Pešić

Sve stranke pate od legitimacijskog deficita, izgubile su poverenje građana. To je faktično stanje. Beli listići nisu nikakva izmišljotina ili posledica bilo čije uobraženosti, kako neki govore. Još je smešniji kada profesor Dragoljub Mićunović govori da je to voajerizam. Kritičari belog glasa neka prvo postave pitanja Demokratskoj stranci zašto je tako loše upravljala društvom i dopustila ovakvu korupciju i bezakonje. Zašto je izneverila očekivanja građana, pa, umesto da idemo ka EU, šalje ministra spoljnih poslova da neprekidno sedi u avionu i trči po svetu da ne bi Kosovo bilo priznato, ili glasa za rezolucije koje su direktno uperene protiv interesa Evrope i podržava Iran koji dramatično krši ljudska prva; bojkotuje dodelu Nobelove nagrade ili zašto njihov koalicioni partner, Ivica Dačić, otvoreno pretil Americi da će dovesti ruski štit u Srbiju? Da li je to evropska politika? Demokratska stranka je bila veliki oslonac moderne i građanske Srbije, i veliki je potres kada se pokaže da ona to nije. Mi smo zaostalo društvo, ne možemo da stvaramo sto alternativa na sat, pa kad propadne ono što smo gradili, onda kažu, eto, doći će oni stari. Pa da, ali i vi ste postali oni stari! Najveća je greška što se DS nije bavila stvarnom evropeizacijom države i društva i pokazala da je ozbiljno mislila da Srbija uđe u EU.

A nije?

Naravno da nije. Mi smo za ovih deset godina pojeli sebe zato što te ključne stvari nismo uradili.

Ključne odluke za sudbinu države donose se na telefonskim sednicama vlade, pa je jedina veza između Cvetkovićevog kabineta i građana Srbije postao vladin činovnik Milivoje Mihajlović?

Zato što su to samo makete i poslovođe onog koji stvarno donosi odluke – a to je predsednik Boris Tadić. U prethodne četiri godine nismo imali predsednika vlade, pa čak ni ministra finansija, vlada

Divlje društvo Kako smo stigli dovide

nije vodila politiku, uvek je iza paravana stajao Tadić, što je pravilo velike probleme i stvaralo konfuziju. A ni sam Cvetković nije nikakav Deda Mraz, nikakva naivčina, kako mnogima izgleda. Zato sednice vlade više nisu imale smisla, postale su čisto tehničke, odnosno i bukvalno – telefonske. Ja mislim da su više radile SMS poruke i naređenja iz centrale, nego ozbiljne analize problema i traženje rešenja u vladi. Strašno je kada se podrije izvršna vlast, tj. sama vlada, koja je odgovorna za vođenje politike, a ona to nije mogla da čini i da je htela, jer su se odluke donosile na drugom mestu.

Da li će Srbija ipak biti prinuđena da zatvori pitanje svojih granica, što podrazumeva prihvatanje nezavisnosti Kosova?

Naravno da će morati, ali je pitanje koliko mi činimo da do toga zaista dođe što pre? Izmislili smo kako je Kosovo na putu Srbije ka EU, kako su nam Kosovo oteli Amerikanci. Istina je sasvim drugačija. Srpska vlast je toliko loše i zločinački upravljala Kosovom da je Beograd zauvek izgubio pravo da tamo ima bilo kakve ingerencije. Zato nema kompromisa, jer su se Albanci izborili za svoje oslobođenje od takve vlasti i više se ne može nazad.

Ko će naterati Srbiju da to prihvati? Evropska unija?

Ne znam, valjda nekakva nužda, ekonomska propast. Možda ćemo doći i do neke samosvesti o sebi koja sada ne postoji. Ljudi ovde nemaju nikakvu samosvest o našoj prošlosti, niti ima nekakvog plana za budućnost. Mi nismo svesni kako nas drugi vide, nećemo da se korigujemo, to činimo samo minimalno kada moramo. Pa kako nam bude, ali neka se ljudi ne žale ako neće da vide i svoju krivicu za beznađe i siromaštvo koje nas je snašlo.

Ovde se još ne shvata da tranzicija, u smislu modernizacije i promene vrednosti, mora biti zasnovana na autonomnim institucijama koje sprovode univerzalne vrednosti, dogovorene ustavom. Do toga se može stići jedino ako institucije nisu podrivene političkim,

ideološkim ili tajkunskim interesima. A to se desilo u Srbiji i zastavljeni smo. Nacionalističke vrednosti, koje još dominiraju, ne mare ni za državu, ni za pravdu, ni za ustav, ni za zakon. Nacionalizam je asocijalna ideologija i ne može da obezbedi integraciju slobodnih građana i složenog društva. A Srbija i dalje insistira na takvom identitetu.

Mislite da su problemi Srbije dublji od postojanja Slobodana Miloševića?

Ne mislim. Srbija je pre toga napredovala 30 godina i imala rast od šest odsto bruto nacionalnog dohotka, a onda se survala sa nacionalizmom, ratovima, zločinima, zarđalim načinom upravljanja, korupcijom, a sve je to nastalo upravo s Miloševićem. Od tada počinje pad u ambis. Nova-stara elita je i posle 5. oktobra, zadržala nacionalizam kao integrativni okvir i zato nije uspela da dođe do demokratskog ustava i uspostavi normalnu i sređenu državu.

Činjenica je da su preživeli zastareli mehanizmi upravljanja. Na primer, još za vreme samoupravnog socijalizma, za rukovođenje privrednim preduzećima nije bio dovoljan samo partijski kriterijum – da podsetim samo na famozne tehnomenadžere koji su dobijali mesta u privredi. A sada, posle toliko decenija, kod nas nema profesionalnog menadžmenta, nema profesionalne i efikasne administracije, nego je sve to i celo društvo pretvoreno u partijsko-tajkunsku vojsku.

Da li vi lično osećate neku vrstu odgovornosti zbog ovoga, da li ste mogli da učinite više kao nekada uticajna članica LDP-a, poslanica, ambasadorica?

Glupo je da kažem da nisam mogla da učinim više, sigurno sam mogla. Kao ambasador mislim da sam dobro radila, takođe smatram da sam bila aktivan i dobar poslanik, ali nisam mogla da utičem na politiku LDP-a, jer danas stranke nisu dovoljno otvorene

Vesna Pešić

Divlje društvo Kako smo stigli dande

za demokratsku raspravu i traženje najboljih rešenja. Niko me nije ograničavao u poslaničkom radu, odnosi su bili pristojni, ali odluke u svim strankama, ne samo u ovoj, donosi šef stranke sa nekolicinom svojih ljudi koji su oko njega. Nekada, u devedesetim godinama, kada sam ja bila na mestu predsednice stranke, na Glavnim odborima nisam mogla da se odbranim od diskusije i kritike. Danas se mnogo više čuti.

Da li zaista ozbiljno razmišljate o povlačenju iz aktivnog bavljenja politikom?

Ja sam rekla jednom novinaru da se neću više baviti partijskom politikom niti kandidaturama za vlast, ali nisam rekla da se neću baviti politikom u jednom širem smislu, na koji svaki građanin ima pravo.

Vreme, broj 1102, 14. februar 2012, razgovor vodio Slobodan Kostić.

***PETI DEO – KAKO SMO STIGLI
DOVDE***

I

REKAPITULACIJA SADAŠNJEG STANJA

Opis stanja u Srbiji posle Miloševića pokazuje da je *loše upravljanje* dugog trajanja glavni izvor problema u našoj zemlji. Još uvek se vlada po starom, jer partijska vlast kontroliše sve sfere društva i institucije. Ni posle 5. oktobra Srbija nije uspela da napravi moderan spektar političkih stranaka, ni modernu i efikasnu državu zasnovanu na vladavini prava. Stari način vladanja vratio je i stare kadrove. O tome govori činjenica da glavna ministarstva i javne poslove vode Miloševićevi, Arkanovi i Krkobabićevi kadrovi. Sa starim kadrovima odlično su se uklopili i složili kadrovi stranaka koje su izvele „revoluciju“ 5. oktobra. Umesto da se stari kadrovi lustriraju i promene, ispalo je da su novi kadrovi postali isti kao stari. Nisu oni postali isti zato što svi pričaju jedno isto, nego zato što *smisao* svih tih priča ne leži u ispričanom, nego u skrivenom jedinstvu, onome što ih stvarno povezuje – a to je pripadnost istoj političkoj klasi. Šta god oni govorili, smisao tog govora se očitava kao odbrana njihovih zajedničkih interesa i privilegija.

Kako smo pokazali, to je uzrok zašto su sve političke i državne institucije u lošem stanju i uopšte ne funkcionišu. Srbija danas nema nijednu instituciju koja funkcioniše: ne znamo ko su sudije i tužioci, ko je izabran, reizabran a ko otpušten, zašto tužilaštvo ne pokreće postupke po prijavama nezavisnih institucija. Parlament je ispostava vlade, pa zato poslanici većine ne učestvuju u zakonodavnoj aktivnosti, već svoju ulogu shvataju kao partijsku sinekuru i glasačku mašinu za proizvodnju loših zakona, a kontrola rada vlade – ta važna funkcija parlamenta – jednostavno ne dolazi u obzir. Vlada nema vođstvo, razbijena je i ne drži konce u svojim rukama: ona je raskomadana stranačkom „feudalizacijom“ i tajkunskim interesima, njeni premijer i ministri nisu odgovorni za svoj rad, jer su podređeni spoljašnjim uticajima; ona ne radi kao tim, ministri se postavljaju bez dogovora i pod parolom „nema mešanja

u kadrovsku politiku“; ministri ne komuniciraju međusobno, a ni unutar ministarstava, u kojima nema ni unutrašnje, a ni javne kontrole. Dramatično se krše pravila o trošenju budžetskih sredstava: za to nema političke odgovornosti, nego se kaže „platiću kaznu“, a i to je pitanje. Rad državne uprave je pogoršan, jer je njena profesionalizacija propala nadiranjem partijske vojske u sve javne službe. Ona nije uspjela da postane celovit, efikasan i funkcionalan sistem, već je sprovednik systemske korupcije i lične vlasti. Predsednik države neograničeno se meša u rad izvršne, a preko nje i u druge dve grane vlasti, što je dovelo do spajanja sve tri grane vlasti u ličnosti predsednika države. Ovakva neformalna koncentracija moći, koja se najčešće delegira na „svoje ljude“, a ponekad i druge partijske vođe, stvara ogromnu konfuziju i pravni haos u svim državnim institucijama. U takvim okolnostima su ukinuti pojmovi dobre uprave (*good governance*) i javnog interesa čije ciljeve bi trebalo ostvariti. Nema ni politički artikuliranih stanovišta i programa koji opredeljuju građane i motivišu ih da se angažuju na njihovoj realizaciji.

Glavna dimenzija društvene strukture koja određuje položaj pojedinca i način funkcionisanja države i društva jeste *politička moć* partijskih vrhova, koja razbija normativni okvir tj. sve institucije. U nju se uklopila i s njom srasla novčana moć jednog uskog kruga poslovnih ljudi. Te dve grupe, za koje zakon ne važi, spojile su se u jednu jedinstvenu klasu, čije interese čuvaju Demokratska stranka i Boris Tadić. Obećanje Petog oktobra bilo je da će politička (partijska) moć nad društvom, ekonomijom i institucijama slabiti, kada se krene ka demokratizaciji i tržišnoj privredi. Od tog obećanja ništa nije ostalo. Srbija jeste pokrenuta u tom pravcu za vreme Zorana Đinđića, ali je brzo zaustavljena. Do toga je došlo najviše zato što su partijski vrhovi koji ulaze u vladajuće koalicije dobili potpunu samostalnost da vrše vlast bez ikakve kontrole. Oni nijednoj institucionalizovanoj instanci ne podnose račun. Svaki partijski *feud* radi za sebe, slično segmentiranoj strukturi srednjevekovnog društva. Partijsko cepanje vlade, državne administracije i insti-

Vesna Pešić

Dvije društvo kako smo stigli dande

tucija, i horizontalno i vertikalno, uvedeno je posle ubistva Zorana Đinđića, odnosno kada je vladu preuzeo Koštunica¹, ali je Boris Tadić takav način vladanja konsolidovao, socijalno strukturirao i institucionalno zaokružio. Takav način anahronog upravljanja razorio je i sam koncept pravne države i demokratske konstitucije vlasti. Reč je o jednoj specifičnoj deformaciji u procesu tranzicije, koja preko nekih institucionalnih aranžmana višepartijski sistem pretvara u diktaturu *partijskog monopola* nad državom, privredom i svim javnim delatnostima i ustanovama. Oblik političkog poretka u Srbiji postao je neka vrsta „neopatrimonalizma“, koji je obnovio tradicionalni („gazdinski“) oblik lične vlasti. U današnje vreme se to zove „zarobljena država“, moralno pokvarena država, systemska korupcija ili „novi autoritarizam“, karakterističan za tranziciona društva. Najteže posledice pokvarene države su ukidanje kontrole i nekažnjivost. Kad te dve stvari nema, nema ni onog *osnovnog reda* bez koga život pojedinca nema elementarnu zaštitu, a koji je toliko važan da ne zavisi samo od političkog uređenja (tj. koliko je društvo demokratsko), već od funkcionisanja službi reda, ali i konstitucije same *društvenosti i uzajamnosti* među ljudima koji čine jedno društvo.

Šta je bio razlog da se i posle pada Miloševića uspostavi anahroni poredak lične vlasti? Glavni razlog je bio taj što *ono lično*, kao sadržinsko i vrednosno, najefektnije razbija univerzalistički potencijal autonomnih institucija, čija je uloga da obezbede jedinstvo onog opšteg u svakom partikularnom i pojedinačnom iskustvu (Đinđić 1988a: 193–194 i dalje). To je način da se miniraju depersonalizovane zakonske procedure koje karakterišu modernu politiku i da se umesto formalnih (pravnih) načina otvore *neformalni i nekontrolisani* oblici komunikacije, bazirani na ličnim lojalnostima umesto na onima po službenoj dužnosti. Na primeru

¹ Đinđić je eksplicitno i od početka odbacio takav koncept vlade: „Ako bi se promenila vlada, s tim da ona bude konglomerat stranaka, ja ne bih pristao da budem njen predsednik. Naprosto ne želim da budem predsednik kozačke skupštine, gde svaka stranka ima svog ministra, pa preko svog ministra vodi svoje stranačke poslove“ (Đinđić 2004:163).

predsednika države pokazali smo tu ekspanziju lične (neformalne) moći. Ona se na najdrastičniji način iskazala stavljanjem pravosudnih organa, tužilaštva i sudstva pod direktnu kontrolu predsednika države preko nekoliko njegovih službenika. To mu je omogućilo da selektivno deli *nekažnjivost kome hoće*, a to su najčešće pojedini stranački funkcioneri, tajkuni, konsultanti, lični prijatelji, koalicioni partneri i lojalni sledbenici raspoređeni u državnom aparatu. Tu su i „huligani“, jedna specijalna vrsta nasilnika. Preko tog istog – partijskog kanala, ali u manjoj meri, takvu mogućnost uticaja imaju još neki stranački lideri, ministri i tajkuni, bilo da ga ostvaruju direktno ili preko predsednika, pod uslovom da su važan deo oligarhijske (političko-tajkunske) klase.

Kako smo već pokazali, do prodora lične vlasti i neformalnih kanala komunikacije došlo je zbog nepostojanja granice između političkih stranka i državne vlasti. Iako je nedostatak ovog razgraničenja pokazao loše posledice u slučaju predsednika države i u načinu formiranja i funkcionisanja vlade, do korekcije tog *sistemskog defekta* nije došlo². On široko dozvoljava gomilanje funkcija i koncentraciju moći, koji se šire kroz čitav društveni sistem. Formalne, državne uloge koje zakon definiše i ograničava – neformalno se proširuju *partijskim*, ali i direktnim tajkunskim, tj. poslovnim interesima. To dokazuje našu osnovnu tezu: politički sistem je anahron i glavni je proizvođač nefunkcionalnog, tj. patološkog stanja u kome se nalaze politika, država i ukupni javni sektor. On je iznutra institucionalno slab, neizdiferenciran i primitivan. Naročito je primitivan i statičan izborni sistem koji neposredno utiče na stvaranje političke klase i njenog odvajanja od građana. Poroznost političkog sistema ga čini nesposobnim da se odbrani od „uljeza“, koji nelegalno dobijaju mesto u političkom odlučivanju. Tako se uspostavio *režim* nelegitimne političke vlasti koji proizvodi *klikaške sprege* i ličnu

2 Ta mogućnost da predsednik države obavlja i funkciju predsednika partije datira od komunističkog sistema, od Tita, preko Miloševića, do Koštunice i Tadića. Pokazalo se da svako sledeći ko dođe na vlast neće da promeni negativne (nefunkcionalne i nedemokratske) mehanizme vladanja, zato što i taj novi koji dođe smatra da će takvi mehanizmi i njemu dobro doći.

vlast i koji, kao takav, ne dozvoljava da se politički sistem promeni, da se ukoloni njegova dominacija koja onemogućava druge podsysteme društva – ekonomiju, kulturu i javne službe, da funkcionišu u skladu sa sopstvenom logikom i pravilima.

Partokratski režim lične vlasti koji se kondenzovao u vlasti Predsednika Republike nema nikakvo pokriće, jer iza nje ne stoji nikakva ideologija, niti nekakvi viši ciljevi koji su u našoj dosadašnjoj istoriji opravdavali zašto nemamo nezavisni sud i autonomne institucije. Predsednik Republike svoju ličnu vlast ne može da pravda naglašavanjem svog opredeljenja za ulazak Srbije u EU, jer bi to bila čista kontradikcija. Ali ta kontradikcija u realnosti ipak *postoji* zato što u opoziciji nema jake proevropske konkurencije, pa DS i njen predsednik očekuju da će im na izborima glasovi pasti u krilo samim opredeljenjem za EU, iako se u praksi mogu odvijati procesi suprotni evropeizaciji društva. Stiče se utisak da predsednik i nema potrebu da svoju ličnu vlast objašnjava; on je smatra *ličnom stvari*, kao svoju želju da bude predsednik, pa je i treći mandat za to mesto izdejstvovao neformalnom nagodbom prilikom promene ustava. Pošto se *ono lično* isturilo u prvi plan, pokazalo se da Tadić ne voli političke razlike i društvene sukobe, ni suprotstavljene ideologije i vrednosti, pa je dao sve od sebe da se iz politike proteraju sukobi, političke koncepcije, podele i rasprave, relativizujući i balansirajući ih tako što će se svi uklopiti u podelu plena – svaka stranka i strančica će ponešto dobiti. A i ideološko uklapanje je lako jer svakom može biti blisko „i Kosovo i Evropa“, kao dobro opremljen izlog iz koga može da se bira. On i sam to čini, pa čim spomene da Srbija mora u Evropu, odmah dodaje kako nikada neće priznati Kosovo. Po njemu, spoljna politika može da se kreće između Rusije, Kine i Evrope, u miksu sa Iranom i nesvrstanim. Tadićev tim patentirao je ovu političku shizofreniju da sve može, pa i suprotna stanovišta. Taj se patent ogleda u tome što se u okviru iste stranke, Demokratske, vrši podela uloga tako da jedan priča jedno, a drugi drugo kako bi se pokrila suprotna stanovišta. Takva podela uloga između Tadića i ministra Jeremića uspela je da se

održi četiri godine. Dok Tadić, i sada u kampanji, priča o Evropi, Vuk Jeremić divani s ministrom Lavrovim u Moskvi, uveravajući ga da se ne brine za vernost Srbije, jer je EU samo jedan od prioriteta srpske politike³.

Vesna Pešić

Na sceni već četiri godine gledamo tu nameštenu igru pražnjenja politike od elementarnog smisla i svih vrednosti, ali i svakog delanja kojim bi se sredio život građana i raščistilo bar neko od mora užasnih pitanja koje nam postavlja naša nedavna prošlost. Sve je namerno postalo simulakrum, gluma, poza i ništavilo. Tako su tuge za Miloševićem i Đinđićem izjednačene, proglašeno je nacionalno pomirenje sa SPS-om, tužilac Radisavljević donosi odluku da nema dokaza protiv Koštunice i Aca Tomića da su bili povezani sa pobunom Crvenih beretki (a sve zarad toga da ne bi došlo do zameranja Koštunici i crkvi, koja stoji iza njega). Za poslednje četiri godine je već nekoliko puta prekopana Ada Ciganlija da bi se našle kosti Draže Mihailovića, kao da je to prvorazredni državni zadatak. Izjednačeni su četnici i partizani, fašisti i antifašisti. Ovih dana sud treba da rehabilituje četnika Dragoljuba Mihailovića, ali na red čeka i partizan Milovan Đilas. Demokratska stranka je ovakvim relativizacijama prošlosti i sadašnjosti ispraznila od političkog sadržaja i ostale stranke, jer one bez nje ne mogu da uđu u vladu, mada neke eventualno mogu stići do parlamenta. Ali ni on bez njih ne može, jer ih koristi za predizborne koalicije da pokupi svaki procenat, pa onda i za postizbornu koaliciju. A to znači da niko ne sme mnogo da se udalji od političke ispraznosti Demokratske stranke. Otuda opstanak tako nenormalno velikog broja stranaka koje čine vladajuću koaliciju čemu, kao što sam već rekla, doprinosi i jedan neobičan izborni zakon po kome je čitava Srbija jedna izborna jedinica.

Kada su sve mačke iste boje, kada se problemi ne rešavaju, što je osnovni zadatak politike, kada nema rasprava i konfrontacije između različitih političkih stanovišta, političkim životom u Srbiji

³ Relativizaciju političkih gledišta i same politike najefektnije simbolizuje pesma koju je Goran Bregović uručio Borisu Tadiću, koju je napravio spajanjem Ode radosti, evropske himne, s pesmom Marš na Drinu.

Dvije društvo Kako smo stigli dovdle

dominiraju lažne „istorijske prekretnice“ koje se svode na partijske borbe oko podele vlasti i natezanja oko sklapanja mamutskih i parazitskih koalicija. Stvara se utisak kako je politika u Srbiji „veoma interesantna“ i najdinamičniji deo društvenog sistema. Istina je potpuno suprotna. Tu više ničega nema, to je prazno mesto. To se vidi i sada, pred izbore. Nema ni primisli o tome kako da se promeni partokratski režim, lična vlast, nefunkcionalno upravljanje državom i društvom i nakazni izborni sistem. Kako izaći iz propale reforme pravosuđa, kako razbiti partijsku diktaturu i sistemsku korupciju, kako reformisati javni sektor i kako iz ekonomske recesije. A nema ni rasprave o praktičnim politikama, koliko sredstava će se, na primer, odvojiti za zdravstvo, obrazovanje i druge javne potrebe, kako će se rešavati deficit, prezaduženost, nezaposlenost i poreska reforma. Ne čuje se rasprava o tome kako će se postići veća pravičnost u pogledu životnih šansi, kakav je odnos prema neoliberalizmu i ključnim dilemama koje potresaju Evropsku uniju. I ako se čuje nešto od tih pitanja, sada pred izbore, to više liči na kafoniju neobaveznih stranačkih obećanja, nego na obavezujuće, osmišljene i operativne dogovore i planove kako da se reše najkрупniji problemi.

Prepolitizovano društvo kao što je naše je društvo uništenih institucija i u njemu politike nema, jer da je ima, ono bi se izvlačilo iz zagrljaja loše prošlosti i jasnije okrenulo ka evorpskoj budućnosti. Politika je reducirana na tehnologiju vlasti i neprekidne pozadinske borbe u vezi sa ulaskom u vladajuću koaliciju. Tome treba dodati i ono glavno: zavlčenje politike u katakombe starih i nerešivih nacionalnih pitanja, kako bi se demonstracijom „patriotizma“ simuliralo da se politika ipak bavi nekakvim „javnim poslovima“. Od Evrope smo još uvek udaljeni svetlosnim godinama. Stalno se događaju nekakvi važni istorijski trenuci oko tog pitanja, stalno se tobože nešto prelama, te da li Brisel ili Moskva, te Kosovo i Republika Srpska, ali se ništa nije prelomilo. Politički nihilizam, koji se proširio na celo društvo, simptom je da Srbija nije izašla iz regresije i da je i dalje razara virus samouništenja.

II

UZROCI

Vesna Pešić

Ostaje nam da odgovorimo na pitanje kako je politika, kao ciljna delatnost i način vođenja javnih poslova, postala glavni uzročnik nazadovanja Srbije. Naša teza je da je za poslednjih dvadeset godina došlo do jakih *regresivnih procesa*, koji su redukovali čitav društveni sistem, i politiku, na primitivnije oblike. Srbija je prošla kroz dve patološke regresije, koje su u različitom intenzitetu stvarale blokade napredovanju i razvoju društva. Skiciraćemo strukture prve i druge regresije: prva je inicirana na nivou kulturnih obrazaca (vrednosti), a druga je tranzicioni bastard nastao brisanjem institucionalnih granica između političkog i ekonomskog podsistema društva.

Glavni udar od koga se Srbija još uvek nije oporavila, desio se *političkim prevratom* koji je izveo Slobodan Milošević. On je promenio kulturni (vrednosni) obrazac legitimacije i integracije društva i suzio već suženi integrativni potencijal prethodnog stanja⁴. Osnovna vrednost je pripisana srpskoj etničkoj zajednici („srpstvu“) i odbrani Kosova kao kolvke srpskog identiteta. Integracija društva se suzila na etničku pripadnost i pokretačku energiju prirodne zajednice, shvaćene kao organska i nedeljiva celina. Toj energiji bi demokratsko i složeno društvo predstavljalo smetnju za ostvarivanje nacionalnih ciljeva, pa joj je zato više odgovarala sveopšta primitivizacija društva. To je Srbiju odvelo u ratove sa zemljama u okruženju, s ciljem da se objedine sve tzv. srpske etničke teritorije. Taj isti proces je ugrozio fundamentalni

⁴ Socijalistički sistem je integraciju društva obezbeđivao pretenzijom na univerzalnost komunističke metafizike o pravednom društvu, do koga će dovesti opšte važeći zakoni o istorijskom kretanju ka komunističkom društvu. Ova pretenzija na univerzalnost, iako je bila lažna, jer se iza nje skrivao partikularni subjekat – avangarda radničke klase u liku komunističke partije, bio je širi i moderniji okvir integracije od radikalnog nacionalizma i njegove ideologije, koje društvo reduciraju na prirodnu, etničku zajednicu i organsko jedinstvo.

Divlje društvo kako smo stigli dovd

poredak brisanjem linije između nedozvoljenog i dozvoljenog, moralnog i nemoralnog ponašanja. Time su bila otvorena vrata ratnim zločinima, pljački i kriminalizaciji vlasti. Politika je svedena na borbu protiv neprijatelja koga treba uništiti svim sredstvima. Ultimativna „odbrana“ Kosova, a zatim i ratovi za „spas“ srpskog naroda, koji je navodno bio napadnut od svih ostalih naroda bivše Jugoslavije, nalagali su zaobilaznje institucija. To je sam Milošević najavio po dolasku na vlast, rekavši da će se stvari (na Kosovu) sređivati „institucionalno ili vaninstitucionalno“. Teritorijalni i nacionalistički ratni ciljevi su ostvarivani kontrapretkom, tj. svesnim stvaranjem kriminalnih, *paradržavnih formacija*, čiji je cilj bilo prikrivanje odgovornosti zvaničnih državnih organa Srbije za agresiju na Hrvatsku, a zatim i na Bosnu i Hercegovinu. To je državu dovelo do rasula, jer su pod njenim okriljem oružanom silom raspolagale razne kriminalne grupe, paravojne, parapolicijske i privatne pljačkaške bande. Neformalnim kanalima vlast je silu koristila i za privatne obračune unutar zemlje, u čemu su učestvovali i članovi porodice Slobodana Miloševića. Imamo u vidu ubistvo Ivana Stambolića, Slavka Ćuruvije, funkcionera SPO-a na Ibarskoj magistrali...

Miloševićeva „narodnjačka revolucija“, koja je dovela do kataklizme redukovanjem politike na shemu vođa-sunarodnicineprijatelj, i rat „državotvornog“ naroda za svoju državu (Molnar 1997:23), nisu bili mogući bez autoritarne vlasti vođe. Slična je kataklizma snašla i sve ostale sfere društva. Za vreme Miloševića je došlo do ekonomske propasti Srbije kakva nije zabeležena u istoriji svetske ekonomije. Ona je bilo direktna posledica „narodnjačke revolucije“. U periodu 1990 - 1993, tokom četiri uzastopne godine, prosečna godišnja stopa pada bruto društvenog proizvoda iznosila je 20 odsto – a to, kako tvrdi Dimitrije Boarov, nije zabeleženo ni u najrazornijim ratovima u istoriji. Isto važi i za hiperinflaciju, čije se trajanje smatra najdužim u istoriji. Kolika je cena nacionalističkog sunovrata Srbije pokazuju i sledeći podaci koje navodi Dimitrije Boarov. Srbija se uspešno razvijala punih trideset godina i u konti-

nuitetu imala stopu rasta od 6 odsto. Od početka osamdesetih godina, zajedno sa padom rasta društvenog proizvoda na nivou Jugoslavije, taj pad u Srbiji iznosi 0,4 odsto i manji je od jugoslovenskog proseka i pada rasta društvenog proizvoda u razvijenim republikama – Sloveniji i Hrvatskoj. Kada se, pak, pogledaju ekonomski pokazatelji za dvadeset godina posle raspada Jugoslavije, „vidi se da je Srbija jako dodatno zaostala prema Sloveniji i Hrvatskoj. Pre raspada Jugoslavije, Srbija je 1990. godine zaostajala za Slovenijom 50 odsto, Vojvodina 40 odsto, a Hrvatska 37 odsto. Sada je Srbija dvostruko nerazvijenija od Hrvatske i četverostruko od Slovenije“. Ako se pogleda dvadesetogodišnji period u celini, Boarov tvrdi da Srbija spada u grupu najneuspešnijih zemalja u tranziciji. Pri tom je uvreženo mišljenje da je ovako veliko nazadovanje posledica ekonomskih sankcija, a ne lošeg upravljanja privredom. To nije tačno, jer takav ekonomski sunovrat nisu zabeležile druge zemlje koje su bile pod istim sankcijama kao Srbija. Uzroci privrednog sunovrata su neuspešno i pogrešno vođenje Srbije „anahronom ideologijom, patološki shvaćenom tranzicijom i zarđalim instrumentima ekonomske politike“ (Boarov 2011b). Na osnovu ovih dramatičnih podataka o propasti Srbije, može se zaključiti da je etnički nacionalizam, kao dominantni vrednosni okvir, vratio Srbiju u predmoderno stanje i njene srednjevekovne mitove, i ne samo da je ukinuo postignuti nivo njene razvijenosti nego je na dugi rok onemogućio njeno prilagođavanje duhu vremena i sprečio njen povratak u normalno stanje.

Druga regresija je nastavak prve i dogodila se posle pada Miloševića u prvoj deceniji 21. veka, kada su se pred Srbijom otvorile mogućnosti za demokratiju, tržišnu ekonomiju i vladavinu prava. One nisu bile iskorišćene i to smo pokazali. Postpetooktobarska država je korodirala zbog nedostatka volje i sposobnosti da se promeni pravac kretanja – da se zaustavi propadanje i krene putem modernizacije privrede, društva i države i učvrsti spoljna politika s osloncem na Zapad. Bez jasnih orijentira, pretrajavanjem nacionalizma i starog načina vladanja, finansijski interesi

Vesna Pešić

partijskih vrhova i Miloševićevih tajkuna nesmetano su se povezali u *savez*, učvrstili partokratijom i divljom privatizacijom, koja se odvijala u gotovo totalnoj „zakonskoj slobodi“. Zato nije zaustavljeno nazadovanje Srbije. Do nove kataklizme je došlo zbog pljačkaške privatizacije koja je teško oštetila radnu snagu. Ona je trajno ostala bez posla, a nisu stvarane nove šanse za zapošljavanje. One su izostale zato što tranzicija u Srbiji nije vodila ka stvaranju institucija i vladavine prava kao preduslova za razvoj nove privrede. Što je sabotaža institucija bila uspešnija, to se glavna tekovina Petog oktobra – izborna demokratija – brže topila i završila u nekakvom neideološkom, „hedonističkom autoritarizmu“. On se održava korumpiranjem političkih lidera i stalnim ucenama da ih kazna može stići u svakom trenutku voljom glavnog gazde koji kontroliše ključne institucije i organe vlasti. Politika ni ovog puta nije osvojila svoje specifično polje delovanja i još jednom se vratila anahronim tj. autoritarnim sredstvima vladanja. Dobijena je *fasadna demokratija*, iza koje stoji stara nacionalistička priča i lična vlast. I jedno i drugo se odrazilo na ideju o članstvu Srbije u Evropskoj uniji. Ulazak u Evropu nije postao *glavni prioritet*, a kada to nije glavni prioritet, članstvo u njoj je nemoguće postići. Oklevanje da se krene novim putem objašnjava zašto je naša zemlja, posle skoro 12 godina od Petog oktobra, na jedvite jade dobila status kandidata za članstvo u EU. Na svakoj raskrsnici se predugo čekalo i prelamalo pogrešno, održavao se *status quo*, a svaki koračić prema EU, naročito pred izbore, slavi se kao velika pobeda, do prve prilike kada će se u našu „puzeću evoluciju“ opet uvući večne dileme. Pod postojećim uslovima upravljanja zemljom, taj dobitak – status kandidata – održava izvesnu nadu da pravac kretanja Srbije nije potpuno izgubljen. Ali, pokazalo se, nije dovoljno samo *opredeljenje*, jer su danas gotovo sve stranke proevropski opredeljene, nego je potrebno da ono postane praksa stvarnih promena – evropeizacije i modernizacije društva i države.

Divlje društvo Kako smo stigli dande

Posle Petog oktobra i sa vladom Zorana Đinđića, Srbija je na kratko bila na dobrom putu, da bi nakon ubistva premijera došlo do nove regresije koju je predvodio Koštunica. On je obnovio nacionalističke ciljeve i vrednosti, partokratiju i „feudalno“ organizovanu vladu i javni sektor. Nastojao je da okrene Srbiju protiv evropskog puta i uspeo je da ona ne uđe u NATO, pod firmom vojne neutralnosti, navodno zbog bombardovanja i otimanja Kosova. Proevropska vlada 2008. je pobedila na izborima opredeljenjem za EU, ali i za Kosovo. Ona ne samo da nije zaustavila regresivne procese, nego je uspostavljena *meka diktatura* predsednika države urušavanjem ključnih državnih i kontrolnih institucija. Bez institucionalne podrške nije mogla da preživi ni glavna petooktobarska tekovina – fer i poštenu izbore. Bez nezavisnog suda i slobodnih medija, izborna demokratija nema svoja uporišta. Demokratija sama po sebi podrazumeva postojanje društvenih konflikata (ne bi bila potrebna da sukoba nema), i jedan je od načina rešavanja sukoba. Da bi takvu ulogu mogla obavljati, potrebni su slobodna javnost i nezavisni arbitri. Dvanaest godina od 5. oktobra, ne može se reći da u Srbiji postoje fer izbori, zato što je obnovljen hibridni autoritarizam u kome postoje redovni izbori, ali sa nejednakim uslovima za sve takmičare. Takav sistem je postojao za vreme vladavine Slobodana Miloševića⁵.

U stešnjenom prostoru između tobožnje uzvišenosti državotvorne politike i banalnog razvaljivanja države korupcijom i diktaturom, društvo u Srbiji nije uspelo da napravi nikakvu ozbiljniju kontratežu permanentnom i sistematskom gušenju demokratije i prava građana na slobodu udruživanja, informisanje, pošteno suđenje i jednakost pred zakonom. Ovakvi procesi ispraznilu su politiku od svakog smisla pretvarajući je u golu borbu za vlast, privilegije i novac. To se jasno vidi u nemogućnosti da se formiraju smislene i

5 O mešovitim tj. hibridnim režimima, koje Nebojša Vladislavljević naziva „takmičarski autoritarizam“, videti opširnije u njegovom radu „Mešoviti režimi, protesti i 5. oktobar“ (Vladislavljević 2010).

različite političke pozicije u kontekstu rasprava o slobodi i pravdi, liberalizmu i konzervativizmu, prošlosti i budućnosti, ispravnom i neispravnom. Političke koncepcije nikada nisu zauzele važno mesto u političkom životu Srbije, a time i mogućnost politike da stvara uslove za samorefleksiju, učenje i korigovanje te otvaranje rasprave o bitnim pitanjima prošlosti i budućnosti, koja su za Srbiju posebno važna. Različita stanovišta političke filozofije deo su politike i ona čine okosnicu političkih koncepcija, programa i načina organizovanja. Ničeg od toga nema u srpskoj politici, sem glume, marketinga i praznih predstava bez ikakvog smisla. Rasprave o ulozi države, o redistribuciji, koncepciji razvoja ekonomije (i izlaska iz recesije) ne postoje ni u političkim partijama, ni u javnom životu. Zato u Srbiji nema ni one elementarne političke podele na levi i desni spektar, pa nema ni takve ponude na izborima. Tu leži još jedan poraz koji se od 5. oktobra protegao do danas. Za sve ove godine, onih 18 stranaka koje su sačinjavale DOS nisu se uobličile u nekoliko prepoznatljivih i politički organizovanih stanovišta. One se nisu institucionalizovale, tj. formirale svoj politički i socijalni identitet nezavisno od ličnosti lidera⁶, pa su stranke zato još samo jedan faktor nepromenljivosti vlasti i mrtvila političkog života, a trebalo bi da budu glavni izvor njihove dinamičnosti. Stranke svoju ulogu dobijaju tek posle izbora, ukoliko uspeju da zauzmu mesto u vladajućoj koaliciji, za koje se ne bore programom, nego usaglašavanjem sa interesima vrha autoritarne vlasti.

Dinamične mogućnosti politike su nestajale u nastojanjima Demokratske stranke i Borisa Tadića da politika neodlučnosti u maniru kreni-stani postane politički *mainstream*. Kako se u taj mutljag i traćenje vremena uklopila većina političkih aktera, *mainstream* je uspeo da predupredi stvaranje nove opozicije koja

6 Običaj da se na glasački listić pored naziva stranke stavi ime njenog lidera uveo je Slobodan Milošević 1992, kao način da birači prepoznaju stranku za koju glasaju. Ovaj autoritarni obrazac, da se stranka prepoznaje po ličnosti koja je vodi, od tada nije promenjen, jer svima odgovara takva lična identifikacija. Onda ne treba da čudi kada se kaže da nema SPO-a bez Vuka Draškovića, DSS-a bez Koštunice, Liberalno-demokratske stranke bez Čedomira Jovanovića itd.

bi zamenila onu staru, preostalu iz devedesetih godina. Prikrivenim dogovorima o tome koje će stranke ući u sastav vladajuće koalicije, kontrolom medija, zapošljavanjem u javnom sektoru, ucenama i štimovanjima (na primer, to da se svi izbori održe u istom danu, iako je to podrazumevalo ničim obrazložene prevremene predsedničke izbore), demokratija u Srbiji je toliko oslabila da su građani izgubili motivaciju da na izborima učestvuju, najavljujući bele glasove i apstinenciju.

Slabljenje demokratije i institucija nije pokolebalo nadu da će put ka EU preživeti i da bi to mogao biti način da se izađe iz dugotrajne regresije. Na tom putu, koji možda jeste izlaz, još uvek ima mnogo kočnica koje smo podrobno analizirali. Drže ih autoritarna vlast, nacionalisti i partijske gazde kojima se nigde ne žuri. Njima sporost, beda i zaostalost Srbije ne smetaju: dok čekaju da se ostvari neostvarivo, okrenuli su se novcu i uživanju, dajući sebi pravo da u patriotskom iščekivanju bar oni žive lepo i veselo. Nagomilani problemi i nezadovoljstvo građana ne uspeavaju da se politički artikulišu, pa i oni čekaju da se ostvari ono neostvarivo. Vezujući se za vlast u čijim su rukama kasa i posao u državnoj službi, za njih to čekanje prolazi tegobno, u lošem raspoloženju i divljem društvu.

Na koju god osmatračnicu da stanem, ne vidi se mogućnost otvaranja procesa društvene komunikacije u kojoj bi se mogle formulisati alternative kao nove šanse. Da bi se to moglo dogoditi, koncepcijsko neslaganje mora da dobije konstitutivnu ulogu, umesto da se, kao sada, proteruje kroz prozor. Kada se blokiraju i same mogućnosti otvorene komunikacije, onda smo zaista zalutali u divljine besmisla, o čemu je pisao Zoran Đinđić. Blokiranost stvaranja smisla, njegovog slobodnog protoka i uobličavanja u političku akciju, baš nikako nam ne pruža šansu da razvlastimo diktatorsku vlast koja se opet instalirala, kao da petooktobarskih nadanja nije ni bilo. Ako Srbija još uvek ne može bez svojih droga na kojima besmisao opstaje, onda nema lažnih uteha i optimističkih zaključaka. Nema mesta optimizmu ako su modernizacija države, demokratija

Vesna Pešić

i normalan život ljudi još jednom odbačeni zbog lične vlasti i njene mafijaške družine, a sve pod firmom jedne jedine preostale „ideje“ o većitim srpskim nacionalnim i državnim interesima.

Ni sa jedne osmatračnice se ne vidi kako se može promeniti sadašnji nefunkcionalan i autoritarni režim čiji se zulum nesmetano širi. Ko nije njihov, nikakve šanse nema. Deficit „subjektivnih snaga“ više je nego očigledan. Koliko je politika u Srbiji mrtva, vidi se ne samo po tome što se isti ljudi godinama vrte na vodećim funkcijama, nego mnogo više u nekoj zastrašujućoj iscrpljenosti društva, kao da su svi ljudski resursi potrošeni. Danas se više ne zna gde se može naći politički potencijal koji bi preusmerio Srbiju. I to je ono što najviše zabrinjava: to ćutanje društva koje prekrivaju beskrajne deponije besmisla. Njih stvara loša prošlost i njena sadašnjost, koja je zatvorila krug na istoj tački na kojoj smo već bili: kako do demokratije, dinamične politike i otvorenog horizonta mogućnosti.

post scriptum: *U drugom krugu predsedničkih izbora 20. maja 2012. godine, sa nekih sedamdesetak hiljada glasova više, i uz rekordnu apstinenciju, Tomislav Nikolić je pobedio Borisa Tadića i smenio ga sa mesta predsednika Srbije.*

Jedan od komentatora na internetu, u izbornoj noći, opisao je ovaj događaj kao jedinstveni spoj nespojivog: intelektualci i lumpenproletarijat su se udružili i oterali lopovsku bandu sa vlasti. Iako zvuči zanimljivo, to se nije dogodilo. Takve kombinacije postoje samo u romanima. Jedan takav scenario, koji opisuje zajedničko delovanje marginalaca s dva kraja socijalne lestvice, inteligencije i lumpena, opisao je Lav Tolstoj u svom romanu Vaskrsenje. Teško je pretpostaviti da se ta romantična fikcija ostvarila danas u Srbiji.

Dogodilo se nešto drugo. Izbore je najverovatnije odlučio sloj koji se na njima nije pojavio, a to je srednja klasa. Istanjena i sa glavom jedva iznad vode, listom je napustila Borisa Tadića i pustila ga da

Dvije društvo kako smo stigli do

potone. To bi se moglo nazvati bezglasnom pobunom društva. Ta pobuna se dogodila bez vođstva, bez galame, bez reči, u tišini, spontano – neizlaskom na birališta. Može se reći da su građani pokazali visoki stepen svesti koji mnogi od njih nisu očekivali. Izdržali su pritisak i slušali svoj unutrašnji glas, svoje sumnje i svoje nezadovoljstvo. Hladno i samopouzđano, bez revolucije, blokada i sukoba s policijom, srušili su ličnu vlast predsednika države, za jedan dan, lep i sunčan, a da to gotovo niko nije primetio, sve dok biračka mesta nisu bila zatvorena, kada je postalo jasno da su ona bila slabo posećena. Građani su pokazali svoje nezadovoljstvo, svako na svoj način, uspeli da razdvoje i razmaknu predsedničku funkciju od ostalih državnih organa i, tim malim pomakom, onaj uslov mogućnosti je nekim čudom proradio. Loša vlast je dobila poruku, dovoljno intenzivnu da zapamti lekciju, bez obzira što sada izgleda da nikakva pouka nije izvučena.

Još jednom se pokazalo da autoritarni režimi, i oni mekši kao naš, postaju najnestabilniji upravo kada konačno ovladaju društvom, a izbore ipak ostave kao izlog za svaku pohvalu. Vladajući su držali sve: pare, medije, sudove, službe – i izgubili. Kada se to sve pozatvara, zatvara se i svaka perspektiva, alternative i nove šanse. I zato su izgubili izbore. Birači su se dosetili da mogu otvoriti jedina preostala vrata, samo njima data na raspolaganje: da za vreme izbora jednostavno ostanu kod kuće, u šetnji, kafani, ma gde, samo da ne budu tamo gde su bili očekivani.

Ovo je nova situacija od koje će se zazirati. Nije bitno to što se gnev izlio na bele glasove, jer su oni sve vreme bili u protestu, opominjali, objašnjavali i navlačili odijum na sebe, mada njihove reči, argumente i razloge niko nije saslušao i razumeo. I sada kažu: Beli su krivi (ili zaslužni) za rušenje Tadića. Ali nije tako. Beli glasovi su samo obelodanili loše stanje stvari, a ona nepoznata i ćutljiva snaga društva je smenila predsednika države, i tako otvorila mogućnost da se gubitnici preispitaju a dobitnici upristoje i promene. Veliko je pitanje da li će oni za to imati volje, ali šansu su dobili – i jedni i drugi.

Vesna Pešić

Iskustvo nas uči da u Srbiji promenu vlasti po pravilu sprečavaju one snage koje imaju ogromne interese da status quo opstane po svaku cenu. One se neće lako predati. Građani jesu bez grize savesti okrenuli leđa Tadiću i jesu izvršili svoju građansku dužnost – smenili su vlast kojom nisu bili zadovoljni, ali sam sigurna da se sada, dok pišem poslednje redove ove knjige, već uveliko radi na tome da se sve završi tako kao da se ništa nije dogodilo. Nikakve pouke se ne izvlače, nego se, naprotiv, takva mogućnost zamagljuje, tako što se krivci za gubitak izbora traže tamo gde se ne mogu naći – u marginalnim grupama koje nisu mogle uticati na ishod izbora. Nada da će se posle poraza Tadića i njegove klike otvoriti šansa da se Demokratska stranka preispita, temeljno preformuliše i otvori novo poglavlje svog delovanja – nije nerealna, ali će svim silama biti sprečavana. Već sada se danonoćno pokušava da se poraz pretvori u pobedu i nastavak istog, kako bi svi moćni i ugrađeni interesi ostali neoštećeni.

Procesi opisani u ovoj knjizi, koji su urušavali zemlju, neće nestati. Pružaće se otpori preispitivanjima, biće prilagođavanja, mutiranja, spoljnih uticaja i miniranja šansi da krenemo putem socijalnog učenja i odbacivanja prepreka koje stoje na putu efikasnom, demokratskom i pravednom upravljanju državom. Ipak, građani Srbije su loše upravljanje zemljom prepoznali i definisali ga kao prepreku svom boljem životu, ali i demokratiji za koju su se borili 5. oktobra. Pri tome su, valjda, shvatili da postoje načini da se približe normalnom životu koji i od njih zavisi.

Divlje društvo Kako smo stigli dande

Citirana literatura

- Anderson i Grej (2006): James. H. Anderson & Cheryl W. Gray, *Anticorruption in Transition 3: Who is Succeeding... and Why?*, World Bank.
- Antikorupcijski zakoni: Iskustvo Slovenije i izazovi Srbije, Beograd: Transparentnost Srbija, 2004.
- Barać (2007): Verica Barać, „Dominantna i marginalna korupcija“, Republika br. 396-397, 1-31. januar 2007.
- Barać i Zlatić (2005): Verica Barać i Ivan Zlatić, *Korupcija, vlast, država, II deo*, Republika.
- Beljanski (2006): Slobodan Beljanski, „Pravni i politički aspekti sprečavanja sukoba interesa“, u: *Sukob interesa kod javnih funkcionera i javnih službenika u Srbiji*, Beograd: Transparentnost Srbija, str. 69-89.
- Biserko (2000): Sonja Biserko, „Domet nove vlasti“, Helsinška povelja br. 33, oktobar 2000, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Biserko (2006): Sonja Biserko, „Zoran Đinđić i Haški tribunal“, u: Latinka Perović (ur.) *Zoran Đinđić: etika odgovornosti*, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, str. 223-248.
- Boarov (2011a): Dimitrije Boarov, *Debele knjige i debele mačke*, Peščanik, Beograd 2011.
- Boarov (2011b): Dimitrije Boarov, „Srbija: Katastrofa koja se teško leči“, Helsinška povelja br.155-156, septembar-oktobar 2011, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, str. 24-26.
- Dimitrijević (2003): Nenad Dimitrijević, „Srbija kao nedovršena država“, Reč br. 69, 15. mart 2003, str. 5-20.
- Dimitrijević (2007): Nenad Dimitrijević, *Ustavna demokratija shvaćena kontekstualno*, Beograd: Fabrika knjiga.
- Dragović-Soso (2006): Jasmina Dragović-Soso, *Spasioci nacije*, Beograd: Fabrika knjiga, Edicija Reč.
- Đinđić (1987): Zoran Đinđić, „Zajednica, priroda i građanski rat – Hobbes i Marx“, *Filozofija i društvo I*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, str. 227-257.

Đinđić (1988a): Zoran Đinđić, Jugoslavija kao nedovršena država, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.

Đinđić (1988b): „Društvena kriza ili društvena patologija“, Gledišta 5-6, maj-jun 1988, godina XXIXm, Univerzitet u Beogradu.

Đinđić (2003): Zoran Đinđić, „Od nacionalizma do patriotizma“, poslednje predavanje Zorana Đinđića održano studentima Banjalučkog univerziteta 21.2.2003, sajt Peščanika: <http://pescanik.net/2009/03/od-nacionalizma-do-patriotizma/>.

Đinđić (2004): Zoran Đinđić, Jedna srpska iluzija, prir. Emilija Bogdanović i Dobrivoje Vulović, Ateneum, Beograd: Cicero.

Gligorov (2006): Vladimir Gligorov, „Ratnici i trgovci, pragmatizam i legalizam“, u: Latinka Perović (ur.), Zoran Đinđić: etika odgovornosti, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, str. 141-157.

Goati (2006): Vladimir Goati, Partijske borbe u Srbiji u postoktobarskom razdoblju, Beograd: Fridrich Ebert Stiftung.

Goati, Nenadić, Jovanović (2004): Vladimir Goati, Nemanja Nenadić, Predrag Jovanović, Finansiranje predsedničke izborne kampanje 2004. u Srbiji, Beograd: Transparentnost Srbija.

Helman, Džons i Kaufman (2000): J. Hellman, G. Jones, and D. Kaufmann, Seize the State, Seize the Day: State Capture, Corruption and Influence in Transition, World Bank Policy Research Working Paper No. 2444.

Jovanović (2005): Čedomir Jovanović, Moj sukob s prošlošću, Beograd: Dan Graf Danas.

Kovačević (2007): Živorad Kovačević, Amerika i raspad Jugoslavije, Beograd: IP Filip Višnjić / Fakultet političkih nauka.

Krastev (2011): Ivan Krastev, „Apsolutizam 2.0“, IWMpost, 28.2.2011, prevod Bojane Obradović, na sajtu Peščanika, 13.4.2011: <http://pescanik.net/2011/04/apsolutizam-2-0/>.

Lazić (2006): Mladen Lazić, „Regrutovanje nove ekonomske i političke elite“, Republika, jun-jul 2006.

Mališić (2004): Vesna Mališić (prir.), Zoran Đinđić: San o Srbiji, Beograd: Čigoja štampa.

Melčić (2006): Dunja Melčić, „Filozofska radoznalost Zorana Đinđića“, u: Latinka Perović (ur.), Zoran Đinđić: etika odgovornosti, zbornik radova, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, str. 101-139.

Mićunović (2006): Dragoljub Mićunović, Moja politika, Beograd: Filip Višnjić.

Mihajlović (2005): Dušan Mihajlović, Poveljske magle i vidici I-II, Beograd: NEA d.o.o. Beograd.

Molnar (1997): Aleksandar Molnar, Narod, nacija, rasa – istorijska izvorišta nacionalizma u Evropi, Beograd: Beogradski krug i Akapit.

Molnar (2006): Aleksandar Molnar, „Gubitak suvereniteta u korist Evropske unije ili borba za suverenitet nad Kosovom i Metohijom“, Republika, 24.10.2006.

Molnar (2008): Aleksandar Molnar, Oproštaj od prosvetiteljske ideje ustavotvorne skupštine, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Fabrika knjiga.

Montgomeri (2010): Vilijem Montgomeri, Kad ovacije utihnū: borba s demokratskom tranzicijom, Beograd: Dan Graf.

Okupacija u 26 meseci 2004–2006, Beograd: Centar za modernu politiku, 2006.

Parsons (1996): Talkot Parsons, Moderna društva, Niš: Gradina.

Pavlović i Antonić (2007): Dušan Pavlović i Slobodan Antonić, Konsolidacija demokratskih ustanova u Srbiji posle 2000. godine, Beograd: Službeni glasnik.

Pavlović i Stanojević (2010): Dušan Pavlović i Ivan Stanojević, „Predsednik republike, institucionalni dizajn i politički feler“, u: Dušan Pavlović (ur.), Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle, Beograd: Heinrich Böll Stiftung – Jugoistočna Evropa, str. 65-72.

Pešić (2007a): Vesna Pešić, „Nacionalizam nemoguće države – Okvir za razumevanje neuspele legitimacijske matrice u Srbiji“, u: D. Vujadinović i V. Goati (ur.), Nacionalni i državni interes Srbije, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Centar za demokratsku tranziciju, str 65-79.

Pešić (2007b): Vesna Pešić, *State Capture and Widespread Corruption in Serbia*, Brussels: Centre for European Policy Studies (CEPS), www.ceps.be.

Pešić (2010): Vesna Pešić, „Revolucija ili puč: Rekonstrukcija petooktobarskih zbivanja na osnovu memoarske i stručne literature“, u: Dušan Pavlović (ur.), *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle*, Beograd: Heinrich Böll Stiftung – Jugoistočna Evropa, str. 25-41.

Podunavac (2001): Milan Podunavac „Budućnost liberalne revolucije u Srbiji“, u: Ivana Spasić i Milan Subotić (ur.), *Revolucija i poredak*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 153-164.

Popov (1996): Nebojša Popov (prir.), *Srpska strana rata*, Beograd: Republika.

Popov (2012): Nebojša Popov: „Praksis i antipraksis – Prilog ispitivanju jednog jugoslovenskog paradoksa“, *Republika* br. 516-519, januar-februar 2012, Beograd.

Popović (2010): Srđa Popović, *One gorke suze posle*, Beograd: Peščanik.

Pribičević (2010): Ognjen Pribičević, *Rise and Fall of DOS: Serbian Politics from 2000 to 2003*, Belgrade: Stubovi kulture.

Protić (2005): Milan St. Protić, *Izneverena revolucija: 5. oktobar 2000*, Beograd: Čigoja štampa.

Ramet (2006): Sabina Ramet, *The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918-2005*, Bloomington: Indiana University Press.

Samardžić (2011): Nikola Samardžić, „Srbija kao evropska dilema“, *Helsinška povelja* br. 157-158, novembar-decembar 2011, str. 7-11.

Spasić i Subotić (2001): Ivana Spasić i Milan Subotić, *Revolucija i poredak*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Stojanović (2004): Dubravka Stojanović, *Predgovor u: Vesna Mališić (prir.) Zoran Đinđić: San o Srbiji*, Beograd: Čigoja štampa.

Stojanović (2010): Dubravka Stojanović, *Ulje na vodi*, Beograd: Peščanik.

Subotić (2010): Jelena Subotić, *Otimanje pravde: Suočavanje s prošlošću na Balkanu*, Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.

Vladislavljević (2010): Nebojša Vladislavljević, „Mešoviti režimi, protesti i 5. oktobar“, u: Dušan Pavlović (ur.), *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle*, Beograd: Heinrich Böll Stiftung – Jugoistočna Evropa, str. 15.

Vujačić (2003): Veljko Vujačić, „Nasleđe Zorana Đinđića: politička hrabrost ili politički oportunizam“, *Prizma*, avgust, 2003, str. 17-25.

Vukomanović (2005): Dijana Vukomanović, „Legitimacijska matrica relevantnih političkih partija u Srbiji“, u: Zoran Lutovac (ur.), *Političke stranke u Srbiji*, Beograd: Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung.

Index imena

A

Ahtisari, Marti 165
Anderson, James 179, 383
Anđelić, Goran 206
Anđelković, Zoran 261
Antonić, Slobodan 23, 29-31,
385
Avramov, Smilja 250, 252

B

Babić, Milan 122
Bajatović, Dušan 261, 325
Bakali, Mahmud 124
Bakić, Jovo 303
Baković, Biljana 301, 325
Barać, Verica 174, 182, 185, 190,
205, 297, 303, 316, 347, 351,
352, 383
Bataković, Dušan 60
Batić, Vladan 314
Begović, Boris 210
Belović, Jasna 336
Beljanski, Slobodan 208, 383
Bilbija, Đuro 124, 125
Bin Laden, Osama 250
Biserko, Sonja 34, 50, 383
Boarov, Dimitrije 11, 304, 305,
348, 349, 373, 374, 383
Bogdanović, Emilija 384
Boljević, Dragana 298
Bramerc, Serž 256
Bregović, Goran 370
Brkić, Mihajlo 202

Bubalo, Predrag 346
Bulatović, Ljiljana 250
Bulatović, Rade 267
Buš, Džordž 246

C

Cerović, Stojan 47-49
Cvetković, Mirko 286, 289, 290,
301, 302, 304, 305, 312, 346,
358, 359

Č

Čanak, Nenad 96, 268
Čonjagić, Sovranije 190, 204
Čolić, Ljiljana 192
Čović, Nebojša 267

Ć

Ćirić, Nebojša 282
Ćosić, Dobrica 23, 111, 123,
124, 126, 266
Ćosić, Jugoslav 141, 163
Ćuruvija, Slavko 116, 118, 263,
265, 266, 373

D

Dačić, Ivica 262, 263, 269, 318,
321, 323, 324, 339, 358
Del Ponte, Karla 63, 141
Derikonjić, Mirjana 339
Dežer, Vensan 338
Didanović, Vera 313
Dimitrijević, Nenad 28, 37, 38,

46, 88, 89, 92, 93, 383
Dimitrijević, Vojin 54, 241
Dinkić, Mlađan 95, 96, 182,
183, 194, 206, 255, 264, 269,
270, 311, 312, 340
Divac, Vlade 198
Dojčinović, Stevan 348
Dolovac, Zagorka 265, 339
Dostojevski, Fjodor 266
Dragin, Saša 289, 290
Dragović, Jasmina 383
Dragović-Soso, Jasna 45, 47,
152, 383
Dragutinović, Diana 301
Drašković, Danica 139, 268
Drašković, Vuk 118, 263, 268,
270, 377
Dulić, Oliver 289-291, 327, 330

DŽ

Džinić, Vesna 206

Đ

Đaković, Milan 27
Đelić, Božidar 182, 186, 187,
195, 239, 242, 289
Đilas, Aleksa 49
Đilas, Dragan 242, 253, 254,
258
Đilas, Milovan 279, 370
Đinđić, Ružica 114, 125
Đinđić, Zoran 9, 14, 17, 21, 24-
28, 30, 33-40, 42, 46, 51-53, 55-
60, 65, 67, 68, 70, 73, 75-88, 90,
91, 93-113, 115-127, 132, 134,
135, 145, 146, 158, 159, 163,

179-181, 185, 190, 232, 234,
235, 237, 261, 263-267, 269,
311, 318, 320, 347, 356, 366,
367, 370, 376, 378, 383-387
Đogović, Saša 351
Đoković, Perica 352
Đorđević, Mlađen 279
Đorđević, Vlastimir 27
Đukanović, Milo 60, 96, 122
Đukić-Dejanović, Slavica 250,
252
Đunić, Danko 305, 346, 347
Đuran, Zoran 337
Đurić, Aleksandar 335
Đurić, Olga 335
Đurić, Srđan 198

E

Emerson, Majkl 173
Ešton, Ketrin 266

G

Galić, Vladimir 194
Gligorić, Branko 189
Gligorov, Vladimir 11, 36, 144,
384
Goati, Vladimir 173, 182, 183,
186, 204, 205, 214, 330, 384,
385
Gotovina, Ante 254
Gray, Cheryl 179, 383

H

Habermas, Jirgen 75
Hadžić, Goran 13, 42, 255, 256
Havel, Vaclav 236

Hellman, Joel 174, 384
Hobs, Tomas 77, 101, 104, 383
Homen, Slobodan 252, 265,
282-284, 290
Huserl, Edmund 75

I

Ilić, Dejan 244, 246
Ilić, Mile 261
Ilić, Velimir 96
Isakov, Aleksandra 345
Ivanov, Igor 25

J

Janča, Dejan 16
Janković, Ivan 16, 17
Jeremić, Vuk 168, 257, 284,
285, 370
Jočić, Dragan 205, 266
Jones, Geraint 174, 384
Josipović, Ivo 315
Jovanović, Čedomir 25, 34, 39,
53, 55, 56, 268, 377, 384
Jovanović, Predrag 384
Jovanović, Zvezdan 124

K

Kandić, Nataša 16
Karadžić, Radovan 103, 106,
122, 244, 255, 275
Karadžić, Sonja 275
Kaufmann, Daniel 174, 384
Kloc, Volfgang 349
Knežević, Milan 328
Koen, Leon 237
Kolundžija, Nada 241

Korać, Žarko 96, 269
Koraksić, Predrag 262
Kosor, Jadranka 254
Kostić, Slobodan 308, 361
Koštunica, Vojislav 14, 15, 17,
23-25, 30, 32-37, 40-43, 46, 50,
52-54, 56, 57, 59, 65, 66, 70,
90, 92, 95, 112, 113, 118-122,
124-127, 132, 134, 135, 139,
141-146, 156-161, 164-172, 179-
181, 183-186, 189, 190, 194, 198,
204, 235-242, 245, 246, 251,
259, 260, 266, 267, 299, 305,
324, 346, 356, 367, 368, 370,
376, 377
Kovačević, Drago 164
Kovačević, Miladin 283, 284
Kovačević, Živorad 384
Krstev, Ivan 286-288, 384
Krga, Branko 27
Krkobabići 324, 365
Kuzminović, Ivan 173

L

Labus, Mirosljub 96, 173, 177,
197
Lalić, Vesna 190, 204
Latković, Nataša 296
Lavrov, Sergej 370
Lazanski, Miroslav 251
Lazić, Mladen 176, 384
Liht, Sonja 290
Logar, Svetlana 173
Lončar, Zoran 205
Lukić, Milimir 338, 339
Lukić, Svetlana 62, 64, 127

Luković, Petar 50
Luković, Radojko 336
Luković, Zoran 344, 349
Luman, Niklas 75
Lutovac, Zoran 387

LJ
Ljajić, Rasim 254-256, 258, 268, 269, 306, 342

M
Mahony, Honor 337
Makoveji, Monika 212
Mališić, Vesna 24, 26-28, 384, 386
Malović, Snežana 252, 263, 266, 283, 289, 290, 293, 332
Markač, Mladen 254
Marković, Dragan Palma 324
Marković, Mihailo 100
Marković, Milan 325
Marković, Mirjana 89, 118, 263
Marković, Radomir 32, 61, 118, 263
Marković, Ratko 261
Marković, Zorana 291, 297, 303
Marks, Karl 75, 89, 383
Matić, Marko 236, 346
Medvedev, Dmitrij 260
Melčić, Dunja 17, 385
Merkel, Angela 255, 256, 260
Mesarević, Nata 282, 292, 331, 335, 338
Mesić, Stjepan 245
Mićunović, Dragoljub 27, 29, 53, 358, 385

Mihailović, Dragoljub 115, 268, 370
Mihajlov, Dejan 189
Mihajlović, Dušan 35, 38, 385
Mihajlović, Milivoje 358
Mihajlović-Marković, Zorana 197
Mijač, Dejan 120
Mijatović, Boško 301, 302
Mikelić, Borislav 267
Milanović, Ljubiša 340
Milanović, Stanka 340
Milenković, M. Mirjana 302
Milikić, M.D. 330
Milošević, Marko 89, 118, 263
Milošević, Slobodan 12, 13, 15, 17, 21-36, 38-59, 62-69, 71, 88-92, 94, 105, 106, 111, 115-119, 121-123, 126, 132, 134, 139, 143-146, 148, 151-154, 159, 163, 164, 170, 176, 180, 187, 231, 232, 237, 240, 242, 246, 248, 250, 252, 259, 261-265, 269, 270, 278, 281, 284, 295, 302, 310, 318, 321, 324, 344, 346, 360, 365, 368, 370, 372-377
Milutinović, Milan 56
Milutinović, Vladimir 308
Mitrović, Vesna 336
Mladić, Darko 250, 252
Mladić, Ratko 13, 42, 43, 62, 71, 116, 139-143, 159, 163, 181, 198, 249-252, 255, 256, 285, 315
Mocart, Wolfgang Amadeus 97
Molnar, Aleksandar 31, 184, 373, 385

Moljević, Stevan 71
Montgomeri, Vilijam 21, 55, 385
Mrkonjić, Milutin 261, 269

N
Naumov, Radomir 205
Nenadić, Nemanja 173, 174, 214, 384
Nigarac-Ničiforović, Smiljka 336
Nikačević, Aleksandar 261
Nikčević, Tamara 172
Nikezić, Dušan 302
Nikezić, Marko 150
Nikodijević, Nikola 226
Nikolaidis, Andrej 320
Nikolić, Danijela 336
Nikolić, Milomir 336
Nikolić, Tomislav 171, 172, 241, 242, 260, 261, 270, 295, 323, 324, 356, 379
Nikolić-Đaković, Tanja 345
Nikšić, Enver 341

O
Obradović, Bojana 384
Obradović, Vesna 336
Obrenović, Mihailo 114
Obučina, Jasminka 336
Orecun, Aleksandra 173

P
Pantić, Milan 266
Parsons, Talkot 75, 233, 385
Pašić, Nikola 115

Pauel, Kolin 39
Paunović, Bojana 336
Pavičević, Vladimir 307
Pavković, Nebojša 25, 27, 32, 53, 61
Pavličić, Igor 297
Pavlović, Dušan 23, 29-31, 44, 304-306, 385-387
Peković, Novica 335
Peković-Savić, Maja 335
Perović, Latinka 150, 321, 383-385
Pešić, Vesna 16, 35, 43, 46, 385, 386
Petovar, Tanja 16
Petričević, Nada 335
Petričević-Milosavljević, Nataša 335
Petrović, Aleksandra 339
Pitić, Goran 329
Plavšić, Biljana 108
Podunavac, Milan 22, 386
Popesku, Kalinu 212
Popov, Nebojša 17, 115, 155, 231, 386
Popović, Ana 336
Popović, Boris 5
Popović, Danica 296, 343
Popović, Srđa 16, 21, 28, 36, 40, 47, 50, 51, 57, 125-127, 266, 322, 324, 386
Pribičević, Ognjen 33, 386
Protić, St. Milan 23, 33, 40, 41, 386
Putin, Vladimir 238, 260, 286, 287

R

Rabrenović, Jovana 345
 Radisavljević, Irena 315
 Radisavljević, Miljko 265, 267, 339, 340, 370
 Radonjić, Aleksandar 173, 202
 Radonjić, Luka 69
 Radovanović, Slobodan 337, 338
 Radovanović, Zoran 348
 Radović, Amfilohije 133, 238
 Radović, Nastasja 71
 Rajić, Dragoljub 326
 Rakić-Vodinec, Vesna 26, 262, 263, 269, 296, 298, 307, 308, 318, 321, 323, 324, 331
 Ramet, Sabina 146, 147, 386
 Randić, Dejan 226
 Ranković, Aleksandar 67
 Ražnatović, Željko 117, 118, 365
 Ristić, Boško 314, 338
 Ruso, Žan Žak 86

S

Salijeri, Antonio 97
 Samardžić, Nikola 331, 386
 Samardžić, Slobodan 189
 Silva, da Lula 356
 Simatović, Frenki 117
 Simić, Dejan 206
 Simović, Miloš 267
 Skrozza, Tamara 297
 Slapšak, Svetlana 5, 16
 Sokolović, Nebojša 336
 Spaić, Tamara 26

Spasić, Ivana 21, 386
 Srbljanović, Biljana 251
 Staljin, Josif Visarionovič 108, 115, 333
 Stambolić, Ivan 116, 118, 119, 263, 373
 Stamenković, B. 328
 Stanišić, Jovica 117, 118
 Stanković, Zoran 250, 252, 340
 Stanojević, Ivan 304-306, 385
 Stanojević, Ljubiša 209
 Stefanović, Dejan 335
 Stefanović, Margita 335
 Stevanović, Mirjana 298, 326-328, 330, 345
 Stevanović, Vlastimir 67
 Stjepanović, Jelena 329
 Stojanović, Dubravka 25, 43, 44, 52, 54, 57, 58, 168, 386
 Subotić, Jelena 26, 55, 387
 Subotić, Milan 21, 37, 46, 55, 56, 58, 386
 Subotić, Stanko 96, 292

Š

Šarić, Darko 345
 Šešelj, Vojislav 152, 183, 184, 245, 267, 324
 Škundrić, Petar 261
 Šljivančanin, Veselin 116
 Šreder, Gerhard 96
 Štajn, fon Lorenc 80
 Šulc, Julius 75
 Švarm, Filip 164

T

Tadić, Boris 156, 158, 160, 166, 167, 171, 172, 183, 184, 236-242, 245, 246, 251-262, 264, 265, 268, 269, 276, 278, 279, 282, 284-286, 290, 292, 293, 299-301, 304-306, 315, 318, 320, 323, 324, 340-342, 348, 354, 356, 358, 359, 366-368, 370, 377, 379-381
 Tagirov, Tatjana 263, 283
 Tahirović, Sabahudin 340, 341
 Telesković, Anica 330
 Tito, Josip Broz 115, 150, 264, 368
 Todorović, Dragan 267
 Tomić, Aco 267, 370
 Tomić, Nikola 302
 Trbović, Ana 186
 Trifunović, Ana 335
 Trifunović, Predrag 335
 Trifunović, Vlado 155, 156
 Trivan, Jelena 270, 289, 290
 Trocki, Lav 114
 Turajlić, Srbijanka 307, 308

U

Udovički, Kori 194
 Ugljanin, Sulejman 342
 Ugričić, Sreten 318-320
 Ulemek, Milorad Legija 27, 28, 30, 52, 96, 117, 124, 134
 Urošević, Miloš 16

V

Valenčak, Kžištof 348
 Vasiljević, Aleksandar 27
 Važić, Nevenka 334
 Važić, Siniša 334
 Veber, Maks 75, 108, 212
 Vekarić, Bruno 250, 252
 Veljković, Momčilo 336
 Veljović, Milorad 340
 Vestervele, Guido 255
 Vitorović, Mioljub 263
 Vladisavljević, Nebojša 376, 387
 Vlahović, Aleksandar 305, 346, 347
 Vučetić, Miroslav 336
 Vučetić, Slobodan 184
 Vučić, Aleksandar 241, 270, 295
 Vujačić, Veljko 97, 387
 Vujasinović, Dada 265, 266
 Vujović, Zoran 169
 Vukomanović, Dijana 146, 387
 Vulović, Dobrivoje 384

W

Waters, T.S. 59

Z

Zdravković, Miroslav 330, 343
 Zlatić, Ivan 182, 185, 347, 383

Ž

Žid, Andre 98
 Žigon, Ivana 261
 Živković, Zoran 14, 24, 179, 180, 185

